1988. NR. 4 (16)
APRĪLIS

AVOTS

ISSN 0235—1420

PROZA, DZEJA, PUBLICISTIKA, KRITIKA

SHOUT
SHARE
IT

-
- M.K.
- STARP PASAULES
- notes
  - 1
  - 2

AVOTS

LATVIJAS ĻKJS CENTRĀLĀS KOMITEJAS UN LATVIJAS PSR RAKSTNIEKU SAVIENĪBAS LITERĀRI MĀKSLINIECISKS UN SABIEDRISKI POLITISKS ŽURNĀLS JAUNATNEI. IZNĀK KOPS 1987. C. REIZI MĒNESĪ. IZDOD LATVIJAS KP CK IZDEVNIECĪBA RĪGA.

REDAKCIJAS KOLĒĢIJA:

AIVARS KĻĀVIS (galvenais "redaktors), EDGARS BANS, ILMĀRS BLUMBERGS, GUNTARS GODINŠ (nodaļas redaktors), VLADIMIRS KAŅIVECS (galvenā redaktora vietnieks), STAŅISLAVA MARSONE, MIERVALDIS MOZERS, SERGEJS N1KOLAJEVS, MĀRIS OGA, JĀNIS PETERS, JĀNIS ROKPELNIS, BAIBA STA5ĀNE, ĀDOLFS SAPIRO, AIVARS TARVIDS (atbildīgais sekretārs), PAVILS VISNEVSKIS, IMANTS ZEMZARIS, ROSTISLAVS ZUBKOVS.

V

REDAKTORI: TATJANA FASTA, RUDĪTE KALPINA, ANDREJS ĻEVKINS, OĻEGS MIHAĻEVIČS, NORMUNDS NAUMANIS, EVA RUBENE. KOREKTORE INGRĪDA JAZIKOVA.

TULKOTĀJA TAMĀRA RINGA. MĀKSLINIECISKĀ REDAKTORE SARMĪTE MALIŅA. TEHNISKĀ REDAKTORE INĀRA JURJANE.

Manuskriptus pieņem divos eksemplāros mašīnrakstā, nerecenzē un atpakaļ neizsniedz.

RAKSTNIECĪBA

Andris Rijnieks, «Komandors rudens krustcelēs» (1. Ipp.). Aleksandrs Čaks, «Strēlnieku atgriešanās»

(14. Ipp.).

Ojārs Zanders, «Pie draugu iekurta ugunskura» (20. Ipp.). Juris Boiko, «NSR darbnīca» (22. Ipp.).

Māris Krautmanis, dzejoļi (24. Ipp.). «Jauno dzejas antoloģija» (26. Ipp.). Viljams Sarojans, «Džima Petrosa cīņa ar

nāvi» (28. Ipp.). Sēsars Valjeho, dzejoļi (30. Ipp.).

KULTŪRA

Intervija ar mākslas zinātņu doktoru Aleksandru Morozovu (32. Ipp.). Elita Grosmane, «Kandavas baznīcas «ļaundari»» (37. Ipp.). Juris Dimiters, «Runa LPSR MS 11. kongresā» (42. Ipp.).\/ Kristiāns Sies, fotogrāfijas (46. Ipp.). V Ainārs Mielavs, «Ar vai bez tevis» (48. Ipp.). \ƒ Normunds Lācis, Hardijs Lediņš, «Bolderājas dzelzceļa blūzs» (50. Ipp.). |

LAIKABIEDRA PIEZĪMES

Arnis Sablovskis, «Starppasaulēs» (56. Ipp.). / Aija Cālīte, «Vienīgā alga — ceļš» (58. Ipp.). | Manfrēds Sneps, «Dumpīgā Baložu dzimta»
(62. Ipp.).
Sergejs Peresļegins, «Lielais Tēvijas karš:
mīti un realitāte» (67. Ipp.). V
Galina Belikova, Aleksandrs Sohins, «Ēnu
ii» * .
ekonomika rūpniecībā un sadzīvē» (70. Ipp.). '

RAKSTNIECĪBA

Intervija ar Tautas rakstnieku Zigmundu
Skujiņu (72. Ipp.). ' Džordžs Orvels, «Dzīvnieku ferma»
(75. Ipp.). \1

ЛИТЕРАТУРНО-ХУДОЖЕСТВЕННЫИ и общественно-политический журнал для молодежи «авотс» («РОДНИК»] на латышском и русском языках. ИЗДАНИЕ ЦК ЛКСМ ЛАТВИИ И СОЮЗА ПИСАТЕЛЕЙ ЛАТВИЙСКОЙ ССР. ИЗДАТЕЛЬСТВО ЦК КП ЛАТВИИ. РИГА. АДРЕС РЕДАКЦИИ: РИГА, БАЛАСТА ДАМ БИС, 3. ОТПЕЧАТАНО В ТИПОГРАФИИ ИЗДАТЕЛЬСТВА ЦК КП ЛАТВИИ, 216081, Г. РИГА, БАЛАСТА ДАМБИС, 3. ИЗДАЕТСЯ С 1987 ГОДА РАЗ В МЕСЯЦ.

NODOTS SALIKŠANAI 5.02.88. PARAKSTĪTS IESPIEŠANAI 15.03.88. JT 00108. FORMĀTS 60X9018. OFSETA PAPĪRS NR. 1. OFSETA TEHNIKA. 10+0,5 UZSK. IESPIEDI.., 21,5 UZSK. KRASU NOVILK., 15,1 IZDEVN. L. METIENS 140 000 (LATVIEŠU VALODA — 110 000, KRIEVU VALODA — 30 000). PASOT. NR. 95. MAKSA 50 KAP. REDAKCIJAS ADRESE: PASTA INDEKSS 226081, RIGA, BALASTA DAMBI 3, ABONEMENTA KASTĪTE 35. TELEFONI: 461190, 465478. IESPIESTS LKP CK IZDEVNIECĪBAS TIPOGRĀFIJĀ, 226081. RĪGA, BALASTA DAMBĪ 3.

RAKSTNIECĪBA

ANDRIS RIJNIEKS

KOMANDORS RUDENS KRUSTCELES

ROMĀNA FRAGMENTS

— Visiem izkāpt! — kapteinis stingri pavēlēja. — Žiglāk, žiglāk! Pie autobusa nostāties rindā!

«Jau sākas ...» Krauja noskurinājies izberzēja acis un paskatījās pa logu, tomēr nekā vēl nesaprata. Autobuss bija apstājies nevis pie jauniesaukto izvietošanas un pārsūtīšanas iestādes ēkas, bet pie pirts.

«Tad šie sāks ar atutošanu?»

Viņus pārskaitīja, pēc tam ieveda pirtī. Sapratis, ka nāksies gaidīt, jo priekštelpa stāvgrūdām pilna, Arnis lūkoja, kur apsēsties, un, tiklīdz atbrīvojās krēsls, ar steigu tajā iegāzās.

Dienestā aiziedams, retais apģērbj kaut cik pieklājīgas drēbes, visbiežāk mugurā tiek vilkts viss vecais, nonēsātais, nevajadzīgais. Arī sejas diez ko neatšķiras no drānām. Tādas kā paburzītas, vai it visās nogurums, nīgrums. Zinādams, ka pats šobrīd neizskatās pievilcīgāks, Arnis mazliet sakaunējās, atcerējies, cik nevērīgi, tomēr arī augstprātīgi iepriekš bija uzlūkojis šādus zēnus.

Skanēja latviešu un krievu valoda, palaikam paspruka pa lamuvārdam vai sājam jokam. Par jautrību to nez vai varēja saukt, drīzāk puiši centās izturēties, kā vīriem klājas.

Arnim gribējās, lai visa šī padarīšana ātrāk beigtos. Galu galā, kad varēs uzzināt — kurp īsti sūtīs?

— Ei, ko tik drūms! — Arnis izdzirdēja, taču neapķērās, ka uzrunāts tieši viņš. Kāds piedūrās pie elkoņa.

— Šodien tā pagrūtāk? [1]

Krauja sataisīja šķērmu grimasi un piekrītoši pamēja. Puisis izskatījās gadus divus trīs vecāks. Pirmajā brīdī šķita, ir pat kādreiz redzēts, tomēr Arnis neatcerējās, kur un kad.

— Nav kāds smēķis? — blakussēdētājs jautāja.

— Laikam ir, — Arnis atbildēja un, izņēmis no kabatas «Elitas» paciņu, pasniedza to kaimiņam.

— Un pats?

Arnis noraidoši pakratīja galvu.

— Te laikam nedrīkst?

Arnim likās, ka puisis ir pārāk runīgs.

— Varbūt iziesim uz ielas? — blakussēdētājs nerimās. — Te tāds biezs, gaidīt vēl dabūsim ilgi, un vispār . . .

«Kaut tu man, draugs, liktu mieru.» Celties un nez kur iet nebija

ne mazākās vēlēšanās, taču negribējās aizvainot lādzīgo puisi un arī sēdēt smacīgajā telpā bija apnicis.

— Lai notiek.

Pamanījis divus no puišiem virzāmies uz durvju pusi, kapteinis uzsauca:

— Nekur neaizklīstiet! Uzpīpējiet — un atpakaļ Drīz būs mūsu kārta.

«Kur tad mēs varētu aizklīst?»

Pie ieejas pirtī viņi apstājās, puisis, aizsmēķējis un izpūtis dūmu strūklu, jautāja:

— Paklau, varbūt pie reizes iepazīsimies? Ej nu zini, vai nepaliksim kopā ilgāku laiku?

Arnis pašķieba galvu sānis, it kā piekrizdams, — patiešām.

— Guntis, — smēķētājs sniedza roku.

— Arnis. Citreiz vēl piebilstu: «Ļoti patīkami.»

1

© LKP CK IZDEVNIECĪBA, «AVOTS», 1988.

— Un šobrīd tā nav? — Jaunais paziņa draudzīgi pasmaidīja.

— Ne uz to pusi. Bet ne jau tu tur vainīgs.

— Tev tas viss stipri kož aknās? — ar pirkstos iežņaugto cigareti viņš apvilka gaisā plašu loku, norādīdams gan uz autobusu, gan uz pirti un, jādomā, arī uz kapteini, kas tajā atradās.

— Sajūsmā neesmu.

Puisis iesmējās. Arnis jau pirms brītiņa bija ievērojis, ka no viņiem abiem Guntis notiekošo uztver mierīgāk, varētu teikt — solīdāk. Negribēdams izskatīties pēc puišeļa, kas pirmoreiz no vecāku mājas aizrauts «pasaules plašajos ceļos», bet apmulsis jau pie noplukušās pirts, viņš nolēma pajokot:

— Par maršala zizli neesmu sapņojis.

— Es — gluži tāpat. Tomēr dzīvē, gluži kā šahā, — jāskatās uz dēli. Kāda štelle, tā arī jāvīlē.

— Sahu nevaru ciest, — Arnis atzinās un tūdaļ piebilda: — Bet štelle šobrīd izskatās sūnaina.

— Nu un tad? Viss vēl priekšā.

«Tas gan,» Arnis nodomāja. «Jāmēģina savākties. Galu galā, negribu taču no visa šī bara vienīgais izskatīties pēc salātiņa.»

Nomazgājies pirtī, Arnis nu jutās puslīdz ciešami. Karstais ūdens un tvaiks atslābināja muskuļus, un arī smadzenēs iezagās miermīlīgs gurdenums, tas atmiekšķēja saspringto nomāktību, kas neatkāpās jau kopš pamošanās. Autobusā viņš apsēdās blakus Guntim pēdējā sēdeklī, izdzēra aliņu, kas Guntim, kā viņš izteicās, «paņēmies līdzi». Domas vairs nebija tik bezcerīgas kā iepriekšējā vakarā. «Sākšu tik služīt.»

Ap vienpadsmitiem autobuss, smagi elsdams, nobremzēja pie jauniesaukto pārsūtīšanas punkta.

Atkal ierinda un pārbaude, tad ārsta apskate, kā likās Arnim, — diezgan pavirša. Visi atzīti par veseliem. Kapteinis, novēlējis laimīgas dienesta gaitas, aizgāja. Ieradās cits virsnieks, šoreiz majors. Viņš iepazīstināja tikko atbraukušos ar kārtību, kas jāievēro punktā. Ja neuzskaitītu aizliegumus, bet pateiktu, kas atļauts — runa iznāktu uz pusi īsāka.

Arnis pārlaida skatienu teritorijai. Ne lielā, padrūmā, krietni vien paplukusī ēka, ne augstais žogs visapkārt, ne arī pats asfaltētais pagalms, kurā viņi pašlaik stāvēja, nekādas priecīgās asociācijas neizraisīja. Drīzāk atgādināja tādu kā cietumu. Arnis būtu ar mieru gandrīz vai saderēt, ka tas te kādreiz arī bijis, ne nu velti pie logiem vēl šur tur palikušas restes, un pēc noliktavas jau nu šī būve neizskatījās nemaz.

Majors sadalīja nupat atbraukušo grupu pa istabām.

Karavīrs, kurš laikam 51. istabā bija kāda amatpersona, pierakstīdams jauno iemītnieku uzvārdus, piekodināja, lai nekur bez pieteikšanās neaizblandās. Arnim pastaigas nebija ne prātā, Uzmetis somu otrā stāva lāviņā un aplūkojis telpu, viņš sarkastiski novilka:

— Jā-āā. Hotelis nav no dižākajiem. — Sportista gaitās viņš bija pieradis pie visa kā: kopmītnēm, tūristu bāzēm, kempingiem, viesnīcām un pat skolām, taču šādā telpā patiešām nokļuva pirmo reizi — koka lāvas, cementa grīda un govs plāceņu krāsā nomālētās sienas vien bija ko vērtas. — Cerams, ka ilgi šai ūķī nebūs jātup.

— Kas to lai zina? Pa kāpnēm ejot, dzirdēju divus džekus runājam: šie jau sesto dienu gaidot nosūtīšanu uz daļu. Starp citu, mūs jau nodēvēja par «salagām».

— Te laikam ātri kļūst par veterāniem, — Arnis pavīpsnāja. — Nekas, aizsūtīs uz daļu, tur atkal būsim visi vienādi — īsti «salagas».

— Jā, cerēsim, ka paveiksies, — Guntis domīgi sacīja. Par kādu veiksmi un cerību viņš runā, Arnis nesaprata.

Guntis ieminējās, ka nebūtu par ļaunu uzkost, taču Arnim ēstgriba, kā mēdz sacīt, bija gluži vai ar roku noņemta. Ja viņš šobrīd kaut ko vēlējās, tad tikai gulēt. Atvadu rauts un šīs mītnes atmosfēra viņu bija galīgi nokausējuši. Taču Arnis saprata, ka gulēt nedrīkst, ja viņš tikai padosies šim atslābumam un iemigs, tad — viss. Viņš būs šejieni pieņēmis. Lai kaut ar pusdulnu galvu, lai kaut pusaizmigušam, tomēr vārdu pa vārdam jāatceras, ko viņi vakar ar Valteru runājuši.

— Nu esam palikuši tikai trīs, — Valters sacīja.

— Toties paši pēdējie, kas vēl kopā, — Arnis atbildēja.

— Viss tā . . . riebīgi, — Haris nopūtās.

— Liecies mierā, kas nu tik briesmīgs. Ezītis Arnim piestāv, uzcirtīs uniformu, nodos zvērestu un, apmainījis vefiņa kreklu pret ASK, tāpat vien dzenās savu basketu. Tāds nu tas sportistu liktenis. Tur jau būs priekšā čomi, vai ne, vecais? — viņš iebelza draugam pa

plecu.

— Valter, viņu treneris pat nenojauš, ka mani ņem ciet. Var ātri vien aizraut velns zina kur, ne gailis pakaļ nedziedās.

Valters pagrieza galvu uz Arņa pusi: varbūt viņš pārklausījies?

— Kā tā? Nojūdzies esi, vai?

— Lai viņi iet . . . — Krauja nošņācās un nikni atmeta ar roku.

— Liek banānus ausī, rauj katrs uz savu pusi, bet būtībā šiem nospļauties. Kad jāizdara kaut kas reāls, visiem grābekļi par īsiem.

— Vai rīt jau par vēlu? — Valters jautāja.

— Nezinu. Iespējams.

— Stulbenis, idiots! — Valters, uzlēcis stāvus, pēkšņās dusmās izgrūda. — Vēl sāksi stāstīt, ka dienestā jāiet katram — godpilns pilsoņa pienākums. Zinu. Vai tu kāds ļetraks? Katram ir jādara tas, ko spēj. Un tev ir iekšā. Saproti — ir! Ja paliktu Rīgā, droši vien varētu lauzt neklātieni. Lai arī grūti, — pupu mizas! Vismaz nekļūtu truls, arī laiks paietu ātrāk. Teiksi, — arī man pašam būs jāiet? Protams, būs, taču es vis netēlošu apvainojušos bēbīti, spirināšos, cik spēšu. Un tie tur — «labo, kreiso . . . mierā!» — bez manis nenomirs.

Arnis neiebilda, pārāk daudz drauga vārdos bija taisnības.

Valters dusmīgi atsēdās, krēsla atsperes novaidējās vien.

— Rīt pat sameklēšu to, kā viņu sauc, Sidrabu un izstāstīšu, kādas tās lietiņas. Varbūt šis vēl pagūs pievākt. Ja nu aizsūta ārpus Baltijas apgabala, kaut kur pie baltajiem lāčiem, vai uz kādu kokvilnas republiku, kur Sidraba rokas nesniedzas un basketu redzējuši tikai pa teļļuku? Tad smilkstēsi kā šunelis, grauzīsi nagus. Divi gadi — pa tukšo.

— Beidz brēkt. Tev jau, protams, taisnība, bet Sidrabu gan lūdzu nemeklē.

— Ej taču tu . . . — Valters atmeta ar roku, viņaprāt, Arnis bija jucis.

— Kāds gudrais esot sacījis, vīrietim kāds brītiņš jāpasēžot ķurķī un arī jāizdienot. — Haris mēģināja draugus samierināt.

Abi Hari vērīgi nopētīja. Viņš šovakar jau vairākkārt izteicās diezgan dīvaini un vispār bija runīgāks nekā skolas gados, — vai tik nav par daudz ieķēris?

— No pirmā tomēr atturēšos. — Arnis pasmaidīja, cenšoties izmantot drauga joku, lai izbeigtu kasīšanos. — Bet no virssardzes gan, šķiet . . . Apsolos nosēdēt vismaz piecas «sutkas». Ja liktenis saudzēs, pie beigām nogāzīšu podus, lai ietupina.

— Tāpat dabūsi sēdēt, turklāt daudz vairāk, — Valters sacīja jau bez dusmām, drīzāk ar nožēlu.

— Arni, vajadzēja pabrīdināt. Nemaz necenstos dakteru komisijā piesimulēt. Pasūtītu to institūtu šķērsām, mēs nolauztu divus gadus kopā, pēc tam būtu brīvi cilvēki. Tik un tā būs jāiet, tad jau labāk ar

savējiem. Un . . .

— Stulbs kopš dzimšanas, vai galīgi ķēmā. Nemuldi te vairs, jau tāpat viss līdz brošai. — Nīgri saviebies, Maestro pārtrauca Hari. Balsī jautās nogurums.

— Maestro, še uzpīpē, — Arnis centās uz draugu neskatīties.

— Galu galā, kas būs, būs.

— Jā, tu vēl nemaz nezini, kas ... — Valters indīgi piezīmēja.

— Vismaz uzšņāp kādu vēstulīti. Mēģināšu kartē sameklēt, kādā jaukā kaktiņā atgriezīsies pie saprašanas.

No miega, pussnaudas, murga vai kā cita, katrā ziņā — no pagātnes izrāva skaļš dežuranta sauciens:

— Uzmanību! Klausieties pārbaudi! Kļimovičs, Apse, Petrovs, Vasiļjevs, Saukants, Krauja . . .

No dažādiem kaktiem atskanēja «Es», «я», «Šeit», «Здесь», «Тут» vai citāds apliecinājums, ka uzvārda īpašnieks atrodas istabā.

Arnis paskatījās pulkstenī. Ceturksnis uz trijiem, tātad pāris stundu viņš . . . pagulējis, vai? Varētu arī celties, taču tad tūdaļ būs jāprāto, kurp iet, ko darīt? «Ja nav ko darīt, tad nekas arī nav jādara,» viņš nodomāja, palika uz lāvas un blenza griestos. «Un te nāksies pavadīt vairākas dienas ...»

Viņš jutās telpā tik neiederīgs — gluži kā no citas planētas. Nevienu te nepazina, arī pats, jādomā, bija kaut kāds vārds un uzvārds. Nē, kur nu vārds — te jau tikai pēc uzvārdiem! Skatiens meklēja Gunti. Nav. Aizgājis iepazīties ar iestādes ievērojamākajām vietām?

«Interesanti, ko es pašlaik darītu ārpus žoga? Vakarā ietu uz treniņu. Patiešām, čaļi brīnīsies: «Kur tad Arnis? Būtu vismaz pateicis, ka aiziet. . .»»

Piepeši Arnim iešāvās prātā, ka pāris pēdējos mēnešus nekā cita nav darījis, kā gājis uz kino, skatījies televizoru, vārtījies pa dīvānu ar grāmatu rokās, trenējies, spēlējis, un ???

Dažubrīd likās, viņu gluži kā televizoru kāds pārslēdzis uz garlaicīgu programmu, tā klikš, un cauri! «Labi, labi, kā nu ir ar tām programmām, tā ir. Baskets paliek, paldies arī par to.»

Viņš rūpīgi, bez steigas saliktu somā savu sporta formu: kedas, zeķes, peldbiksītes, «sportenes», ceļsargu, saiti, ar ko notīt potītes, un, visbeidzot, krekliņu. Pa virsu iestūķētu treniņtērpu un dvieli. Tad, vēl neaizvilcis rāvējslēdzēju, brīdi pārliktu — vai nav kas piemirsts? Domās apģērbies no papēžiem līdz pat zodam, nospriestu: «Nē, viss, kā nākas. Rāvējslēdzēju — ciet. Uzcirstu mīļāko apģērba gabalu, oderētu ādas jaku, ko māte pērngad atvedusi no Somijas, pār plecu nelielā «Adidas» soma, ko nēsāt VEF-a junioram nebija kauns, un tā lēnām, solīdi stūrētu uz tramvaja pieturu. Uz spēlēm jāierodas pusstundu iepriekš, tā ir trenera stingra prasība, bet arī uz treniņiem Arnis

vienmēr gāja laicīgi.

Mazliet garlaikots, pašapzinīgs sejs — izskatīgs un attiecīgi ekipēts, viņš to var atļauties. Daža pretimnācēja brīdi aizkavē skatienu, un, ja arī pašam tā šķiet simpātiska, var muļķodamies piemiegt ar aci. Parasti meitenes neapvainojas, tomēr gadās . . . eh, vai nu mazums pasaulē kazu?

Pa ceļam kioskā jānopērk «Balsi». Uzmanīgi gan jāizlasa tikai sporta jaunumi. Ģērbjoties pieņemts tos pārspriest. Futbols, hokejs, volejbols, tad visādi bobsleji, kamaniņas, riteņbraukšanas u. c. Un, protams, — basketbols. Tā ir īpaša tēma.

Ģērbtuvē viņš, kā parasti, viens no pirmajiem. Arī ietērpšanās sporta formā nav vis šāda tāda — pa roku galam—, bet — vesels rituāls. Kaut arī gribas ātrāk tikt zālē un pamētāt pa grozu. Trenerim Oļģertam Rudovičam gan šāda pamētāšana nepatīk. Vispirms esot jāiesildās, tad kārtīgi jānotrenējas, bet pēc tam, sak', mētā, cik negribas. Basketbolistam svarīgi, lai netrīc roka, kad esi noguris. Ar saldā ēdiena nogaršošanu sākumā pusdienas varot sabojāt.

Pamazām salasās arī pārējie. Sporta jaunumi, savstarpēja apcelšanās, iedegas sīks strīdiņš, tūdaļ arī aprimst. Dažus, parasti vienus un tos pašus, pavelk uz zoba, citus cenšas neaiztikt: humoru nesaprot, tūdaļ sāk kasīties.

Tad viņš ieiet zālē, laiski pastaipās, palokās, dažas reizes uzšauj pa grozu. Tikmēr zālē sanākuši visi, Rudais iepūš svilpē, un sākas treniņš. Visparastākais, ne īsti grūts, ne arī pārāk viegls, tāds pats, kādu bijis jau simtiem un tūkstošiem . . .

— Paklau, šodien vispār ēdīsim? Diezgan esi pampis, rausies augšā!— Guntis stāvēja līdzās un, sagrābis aiz pleca, purināja.

Paēst tiešām nebūtu par skādi. Ja vēderā nekurkstētu, Arnis ij nedomātu par celšanos, zvilnētu līdz pat vakaram, kad, kā izteicās majors, rādīšot filmu.

Apvienojuši pārtikas krājumus, viņi ķērās pie pusdienām, kas Arnim bija reizē arī brokastis un varbūt pat vakariņas. Guntis locīja iekšā, ka šņakstēja vien, bet Arnis, sākumā ēzdams negribīgi, tomēr pamazām arvien naskāk, ievēroja, ka Gunta tīstokļa saturs krietni knapāks. Varbūt tāds būtu arī pašam, un, kas zina, vai viņš vispār ko paņemtu līdzi — pārtiku somā bija ielikusi māte. Gunta piedāvātie konservi, nesagrieztais siera gabals un desas luņķis portfelī šķita iegūluši tieši no veikala letes.

— Tu esi rīdzinieks? — Guntis jautāja.

— Jā. Bet tu?

— Madonietis.

— Vai tad madoniešus tagad iesauc Kirova rajonā?

Guntis košļāja sviestmaizes kumosu. Vai nu nebija paradis runāt ar pilnu muti, vai arī apdomāja atbildi.

— Mācījos politehā, — viņš pēc brīža sacīja.

— Un tālu tiki? — Krauja painteresējās. Pret tiem, kam bijusi tā laime pabūt «studentijā», par kuras pilsoni bija sapņojis kļūt arī pats, Arnis juta cieņu, kurai pa vidu gan jaucās balta skaudība.

Guntis atkal brīdi klusēja. Arnim pat iešāvās prātā, vai nav aizķēris jaunā paziņas dvēselē kādu pūžņojošu kreveli.

— No trešā kursa izmeta. Pēc vasaras sesijas. Kaut gan papīros rakstīts: «Izstājies pats.»

— Un kā tur bija?

— Kur? — Guntis nesaprata.

— Nu, tajā — studentu dzīvē?

— Neslikti. Ja pavisam godīgi — forši tur bija, — Guntis nopūzdamies atbildēja.

Paēduši viņi sāka prātot, ko lai sadara. Guntis ierosināja uzspēlēt kārtis, taču Arnim negribējās. Arī agrāk treniņnometnēs un izbraukumos uz sacensībām viņš centās izvairīties no šīs garlaicīgās un, kā likās, bezjēdzīgās laika izšķērdēšanas. Ne jau tāpēc, ka tieši trumpjoša-nu uzskatīja par nosodāmu. (Viņaprāt, skolotāji, to aizliegdami, pierādīja tikai savu aprobežotību, jo naudas vinnestu taču var likt par pamatu jebkurai spēlei.) Arnis nespēja bez žāvām iedomāties arī dambreti un šahu, daudz labprātāk palasīja grāmatu vai noskatījās interesantu filmu.

Bet nekā lasāma viņš līdzi paņēmis nebija.

— Paklau, varbūt tev ir kāda grāmata?

Noliedzošs galvas mājiens.

— Vismaz žurnāls vai avīze?

— Tikai lapiņa. — Noplātījis rokas, Guntis izņēma no kabatas kāršu kavu. — Varbūt tomēr uzlaidīsim?

— Galu galā ... Lai iet.

Brīdi viņi paniekojās, taču Guntim kļuva skaidrs, ka spēlē ar diletantu.

— Kamēr gulēji, pablandījos pa iestādījumu, — viņš sacīja. — Tur lejā ir avīžu kiosks. Varbūt vēl vaļā?

— Aiziesim? — Arnis ierosināja. — Tik un tā nav ko darīt.

Kiosks bija slēgts, taču atceļā iegriezušies smēķētavā, viņi uzzināja,

ka septiņos patiešām būs filma. Tātad apmēram pusotras stundas varēs skatīties uz ekrānu un neko nedomāt. Protams, ja «gabals» būs kaut cik ciešams.

Rādīja «Kāzas Maļinovkā», vecu lenti, taču, ieraudzījis Vodjanoja un Pugovkina sejas, Arnis ērtāk iegrozījās krēslā — cerētā izklaidēšanās neizpaliks.

Pēc seansa jauniesauktie no kinozāles izbira asfaltētajā pagalmā, retais devās uz istabu, vairums palika smēķētavā vai meklēja citu

tumšāku stūri, kur ievilkt dūmu, pārspriest: kā bijis vēl nesen, un kas gaidāms rīt. Optimisti priecājās, ka šodien aizsūtītas lielas grupas uz Vidusāziju un Tālajiem Austrumiem, tātad rīt, cerams, «vervētāju» no turienes nebūs. Nav slikti arī tas, ka vairākus simtus jau atlasījuši flotei. («Kāda laime, ka starp tiem nenokļuvām, dienē nu tos trīs gadus!»)

Puiši nodzīvojuši te trīs četras dienas, jau uzskatīja sevi par lietpratējiem. Ar zināmu lepnuma pieskaņu balsī viņi skaidroja «jaunajiem», kā var piezvanīt uz pilsētu, nokārtot «polša jautājumu» un, visbeidzot, kur visērtāk tikt pēri žogam, ja pilsētā palikusi uz diviem gadiem neatliekama darīšana. Arnim pat radās iespaids, ka šie ir gandrīz vai apmierināti ar savu stāvokli un uz karaspēku nemaz nesteidzas. «Varbūt, te dzīvodams, pēc dažām dienām truls kļūst jebkurš? Un drīz arī es būšu apradis, iedzīvojies un sprie'dīšu tieši tāpat kā viņi?» No šīs domas Arnim pār muguru pārskrēja šermuļi.

Ap desmitiem vakarā viņus vēlreiz «pārbaudīja». Šoreiz seržantam, kas lasīja sarakstu, blakus stāvēja virsnieks.

Visi istabas iemītnieki bija uz vietas, tomēr promejot virsnieks piebilda, ka naktī mukt uz pilsētu nav jēgas, no rīta tik un tā jānāk atpakaļ, un tik vien būšot tā prieka kā pamatīgas nepatikšanas. Pēc brīža tika nodzēsta arī gaisma, daži paburkšķēja, jo gribēja vēl palasīt, bet veltīgi — šajā namā bija sava kārtība.

Krauja labprāt vēl ar Gunti papļāpātu, taču izdzirdēja rāmu šņākšanu — biedrs gulēja. Nekas cits neatlika kā laisties miegā arī pašam. Šķita, tas nemaz nebūs grūti, tomēr viņš grozījās no vieniem sāniem uz otriem, skaitīja līdz simtam . . . Nekas nelīdzēja. Tas nu bija kas jauns, parasti viņš aizsnaudās ātri un no rītiem pat modinātāju ne vienmēr dzirdēja. Arnis lādēja svešo, nemājīgo telpu, neērto lāvu. Galu galā liekuļot apnika. Kur tik nebija nācies pārlaist nakti, — pat lidostās un dzelzceļa stacijās viņš aizmiga, tiklīdz dabūja apsēsties. Nē, telpa, cietā gulta un dienas guļa šoreiz nav vainojama. «Vienkārši raustos,» no šīs atziņas nebija kur sprukt.

Viņš klausījās skaņas, kas nāca no visapkārt gulošajiem. Guntis ar atvērtu muti klusi, rāmi šņāca. Istabas tālākajā kaktā kāds palaikam iebubinājās, bija arī vairāki krācēji. «Guļ, visi guļ,» Arnis skaudīgi domāja, «bet varbūt ir vēl kāds, kas nevar aizmigt? varbūt ...» Sāda iespēja mazliet nomierināja.

Pamozdamies viņš ikreiz juta tādu kā atvieglojumu. īsu mirkli, kamēr acis vēl ciet, bet apziņa miega aizmiglota, šķita, ka viņš redzējis nelāgu sapni. Nu, protams, tas bijis smags, nolādēts murgs, bet tūlīt, tūlīt viņš atmodīsies un atskārtīs, ka viss nejaukais ir tikai . . . Paverot plakstus, brīnišķīgā atvieglojuma sajūta pazuda kā nebijusi. I stabā bija patumšs, taču sārti iekrāsotais gaismeklis, ko Arnis ievēroja jau dienā, riebīgi spīgoja virs durvīm un nesaudzīgi sagrāva pašapmānu.

Viņš paskatījās pulkstenī — seši. Tātad «nodienējis» jau gandrīz diennakti. Pareizāk, divdesmit divas stundas nonīcis tik veltīgi, kā vēl nekad mūžā. «Būtu vismaz palaiduši uz treniņu, gan jau nekur neaizmuktu, atnāktu pārnakšņot,» viņš nikni nodomāja. «Varbūt taisnība tomēr Valteram? Jāsameklē Sidrabs, jāpastāsta, kādā ķezā esmu, lai nāk un pestī laukā. Jādomā, pāris dienu te būs jāuzkavējas. Sidrabs pagūs pievākt. Un ja nē?» No šīs domas vien Arnim notirpa mugura, un šoreiz viņš cieto lāvu vairs nevainoja. Nē, patiešām, kaut kāda kļūda, idiotisks pārpratums! Viņam, kurš varētu mācīties un spēlēt basketu, lasīt, iet uz teātriem, muzejiem, koncertiem un izstādēm, mīlēt meičas, jākvem šajā mūra slazdā. Un kam no tā kāds labums?

Arnis mēģināja domāt par kaut ko patīkamu, nomierinošu. «Nakts domas dienai neder,» tā, šķiet, rakstījis Hems. Tas, redz, ir viens pamatīgs vecis. Kad fašisti apšaudījuši ielenkto Madridi, vienā mierā viesnīcas numurā rakstījis lugu. «Bet es kā memļaks raustos, kas ar mani notiks. Patiešām — kas? Apēdīs, saraustīs gabalos? Pats taču vakar sacīju: «Ne es pirmais, ne pēdējais ...» Pie velna, kas būs, tas būs, bet dre-beklis jāsavaldal Piecelšos, nomazgāšu ģīmi, iztīrīšu zobus un viss būs kārtībā. Jābūt! Gan izdomāšu, vienmēr esmu izdomājis . . . Kaut vai piezvanīšu Sidrabam, galu galā, neko sliktu viņš man nav nodarījis.»

Arnis iemiga un varbūt gulētu ilgi, ja pēc astoņiem neienāktu karavīrs un skaļi neiekliegtos:

— Celties!

Iemītnieku vairums šo pavēli gan izpildīt nesteidzās, tomēr daži, kuriem miegs naktī droši vien nebija tik caurs kā Arnim, uzrausās no lāvām. Sākās krāmēšanās pa somām, meklējot tualetes piederumus. Sarūgtināts par tik nesmalkjūtīgu pamodināšanu, kāds pateica pāris biezākus vārdus, piebalsoja citi, kas pamazām samiegojušies un īgni cēlās no guļvietām. Kņada galu galā bija uzmodinājusi arī Gunti. Viņš žāvādamies pastaipījās un pārlaida vēl miegaino skatienu telpai — nekāda zibenīgā «armijas» celšanās nebija manāma, dažiem vēl pat acis ciet. Guntis jau gribēja atkal laisties slīpi, taču pēkšņi pagrūda sānis mēteli, ar kuru bija apsedzies, un nolēca uz grīdas. «Nav ko gulšņāt, kas zina, kā te ar labierīcībām? Cilvēku, ka biezs, varbūt pusstunda jāgaida, lai pasēdētu uz poda, un tikpat ilgi, lai noskalotu seju.»

Viņš bija radis par sevi parūpēties pats: trīs gadi nodzīvoti studentu kopmītnē.

Izrāvis somu no Arņa pagalvja, viņš skaļi uzsauca:

— Hei, mosties nu! Pasludināta vispārējā augšāmcelšanās.

Arnis satrūkās, strauji uzrausās sēdus, neizpratnes pilns skatiens uz

mirkli apstājās pie Gunta, tad aizklīda krustām šķērsām pa telpu. Apjēdzis, ķur atrodas, un arī to, ka tagad laikam jāceļas, viņš iestenējies atkrita guļus, taču galva, netrāpījusi uz somas, atsitās pret sienu. Spējā atgriešanās nepievilcīgajā īstenībā tāpēc likās vēl nepatīkamāka, viņš nolamājās.

— Celies, celies! — Guntis mudināja. — Pasteigsimies ieņemt vietas higiēnas iestādījumos.

Arnis saprata, jāceļas vien būs, arī miegs no galvas belziena pret sienu bija izkūpējis, atstādams tikai sāpi. Visapkārt runāja, ēda, staigāja, krāmējās pa somām, šķita, aizmigt neizdosies tik un tā. Punktu šaubām pielika seržanta skaļais sauciens:

— Uzmanību, klausieties pārbaudi!

Atkal uzvārdi, uzvārdi, uzvārdi.

— ... Krauja!

— Seit, — ar šo atbildi aizdzinis miega pēdējās atliekas, Arnis piecēlās.

Pulkstenis vēl nerādīja pat desmit no rīta, taču bija pilnīgi skaidrs, ka šī diena nekādā ziņā nebūs interesantāka par iepriekšējo.

Nomazgājušies, iekoduši brokastis un pāris reižu uzpīpējuši, viņi atkal nokļuva pie šīs nesadragājamās sienas: — ko lai sadara? Priekšlikumu uzspēlēt kārtis Krauja šoreiz noraidīja bez jebkādas svārstī-šanās. Guntis arī neuzstāja.

Abi aizgāja līdz avīžu kioskam. Arnis nopirka «Sportu», «Padomju Jaunatni», «Cīņu», arī «Pravdu» un «Izvestija», un iepriekš nekad nelasīto Aizsardzības ministrijas izdevumu «Krasnaja zvezda».

— Nu gan būs ko pastudēt, — Guntis izmeta.

No svaigā gaisa atgriezies istabā, Arnis sajuta, ka dvaka tāda, kar kaut cirvi gaisā. Nāsīs iesitās sasvīdušas miesas, ēdiena, odekolona un vēl dažādas smakas, kas neizbēgami rodas telpā, kur ilgāku laiku dzīvojuši daudzi cilvēki, un nelīdz pat regulāra vēdināšana, jo aromāts jau iesūcies mēbelēs, sienās, apģērbā un laikam pat iemītnieku ādas porās.

Kā tad! Logu atvērt jau nevienam nav ienācis prāta!

Arnis to tūdaļ izdarīja un atgriezās pie savas guļvietas, lai palasītu pirmīt iegādāto presi, bet piepeši aiz muguras izdzirdēja niknu uzbrēcienu:

— Ei, tu, kas lika mūķēt vaļā logu?!

Krauja atskatījās. Šaubu nekādu, uzrunāts tieši viņš, taču dīvaini, ka te kādam nepatīk svaigāka plūsma.

— Ko nu āksties, — Arnis galu galā nosprieda, ka dusmīgais uzsauciens pa jokam domāts. — Te taču smird kā lauvu bedrē.

— To tev, šinder, neviens neprasa! Klapē ciet un nevārsti žaunas, man pūš virsū.

«Sinders» un «žaunas» — tas jau nopietni. Arnis iedeva laikrakstu

žūksnīti Guntim un pagriezās, lai apskatītu, kurš tas varen mutīgais. Pamanījis Arņa kustību, arī Guntis nolika presi uz lāviņas.

Netālu no loga kāds puišelis, atbalstījies uz elkoņiem, lepnīgi grozīja galvu. Likās, gaidīja, kad izpildīs viņa rīkojumu. Turpat netālu bija arī citi, dažs guļus, dažs sēdus, šķita, arī tie ar skatieniem steidzina: «Ko bolies, teica taču: klapē ciet!» Pašķielējis sāņus, Arnis pamanīja, ka Guntis tepat līdzās.

— Priekšniek, nokāp lejā! — Arnis diezgan stingri sapurināja bļāvēja kāju. — Jāaprunājas.

— Tik agri manējais neceļas, — no augšējās lāvas atskanēja, taču tas arī bija viss — pirms brīža tik drošais puisis ij netaisījās nokāpt uz grīdas.

— Tad es palīdzēšu. — Arnis tik strauji un stipri parāva gulētāja kāju, ka tas būtu nokritis augšpēdu un droši vien pamatīgi apdauzījies pret cementa grīdu, ja Krauja mazliet nepieturētu.

Puisis mēģināja spirināties, taču Arnis bija krietni garāks un spēcīgāks. Ap viņiem sapulcējās vēl daži, un no replikām Krauja saprata, ka ne jau visi ir viņa pusē.

— Garais, ko uzkasies, kas tu tāds, baigais «koroļs», vai?

— Atnāk te viens, gaiss šim nederot — brīvprātīgais sanitārs atradies, it kā mēs te jau pirms viņa nebūtu dzīvojuši.

— Ne šis mūs taisīja, ne šis mūs regulēs.

Arnis paskatījās pāri plecam un nikni iekliedzās:

— Ja kādam spiež zobi, piesakās. Vēlāk nokārtosim, laika man daudz.

Kāds mēģināja apķerties ap pleciem, Arnis asi sagriezās, elkoni ietriekdams uzbrucējam krūšuķurvī. Tas stenēdams sakņupa pie lāvas.

— Mierīgi, — Guntis skaļi iesaucās. — Jūs taču neviens neaiztiek. Pavācas nost, lai zēni parunājas.

Gunta vārdiem un Arņa elkoņa kustībai bija manāms efekts. Tie, kuri uzskatīja, ka Arnis ir viens, tūdaļ pierima, — paskat' tik, te arī otrs pamatīgs tēviņš, un ja nu atnāk vēl kāds . . . Nē, tādas spēles viņi nespēlēja.

Tikmēr incidenta vietai tuvojās seržants, kuram jau pirms brītiņa likās — būs plūkšanās, taču viņš nebija par to īsti pārliecināts.

— Izklīst, izklīst! Kauties varējāt «graždankā», te ar to ir cauri. — Viņš stūma jaunkareivjus projām no loga. Bariņš izklīda, bet daži tomēr palika šaurajā ejā starp abām lāvu rindām.

Kādu metru no Arņa, piespiedies pie palodzes, stāvēja «šindera» autors, un mutesbajāra izskats šobrīd varēja būt brašāks, ja atceramies nesen teiktos vārdus.

«Jāņem, jāņem zēns pie dziesmas, citādi šis vēl nodomās, ka arī es raustos.»

— Nu, draugs, kurš tad no mums ir šinders? — Arnis apvainotāju

saņēma aiz jakas apkakles stūriem un, mazliet pavilcis sānis (kāpēc jāapskādē logs), piespieda pie sienas. Tas mēģināja atbrīvoties, taču tvēriens bija stingrs.

— Nerausties, nerausties, citādi tā iekraušu, ka tavs stulbais pauris sašķīdīs.

Puisis pierima.

— Liecies mierā, garais! Ko ņirgājies par cilvēku! — iesaucās kāds no tiem, kas bija palikuši Arnim aiz muguras.

— Izbeidziet, pietiek, — iejaucās seržants, kurš arī nebija nekur tālu aizgājis. — Parunājāties, visu noskaidrojāt, bet tagad diezgan. Es netaisos jūsu dēļ iesēsties uz «sutkām».

«Amatpersonai jāklausa,» nodomāja Arnis un nevērīgi, kā lupatu, ar kuru tikko notīrījis apavus, pameta (pareizāk sakot, aizgrūda) galīgi pārbijušos nīkuli sāņus, vēl gan piebilzdams:

— Atceries labi, šinders esi tu! Ja mums būs tā laime kopā dienēt, es tevi patiešām neapskaužu.

Dusmas tomēr vēl nebija aprimušas. Pārlaidis skatienu tiem, kas stāvējuši aiz muguras, ciešāk uzlūkodams to, kurš bija gramstījies ap viņa pleciem, Arnis jautāja:

— Kurš vēl grib papļāpāt par svaiga gaisa lietderību?

Sarunbiedri nepieteicās.

Krauja atmeta ar roku un devās pie savas guļamlāvas. Iedams garām Guntim, viņš satvēra tā elkoni un cieši saspieda.

— Ziņoju, logs vaļā un neviens vairs nesmird, — izbijušais students nodārdināja pa visu istabu.

Abi sasmaidījās.

Atgūlies Arnis paņēma no Gunta lāviņas «Sportu», taču, kādu brīdi palasījis, nolika sāņus. Garīgais atkal bija noslīdējis mīnusos. «Cūkas tādi! Nu jau nemaz citādi neuzrunā, kā «Ei, tu!» un «šinder». Nez kas vēl būs tālāk?»

Viņš izstiepa roku, tā mazliet trīcēja. «Redz, nekāds cietais krams vis neesmu, grābekļi vibrē.»

Viņš pagrieza galvu sāņus. Guntis lasīja.

— Paklau, vai tev neliekas, ka mums priekšā viena traki štruntīga dzīve? Vienmēr būs jāvaldās, jāpaklausa.

— Jāvaldās? Protams, tāpēc jau esam cilvēki, — Guntis mierīgi attrauca. — Saprātīgas būtnes, homo *sapieris*.

— Varēji arī nepaskaidrot, — Arnis atcirta. — Tad varbūt velti gāju klāt tam «defektam», sak', būtu palaidis gar ausīm, savaldījies?

— Nē, ja «palaistu gar ausīm», šie mierā neliktos. Tas būtu kā eļļa ugunī . . . Vispār, kad vakar vēroju tevi autobusā, bet pēc tam pirts priekštelpā, likās — diez kas nav.

— Puņķutapa, nupat kā mammītes silto rociņu atlaidis, — Arnis piecēlās sēdus.

— Ne nu gluži tā, drīzāk ... — Guntis brītiņu padomāja. — Drīzāk infantils. Domā, ka dikti gudrs, bet nonācis neierastos apstākļos, un tūdaļ dūša papēžos. Nezin ne kur sprukt, ne ko runāt.

Arnis iekoda lūpā, tas, protams, nebija kompliments.

— Vai tad pa nakti kas mainījies?

— Šis tas ir gan. Redzēju, kā tu reaģē.

— Kā tad?

— Normāli, kā jau čalim pieklājas, — Guntis sacīja.

Par «piecdesmit pirmās» iemītniekiem neviens joprojām neizrādīja ne mazāko interesi, ja par uzmanības apliecinājumu neuzskata biežās pārbaudes. Ikreiz gandrīz visi atsaucās, un, ja arī kāds tieši tobrīd nebija uz vietas, tam tika aizsūtīts pakaļ, un pēc dažām minūtēm pazudušais bija klāt. Noskaidrojās, ka tas uzmeklēts tepat netālu — smēķēta-vā, bufetē vai galu galā — tualetē. Tā kā pārbaudes allaž beidzās bez starpgadījumiem, seržants pēcpusdienā bija jau krietni atšālējies un lasīja sarakstu retāk.

Arnis no pirmās līdz pēdējai rindai izskatīja nopirktās avīzes, pie tam izlasīja pat tos rakstus, kuriem līdz šim pat acis neuzmeta: *procenti, centneri, tonnas, pirmrindnieki, teicamnieki un, protams,* arī at-*palicēji* . . .

Darbam un tā darītājiem Arņa prāts gan allaž ierādīja godpilnu vietu, taču šī attieksme bija tīri teorētiska. Strādājis viņš nebija nevienu mēnesi, pat ne nedēļu, varbūt tikai kādu reizi ar klasi kartupeļu talkā, bet arī tur sevi nepārpūlēja. Tāpat jau nodarbināts diezgan. Skrēja, lēca, piespēlēja, meta pa grozu, lija sviedri, un dažkārt trūka elpas, radās sasitumi un sastiepumi, pušumi un zilumi ... vai tad tā ir dīka dzīve. Ar visu citu lai liek mierā. Protams, arī jāmācās, bet tas ir kas cits. Muļķi varbūt dažviet ir pat cieņā, taču Arnis pie tiem piederēt negribēja. No sekmības un panākumiem basketbola laukumā bija atkarīgs viņa prestižs. Tādēļ vērts mazliet papūlēties.

«Te zvilnēdams, kļūšu galīgi stulbs!» Pēkšņi radās dusmas. Jāsameklē Guntis.

Viņš piecēlās, uzmeta uz pleciem mēteli un devās no istabas ārā. Protams, cerība, ka jebkur citur šaipus sētas viņu gaida kaut kas jēdzīgāks, bija naiva. Taču sēdēt vai gulēt viņš vairs nespēja, bija jāiet — vienalga, kur. ,

Arnis klīda no viena pagalma stūra uz otru, iegriezās smēķētavā, pēc tam arī bufetē, Guntis nekur nebija atrodams.

Uz plača stāvēja jaunkareivju partija, un Arnis ar izbrīnu konstatēja, ka viņam gribas tos nosaukt par «salagām». Tie vēl nezināja, cik jauki šajā iestādē.

Pēdīgi Arnis bija atklīdis līdz vārtiem, kuriem gandrīz blakus atradās zaļi krāsota koka ēka. Pie tās viņš neviļus apstājās. Vienā no

logiem varēja redzēt armijniekus, bet privātās drēbēs ģērbušos — jaunkareivjus — viņš nemanīja. Varbūt ir tā pati administrācijas māja, kurā esot arī telefons? Nūja, vakar smēķētavā kāds tieši tā teica: «Zaļajā būdā iepretim vārtiem.» Droši vien, ja paveiktos, no turienes varētu arī piezvanīt.

Piepeši Arni pārņēma nepārvarama vēlēšanās parunāt ar kādu no tiem, kurus viņš atstājis tur, Rīgā, savā līdzšinējā dzīvē. Viņš jau paspēra dažus soļus uz durvju pusi, kad pēkšņi apstājās, aizkavēja spīts. «Nē, vēl par agru. Tikai otrā diena. Vēlāk pašam būs kauns.»

Arnis juta, ja tūdaļ tiks pie telefona, var iesmilkstēties: lai taču Valters uzmeklē un lūdz armijnieku trenerim viņu izpestīt. «Jāsavācas, jānomierinās. Ja nekas nemainīsies, zvanīšu rīt. Lai atnes pāris grāmatu, galu galā ... arī polšu.»

To, ka pats bija draugu lūdzis savās darīšanās nemaisīties, Arnis jau bija aizmirsis.

Numurā, ieraudzījis Gunti sēžam lāviņas kājgalī un lasām avīzi, Arnis sajuta atvieglojumu. Tātad viņi tomēr divi, tūdaļ abi kaut ko ieēdīs, papļāpās, pēc tam aizies uzsmēķēt. Kad apniks, liksies uz auss. Vakarā rādīs ķinīti, tad vēlreiz pārbaudīs un — diena galā. Diezgan dzīvnieciska eksistence, tomēr . . . jau kaut kāda programma.

Arnis atmodās — kāds raustīja aiz rokas. Viņš pavēra acis — Guntis, protams, kurš gan cits. No miega vēl pusdulnā galva tik daudz tomēr saprata, ka vakars klāt un jāiet uz klubu.

— Ašāk, visi jau aizgājuši, ka nedabūjam stāvēt kājās.

— Ejam jau, ejam, — Arnis nokāpa uz grīdas.

Kad viņi ieradās zālē, filma jau bija sākusies, tāpēc tās nosaukums palika nezināms.

Arnis ieraudzīja uz ekrāna ierindu, kuras priekšā stāvēja puisis ar vecākā seržanta plato svītru uz uzplečiem un labsirdīgu seju. Šķita, ka viņš jūtas mazliet nedroši un tieši tādēļ cenšas, lai seja būtu pietiekami barga, bet balss — paģēroša.

Par tēmu nu vairs nekādu šaubu — «gabals iz karavīru dzīves», šurp nākdams, Arnis sev mēģināja iestāstīt: viņam vienalga, kāda būs filma. Tas vien jau labi, ka varēs pusotru stundu skatīties «uz bildi». Un tomēr

tik daudzi «uniformētie», kas raudzījās no ekrāna, Arni sarūgtināja, tad jau vakardienas «Kāzas Maļinovkā» bija vairāk gājušas pie sirds.

Galveno varoni, izbijušu studentu, tēloja Igors Kostoļevskis, kas Arnim bija iepaticies filmās «Teherāna-43» un «Laimes zvaigzne».

Students, palīdzēdams draugam, bija mēģinājis viņa vietā nokārtot eksāmenu, taču krāpšanā pieķerts un par to, protams, atskaitīts no augstskolas, bet šo gaužām nepatīkamo notikumu uzņēmis mierīgi.

Arī seržants ar labsirdīgo seju šķita Kraujam simpātisks. Kaut arī viņu iegrožoja reglaments un tāpēc viņš palaikam atļāvās diezgan kantainus gājienus, tomēr bija redzams, ka viņš jūt studentam līdzi un necenšas otrā salauzt to, kas pašam nepiemīt, bet pūlas saprast, un šī vēlēšanās ir stiprāka par priekšrakstiem, jo ir cilvēciska.

Lai gan Valters Arnim bija mūžīgi skandinājis, ka tikai muļķi filmā redz vienīgi «pliko sižetu», šoreiz Krauja uzķērās uz tā.

Komandieri mulsināja studenta smaids. Liek soļot — viņš soļo un smaida. Kad par to aizrāda — nesaprašanā parausta plecus, uz brīdi seja kļūst nopietna, taču tikai uz brīdi, pēc tam smaida atkal. Turklāt tas nav kaut kāds plānprātiņa smaids, kad mute līdz ausīm vaļā, bet no acīm redzams — idiots. Students smaidīja rāmi, gurdeni, saprotoši, varētu pat teikt — iecietīgi. Un tas seržantam ķērās pie sirds. Galu galā, kurš te priekšnieks, kurš komandieris? Skaidrs, ka viņš. Bet, redz, ar to laikam par maz. Un tad nāk atziņa: students maršēs, kamēr vien būs pavēlēts, taču, likdams soli, sejā saglabās savu rāmo, bet tieši tāpēc tik kaitinošo smaidu.

Arnis bija redzējis arī interesantākas filmas. Taču pašreizējos apstākļos tieši šī deva mazu mierinājumu. Uz ekrāna bija skaidri redzams, ka dzīvē visādi mēdz gadīties: tu dari savu darāmo, tev daudz draugu un paziņu, jo neesi kretīns vai riebeklis, bet vienā brīdī nepaveicas, un viss saiet dēlī — no augstskolas izmet, ietērpj haki krāsās, tad seko «Līdzināties, mierāl», un tu vairs pat smaidīt, kā izrādās, nedrīksti.

Arnis brīdi pa brīdim uzmeta skatienu arī Guntim, bet — taisni dīvaini! — drauga sejā nekādu ieinteresētību nevarēja manīt. Nē, viņš nesnauda un pat nežāvājās, taču raudzījās uz ekrānu vienaldzīgi,

Filma beidzās, jauniesauktie, paredzēdami, ka drīz viņus pārbaudīs un pēc tam būs jāliekas uz naktsguļu, nogriezās uz smēķētavas pusi, viņiem līdzi arī Arnis un Guntis.

— Kā patika? — Krauja jautāja.

— Vairāk piesietu dūšu kāds krimiķis.

— Un tomēr?

Guntis pakasīja vaigu, spoži iekvēlojās cigaretes oglīte.

— Var iztikt. Labi aktieri. Tomēr neteikšu, ka jūtos aizkustināts.

— Tas viss tevi . . . nepārliecināja?

— Students bija jauks zēns. Seržants? — Guntis paraustīja plecus.

— Tādi laikam viņi ir. Sis bija gluži normāls. Neviens jau aiz sajūsmas neaplaudētu, juzdams apakšnieka pārākumu, tādēļ viņš brīžiem sa-psihojās.

— Atvaino, ka bāžos dvēselē, bet vai tev nav tāda sajūta, ka ar mums abiem notikusi baigā kļūda?

— Hm . . . Kļūda? — Viņš uz brīdi apklusa. — Var jau būt . . . Pirms dažiem gadiem ielīdu neriktīgā faķī. Nobijos no konkursa.

Iestājos celtniekos, bet gribēju arhitektos. Un tas, kas neiet pie dūšas . . . Vilkos, vilkos . . . atskrēja parādiņi, tad paputēja stīpa, pēc tam jau vispār kļuva vienalga: atskaitīts — neatskaitīts ... — Viņš nokratīja pelnus, atkal ievilka dūmu, izpūta, kaut kā dīvaini pašūpoja galvu. — Kaut gan, ja godīgi, ne jau gluži vienalga. Apkārt jauki puiši un meičas, un beigās uz institūtu gāju galvenokārt tādēļ, lai satiktos ar viņiem. Biju pieņēmis tādu kā tizlā mocekļa pozu. Sak', sūdi vagā, bet es tik laižu muļķi. — Viņš apklusa, taču pēc brītiņa turpināja. — Un tagad esmu te. Varbūt vajadzēja vēl paspirināties, paņemt akadēmisko, kurators pat piedāvāja. Taču jutu, ka vairumam pasniedzēju esmu jau apriebies, jo bieži vilkos uz ekšiem galīgi uz dullo . . . Tādus nemīl. Kļuva tā kā neērti. Uzrakstīju papīru . . . Varbūt šis atrisinājums ir tas labākais? Tā, redz, ir ar tām kļūdām.

Pašā vakarā, kad seržants bija nolasījis «piecdesmit pirmās» iemītnieku sarakstu, noskaidrojās, ka dažu vairs nav. Droši vien tie bija jau ceļā uz dienesta vietu.

Arnis ierausās guļvietā. Atkal bezmiegs, cietā lāva, sarkanā dežūrspuldze un mētelis, ar kuru, grozies kā gribi, nevar apsegties tik labi kā ar segu. Arnis pagriezās uz Gunta pusi, taču no viņa muguras dvesa noraidījums — lieciet mani mierā, nesienieties klāt!

Ēdamā krājumi bija gandrīz izsīkuši. Arī vēl atlikušais diez cik kārdinošs neizskatījās — desa iezaļgana, siers sažuvis un iesprēgājis, ar maizi droši vien varētu iedzīt naglu, sviests sakusis pretīgā žurgā. Arnis iesvieda visu atkritumu konteinerā. Nebija arī nekāda padzēriena.

— Maizi varu iedot, — kautrīgi piedāvāja kāds augumā pasīks briļļuks, kura guļvieta bija pāris lāvas tālāk uz durvju pusi.

— Paldies, draugs. Maize diemžēl nav vienīgais, kā mums trūkst, taču dod vien, ja tik laba sirds. — Guntis paņēma gandrīz puskukuli rupjmaizes un ķērās pie konservu attaisīšanas.

— Lūdzu, lūdzu, man termosā ir arī tēja.

— O, pašā laikā. Nāc bariņā, būs jautrāk. — Arnis nolēma, ka jāuzaicina izpalīdzīgais zēns kompānijā.

— Labprāt. — «Briļļuks» izskatījās itin priecīgs. — Mani sauc Ēriks.

— Arnis.

— Guntis. Citā reizē mēs vēl piebilstu: «ļoti patīkami».

Abi, atcerējušies aizvakardienas sarunu, iesmējās, taču, lai Ēriks nedomātu, ka ņirdz par viņu, Arnis tūdaļ piebilda:

— Mums te nobriedis tāds teiciens.

— Sapratu. Man te vēl šis tas . . . — viņš nedroši pastiepa celofāna sainīti.

«Sis tas» tika pieņemts, tomēr paciņu viņi atvērt nepaguva.

— Klausieties pārbaudi! —atskanēja tik smalka balstiņa, ka

vienubrīd likās: «Vai tik te kāds neākstās?» Taču nē, pie durvīm stāvēja uniformēts zēniņš, augumā ne lielāks par Ēriku, tik vien tās starpības, ka uniforma mugurā un bez brillēm, toties uzplečus rotāja divas šauras svītriņas.

Izdzirdējuši šo pa pusei uzaicinājumu, pa pusei pavēli, telpā gandrīz visi bez izņēmuma (izņēmums bija — pats jaunākais seržants) palaida smieklu. Dīvaina lēkme — kaut nebija pateikts nekas absurds vai uzjautrinošs, vairākas minūtes no vietas visi rēca, ķiķināja, guldza un īdēja.

— Mierā, klusumu! — iespiedzās jaunākais seržants, savā apakšvienībā pieradis, ka pēc šādiem vārdiem nu gan tūdaļ visiem jānorimst. Bet apžēliņ — kāds nu tur miers, kāds klusums! «Bargais» uzklie-dziens panāca drīzāk pretējo, un seržantam nekas cits neatlika kā apsēsties uz ķebļa.

Kad jau likās, ka rēkoņa tūdaļ noklusīs, kāds uzsāka smējienu vēl histēriskāk un kā līmēts tas pielipa citam, kurš pirms brīža jau ar asarām acīs un, vēderu turēdams, gluži bez spēka bija atmuguriski ielaidies lāvā. Sai idiotiski spontānajai jautrībai bija vairāki viļņojumi, taču, par laimi, reiz norimst jebkuri smiekli.

— Klausieties pārbaudi! — Pagalam apstulbušais jaunākais seržants atkārtoja, kad istabā bija iestājies relatīvs klusums — no viena vai otra kakta vairs tikai paretam atskanēja kaut kādi gārdzieni, šņuksti un rīs-tīšanās.

— Kļimovičs! — Šeitan mēs. — Petrovs! — Ē-ē-ē-s. — Saukants!

—Dzīvs, — vārgi nočērkstēja Guntis.

Jautrības ļembasts atsākās no jauna.

Kā pa celmiem nomocījis sarakstu, seržantiņš izmetās pa durvīm, lādēdams nolāpītos civilistus, kas iedrošinās apņirgt pat tik nozīmīgu un armijā gluži vai svētu pasākumu kā pārbaudi.

Nu varēja turpināt pārtrauktās brokastis.

— Dieniņa sākusies jautri, — Guntis sacīja.

— Jā, ilgi nebijām tā smējušies, — Arnis atsaucās, iedomādamies, ka patiesi neatceras, kad pēdējo reizi tik iedvesmoti rēcis.

Pēc brokastīm Guntim un Ērikam tuvākā perspektīva noskaidrojās ļoti vienkārši: Guntis izvilka kāršu kavu.

— Nu tad es iešu, mēģināšu piezvanīt uz ārpasauli, — Arnis noteica. — Starp citu, šodien it kā sestdiena. Normāli cilvēki atpūšas.

— Jā. — Ēriks nopūtās. — Normāli cilvēki.

— Nu tad pagaidām, — Arnis izgāja no istabas.

Neskuvies (lieka greznība), garā mētelī, kam apkakle uzslieta, bet pogas vaļā, rokas kabatās, gaišais ezītis sabozies vēl niknāks kā parasti (tikai tāpēc, ka nez kuro dienu nav sukāts), —tāds viņš apņēmīgi iegāja administrācijas ēkā. Pašam likās, izskats visnotaļ atbilstošs, mazliet «partizānisks», un arī savā garā viņš šobrīd jutās tāds kā

brīvais strēlnieks, kas iet izteikt protestu par to, ka jau trešo dienu netiek izsniegts formastērps un plinte.

Pavēra pirmās durvis — tukšs, arī telefona nav. Aiz nākamajām pie rakstāmgalda sēdēja virsnieks . . . Trešajā istabā viņš palūrēja caur atslēgas caurumu. Neko daudz saskatīt nevarēja, toties dzirdēt gan: «Jā, tieši tā, biedri kapteini! Vienu mirkli, pierakstīšu. Septiņpadsmitos trīsdesmit. Tiks izdarīts. Uz redzēšanos.» Likās, šī būs īstā. Arnis mēģināja iedomāties, uz kuru pusi pavērsts telpas logs. «Uz žoga pusi, laikam jau uz žoga pusi. Jā, viss pareizi.» Tieši tur viņš vakar bija redzējis gan karavīru, gan telefonu.

Krauja pieklauvēja un atvēra durvis.

— Labdien.

— Sveiks! Ko vēlies? — karavīrs tikpat klusu kā Arnis jautāja.

— Jāpiezvana draugam.

Karavīra sejā pavīdēja sapīkums. Viņš paskatījās uz Arni, tad uz telefonu, pēc tam arī uz sienu, aiz kuras Arnis bija redzējis sēžam virsnieku . . .

— Puis, nav jau žēl, taču nedrīkst. Gočen! Mūs baigi tramda.

— Man tiešām jāpiezvana. Trešo dienu jau te nīkstu. Tu taču saproti? Es ātri . . .

Karavīrs brītiņu svārstījās.

— Labs ir, bet fiksi. Un nebļausties. Ja ienāk ofiņš, tūdaļ dod stroķi man, saki: «Prasa dežurējošo rakstvedi.» Kaut ko nomuldēšu, bet tu pēc tam, ja viss noies gludi, pārzvanīsi.

«Kaut tikai būtu mājās! Šodien sestdiena, Valteram nodarbības, bet vēl agrs. Kaut nu nebūtu kaut kur aizvilcies!» Arnis klusu lūdzās, griezdams disku.

Paveicās, klausuli pacēla Valters.

— Klausos.

— Vanča, te Arnis.

— Arnišl? Kur tu esi, nu moins, kolosāli, ka piezvanīji! Kur tu esi?

— Vēl tepat Rīgā. Valter, laika maz. Atbrauc šurp. Tu atradīsi. Kad no Ludzas ielas būsi nogriezies uz Viļānu, ej tai pāri un tad pa labi — tur tāda kā sēta, vispār — kaut kāda sprauga. Varbūt atceries, mēs tur vienreiz jau bijām — pie Jankas. Pasvilp.

— Skaidrs. Pēc pāris stundām būšu. Ko atvest?

— Kādu lubeni, un vēl ... — Arnis paskatījās uz kareivi. — Te nav diez ko jautri.

— Iegrāmatots. Gaidi.

— Neatvados, — Arnis nolika klausuli, un dežurants, kas sarunas laikā bija bažīgi lūkojies uz durvīm, atviegloti uzelpoja.

— Paldies, — Arnis sniedza roku.

— Sīkums. Kas es par čali, ja neizručītu? Piespēlē kādu smēķi.

Arnis satvēra lādzīgā dežuranta sauju un ieplacināja tajā «Elitas»

paciņu.

— Pīpē vesels.

— Neesmu jau nahals! Kādas pāris . . .

— Ņem visas, nesmēķēju.

— Nedomā, ka atteikšos. Rīt pēcpusdienā dežūrēšu atkal. Ja vajag .. .

— Kas zina, kur rīt būšu . . . bet tik un tā — paldies. Služī laimīgs.

— Tu tāpat. Bet tagad — zūdi miglā.

— Jaunais cilvēk, vai kaut ko meklējat?

Arnis pagrieza galvu: jautāts, jādomā, tieši viņam — neviena cita taču gaitenī nav. Koridora galā stāvēja virsnieks, puskrēslā blāvoja divas palielas zvaigznes. «Uzprasīt šim pašam? Pa galvu jau nesitīs.»

— Labdien. Es gribētu satikt kādu no priekšniecības.

— Labdien. Kādā jautājumā?

— Jautājumā? Kādā? . . . Laikam personiskā.

— Ir pretenzijas?

— Ne nu gluži ... — Arnis brīdi apdomājās. Apakšpulkveža tonis šķita labvēlīgs, izturēšanās laipna un mierīga, taču — kā lai īsti iesāk?

— Ieiesim kabinetā. Mani sauc apakšpulkvedis Laiviņš, esmu Baltijas kara apgabala štāba darbinieks, atnācu apraudzīt, kā klājas jauniesauktajiem, — atvēris durvis, viņš palaida Arni sev priekšā.

Pie rakstāmgalda sēdošais virsnieks atsperīgi pielēca stāvus, žigli uzmauca galvā uniformas naģeni un militāri sveicināja.

— Biedri apakšpulkvedi, diennakts laikā ārkārtēji gadījumi nav notikuši, komandants majors Sidorčuks.

— Labdien! Sēdiet, sēdiet! Atvedu puisi, mīņājas te pa koridoru. Parunājiet — varbūt jaunietim patiešām kas uz sirds.

Sidorčuks, tikai par vienu zvaigznīti zemāks nekā Laiviņš, Arnim vairs tik simpātisks nelikās.

— Uzvārds? — Bez īpašas intereses un ne sevišķi laipni Arni uzlūkojis, majors pavaicāja.

— Krauja, trīsdesmit devītā komanda, piecdesmit pirmā istaba, — Arnis kā skaldīt noskaldīja, viņam šķita — te jārunā strupi, konkrēti.

Majors pamāja, tas varēja nozīmēt: «Turpini!»

— Jūs piesēdiet, piesēdiet, — Laiviņš apsēdās pats un pabīdīja krēslu arī Kraujam. Arnis būtu ar mieru arī pastāvēt, bet tad pārdomāja — nekaunība dažbrīd ir tikums. Novietojies uz krēsla, viņš pat pārmeta vienu kāju pāri otrai.

— Tātad Krauja, bet vārds? — Apakšpulkvedis laikam gribēja Arni (bet varbūt Sidorčuku) apžilbināt ar demokrātismu.

— Arnis.

— Ir kādas pretenzijas, apzagts? — Sidorčuks īgni jautāja.

— Nē, biedri major.

Komandanta seja noskaidrojās.

— Ak tā? Nu, paldies dievam, — es atvainojos, — tas mums pats nepatīkamākais, kas mēdz gadīties. — Nevarēja īsti saprast, kam tas paskaidrojums vairāk domāts — Arnim vai apakšpulkvedim, drīzāk jau apgabalštāba pārstāvim.

— Stāstiet taču, jaunais cilvēk, — Laiviņš uzmundrinoši pasmaidīja.

Brīdi apdomājies, Arnis nolēma, ka visdrošāk joprojām laist muļķi.

— Dzīvoju jau trešo dienu, nauda beigusies, ēdamais arī, gribētos zināt, kad sūtīs uz daļu.

— Skaidrs, — majors sacīja. — Nav ko ēst. Tas, protams, slikti. Ja ir telefons, ļausim piezvanīt uz mājām, lai vecāki kaut ko atved. Bet tikai ēdienu, nevis . . . hm. Naudas daudz neņemiet, te tā nav vajadzīga, vēl patiešām apzags. Negadās jau bieži, tomēr . . . Kontingents raibais, paši saprotat. — Un atkal Arnim likās, ka paskaidrojums adresēts drīzāk apakšpulkvedim, nevis viņam. — Tas arī viss. Vēl ir kādi jautājumi?

— Kad beidzot vedīs uz daļu, jau trešo dienu te nīkstu?

— Mjā. Gadās arī ilgāk, — majors iesāka, taču tūdaļ aprāvās.

— Protams labi tas nav, te ir garlaicīgi, to nevar noliegt, bet neesat taču bērns — pats saprotat — armija nav kūrorts. Un, ticiet man, nokļuvis daļā, kur jūs sāks trenkāt kā maiņu āzi, kas ielīdis ... — majors

atkal aprāvās, sapratis, ka viņš te tomēr nav lielākais priekšnieks,

— jā, tad jūs kā saldu sapni atcerēsities, ka te varējāt gulēt kaut cauru diennakti.

— Bet jūs tomēr neatbildējāt, kad sūtīs uz daļu? Godīgi sakot, drīz staigāšu uz galvas. Šodien pat, ienāca istabas dežurants, pateica «Klausieties pārbaudi!» — un visi kā viens sāka pilnā rīklē psihopātiski ņirgt.

Majors uzmeta skatienu Laiviņam un arī Kraujam: «Kaut tu izputētu ar savu stulbo, garo mēli!» Arnis saprata, ka pateicis lieku. «Nu johaidī, jāgriež rati atpakaļ.»

— Un bez kāda ļauna nolūka, tas iznāca spontāni. Jaunākajam seržantam bija ļoti smalka balstiņa. Tā nu ir, parādi tik mums pirkstiņu, un smejamies kā kutināti. Citreiz atkal par tīro sīkumu gribas lamāties pēdējiem vārdiem.

— Pat tik augstu? — Laiviņš jautāja. — No skata likās — tīri kulturāls jauns cilvēks. Tikai mazliet apvārtīts. — Laiviņš nopētīja Arni no papēžiem līdz matu galiem. — Un rokas kabatās neturiet, nav glīti.

Arnis paklausīja, pat vēl vairāk — nolika uz grīdas pāri ceļgalam pārsviesto kāju.

— Jā, patiešām. — Uzbrukumā pārgāja arī Sidorčuks. — Varējāt

jau nu pasekot ārienei. Un nestāstiet, ka vēl neskujaties. Vienkārši slinkums, bet tādi jau jūs te pāris dienu laikā kļūstat gandrīz visi. Un vispār . . .

«Nu tagad ķersies pie manis,» Arnim iešāvās prātā. Taču visa šī runāšana likās tikai spēle vien. «Neļaušos, nedošos,» viņš nodomāja. «Ko lai tādu maktenāku atsper pretī?»

— Jā, kāda viesnīca, tādi klienti, — Arnis iesmējās. — Es jokoju. Bet redziet, ja nu man mājās nav telefona?

— Nav nevienam: ne kaimiņam, ne radiem, ne draugiem un, protams, arī vecākiem darbā? Vai ne? — apakšpulkvedis nevainīgi jautāja.

— Darbā ir, bet šodien taču sestdiena. — Arnis neapmulsa.

— Ak jā! Pavisam bijām aizmirsuši. — Laiviņš pavīpsnāja. — Tad būs vien jāpalaiž uz mājām. Man pietiks ar godavārdu, ka atgriezīsieties. Pāris stundu diezgan? Taču ejiet tūlīt, iekams vēl neesat saticis istabas biedrus. Dežurantu majors brīdinās.

— Paldies par uzticību, — Arnis sacīja. — Šoreiz es nejokoju.

— Ja vēl mākat atšķirt jokus no nopietnības, tad nemaz tik traki ar jums nav. — Sidorčuks centās pāriet uz Laiviņa piedāvāto «demokrātisko» toni, kaut gan apakšpulkveža piedāvātais variants viņam nepatika. Tomēr iebilst neuzdrošinājās. Kā viņš paskaidrotu, kāpēc atsakās puisi tik spiedīgos apstākļos palaist pie vecākiem? Iznāktu, ka viņš, lūk, truls ierēdnis, bet štābists tas tēvišķi iejūtīgais. «Ja kas notiķs, jāatbild tik un tā būs man,» viņš pikti nodomāja, taču pateica pavisam ko citu:

— Man šķiet, visu esam noskaidrojuši. Varat būt brīvs. Pagaidiet gaitenī vai pie vārtiem, pavadīšu, citādi jūs neviens neizlaidīs. Kad atgriezīsieties, ienāciet pie manis, gribētu uzmest jums aci. Vakarā būs filma, kioskā varat nopirkt avīzes un žurnālus, telefons ir blakus istabā. Ak tā, jums taču tas nav vajadzīgs . . .

— Visu noskaidrojuši tomēr neesam, biedri major. Jūs neatbildējāt, kad sūtīs uz daļu. Rīt, parīt, pēc nedēļas?

— Jaunais cilvēk, došu labāk padomu priekšdienām. — Komandanta balsī ieskanējās jau neiecietīgākas intonācijas, viņš paraudzījās uz Laiviņu, it kā lūgdams atbalstu, taču apakšpulkveža seja pauda neitralitāti. — Armijā nav pieņemts jautāt: «Kad sūtīs, kurp sūtīs?» Pēdējo vēl prasījis neesat, taču nav gan jābūt gaišreģim — tā varētu skanēt nākamais jautājums, vai ne? Tātad jābūt gatavam uz visu.

Laiviņš nokremšļojās.

— Droši vien alojos, taču gribas pārbaudīt iespaidu: sakiet, Krauja, neesat no aktieriem?

— Nē, vai tad izskatos? — Krauja atbildēja ar pretjautājumu.

— Izskatās gan. Ekstravaganta āriene . . . Nevīžīgs, bet nu gluži kā

pie spoguļa stāvējis: šo to uzbužinājis, piegludinājis, šur tur paburzījis . . . Zināt, tā, — sākumā es aizpogājos, tad nē, tomēr pogāšu vaļā, rokas aiz muguras, bet varbūt labāk kabatās? Jā, redz, nu jau tā nekas — var iztikt.

— Ar spoguļiem te, biedri apakšpulkvedi, pašvaki, — Arnis nepalika parādā.

— Laikam jums tas nav vajadzīgs, tāpat tik jauki sēdējāt — kāja pāri ceļgalam; itin kā citādi nemaz nemācētu. Man tiešām likās — aktieris. — Laiviņš nerimās.

— Gadās, — Arnis rāmi atgaiņājās, kaut arī jutās diezgan nepatīkami, — likās, Laiviņš velk uz zoba, varbūt pat domā, ka viņu jau pārkodis. «Nu, vēl matīsim ...» — Man tāds sejs, daudziem liekas, kaut kur redzējuši, bet ne uz to pusi — izbijis vidusskolnieciņš, paurī un zem krūšukurvja ne miņas no apslēptām garamantām.

— Ka ne, ne, — apakšpulkvedis pateica, kā punktu pielikdams, izklausījās — metīs mieru. Taču nē.

— Māksla, cerams, sveša nav?

— Ķiniti dažreiz apskatos, — Krauja centās dabūt no sevis ārā «maksimālo truluma efektu». — Aizeju izkratīties uz diseni. Tur, vai zināt, visas mākslas nobāl. Mūziķis tā iegāž pa ķobi, ka cita nekā ij nevajag. Uz teātriem aizeju vismaz trīsreiz gadā, ziniet, leļļos ir brīnišķīga traģēdija. «Susuriņš un ziemeļvējš».

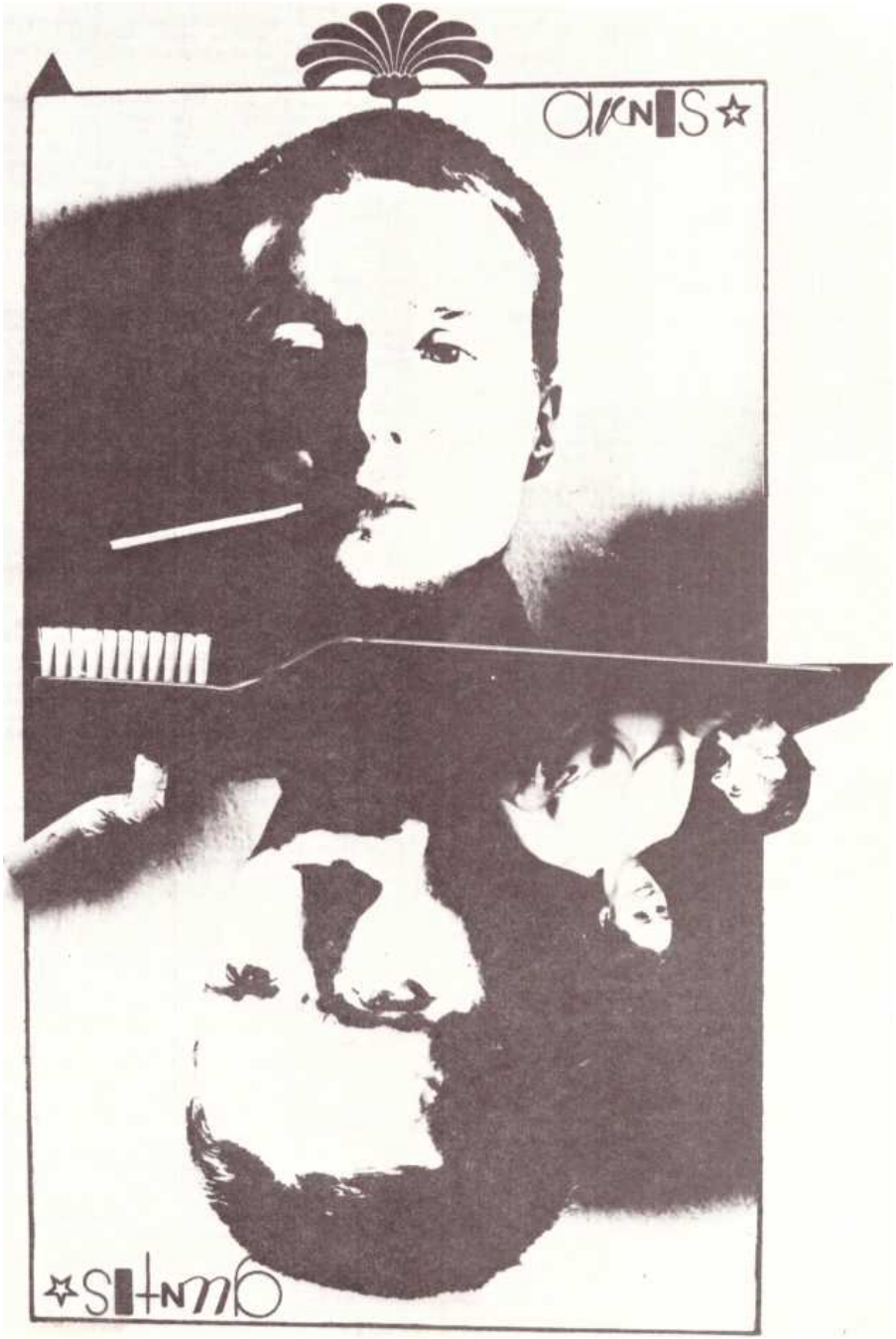

Laiviņš pasmaidīja tā, ka Krauja neviļus sāka trīties uz krēsla.

— Noteikti apskatīšos. Arī vecmāmiņu aizvedīšu. Bet Ņikita Mihal-kovs? — viņš piepeši jautāja.— Ir dzirdēts?

— Protams, — Arnis padevās. Varētu jau turpināt, iekšēja rezervīte vēl bija, bet kādēļ tīšuprāt jātaisās par muļķi, ja tevi tik un tā neņem par pilnu. «Reiz nu apakšpulkvedis tāds estēts, parunāsimies

arī.»

Sidorčuks, nu jau krietnu brīdi ar pirkstu švīkādams rakstāmgaldu, lauzīja galvu: «Kas te īsti notiek? Ja nu Laiviņam tik ļoti gribas ar šo puisi papļāpāt, lai iet pagalmā un tur mēļo. Kaut par sniega cilvēku un lidojošiem šķīvīšiem! — Bet man te galu galā jāstrādā!» Taču izdzīt, kur nu, pat dot mājienu viņš neuzdrošinājās.

Apakšpulkvedis jau pats bija visu sapratis.

— Mēs tūlīt, tūlīt, biedri major. Gribu tikai pilsonim Kraujam paziņot kādu faktiņu. — «Ho, pilsonis, tu redzējies ko!» Arnis saspringa.

— Tu zini, ka Mihalkovs dienējis flotē un arī viņa dēls bijis jūrniekos?

— Nē, — Arnis sausi atbildēja.

— Un nekas viņam nav noticis. Tieši otrādi, viņš pats ir teicis, ka bez šiem gadiem nekļūtu ne par cilvēku, ne par mākslinieku, ne par personību.

— Bet kāds tam sakars ar mani? — Krauja it kā uzsprāga.

— Varbūt arī nekāds, — Laiviņš kā šaubīdamies sacīja, — tomēr domāju, šāds tāds jau ir.

— Atvainojiet, — Arnis atjēdzās, ka stāv kājās.

— Nekas, nekas. Jūs tikai mazliet par ātru piecēlāties, — apakšpulkvedis skatījās kaut kur sāņus, taču Arnis pamanīja, ka viņš smīn.

— Un vēl, — arī majors atrada, ko iestarpināt, — jūsu izskats ne mani, ne apakšpulkvedi neapmierināja, tomēr mēs neteicām: «Marš uz istabu un pēc desmit minūtēm lai būtu klāt bez rugājieml» Kaut gan varējām, jo te nav deklasētu elementu savāktuve. Droši vien būsiet jau sapratis, ka mums ir zināmas tiesības?

— Ceru, biedrs Krauja padomās un izdarīs pareizus secinājumus. Bet, lai nerastos priekšstats, ka armijā labāk vispār nekad un neko neprasīt, mēs varētu pateikt tā: pēc jums vēl nav atbraukuši pulka pārstāvji. Tiklīdz tie būs klāt, nevienu lieku dienu jūs te neaizkavēsieties.

— Pilnīgi precīzi, biedri apakšpulkvedi. — To pateicis, majors pagriezās pret Arni. — Lai ātrāk pierastu pie armijas attiecībām, tagad: apkārt grie-ie-z-ties! Pēc pāris minūtēm būšu pie vārtiem, tur mani arī pagaidiet.

— Un ticis pilsētā, nedariet muļķības, — Laiviņš piebilda. — Visu labu.

— Tieši tā, biedri apakšpulkvedi! — Arī Arnis mēģināja piešķirt balsij militāru brašumu, taču viņam tik labi kā majoram neiznāca.

Gaidot pie vārtiem, Krauja pārcilāja domu, vai nevajadzētu aizšaut uz «numuru» un zēniem pateikt, ka viņu laiž pastaigā. Tomēr nolēma, ka neies. Kuru katru brīdi varēja atnākt Sidorčuks, un tas taču

bija pateicis, lai pirms aiziešanas nebūtu nekādu kontaktu ar draugiem. Gan jau Maestro kaut ko atstieps.

Majors kavējās. «Nez vai patiešām aizņemts? Varbūt tikai grib uzsvērt tās «zināmās tiesības»? Nekas, es jau arī šos mazliet izbirstēju, bet šie pat nenojauš.»

Arnis aizstaigāja līdz avīžu kioskam un, iepircis presi, atgriezās pie vārtiem. Pa divi, pa trīs pāri pagalmam šļūkāja jauniesauktie — arī viņu izskats virsniekus neapmierinātu . . .

Majors pie vārtiem pateica sargkareivim, ka puisis jāizlaiž, un, pajautājis, cik tālu Kraujam līdz mājām, precizēja prombūtnes laiku.

— Ja dzīvojat centrā, ar divām stundām jums pilnīgi pietiks. Nu labi, lai būtu divas ar pusi. Tātad vienos gaidīšu kabinetā.

— Paldies, biedri major.

— Un pacentieties no brīvā gaisa nenoreibt ... — Sidorčuks pasmaidīja.

Izgājis uz ielas, Krauja pēc pārdesmit soļiem apstājās. Labi zinādams, cik pulkstenis, tomēr paskatījās ciparnīcā. Sekundnieks riņķoja bez steigas, abi pārējie, likās, vispār nekust. Valters būs klāt labi ja pēc stundas. Ko tagad? Pēkšņā brīvība nez kādēļ ne aplaimoja, ne iedvesmoja. Ticis līdz Ludzas ielai, viņš ieraudzīja telefona būdu. «Piegriezt Agitai? Kāpēc ne, tik un tā taču nav ko darīt.»

Divas necilas padsmitgadniecītes, viena otrai raudamas no rokām klausuli, mēģināja ieskaidrot tam, kas vada otrā galā, kā visātrāk var tikt līdz kaut kādai «brīvai hauzei». Arnis un Valters tādas sauca par siekallūpām — tēlo baigās gerlas, bet pašām vienīgais puslīdz apaļais priekšmets visā rumpī ir galva, un arī tā pati tikai ģeometriski ir bumbveidīga, bet pēc būtības drīzāk kantaina. Kaut gan jāsteidzas nebija, viņš ar divkapeiku uzbungāja pa stiklu. No būdas palūkojās divi dumji, taču diezgan nekaunīgi un pamatīgi kosmetizēti acu pāri, taču meičas nelikās traucēties. Arnis jau būtu ļāvis viņām izpļāpāties, viņš pat vēl brītiņu pagaidīja un tikai tad pieskandināja vēlreiz, taču, pamanījis meiču sejās mēmu jautājumu «Ko tu te grabinies, mēsls?» — zaudēja pacietību. «Nu pagaidiet, drostaliņas!» Viņš atrāva durvis un nošņāca:

— Rādās, ka mazās blozgiņas pieklājīgas manieres redzējušas tikai ķinītī. Tad klausās ar visām četrām atļukušajām ausīm . . .

— Smirdīgais alkaš! — Viena no viņām, kam pieredze šādās smalkās sarunās droši vien bija lielāka nekā kompanjonei, apņēmīgi devās no būdas laukā. — Ja vēl te grabināsi savu sīceni . . .

— Aiztaisi muti, ka neapsaldē zobus. Un mērkaķa ātrumā aizvāc arī to otru vāverģīmi.

— Vai, vai, šis vēl uzstāsies!

— P-ie-ie-ver žžaunas, — Arnis vilka lēni, it kā izgaršodams katru zilbīti. — Un tinies, citādi . . . Vairs neatkārtošu.

Neviena negribēja pārliecināties, vai patiešām var būt arī citādi. Drūma, neskūta seja, samiegtajās acīs niknums, lūpās nicīgs smīns, vispār, šajā drēgnajā, pelēcīgajā dienā, tukšajā nomales ieliņā no Arņa varbūt varētu sabīties arī mazliet dūšīgākas būtnes. Telefona būda atbrīvojās bez turpmākām debatēm.

Klausuli diezgan ilgi neviens necēla, taču tad dūcieni aprāvās.

— Hallo, labdien, vai Agitu nevarētu pasaukt?

— Es klausos.

Balss likās svešāda.

— Agita! Te jaunkareivis Krauja.

— Arni . . . tu?

Jā, tā bija viņa, tagad Krauja pazina. Bet tieši tāpēc kādu brīdi nespēja dabūt pār lūpām ne vārda, viņam šķita, ka saklausījis Agitas balsī . . . katrā ziņā kaut ko tādu, pēc kā nav iespējams pateikt: «Kā sviežas? Aiz garlaicības nolēmu piegriezt» — un tā joprojām.

— Tu esi tālu? Es aizbraukšu. Tu gribi, lai es pie tevis aizbraucu?

Uz šādiem jautājumiem laikam tūdaļ jāatbild, taču Arnis kavējās.

— Kāpēc tu klusē . . . ?

— Kāpēc? Nu . . . nemaz nezinu. Balss likās svešāda. Sevišķi tālu jau neesmu, vēl tepat Rīgā, taču pie telefona tiku nejauši. Muļķa laime. Piegriezu Valteram, tad nolēmu tev arī . . . Man drīz jēatgriežas aiz žoga. Tā, redz . . . Kas jauns, pastāsti kaut kol

— Tev ir slikti?

«Nu ko lai tur atbild? Labi . . . slikti.»

— Arni? . . .

— Diez kas jau nav. Nebrauc šurp, es šķidri izskatos. Gan no fasādes un vispār ... Tu ieraudzītu pavisam citu cilvēku, nevis to, ko atvadoties nosauci par brašo bruņinieku. Baidos, ka jutīsies vīlusies.

— Vai tiešām tu domā, ka es neko nespēju saprast? — Nu jau varēja dzirdēt arī dusmas.

— Tur nav ko domāt, tur nav ko saprast. Vienam paveicas labāk, otram mazliet noiet šķērsām. Jāskatās uz dēli, kāda štelle, un jābīda tik figūras. To man te pateica viens prātīgs zēns.

— Bet man vienalga, šķērsām tev vai nešķērsām! Ai, es pavisam ko citu gribēju . . . Nē, nē, nemaz nav vienalga! Tu domā, neko nezinu? Zinu gan. Valters stāstīja. Piedod, lūdzu, ka bāžos tavās darīšanās, bet es vairs nemāku dzīvot — it kā mēs nekad nebūtu satikušies, runājušies un skūpstījušies, ka man tevis nav un . . . nekad vairs nebūs. Tu dzirdi?!

— Dzirdu.

— Es gribēju teikt — vai tu saproti?

Arnis neatbildēja.

— Dažreiz liekas, tu baidies. Tu taču neesi gļēvs, Komandor. Vai tomēr esi?

— To jau par sevi neviens skaidri nezin. No kā tad es baidos.

— Tieši to es nespēju sajēgt. No sevis, no manis, varbūt no mūsu tuvības.

— Bija tuvība, — Arnis sarāvās un nopūzdamies sacīja.

— Es gribēju . . .

— Sapratu.

— Ak tā gan! Tas ir viss, ko vari man pateikt?

— Man vienkārši nepatīk visi tie vārdi, solījumi . . . Tie neko nemaina. Šobrīd dzīvojam dažādās pasaulēs. Un tā, šķiet, būs ilgi.

— Tu šajās dienās esi vismaz iedomājies par mani?

Arnim bija jāatzīst, ka reti, gaužām reti, varbūt tikai starp citu. Taču viņš sameloja.

— Protams. Tūdaļ piezvanīju, tiklīdz radās iespēja.

— Tu teici — sākumā Valteram.

— Viņš ir mans draugs.

— Vēlreiz paldies. — Pēc šīs atbildes Arnim kļuva skaidrs, ka viņš Agitu aizvainojis — tik vēsi pieklājīga, mazliet nicīga bija šī pateicība. To viņš nebija gribējis.

— Piedod, lūdzu. Tu esi brīnišķīga meitene, Agit. Un man patiešām skumji, ka ilgi nevarēšu tevi satikt. Es tev uzrakstīšu . . . Varbūt jau pēc pāris nedēļām par to būsi aizmirsusi, bet atcerējusies tikai pasmaidīsi vai pasmiesies. Es to nezināšu, taču, ja arī zinātu, — neņemtu ļaunā.

— Apklusti, es saku, apklusti . . .

— Baidos, arī tu nemaz tik labi sevi nepazīsti.

Šoreiz ilgi klusēja Agita, un Arnis pat sāka domāt, vai viņa nav nolikusi klausuli.

— Arni, tevi jau kādreiz ... ir nodevuši?

— Lai paliek. Man jābeidz, cilvēki gaida, — Arnis sameloja vēlreiz, pie būdas neviena nebija. — Uz redzēšanos, Agitl

— Vēl mirklīti, Arni! Turies, tu esi ... es zinu, kāds . . . Tev viss būs kārtībā.

— Paldies, Agitl Skūpstu. — Viņš nolika klausuli un izmetās pa durvīm.

Gribējās paslēpties, nolīst tā, lai neviens neredzētu. Valters vēl nevarēja būt atbraucis, tomēr nemiers dīdīja, un viņš aizgāja līdz žogam. Tukšs. Viņš atgriezās uz ielas, taču sāka līņāt, un bija jāmeklē patvērums. Ieraudzījis restotus logus un kastu grēdu — laikam kāda veikala noliktavu, — devās turp. Virs aizslēgtajām durvīm slējās neliels jumtiņš. Arnis nolika nesamirkušā pleķīša vidū kasti, apsēdās un pārlaida skatienu pagalmam: piemirkušu, sagumzītu papīru lēveri, atkritumu bunduļi stūrī, gar sašķiebušos sētu rindojās noplukuši koka nameļi, kas izskatījās drēgnumā sabozušies kā miskastrunči, visur peļķes, draza un, — taisni dīvaini — neviena cilvēka.

Valters stāvēja, galvu atmetis un pielicis delnu pie pieres, it kā raudzīdamies nez kur tālu pelēcīgo debesu velvēs — žogs bija diezgan augsts —, un pabrīžam iesvilpās. Ne tik braši, lai noskanētu pār visu jaunkareivju kopmītnes pagalmu, tomēr pietiekami stipri, lai viņpus sētai varētu sadzirdēt. Laiku pa laikam viņš ar jakas piedurkni apslaucīja lietus norasināto pieri.

— Atļaušos atzīmēt, Maestro, lietus laikā svilpojot, nevajag muti turēt pret debesīm. Tas stipri apgrūtina procesu un nesekmē augstvērtīgu skaņu rašanos.

Valters uz brīdi sastinga kā nedarbos pieķerts, tad, sabāzis rokas padusēs, lēnām pagriezās.

— Ak tu, mērkaķil Ņirgājies par draugu, kurš tevis dēļ mirkst jau veselas piecarpus minūtes.

— Sveiks, Vanča. Tā bišķiņ atvaino!

— Teikšu, kā ir, maķenīt satrūkos gan, nemaz i negaidīju, ka atnāksi no tās puses.

— Trāpījās kā aklai vistai grauds — uzkūlos sakarīgam ofiņam, tas palaida līdz vieniem uz mājām. Safleitēju, ka mirstu badā.

— Līdz vieniem? Tad kaut kur jāiešmauc. Taču te tuvumā ... — Piemiedzis aci, Valters sakāmo pavadīja ar nepārprotamu žestu, — neviena apsildīšanās punkta.

— Tuvumā tiešām nav. Un vēl mans izskatiņš, — Arnis noplātīja rokas, kā aicinādams sevi aplūkot. Blakus labi ģērbtajam un koptajam Valteram . . .

— Jā-a, eksterjers, khm, savdabīgs. Ja gadiem ilgi nebūtu pazinis .. . Tā vien šķiet, tāds par divdesmit kapeikām vecmāmiņu nožmiegtu.

— Ir viens kaktiņš, jau iesildīts. Nav tālu. Sausums augšā un apakšā, var atstutēt dibenus.

— Ved tiki — Valters saprotoši pasmaidīja, tad, vēlreiz Arni nopētījis, piebilda: — Rauj mani zirgs un septiņi tarakāni, — ē-eh, Arni? — Valters parāva plecus augšup, plaukstas pie krūtīm izvērsa kā cilvēks, kas pūlas kaut ko saprast, tomēr jūt, ka tas nez vai izdosies: «Mans mīļais draugs, nu kam tev to vajadzēja? Vai tad nevarēji laikus parūpēties, lai tev nebūtu tādā izskatā jāstāv?»

— Ko nu vairs . . . Ejam, laika nav daudz. — Arnis pagriezās uz ielas pusi.

— Momentiņul — Valters aizšāvās līdz lūžņu un drazas kaudzei, kurā juku jukām bija sasviestas kaļķu un krāsas notašķītas tievas un resnākas caurules, klozetpods ar pamatīgu robu sānos, tapešu stērbeles, dēļu gali . . . No kāda izrūsējoša veļas tovera viņš izvilka polietilēna maisiņu. — Drošs paliek drošs, nobāzu. Tukšām rokām te varēju stāvēt, cik tīk. Kā gribu, tā atpūšos.

Sausajā pleķītī zem nojumes nolika vēl vienu kasti.

Arnis bija domājis, ka tik daudz būs draugam ko pastāstīt, bet

tagad klusēja. Kā lai apraksta šo triju dienu iznīcinošo bezjēdzību, idiotiskās pārbaudes, neauglīgos prātojumus? Ko Valters no tā visa sapratīs?

— Iedod cigareti, — viņš galu galā sacīja.

— Tu smēķē?

— Es tur pēc dažām dienām sēkšu i dzert.

— M-jā . . .

Maestro ievēroja, Arnim dūms nemaz negaršo, viņš kāsē, viebjas, pat nospļaujas, tomēr velk — it kā pats sev spītēdams.

— Vai tiešām tik sūdīgi? Tādu tevi nekad neesmu redzējis.

— Kārties jau nekāršos, taču, ko lai iesāk, arī nezinu. Gribēju tevi lūgt, — Arnis, cenšoties uz Valteru neskatīties, rakņājās pa mēteļa iekškabatu, sameklēja piezīmju grāmatiņu un izplēsa lapiņu. — Te ir ASK numurs, arī Sidraba dzīvokļa telefons. Pasaki, ka esmu vēl te, bet kuru katru dienu sūtīs uz daļu. Tiec klāt pašam Sidrabam, no viņa viss atkarīgs. Kā teiks, tā būs. Viņš mani pazīst, pirms kāda mēneša pat esam izrunājušies. Bet es . . . Jā, es toreiz viņam savā naivumā un stulbumā lecīgi atbildēju, ka esmu iestājies. Vēl cerēju, ka man to galu galā izkārtos. Bet, redz, nekā, — te nu sēžu. Nezinu, varbūt tu tagad domā, ka esmu baigais šļurbaks, toreiz, pēdējā vakarē pie manis, cik cēli klabēju, ka man nekādas kārtošanas nevajag, gan izkulšos pats . . . Bet tici man, jūtu tādu skrobi! Šodien pat — majors, varbūt tā nemaz nedomādams, nosauca par «deklasētu elementu». Tādi paši tur visi staigā — ne jau kā skolas izlaiduma vakarā —, bet man ķērās aknās.

Kad tiku ārā, pie telefona būdas divas čurulūpas noboķēja tā, — nu zini! Viena pat nosauca par alkašu. Pats jau vainīgs, varēju taču noskūties, saķemmēties, bet tur ir tāds, es tev teikšu, dvēseles stāvoklītis!

Arnis vēl būtu runājis un runājis, tik ļoti gribējās no tā visa atbrīvoties, bet Valters viņu pārtrauca ar niknu uzkliedzienu:

— Labi, pietiek. Nožēlas seanss nelīdzēs. Tici man, saprotu un palīdzēšu, izdarīšu visu, ko vien spēšu. I to sporta klubu, i to Sidrabu kaut nakts laikā no gultas izraušu! Beidz īdēt! — Nomesto smēķa galu ar kurpi izberzējis pa asfaltu, jau mierīgāk jautāja: — Viens būtisks mo-mentiņš, vai neesi šos, nu teiksim, kaut kā . . . apvainojis?

Arnis brīdi padomāja, atcerēdamies septembrī notikušo sarunu.

— Nē, nez vai. Varbūt mazliet par traku pašapzinīgi toreiz runāju gan.

— Būs kārtībā. — Valters cenšas runāt moži. — Galvenais, lai tu viņiem būtu vajadzīgs. Un vai tad ir citādi? Junioru izlases vecis, pats krīt rokās, šiem tikai jāpievāc un jāiedod ASK krekliņš. Un pievāks! Tik stulbu treneru, kas atsakās no gatava špīlera, pasaulē nevar būt!

Drauga vārdi Arnim bija kā mitra, vēsa komprese karsoņa slimnieka galvai. Patiešām, viss taču loģiski: ja viņš jau septembrī būtu Sidrabam pateicis, ka nav unuškā ticis, ka palikušas tikai kaut

kādas miglainas cerības . . . Iesaukšanas datums un savas trīsdesmit devītās «komandas» numurs un — cauri. Viņš šodien jau zinātu, ka nekur tālu aizsūtīts netiks. Jaunkareivju apmācība, zvērests, bet pēc tam viņu pieprasīs uz sporta rotu Nākotnes ielā, un divi gadi ASK junioros. «Bet toreiz bija šizofrēniskas ambīcijas, puņķutapas patriotisms pret «vefi-ņu». Kāda vella pēc? Vai tad es kaut drusku vainīgs?»

— A-ā-āh! Valter, tu pat nevari iedomāties, kāds esmu sūdabrālis. Atgrūdu pēdējo cilvēku, kas man bija gribējis palīdzēt.

— Nu gana, gana. Tu tepat vien vēl esi. Izdarīšu, visu izdarīšu. Uzskati, tas jau nokārtots. To tev saku es — Maestro!

— Valter!

—Pupu mizas, Komandor! — viņš izņēma no Arņa pirkstiem cigareti un ar knipi aizlidināja to pāri pagalmam. — Par daudz tu prātoji: «Vai šitā nebūs nesmuki, un vai tā būs īsti glīši ...» Bišķiņ patēloji nevainīgo mocekli, bet, redz, Varakļānu viesnīca ātri apskaidroja, kur tava īstā vieta.

— Ja tu zinātu, kā tur ir . . .

Pagaidām nevēlos. Gan jau arī pats tur tikšu. Varbūt pat ļoti drīz. Man nebūs tādas aizmugures kā tev, tomēr vēl paspirinSšos. Bet tur.., — viņš pēc īsas pauzes jautāja:—tiešām neviena sakarīga eksemplāra?

— Par laimi, ir gan. Foršs čalis, izmests no politeha, Guntis vārdā. Vai nu tiešām neņem pierē, vai šim dzelzs iekšas, bet turas apskaužami.

— Nu redzi. Un arī tev nav ko raustīties. Kas bijis, bijis, esmu jau aizmirsis. Tagad runāsim par ko jautrāku.

— Atstiepi? — Krauja pamet ar acīm uz saini.

— Pilns komplekts — Hemis un Remis. No pēdējā gluži svaigs gabals. Un tad vēl . . . Masē iekšas vai rīvē ādā ... — Valters pakratīja maisu. — Pat neklunkšķ, līdz korķim. Blašķe plakana, aizbāz aiz siksnas. Zem mēteļa pat visgudrākais un modrākais robežsargu suns nepamanīs.

— Tencinu. Solījos zēniem mazliet izlīdzēt: «Kur? Kad? Kas?», bet, redz, vairs pat nav vajadzības, pienesīšu klāt. — Tad, it kā atjēdzies, Arnis jautāja: — Un kas jauns galvaspilsētā? Haris nav zvanījis?

— Kā parasti. Patiešām, viss tāpat vien pa vecam — ņemos, topu . . . Haris nav ne rādījies, ne zvanījis. Agita apjautājās.

— Jā, . . . — Arnis vērīgi paskatījās uz draugu. — Kā tev liekas, vai es . . . vai viņa mani ņem par pilnu, varbūt tikai? . . .

— Es domāju gan! — No tā, kā Valters to pateica, tomēr nevarēja saprast, vai «Es domāju gan» attiecas uz jautājuma pirmo, vai otro daļu. — Pasveicināt?

— Nesaki nemaz, ka esi pie manis bijis. Vēl apvainosies, jo arī pati gribēja šurp braukt. Pats saproti, viņa — un šurp ... — Arnis

novicināja gar seju plaukstu, tad nopētīja savu apģērbu. — Vēl noveidotos ainiņa — «princese un ubaga zēns».

— Mjā. Mans vidējais prātiņš te laikam par īsu, — Valters kā šaubīdamies sacīja. — Viņa tomēr nav no lētajām, spīdīgajām kodēm.

— Pats taču teici: «Kad taure sauc, sirdij jābūt brīvai.»

— Tiešām? Laikam gan, bet vai nu tieši tā domāju? . . .

Sarunā iestājās garāka pauze.

— Arni, es tevi lūdzu, — Valters pēc brīža ierunājās, — nedari vairs nekādas muļķības. Tev jāizlien tagad kaut caur adatas aci, bet jāatgriežas pie tā, ko tu mīli un proti. Varoņus es notēlošu uz skatuves, dzīvē viss notiek daudz vienkāršāk. Tu mani paklausīsi?

Arnis juta, ka mute izkaltusi un kaist vaigi, viņš gribēja teikt «jā, protams», taču spēja dabūt pār lūpām tikai:

— Pats tev lūdzu, lai piezvani Sidrabam, tomēr visu laiku tāda sajūta, ka nez kur mūku, laižos. Man saka — tur, bet es tik un tā — mazliet sāņus. Es nemāku tā locīties.

— Muļķības. Tieši tur, kur vajag.

Pēc tam viņi atkal sēdēja klusēdami. Arnis, sabāzis rokas mēteļa kabatās, ar tukšu skatienu raudzījās asfaltā, viņa kurpe, šķiet, pati

par sevi trieca pret notekcauruli sīkus akmentiņus — tinkš, tinkš . . .

Valters, pagriezies iesāņus, smēķēja, brīžam kaut ko klusu, klusu bubināja, it kā pats, it kā draugam.

Viņi gandrīz vienlaicīgi paskatījās pulksteņos un, ne vārda nerunādami, piecēlās. Valters pavadīja līdz vārtiem. Sniegdams atvadām roku, Arnis pateica īsi:

Paldies tev. Paliec sveiksi

— Nekā nebija. Drīz tiksimies. Tāpēc saku: pagaidām! — Valters dusmīgi atcirta, izrāva plaukstu un sažmiedza to dūrē.

Pieklauvējis Arnis mirkli nogaidīja un iegāja kabinetā. Majors šķirstīja kaut kādus dokumentus, taču, ieraudzījis Arni, tūdaļ paskatījās pulkstenī.

— A, Krauja, klāt esat? Paldies par precizitāti, ja tā turpināsiet, armijā jums nemaz tik grūti neklāsies.

— Jums paldies, biedri major. Vai varu iet?

— Vienu brītiņu, — Sidorčuks vērīgi, it kā iztaustīdams katru apģērba kroku, Krauju nopētīja, Arnim šķita, viņš pat cauri drēbēm jūt šo bakstošo skatienu slīdam pa savu ādu. Neko nepamanījis, komandants diezgan vienaldzīgi jautāja: — Drīkst palūkoties, kas maisiņā?

— Lūdzu, — Arnis pasniedz savu nesamo.

Pārcilājis tā saturu un nekā aizdomīga neatradis, majors, mazliet izbrīnīts, sacīja:

— Nevarējāt paņemt vairāk pārtikas? Kaut gan, — viņš brīdi

apsvēra, vai Kraujam tas jāsaka vai nē, — tagad varu pateikt skaidri: pirmdien brauksiet uz dienesta vietu. Pārstāvji no pulka ir klāt, vēl mazliet pakomplektēsim jūsu komandu un tad, kā dziesmā dzied: «Paliec sveika, dzimtā puse!»

Arņa domas sajuka: «Pirmdien projām . . . Vai Valters pagūs, vai Sidrabs paspēs ... Jā, bet ko bija jautājis Sidorčuks?»

— Paņēmu naudu, ja ēdamā pietrūks, nopirkšu bufetē. Ja nav noslēpums, uz kurieni sūtīs?

— Es jau teicu, armijā nav pieņemts . . . Pienāks laiks — uzzināsiet. Un arī par to projāmbraukšanu . . , — Sidorčuks vērtējoši Arnī paskatījās, — labāk savā istabā nevienam nestāstiet. Pats dievs to īsti nezin, un es jau nu ne tik, — kas kuram aiz ādas, kāds vēl nodomās pēdējo rejzi piedzerties vai izmēģināt brīvsoli ... tā gadās. Un kam tas vajadzīgs? Sarunāts?

— Ja nedrīkst, tad nedrīkst. — Arnis pamāja un, pasitis padusē Valtera atnesto maisiņu, nostiepa rokas gar sāniem, nostādamies gandrīz vai ideālā mierastājā — vismaz tik daudz skolas militārās apmācības kursā bija iemācījuši. — Atļausiet iet?

— Jā, varat būt brīvs. — Komandants uz galda noliktajos sarakstos kaut ko atzīmēja, pasvītroja, un tāds Arnis viņam, šķiet, vairs neeksistēja. Jau vērdams vaļā durvis, Krauja tomēr izdzirdēja viņa balsi vēlreiz.

— Tos rugājus gan nodzeniet. Nav ko tēlot partizānu, nemaz nepiestāv.

— Tiks izdarīts! — Krauja atbildēja, pat sasizdams kopā kurpju papēžus. — Nu lielais paldies!

Sidorčuks, uz brīdi piemirsis par sarakstiem, paskatījās uz durvīm. Kraujas tur vairs nebija, taču komandantam likās, ka arī tām cauri viņš redz puiša dīvaino smaidu. Sis garais, neskūtais, nekaunīgi pieklājīgais zellis tomēr ir apvedis ap stūri. A-ā, tar Laiviņš ar savu augsto štāba glanci! Smalkjūtība, iecietība, pieklājība! Turi tik plašāk kabatu, šie tur sabērs bonbongas. Nebūtu viņa, es tam nekaunīgajam zeperim gan ieskaidrotu, kad šo sūtīs uz daļu, un par to ēšanu arī . . .

Sidorčuks pikti nosvieda zīmuli, kodoliņš nolūza, un, sadusmots vēl vairāk, majors jau sniedzās pēc telefona klausules, gribēdams piezvanīt uz kopmītnēm, lai Krauju uz karstām pēdām pamatīgi izčamda, taču neviļus uzmeta skatienu rokas pulkstenim. Bija pusdienlaiks un sestdiena, un drīz atkal nāks cits virsnieks, un galu galā — vai vērts tā uztraukties kaut kāda jaunkareivja dēļ?

Piecdesmit pirmo Arnis atrada pustukšu, pie durvīm sēdēja tas pats jaunākais seržantiņš, kas no rīta bija pamanījies sacelt smieklu vētru. Atcerējies šo patīkamo brīdi, Arnis braši pieteicās:

— Salaga Krauja. No pilsētas ieradies bez starpgadījumiem. Seržants sarakstā pretī Arņa uzvārdam ievilkto «mīnusu» pārsvītroja

par «plusu».

Ēriks šņāca, Guntis guļvietas galvgalī lasīja, taču līdzās noliktās avīzes neapdrukātā maliņa bija no augšas līdz apakšai izraibināta ar cipariem — tātad zolēts ilgi un pamatīgi.

— Klāt esmu.

— Bet nu varen ātri gan, — Guntis nīgri attrauca. — Jau sāku domāt, vai tik neesi aizlaidies, bet, kad pārbaudes laikā neviens neuztraucās, sapratu, viss štokos.

— Biju pilsētā.

— Kā dabūji gatavu?

— Neģēlīgi spekulēdams uz cilvēku godaprāta. Vispār negribēju vairāk kā tikt pie aparāta, taču iznāca, ka šie gandrīz vai paši uzprasījās. Telefons vairs nav vajadzīgs.

— Kaut arī šodien sestdiena? — Guntis izbrīnījās, bet tad pamanīja polietilēna maisiņu.

— Kaut arī sestdiena. Rudzi jau ir ienākušies, vajag tikai pļaut, — Arnis noskandēja.

— Va vella. Pieci punkti un žetons par aktivitāti. Un kā tur? ... — viņš ar īkšķi norādīja virzienā, kur pēc viņa aprēķiniem bija jābūt pilsētas centram. — Nav bez mums sabrukusi?

— Tik tālu nebiju. Strādāju, gandrīz neatiedams no kases.

— Skatos un brīnos!

— Brīnīties nav kaitīgi, — Arnis iedomājās, ka tagad vislabāk būtu laiskā mierā nostiepties uz lāvas un žāvādamies, nevērīgi, caur zobiem izgrūst: «Atlaidīšos. Pastaigas svaigā gaisā patīkami nogurdina.» Taču traucēja aiz jostas aizbāztā plakanpudele, kas, rāpjoties otrajā stāvā, varētu izkrist, un tas būtu gauži nepatīkami. Turklāt gribējās arī ēst. Viņš pasniedza Guntim maisu un Ostapa Bendera cienīgā balsī sacīja:

— Draugs, uzmodiniet jauno cilvēku. Visos laikos pieklājība prasījusi, lai grūtā brīdī sniegta palīdzīga roka tiktu dubultīgi atalgota.

Pagriezis Guntim muguru, viņš pasniedzās pēc somas, attaisīja rāvējslēdzēju, un ar vienu vienīgu mierīgu, bet precīzu kustību aiz jostas aizbāztā kontrabanda tika nogādāta jau drošākā vietā — starp mātes ielikto šalli un vilnas zeķēm.

Viņi apēda gandrīz visu Valtera atnesto ēdmaņu. Arnis, protams, nenocietās un izstāstīja savu piedzīvojumu. Uz kādu brītiņu viņš atkal jutās tāds maziņš Komandors, barvedis, taču ar katru vārdu pašapziņas vilnītis plaka mazāks un mazāks — stāstīdams viņš atcerējās, kā viss bija patiesībā, — līdz beidzot atskrēja pavisam prozaiska domiņa: «Ko es zēniem lieku vati ausī?» Tomēr loma bija jānotēlo līdz galam, un nobeigumā viņš pateica iepriekš izdomāto:

— Un tagad atlaidīšos . . .

— Bet . . . ? — Guntis neizpratnē jautāja.

Arnis iebakstīja ar pirkstu somā, tad noģērba mēteli un, nometis to uz lāvas, piebilda:

— Vakarā, filmas laikā.

Veiklā zēna loma bija notēlota, un atgriezās tā pati nepatīkamā, pazemojošā jutoņa: nedrošība un bezpalīdzība.

Prāts arvien atgriezās pie Valtera teikuma: «Lūdzu, lūdzu, nedari vairs nekādas muļķības.» Un, dīvaini, apakšpulkvedis bija kaut ko līdzīgu sacījis. Gandrīz jādomā, ka viņš ne soli nevar paspert, nepastrādādams kādu ģeķību. «Pat ja Sidrabs atnāks — vai tas neizskatīsies pēc piedāvāšanās? Jā, visdrīzāk. Ja toreiz, septembrī, būtu atklāti izstāstījis: «Tā un tā, konkursā izžāvos cauri, novembrī raus armijā, tas kā bankā, ja varu noderēt, pievāciet,» — tā būtu godīga spēlīte. Varbūt šī arī ir tā kļūda, ko es kā apsēsts mēģinu izrakt?»

Gandrīz varētu saukt «Bravo!», atbilde sameklēta, taču Arni tā nez kādēļ neapmierināja, viņš juta, ka viss nemaz nav, nevar būt tik vienkārši.

«Muļķības, nedari muļķības,» šie vārdi tā vien šaudījās smadzenēs un lika Arnim atcerēties visdažādākās epizodes, kuras viņš labprāt pilnīgi aizmirstu. «Bē, bē, bē!» Dusmās viņš pat izmēdīja Valteru. «Tev jau viegli dot padomus!» Nu ko tad viņš, Arnis Krauja, solīds un apdāvināts zēns, mūžā bija tik briesmīgi stulbu pastrādājis?

Nu labi, nekad nav bijis paraugzēns, bet vai tad zvērināts Huligāns? Nav piedzimis arī par ģēniju, protams, nepatīkami, bet vai tad izcēlies ar dumjību? Kaut ko taču viņš vienmēr darījis, kaut ko gribējis sasniegt. Laikam gan, bet — ko?

Te nu Arnis atdūrās kā pret mūri — ne apiet, ne pāri pārrāpties, bet otrā pusē jātiek. Krauja, mazliet nokaunējies, sev atzinās, ka būtībā nekad nav ne īsti zinājis, ne arī par to domājis.

— Ei, Arni, dzirdi, vai?

— Es? Ko . . . kas? Kas ir? — Viņš ar rāvienu uzrausās sēdus, skatiens šaudījās pa telpu.

— Es saku — vai tu murgo?

— Brr! — Arnis noskurinājās un pazina Gunti. — Jā, laikam biju iesnaudies, — viņš pats nemaz īsti nesaprata, vai bija tiešām aizmidzis, vai sapņojis vaļā acīm.

«Piecdesmit pirmā» bija gandrīz tukša, pie durvīm, galvu atgāzis pret sienu, uz ķeblīša snauduļoja jaunākais seržants, viņa cepure bija noslīdējusi uz deguna.

Acis berzēdams, Arnis paskatījās pulkstenī, tas bija apstājies.

— Cik tagad ir? Jau vakars?

— Nūja, — Guntis atbildēja.—Tu ilgi gulēji. Pašlaik rāda ķinīti.

— Kur Ēriks?

— Aizsūtīju, lai paskatās, kas tā par filmu. Ja būs štruntīga, kāds atvilksies uz istabu. Tad jāmeklē cita vietiņa.

— Administrators. — Arnis nožāvājās. — Un kā ar dežurantu, neskries ziņot?

— Sarunāts, — Guntis ne bez lepnuma paziņoja.

Atgriezās Ēriks.

— Čaļi, zituācija šāda. Jaunkareivjus aplaimojuši ar «Trīs musketieriem». Divas sērijas, kā liekas, apgraizītas ne vairāk par trešdaļu. Stundas divas — mūsējās.

Vara Dzērves un Normunda Brasliņa fotokolāž

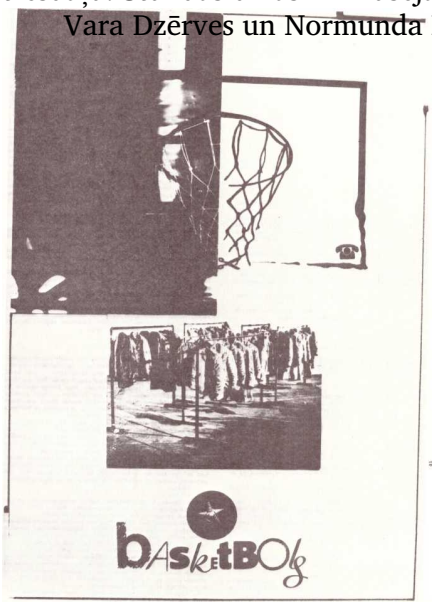

— Brīnišķīgi. — Nokāpis no guļvietas, Arnis parakņājās pa somu, izņēma no tās plakanu «Behera» pudeli un visu, kas bija atlicis no produktiem.

— Šodien, — Guntis nokremšļojās, — kā jau noskaidrojām ar preses un brīnišķīgās zinātnes loģikas palīdzību, ir sestdiena. Mēs neatrodamies darbā. Un arī par sabiedrisku vietu šo iestādi var saukt tikai ar zināmām piebildēm, tāpēc . . .

— Nevilksim garumā, — Arnis iesmējās.

— Skaidrs. Gaidas traumē nervu sistēmu, — tūdaļ piekrita arī Guntis un, atskrūvējis vāciņu, ieraudzīja, ka trauks tomēr vēl vaļā nav dabūts — kakliņu nosprostoja korķis. Viņš atvāza kabatnaža korķviļķi, — atskanēja kluss, dobjš paukšķītis, — un salēja papīra glāzītēs. Viņi «saskandināja», iedzēra, saviebās, noskurinājās, uzkoda.

— Nav oriģināls, — Ēriks konstatēja.

Pudelē tiešām bija nevis čehu liķieris, bet parasts šņabis.

— Nekāda vaina, — Guntis sacīja, atkal saliedams. — Tad nu vēl pa vienai.

— Bez tostiem? — Arnis jautāja. — Nav sevišķi smalki.

— Bet kad mēģināju . . .

— Tas bija par garu.

— Labs ir, — Guntis piekrita. — Lai pirmais runā Ēriks. Viņš, liekas, no mums jaunākais. Parasti gan sāk no otra gala, bet tas jau — parasti. Un, jo īsāk, jo labāk.

Ēriks jutās mazliet pagodināts un, mirklīti apdomājies, uzsauca:

— Par to, lai mēs paliktu kopā!

— Pieņemts, — Guntis piebalsoja.

Arnis saminstinājās, bet, ne vārda tomēr neteicis, izdzēra, taču, glāzi nolikdams, pamājis uz durvju pusi, sacīja:

— Man pietiek, pārējais jums. Varbūt piedāvāsim arī seržantam? Dežuranta cepure bija atbīdīta savā īstajā vietā un acis atvērtas.

Karavīrs atteicās («Kāda jēga man, uz kazarmu ejot, drebēt: uzodīs, neuzodīs?»), taču neiebilda pret viņu «pasēdēšanu» un, pieteicis, lai istabā nesmēķējot, izgāja.

Guntis tomēr nebija ar mieru, ka Arnis vairs nepiedalās, Ēriks tāpat.

— Vēl vismaz vienu, arī tev kaut kas jāsaka.

Izvairīties nebūtu glīti — Arnis pats bija ierosinātājs. Grozīdams rokās trauciņu, viņš svārstījās — tā kā gribēja, tā kā negribēja teikt, ka . . .

— Nezinu, vai būšu ar jums kopā, puiši. Varbūt rīt te ieradīsies menedžeris un mani aizvāks citur. Ne jau uzreiz, vēlāk.

— Kāpēc, kādā sakarībā? Mēs tā neesam ar mieru. Vai ne, Gunti? — Ērikam laikam jau bija mazliet iesitis galvā.

— Patiešām, vai tev ar mums nepatīk? — Arī Guntis brīnījās. Viņam jau krietnu laiku bija licies, ka šim garajam puisim kaut kas aiz ādas.

— Ar jums tam nav nekāda sakara. Bet saprotiet ... Es esmu basketbolists.

— Basketbolists! — Guntis viņu uzlūkoja tā, it kā redzētu pirmo reizi. — Pag, kāds, tu teici, tev uzvārds?

— Krauja, — Arnis pasmaidīja.—Tu taču to esi dzirdējis desmitiem reižu.

Guntis noklaukšķināja pirkstus, ar plaukstu iebelza sev pa pieri un it kā no šī sitiena atgāzās pret sienu.

— Ļautiņi mīļie, tavu prāta aptumsumu! Jau pirmajā dienā štukoju, kur, nu kur esmu to čali redzējis? Trešā vieta Vissavienības jaunatnes spēlēs: Krastiņš, Krauja, Tjarve . . . Pat avīzēs rakstīja. Tu laidi VEFa junioros, vai ne? Tur tak spēlē arī viens no mūsu kojām, Skapāns, — pazīsti?

Arnis pamāja.

— Ka tad. Kurš gan šo nepazīst.

— Bet kāpēc parāva zoļļos, vai tiešām citur neatradās vieta? Zili brīnumi!

Jā, zili brīnumi tie bija arī Arnim pašam.

— Sagāja grīstē, — viņš izvairīgi paskaidroja. — Apmēram kā ar tavu studēšanu.

— M-jā. Protams, ar mums tu nepaliksi, — sarūgtinātais Guntis sacīja.

Arnis jau nožēloja atklātību, viņš nebija paradis katram izkratīt sirdi. «Varbūt šņabis vainīgs?» viņš īgni nodomāja. «Tā tik trūka, lai galvā sakāptu dullums un es sāktu deklarēt: «Bet ziniet, čaļi, kā es laidu! Man pareģoja spožu nākotni!» Nākotni ... jā, par to pašu nākotni . . .»

— Starp citu, rīt mēs te nīkstam pēdējo dieniņu. Man pateica komandants, majors Sidorčuks.

— Uz kurieni tad? — Guntis painteresējās.

— Nezinu, šis nestāstīja. Teica — par to armijā neesot pieņemts . . . Un vispār, piekodināja, lai es nevienam . . .

— Paldies par to pašu, — noteica Ēriks.

Viņi vēl pasēdēja, kavēdamies atmiņās par gluži nesenu pagātni, kas šobrīd likās nereāla: lai mēle stāstīja ko stāstīdama, smadzenēs jau stabili darbojās punktiņš, kurš pastāvīgi atgādināja: tas bija, bija, bija.

Guntim sagribējās uzsmēķēt, un abi devās līdzi — kāds gan prieks palikt tukšajā numurā? Alkohols bija savu padarījis — kaut ko viņos iekustinājis. Taču bija skaidrs — nekādas jautrības nebūs, tāda izpļāpāšanās vien. Arnis pat nožēloja, ka iedzēris, un klusībā lūdzās: «Kaut varētu aizmigt.»

— Laikam vieglāk pagausties, pasūdzēt kreņķus . . . Bet ja pašapziņa tomēr spiež tēlot vēso miku? Grūti būt vienmēr uzvilktam kā pulksteņa atsperei, vai ne, Arni? — Guntis pēkšņi ieteicās.

— Droši vien, — Kraujam bija krietni jāsavaldās, lai to pateiktu mierīgi; likās, Guntis atkal ielūkojies dziļāk, nekā Arnim gribētos. Protams, šis cilvēks gandrīz nekā nezināja, bet Kraujam brīžam šķita, ka no viņa nemaz nav iespējams neko noslēpt. «Kāpēc tas tā — par vienu tu, gandrīz nepazīdams, esi tomēr puslīdz drošs — viņš varētu būt draugs. Bet cits ir gan laipns, gan uzmanīgs un izpalīdzīgs, taču to vien vēlies — lai šis ātrāk atšūtos? Vai tiešām iespējams tā just otru cilvēku? Varbūt tā ir tikai dažiem?»

Beidzās kinoseanss. Pat ja Arnis nezinātu, ka rādījuši tieši «Trīs musketierus», to nebūtu grūti uzminēt. D'Artanjana un viņa draugu varoņgaitas tika pārstāstītas gandrīz precīzos dialogos, emociju uzplūdā palaikam ņemot talkā arī mīmiku un žestus. Arnis gandrīz nožēloja, ka palaidis garām vienu no bērnudienu mīļākajām filmām. Patiešām, vai nebija jauks laiciņš? «Kas apvainojis zirgu, apvainojis arī jātnieku!» Pa gaisu aizlido cepure ar spalvu, satraucoši nošmaukst nevērīgi sāņus pamestā zobena maksts. «Mesjē, gribu jums izurbt rumpī nelielu cohumiņu, aiz tīrās ziņkāres, netieku gudrs, kas jums iekšā. Neņemiet ļaunā . . .» Bet «Trīs musketieri» ātri vien atkāpās,

nāca «Trīs draugi» un arī «Trīs vīri laivā . . .», un tagad gandrīz jau gribējās uzdziedāt par trim vītušām rozēm un mazu smaidošu foto, kas . . .

Arnis iesprauslājās, un abi biedri neizpratnē saskatījās, jo viņš bez acīmredzama iemesla sacīja:

— Ilgi nebijām tā smējušies. Čāposim uz istabu, «pārbaudīsimies» un laidīsimies slīpi. Pa miegam gan arī mēdz atskriet stulbas domas, taču noteikti ne tik bieži kā nomodā.

— Varēsi iemigt? Pēc tam kad dienā esi nopampies? — Guntis jautāja, vēl arvien brīnīdamies par Arņa savādo iesmiešanos un it kā gluži nesakarīgajiem teikumiem.

— Tu domā — gulēju? Var būt. Bet naktī laikam neaizmigšu. Tomēr jāizdomā . . . līdz galam.

— Stāsta, tas nekad neesot par vēlu, — Guntis skeptiski sacīja, tad notēmēja un ar precīzu knipi iešāva izsmēķi atkritumu spainī. Arnis šo kustību bija ievērojis jau vairākkārt, izskatījās, ka ar šādu īslaicīgu koncentrēšanos izbijušais students sevi it kā apvalda, varbūt apspiezdams vēlēšanos izlamāties, un prātā ienāca arī Gunta salīdzinājums ar uzvilkto pulksteņa atsperi. Šķita, viņš gribējis vēl piebilst: «Bet es tam neticu.»

Svētdiena — salta, skaidra. Peļķītes uz asfalta naktī pārvilkušās ar plānu ledus kārtiņu, kas, sperot soli, kraukšķēdama sabirst.

Aukstajās, gaišzilajās debesīs spīd saule, tāpēc istabās nosēdēt vairs nav iespējams, gribas paklaiņot svaigā gaisā, kaut pa to pašu asfaltēto placi — no žoga līdz žogam. Acis žilbina spožie stari, lai arī tie gandrīz nesilda, tomēr pēc vairākām drūmām, pelēcīgām dienām, kad tikai smīlājis un smīlājis, saules glāsta pievilkšanas-spēks ir normālam cilvēkam nepārvarams. Ja izdodas uz brītiņu aizmirsties, rodas ilūzija — cik jauka tomēr dzīve.

Guntis un Arnis rindā pie avīžu kioska. Tas jau izveidojies par rituālu, nozīmīgāko nodarbību visas dienas laikā.

Iepirkušies, atgriezīsies istabā, uz ātru roku iekodīs brokastis, ierāpsies lāvās un, muguras pret sienu atbalstījuši, ne vārda nerunādami, ar skatieniem ieurbsies jaunajos laikrakstos.

Kad viena avīze būs izlasīta, tiks ņemta nākamā, kad piebeigs arī to, procesā iestāsies pauze. Skatiens uz kaimiņu. Pēc laiciņa, kad arī tas būs ar «presi» galā, viņi pāri spraugai, kas atdala guļvietas, cienīgi un solīdi apmainīsies ar avīžu eksemplāriem.

— Lūdzu.

— Paldies.

Lasot klusēs. Varētu, protams, notikt domu apmaiņa, taču pietrūka kādas finesītes — tas vairs nebūtu rituāls. Ēriku viņi šajā pasākumā neiesaistīs, tas ienācis «sabiedrībā» vēlāk.

Dienas programmas otrajā vietā abi ierindo ikvakara kinoseansu,

bet trešajā . . . mjā, nekas ievērības cienīgs vairs nav paredzams. Ja nu vienīgi atkal gadīsies kāds kuriozs — kā, piemēram, vakar, kad solo «balsij» bez orķestra bija laidis vaļā seržantiņš.

— Jauka dieniņa, — pagriezdams seju pret sauli un samiedzis acis, Guntis tīksmi izstaipījās. — Paklau, varbūt šodien neiesim uz «ziemas mītni»? Iepazīsimies ar ārpasaules jaunumiem svaigā gaisā. Pēdējā dieniņa, ja vien majors nav samuldējis. Jāpatur šī pils gaišā atmiņā. Šķiet, es to patiešām neaizmirsīšu līdz mūža galam. — Viņš bija runātīgs, tātad labā noskaņojumā.

— Labs ir, taču vispirms aizšļūksim līdz bufetei, kaut kas arī jāieēd, — Arnis žāvādamies atsaucās. No Gunta sacītā viņš dzirdēja labi ja pusi, un piemirsa arī to, ka šī bufete pašam vēl pirms pāris dienām bija līdz šermuļiem šķebīga.

Dzerdams brūnganu kafijas žurgu un klāt piekozdams nospeķotā toverī uzvārītas sardeles, Arnis bažīgi minēja, vai Valteram ir izdevies sadzīt pēdas Sidrabam. Centās sev arī iestāstīt, ka viņš jau ir nomierinājies, — ja nekas nemainīsies, dienēs kopā ar Gunti un Ēriku. Vai nav labi tas vien, ka pašā dienesta sākumā iepazinies ar diviem sakarīgiem puišiem. Ja vēl visi trīs tiktu vienā rotā, vadā vai arī . . . vienalga, kā to apakšvienību sauks. ■

Arnis tomēr laiku pa laikam uzmeta skatienu pulksteņa ciparnīcai, un vērīgais Guntis saprata: droši vien gaida vakar pieminēto menedžeri.

Pēc tam viņi aizgāja uz smēķētavu un ķērās pie avīzēm, taču atdrāzās kāds puisis un, steigā bērdams vārdus, paziņoja, ka «piecdemit pirmajā» pārbaude, gandrīz visi uz vietas un šobrīd trūkstot tikai viņu triju. Lai nu nākot žiglāk, jo pārējiem jāgaida.

— Protams, — Guntis sapīcis izmeta. — Saule ir tur debesīs, bet saraksts tepat uz zemes. Ejam, lai ātrāk tiekam vaļā!

Istabā bija jānoklausās, ka nedrīkstot bez brīdināšanas nekur blandīties, un kas tā vispār par nekārtību, visi gaidot, kamēr ieradīšoties trīs inteliģenti jaunskungi.

Tā tomēr bija runāšana runāšanas dēļ — bez īsta niknuma. Pārliecinājies, ka trīs meklētie ir uz vietas, pašapzinīgais dežurants (tas vis nebija vakardienas seržantiņš ar mazkalibra balsi) visžēlīgi atļāva izklīst un turpināt darbošanos «saskaņā ar apstiprināto dienas kārtību». Kas tā par «dienas kārtību» un kurš to apstiprinājis, palika nenoskaidrots, bet seržants, jādomā, šo specifisko teicienu no zilām debesīm vis pagrābis nebija, tā vien šķita, tam ir ciešs jo ciešs sakars ar vistuvāko nākotni.

Pagaidām nekas cits neatlika kā atkal doties laukā, saulītē, un turēties pie tās «dienas kārtības», ko bija izdomājuši paši. Pie durvīm seržants trijotni apturēja.

— Jūs esat Arnis Krauja?

— Jā, es gan ... — Arnis neticēja savām ausīm. Uz «Jūs» viņu šeit bija uzrunājuši tikai abi virsnieki, bet vārdu viņš jau bija pieradis dzirdēt vienīgi no Gunta un Ērika.

— Jūs gaida administratīvajā korpusā.

Visi trīs saskatījās.

— Ko nu lauzies? — Guntis iegrūda sānos dunku, balss bija ērcīga.

— Ej vien, ko gaidi! Lai tev labi veicas. Bet mēs ... — viņš uzmeta skumīgu skatienu Ērikam, — pasēdēsim saulītē.

— Drīz atgriezīšos, — Arnis kā taisnodamies sacīja.

— Protams, protams, — Guntis apņēma Ēriku ap pleciem. — Ejam!

Viņi izgāja pa durvīm, seržants paskatījās nopakaļ, pēc tam uz

Arni . . . Vai tik nav izdarījis ko nelāgu? Galu galā, ko varēja zināt — lika pateikt, un viņš arī pateica.

Arnis vēl arvien stāvēja pie durvīm. «Tātad Sidrabs ir atnācis! Ko tagad?»

Gribējās ātrāk doties turp. Kaut viņus nevarēja saukt par draugiem, laukumā sāncenši, bet ārpus tā — tikai paviršī pazīstami, tomēr ASK treneris pārstāvēja to pasauli, kuru Arnim pamest būtu vai, cik sāpīgi — tas bija šurp ieradies no basketbola.

«Bet mesties aulēkšiem, lai Sidrabs ierauga tādā izskatā? Nē.»

Viņš aizgāja līdz lāvai, parakņājās pa somu, izņēma dvieli, skūšanās piederumus, tīru kreklu, veļas komplektu. Sametās kauns, ka nav pārģērbies gandrīz vai nedēļu. Arī vakar, ejot uz pilsētu! «Nu labi, vakar viss iznāca tik pēkšņi, bet šodien nedrīkst. Jāsapošas, jāīzsmadzeņo katrs vārds, lai neizskatītos pēc nabadziņa, kas lūdz žēlastības dāvanu.»

Arnis iztīrīja zobus, pēc tam sāka skūties, bet roka, dzenādama pa vaigiem skuveklīti, pēkšņi sastinga: «Ja nu Rudais ir pārstāstījis Sidrabam mūsu pēdējo sarunu?»

Tomēr, apsvēris vēsāk, Arnis nomierinājās. «Nē, to sarunu Rudais nevienam stāstījis nebūs. Jāsakopjas un pie Sidraba jāierodas huzāra solī, jārunā bez asumiem, bet, kā Rudais mēdza uzsvērt, — ar pašcieņu.»

Taču pārliecības, ka tā spēs, tomēr nebija: pārāk daudz Sidrabs varēja dot vai atņemt.

Atgriezies istabā, Arnis noģērba mēteli, džemperi, piesviedrēto kreklu, nespēdams bez riebuma noskatīties uz pelēkdzelteno svītru gar apkaklītes malu. Paķēris dvieli, vēlreiz metās uz mazgāšanās istabu, novilka arī apakšveļu, pabāza kaklu zem ledainās strūklas. Pēc tam noberzās līdz jostasvietai. Nu bija pavisam cita sajūta — tas bija viņa ķermenis, viņa āda!

Apģērbis visu tīru, ieberzējis vaigos odekolonu un ar plaukstu pa-

pliķējis pa tiem, viņš vairs nespēja ticēt, ka nez kādēļ vairākas dienas ierobežojis tualeti līdz deģenerāta minimumam: zobi, rokas, seja.

Kustības kļuva gausākas, mērķtiecīgākas, viņš satina avīzē netīro apģērbu un iestūķēja celofāna maisiņā. «Tā, tagad, šķiet, viss kārtībā,» pagājies šurpu turpu pa istabu, viņš it kā pārbaudīja. Bet pēkšņi atkal uznācļ tāds slābanums, ka viņš apsēdās uz palodzes un piespieda pieri pie vēsā stikla. No krūtīm izlauzās nopūta, gara, smaga: dvašas plankumiņš uz rūts sarasoja krietni liels.

— Kas noticis?

— Nekas, — Arnis pagriezies pūlējās pasmaidīt. — Nekas.

— Jūs tur gaida ... — Pieklājīgais seržants atgādināja, Arņa divkāršo gājienu uz mazgāšanās telpu, pārģērbšanos un pārējās nervozās izdarības novērtējis pa savam prātam. — Droši vien meitene?

— Zēns, — Arnis atburkšķēja, un piepeši gandrīz paspruka smiekli, patiešām jocīgi: gandrīz divus metrus garais skapis, plikpaurainais Sidrabs, un — meitene!

Seržants pasniedza spogulīti un ķemmi. Arnis nogludināja «ezīti» un pat, paņēmis no futrālīša šķērītes, pielīdzināja ūsas. Pamiedza spoguļattēlam ar aci — tā bija iesarkana, plakstiņi ap skropstām iekaisuši, un vēl tas tumšais loks . . . «Diez kas jau nav, — tomēr — puslīdz pēc cilvēka. Tagad jāiet, Komandor, jāiet!»

— Paldies, draugs! — Arnis atdeva ķemmi un spoguli. — Arā tik jauks laiciņš, bet tev te jāsēž. Droši vien garlaicīgi?

— Die-ie-nests! —tas novilka.

Izgājis pagalmā, Arnis apžilba — laiciņš nu tiešām bija dievīgs. «Ek, ļautiņi mīļie, kas nekait dzīvot pie mammas un tēta.» Tad, sabāzis rokas kabatās, devās uz zaļganpelēkā nameļa pusi, un, lai kā centās, brašais «huzāra» solis nez kādēļ tomēr nepadevās.

Gaitenī Arnis uz brīdi apstājās: kurā no istabām Sidrabs varētu gaidīt? Klauvēja pie komandanta durvīm — iestaigāta taka.

(Nobeigums sekos)

««Mūžības skartos» apvienotās Čaka dzejas rotas maršē uz priekšu un ieņem cietoksni pēc cietokšņa: publiku, kritiku, divus fondus.» (J. Sudrabkalns.— Atpūta, 1940, 813. nr., 31. Ipp.)

««Čaka problēma» parasti atduras pret «Mūžības skartajiem». Taču ir skaidrs, ka Čaks nav Čaks bez darbiem par latviešu strēlniekiem un Rīgas nomalēm.» (I. Bērsons. — Karogs, 1967, 10. nr., 132. Ipp.)

«Čaka daiļradi kopumā, arī «Mūžības skartos» vajadzētu vērtēt ar tādu pašu pieeju, ar kādu krievu literatūrā vērtē tādus rakstniekus kā Tolstojs, Dostojevskis vai Buņins.» (K. Ozoliņš. — Literatūra un Māksla, 1971, 23. oktobrī, 5. Ipp.)

«. . principiāli, no šķiriskām pozīcijām nav izvērtēti Aleksandra Čaka darbi, kuri apkopoti buržuāziskā laika izdevumā «Mūžības skartie».» (A. Goris. — Cīņa, 1972, 6. jūnijā.)

«Vai tiešām mūsu dzejnieki nesanāktu sekcijas sanāksmē, kurā janvāra Plēnuma gaismā, visas mūsu jaunās kultūras situācijas gaismā dziļi izanalizētu A. Čaka poēmas «Mūžības skartie» vērtības kopā ar vēsturniekiem, filozofiem, izdevējiem — ar visiem, kam rūp, lai mūsu kultūras mantojums tiešām strādātu lasītājos?» (J. Peters.— Literatūra un Māksla, 1987, 12. jūnijā, 2. Ipp.)

Tāda sanāksme patiesi notika— 1987. gada 30. jūnija vairāk nekā četru stundu garās sanāksmes dalībnieki — J. Peters, A. Drīzulis, A. Spreslis, V. Eihvalds, I. Bērsons, P. Pētersons, H. Hiršs, I. Auziņš, K. Skujenieks, U. Norietis, V. Stinkulis — visi pieminētie un nepieminētie lielā vienprātībā iestājās par «Mūžības skarto» pilnu izdevumu, bez izlaidumiem.

Bet riņķa dancis ap «Mūžības skartiem», faktiski — diviem dziedājumiem, no kuriem viens tiek šeit publicēts, iestiepjas turpat pusgadsimta garumā, sākot ar to brīdi, kad buržuāziskā virsotne ar zināmu riska sajūtu piešķīra A. Čakam Annas Brigaderes prēmiju, periodiski mijoties brīžiem, kad šķita — nupat nupat sanāks kopā vēsturnieki, literāti un lietišķi, mierīgā gaisotnē izvērtēs «Mūžības skartos», ar tādiem periodiem, kad «Mūžības skarto» nosaukuma pieminēšanu neatļāva attiecīgs cirkulārs.

Un tagad, ļaujot sakarsētajiem prātiem nomierināties, palūkosimies, ko tad tik «šausmīgu» sarakstījis Aleksandrs Čaks, dzejnieks, kuru pat pēckara gados ne tikai nenosodīja par «Mūžības skartiem», bet arī bez svārstīšanās apstiprināja par mūsu partijas centrālorgāna «Cīņa» literatūras un mākslas nodaļas vadītāju, tātad — nešauboties par A. Čaka idejisko stāju.

Vēlreiz K. Ozoliņš: «No vienas puses, Čaks parādīja tajos laikos atklātībā neparastu vīrišķību, dzejodams par strēlnieku cīņām Pilsoņu karā un uzsvērdams, ka šajās cīņās strēlnieki gāja «vads pie vada, rota rotā, simts aiz simta. Visi tie, kam reiz tēvi sausu maizi krimta», ka viņu satrauktajā gaitā vecā vara «sadrūp zvirgzdos kā pārkarsēts pliens», ka viņi izcīna brīvi, «sev un citiem dodot jaunu dzīvi. Valsti». Tas bija atklāts Pilsoņu kara un tā rezultātu atzinums. Bet, no otras puses, pēc miera noslēgšanas daļa strēlnieku varēja

STRĒLNIEKU ATGRIEŠANĀS

Pēc savām slavenajām kaujām pie Kazaņas, Kromiem un Perekopa dažas latviešu strēlnieku daļas atgriezās mājās uz Latviju, pacēlušas Latvijas valsts nacionālo karogu. Krievijas jaunās varas pārstāvji cēla savus iebildumus, strēlnieki pretojās, nepadevās un arī uzvarēja. Dzejojumā tēlots šāds patiess starpgadījums.

Nīkst zilos laukos netīrs krievu miests Ar mezglu staciju un daudziem sliežu tīkliem.

Ap viņu druvas dzeltenas kā sviests,

Un tālāk — ceļu tumši brūnā mīkla.

Ruzaevka — tāds sen tam miestam vārds.
Ko tatārs devis vēl no viņām dienām.
Uz miesta jumtiem mirdz šur tur jau skārds,
Un sienas bal kā nolietas ar pienu ...
Rīts. Vēl no pļavām saulē dzestrums nāk,
Un koku lapās nebeidz rasa ziedēt.

Te skaidri dzirdam: svilpes gaudot sāk Virs darbnīcām, kas trokšņo viņpus sliedēm.

Kas tasi Vai ugunsgrēks! Vai bandīti nāk šurp!
Vai sacelšanās kādā īgnā sādžā,
Lai atkal lodes džinkstot sienas urbj Un daudzi elpot stāj pie tuva vadža! . . .
Tikai tamdēļ visur svilpes kauc,
Kauc kā suņi nelaimē bez stājas.
Ka no frontēm latvju streiki brauc,
Brauc uz dzimteni, uz savām mājām.

atgriezties dzimtenē. Tā notika sarežģītos apstākļos, tā nebija atgriešanās, kurā strēlnieki nes sev līdzi jauno dzīvi. Viņi neatgriezās pašu veidotā valstī. Tas radīja strēlniekos pretrunīgas noskaņas. Vēlāk buržuāziskā prese šīs noskaņas izmantoja saviem politiskajiem nolūkiem.»

Ikviens darbs ir jāvērtē konkrēti vēsturiski. Žurnālā «Daugava» 1930. g. 10. numurā pirmpublicētais dzejojums «Strēlnieku atgriešanās» atspoguļoja reālu vēsturisku epizodi. Pārspīlētais jūtīgums pret jēdzieniem «neatkarīgā Latvija», «sarkanbaltsarkanais karogs», «čekisti» palaikam nav ļāvis objektīvi, marksistiski izvērtēt šo dzejojumu. Neizvēršot gari zinātnisku traktātu, atgādināšu dažus principiālus atzinumus. 1920. g. 4. oktobrī stājās spēkā pēc V. I. Ļeņina iniciatīvas noslēgtais Latvijas un KPFSR miera līgums, kas atzina de jure Latvijas neatkarību. Drīz vien sākās bijušo bēgļu izbraukšana uz Latviju pēc attiecīgiem oficiāliem nolīgumiem starp Latviju un Padomju Krieviju (skat. Likumu un valdības rīkojumu krājums, 1920, 204. nr.; 1921, 143. nr. utt.). Realitāte bija arī minētais karogs, kura pieminēšana ilgus gadus mums likusies tik kutelīga. Starp citu, uzmanīgāk palasīsim A. Čaka tekstu! Kur nacionālistisks sarkanbaltsarkanā karoga apjūsmojums? Vai rindas par Krievijas, Anglijas, Persi-jas utt. karogiem neliecina, ka runa ir nevis par Latvijas karogu kā pašvērtību, bet gan par principu, Pilsoņu karā izcīnītajām tiesībām rīkoties pēc sava prāta, sastopot dogmatisku attieksmi no vietējo varas orgānu puses.

Un vēl daži vārdi par nelaimīgo «jefiņu». Esam lasījuši un labi zinām V. I. Ļeņina atzinumus par delikāto attieksmi nacionālajos jautājumos, kas jāievēro attiecībā pret bijušās Krievijas impērijas apspiestajām tautām. Tautām labā atmiņā ir cariskā apspiešanas

politika. Ja nu šāds delikātums netiek ievērots, konflikta augsne neizbēgami ir sagatavota. Mēs varam ar gandarījumu atzīmēt, cik šodien esam dziļāki sabiedriski politisko, tai skaitā arī nacionālo jautājumu izpratnē, tad nu būsim dziļāki arī A. Caka vērtējumā, kur reizēm rīkojamies pēc shēmas: 50% —par to jūsmosim, 50% —vai nu izliksimies, ka par to neesam dzirdējuši, vai kritizēsim tik steidzīgi uzspīlēti, ka tik un tā neviens neņems par pilnu. Nespēdams par A. Čaku runāt bez saviļņojuma, tomēr gribu aicināt — lietišķība, mierīga analīze, objektīvs izvērtējums nāks tikai par labu. Tā dzejnieka atgriešanās būs vieglāka, bez nopietnām kļūmēm.

Tūlīt jūs lasīsiet A. Caka «Mūžības skarto» noslēguma dziedājumu «Strēlnieku atgriešanās». Te nu jāpiemin vēlreiz riņķa dancis ap šo darbu. Arī buržuāziskajai Latvijai šis darbs nebija tik viegli pieņemams, un tāpēc tik zīmīgas ir atšķirības starp pirmpublicējumu 1930. gadā, kad pastāvēja buržuāziski demokrātiskā republika, un 1940. gadu, Ulmaņa diktatūras pēdējiem mēnešiem. Lasiet uzmanīgi kursīvā drukātās vietas! Tādas tēs ir skaisti ilustrētajā «Mūžības skarto» 1940. gada izdevumā. Bet pēc tam restaurēsim pirmpublicējumu . . .

Svilpes kauc, lai miesta ļaudis steidz Nākt uz staciju no visām pusēm.

Tos, kas atgriežas, kā prot, lai sveic,
Un par tiem, kas stepēs trūd, lai klusē . ..
Streiki steidzas. Ļoti. To var just.
Skumji paliek. Tie tik bija zēni.

Nav ko noliegt — daudziem Jura krusts. Bet priekš viņiem visi tie tik ēnas.

Kā tie šāva! Suns tā neprot kost. —

Kur vien gāja — bij pēc stundas darīts. Savos mūžam spožos zābakos Likās tie ne cilvēki, bet — gari.

Varoņi. No viņiem stepēs daudz Trūd un neprot šurp vairs atnākt kājām. Tie, kas dzīvi, tagad mājup trauc. —

Dievs ar viņiem. Lai tiem labi klājas.
Un stacijā jau valda uztraukums.
Slīd dežuranti augšup, lejup,
Un priekšnieks pats ar bālu seju Kā ziepes glums.
No sliedēm mēslus bīda nost.
Uz perona lej skaidras smiltis.
Pie jumta paceļ Trocka bildi Un sāk to post.

Sirms pārmijnieks uz savu vietu skrien. Kāds meitēns bailīgs meklē vistas krūmos. Tik skursteņi vēl rāmi dūmus Pret zilgmi slien.

No darbnīcām, kur tikko vēl Gaiss drebēja no darba gaitas.
Gar malu klusi basi bērni lien,
Bet miliči tos uzcītīgi vajā.

Kaut tiem vēl drēbēs maigi smaržo siens Un govju elpa slēpjas saldi sājā.

ALEKSANDRS ČAKS

STRĒLNIEKU ATGRIEŠANĀS

Nāk strādnieki, un sārtas skaidas Uz viņu melnām drēbēm kvēl.
Pirms īsa brīža bij te viss Vēl klusuma un smaržu varā.
Bet tagad ļaudis virknē garā No miesta ris.
Uz perona tie siltās smiltis jauc.
Aug klusēdamas jaunas, līkas rindas.
Vien kaut kur elsodama kāda svilpe kauc Kā sausā laikā vecas akas vinda.
Pats čekas priekšnieks, stāvā drukns un liels (Viņš agrāk sādžā tirgojies ar siļķēmj.
Stāj priekšā. Saulē mirdz tam lakots liels.
Ar acīm pūli urbj viņš kā ar viļķiem.
Aiz viņa karogs, vējam atvērts, trīs,
Un sarkans plakāts «Strēlnieki — lai dzīvo!» Pie kokiem ēnā miesta orķestris.
Uz ragu bronzas lapu ēnas plīvo.
Te pēkšņi — pūli pārņem — šalka: «Brauc!» Viss laukums sakustas un sastingst gaidās. Klaudz
Sliedes slaidās,
Un tad no tilta melns un smags Kā stepju vērsis — vilciens traucas.
Dzied vecā pārmijnieka rags,
Un viņa balss ar zilgmi jaucas.
Šņāc suta baltais smalkais krīts.
Dreb nobēruma šaurā sauja.
Arvien viņš tuvāk, tuvāk — līdz Mums priekšā apstājas kā krauja.
Vēl asis īd, suts lienot šņāc,
Bet bronzas ragi tušu spēlē,
Un čekas karogs jēls kā vāts Jau noliecoties sveikas vēlē.
Strēlnieki, latviešu strēlnieki!
Apžilbst man prāts no šiem vārdiem vairāk
kā rudens naktī uz ielas
no uguņu šalts.
Strēlnieki, septiņsimts gadu slāpētās zemnieku tautas dvēseles kvēlošā lava; skaļākais kliedziens, ko atbalso visums; slepus
sentrītais nazis, kas pāršķēla virves uz krūtīm, lai varētu elpot.
Strēlnieki, pusnaktīs Tīreļu purvos balti un mēmi kā spoki gājāt jūs — nave
pret kaskainiem vāciem.
Kazaņas netīro ielu sausās un slāpstošās lūpas skūpstījāt asinīm savām jūs —
brīvības deļ.
Svētbilžu Kromnā,
Ukrainas dzeltenās stepēs jūsu
trauksmīgo rindu varenā izkapts sagāza vālos carisko virsnieku

sudraba pulkus.
Strēlnieki lepnie, jūs, zēni
no Latvijas pļavām un mežiem, kur smiltis slēpj sauli un
jūsu kāju steidzīgos soļus, tā,
kā jūs agrāk ganījāt govis, tagad jūs ganāt tautas — un laiku.
Strēlnieki lepnie, jūs, zēni
no Nordeķu priedēm,
Zvaigžņu un Rēveles ielām, tā,
kā jūs agrāk logus un zvirbuļus šāvāt ar lingu un zvejojāt mailītes ostā, tagad sev
zvejojat pasaules slavu, brīvību tautai un lingojat sirdis, kas kļuvušas vecas!
Cēls vājums sirdi acīs ceļ un nes.
Man visu būtni salda līksme sagrābj,
Un tad gar pūli spiežos arī es Pie vagoniem, kur veda teļus agrāk.
Tur tagad dzied uz galda gramafons.
Kas pakampts pilī pirmās brīves dienās.
Zem dārgām segām pabāzts vāģu klons,
Slēpj īsti franču gobelēni sienas.
Stāv kaktos gultas — mahagonijs īsts,
Kur gulējuši tikai firsti.
Virs gultām piesprausts uzraksts skaidrs un īss: — Ja esi strēlnieks, uzvari vai mirsti. —
Uz visām gultām sārts un dzeltēns zīds.
Šur tur tik melns no zābakiem un mēsliem.
Pie griestiem vizošs kroņlukturis trīc;
Pie durvīm spiežas ampīrstila krēsli.
Bet pašā vidū smalks kāds klavesīns,
Ko senāk skūpstījuši trausli pirksti.
Uz viņa krūzēs Krimas tumšais vīns Kā asinis caur zilgo stiklu dzirkstī.
Pie griestiem kaktā piekārts Ļeņins pats,
Un smagos *zelta* rāmjos.
Bet blakus tiem kāds dzimtas zemes skats,
Kur paraksts: — Gauja. Pārceltuves prāmji. —
Pēc ilgām kaujām vāģos zirgi grauž Kā silēm malas cukuru un klausās,
Vai tālumā, kur ūdens miglu auž.
Ar savām skarām vējā zvana auzas.
Bez bailēm saule ložmetējus skar Uz vagoniem, no kuriem pil vēl salna;
Pa caurumiem, kas jumtos, izkāpt var Pie tiem. Guļ apkārt viņiem aizsargvalnis.
Uz platformām, kur senāk akmeņus Un granti vadāja, ko labot

bruģi,

Tur tagad tik aiz smilšu maisiem rūc.

Ar feskām galos, lielgabalu snuķi.

No vagoniem kā zirņi streļķi birst Un ļaužu pūlī meklē jaunus draugus:

Tie zin, ka dzīvē viss tik ātri irst.

Kas teiks, vai lemts būs vēlreiz sveikt šos laukus!

Skan piesis dārgs. Uz stilbiem laka spīd.

Peld galifē ar zirgu smaku asu.

Un gaišo matu zelta vārpas slīd Pār visu pieri un tad acīs pazūd.

Bez pogām blūzes, lai jau saulē kvēl Uz krūtīm ādas tumšsarkanais kapars.

Pie šķiršanās tas sādžu meitām vēl Ar asinīm un kaisli sirdis apars.

Kur luksa vāģis atviz zils,

Pats čekā priekšnieks steidz ar platu smaidu,

Viņš skrienot kreš un šņāc kā priežu sils,

No ceļa katru atgrūžot kā skaidu.

Un tikko tiek viņš komandierim klāt.

Kā liesma kļūst jau tā tam seja sārtā,

Jo sāk viņš roku streļķim purināt.

To sveicot visa apgabala vārdā: —

— Jūs — mūsu glābēji un mūsu svētie, Kam tic ir krievs, ir ukrainiets, ir sārts. Jūs — visu zemju avangards Un mūsu dzīves pirmie, izredzētie —

Jūs ...

Bet te

starp karogiem pie vagoniem, kas sevi vaļā sedz, viņš šausmās redz *pilsoņu- markas* sarkanbaltsarkans ' karogs zaro,

zaro un mirdz.

Sirds,

rūpīgā čekista sirds, salecas viņā kā zirgs.

Pirksts

meklē

naganam mēli.

Un,

kaut arī zina tas labi, ka liek savu galvu un taukus uz spēli, ka sagaida viņu ne balva, bet kapi, — knapi

pielicis cepurei pirkstus, viņš saka: —

— Nava

pasaulē, komandier, taisnības nava.

Jūs

mēs mūžīgi sveicām *kā brīvības gvardi,* ko vaiņago pasaules slava.

Likās,

ka tikai streļķi, latviešu strēlnieki, spēj pasauli veco ar šauteni plecos pārkāpt kā peļķi.

Bet
tagad! . ..
Tagad jūs paši
sarkanbaltsarkano karogu izceļat plaši. Kauns!
Atplūdu vilnis jūs apšļācis ļauns.
Ja jums es neteiktu, biedri, nekā, tad
Maskavas lepnais čekā nekad
jūs nelaidīs garām bez kara.
Viņš jūsu karogu, go-gu,
ar ložu irbuli noņems kā zvirbuli. —
— Mu-ti! —
uzbļāva pārskaities pulkvedis.
— Kas mums ko ņēmis
un ņems!
Zems,
pārāk zems
mums,
dzirdi,
tavs Maskavas čekā.
Atplūdu karogs?! *Hā!*
Bet saki, kas esi tu pats?
Tad,
kad mēs kāvāmies frontēs ar visādām baltgvardu salašņām, kur tad tu biji!
Saki,
kur tad tu biji!
Uz mūsu rēķina barojies šeit, staigāji ādenē, valdīdams zemniekus.
Sabotāžs, kārtība esot šim!!

I

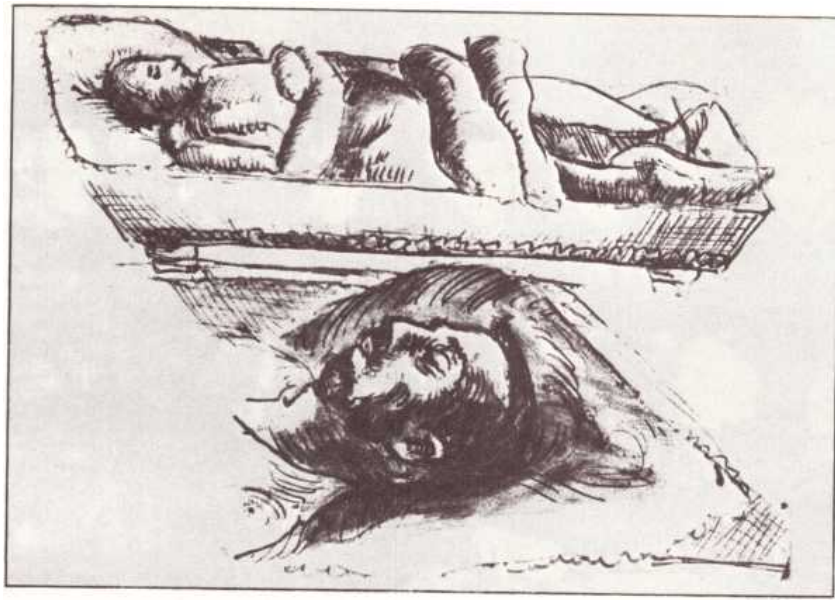

NIKLĀVA STRUNKĒS zīmējums (pirmpublicējums)

Ha-ha-ha,
jāsmejas!
Diez, kad mēs
iebāztu degunus savus grāmatās tavās, diez,
vai tik nebūtu
jāuzvelk tevi
par spuldzi šai stabā!
Ko!
Ko nu tu teiksi! ...
Atplūdu karogs!
To
pasaules brīvības avangards nedrīkstot izkārt! ...
Kam-dēļ!
Sa-ā-ā-ki tu, m-a-a-ita, kam-dēļ!
Vai tad varenie
strādnieku karogi
varētu saulē
par Krieviju brīvo
plīvot,
un tu —
vai tu
drīkstētu
staigāt šeit apkārt varens kā guba, ja nebūtu
visādiem Kokakiem, Vrangeļiem apgriezta spranda kā trušiem!
Saki, tu! —
Un kas to darīja!
Mēs!

Mēs — latviešu strēlnieki! Kājas
tev, draņķi,
būtu mums jāskūpsta,
kājas.
Bet ko tu domā, — šis te vēl rūks: —
— Sarkanbaltsarkanais karogs,
pilsoņu karogs!--
iefiņš,
ne — čekists.
Saproti, arī šis — mūsu dzimtenes sarkanbaltsarkanais debesis elpo mūsu dē|.
Vrangels, tu domā, tikai tevi uzvilktu kokā aiz ūsām!...
Ne-ē-ē-ē!
Arī Latvijai, kuras dēļ kāvāmies mēs
jau pie Juglas un Tīreļu purvos, arī Latvijai ar saviem virsnieku pulkiem tas
novilktu ādu līdz galam.
Bet vispār, ko tu mums, lupata, aizrādīt vari, mums,
brīvajiem — latviešu — strēlniekiem! Varbūt,
ka bailīgu bābu vai popu
tu pārbiedēt spējīgs, ne — mūs.
Veco
Krievijas ķeizara karogu mēs izkārt
tev varam priekšā pie deguna, Anglijas karaļa,
Persijas šaha,
velns viņu zin, kādu karogu, —
un arī tad,
kungs,
tev jācieš būs klusu.
Kā blusu nospiestu tevi, ja drīkstētu pīkstēt!
Puikas-s-s, saņemt šo — brāli!
Kad brauksim pār tuvāko tiltu, iemest
no vagona — upē, lai ūdens drusku tam atdzesē galvu, kur sakāpis
varas un stulbuma skurbums.

GKS vadošie darbinieki. Sēž: K. Vorošilovs, J. Alksnis. Stāv (no kreisās): A. Todorskis, F. Ingaunis, V. Hripins, V. Lavrovs, A. Lapiņš, V. Bergsfrāms. 1937. gada februāris.

NIKLĀVA STRUNKES zīmējums. 1917. Pirmpublicējums.

LAURA FILICA fotoreprodukcijas

Būs! . . .

— Jā, klausos pulkvedi!

— Tad
dežurantu šurp.
Kur dežurants!! —
Ak, tu ...

Pēc stundas vilciens ka mums būtu nolaists. Vai saprati! ... —
Vēl rīkojums: lai ātrāk brauc, cik spēj.
Mēs velkamies kā sanitārais sastāvs.
Vai mironi mēs esam, ko!
Pie velna,
tā braucot dzimtenē
mēs tiksim
tik — pēc nāves.

Pēc stundas tiešām vilciens tālāk dodas Uz dzimteni, kur sen jau rudzus pļauj.

Vēl kliedzot ļaudis atdod streikiem godu.
Par atbildi tiem viņi gaisā šauj.
Spļauj šautenes kā kādā niknā kaujā.
Un lai vēl lielāks būtu ļaudīm prieks,
Met cukuru tie pūlī smagām saujām.
Met gredzenus, kur opāls viz kā sniegs.
Met smalkus vīnus, tikko kautas pīles,
Kaut asinis vēl tām no kakliem irdz.
Pat zābakus, ja kāju drusku spīlē,
Un drēbes, zīdus, kas kā saule mirdz.
Kauc, ķerot mantas, pūlis, krīt un kaujas.
Viens otram miesu dauza, sper un spļauj.

Ja kādam gredzens, viņam to no saujas Tad citi, zobus sakoduši, rauj.

Viens zēns, kas pagrūsts, nez' kā krīt uz sliedēm. Bet to no pūļa nemana neviens.

Kaut viss ar asinīm kā bļoda pietek Un kūpot slīd un vizmo smilšu pliens.

Kliedz streļķi pretim, iekarst, svelpj un gaudo,
Un pūlī mantas tikai sviež un sviež.

Šķiet, kāda asa mežonīga bauda Tiem smadzenes ar siltiem nažiem griež.

Sāk ātrāk ritēt garām trakais sastāvs.
Jau smiltīs ielien valgā asinsšalts,
Un pāri jumtiem vēju zilā mastā Plīv karogs sarkanbalts.
Tik ermoņikas ķērc vēl vāģos valsi.
Tām ģitāres bez kauna mēdās līdz,
Un viņu mitrās, iesmakušās balsīs Es dzirdu, miesa izsalkusi trīc.
Bet vagonā, kas virtuvei klab blakus.
Kur izžuvis no mutēm krūzēs vīns.
Dzied strēlnieki kā kaujā. Balsīs smagums.
Dzied, un tiem sejās spītīgs smīns.

KOMENTĀRS

Kāpēc pirmpublicējums atšķiras no publicējuma 1940. gada

grāmatas variantā? Čaks reižu reizēm pārstrādājis savus dzejoļus un poēmas, slīpējot frāzi, mainot kompozicionālo izkārtojumu utt. Sāda tipa labojumu šeit nav, kaut atsevišķu rindu labskanīgums attiecīgā pantmēra sistēmā nav ideāls. Labojumi ir pavisam cita rakstu, a — ar konkrētu politisku ievirzi. Kas tos izdarījis? Čaks? Visspilgtākais piemērs ir neritmiski īsā rinda «Un smagos zelta rāmjos» ar pilnīgi absurdo daudzskaitli «tiem» nākamajā rindā. Neticami kaut ko tādu sagaidīt no Čaka, kurš, pēc laikabiedru atmiņām, esot sarcis par aizmirstu komatu vai acīm redzamu gramatisku kļūdu. I. Bērsons, balstoties uz laikabiedru atmiņām, apliecina, ka «manuskriptā bijusi epizode ar sarkano karogu, bet redakcija šo vietu izsvītrojusi». (Karogs, 1967, 10. nr., 133. Ipp.) Es negribu naivi apgalvot, ka A. Čaks nav zinājis par labojumiem savā darbā, bet iniciatīva un tendence ir nepārprotama.

Tātad — kas ticis pārveidots?

Minētajā neloģiskajā piemērā īstā rinda skan:

Un vecais *Stučka* smagos *zelta rāmjos* Mīlot sarkanbaltsarkano karogu, «redakcija» kā no mēra ir bēgusi, ieraugot sarkano karogu un vispār sarkano krāsu. Lūk, izceltās rindas pirmizdevumā:

kā sarkano gvardi pasaules sarkanais avangards Vai tad sarkanie strādnieku karogi «Grēks» bijis pieminēt arī vārdu «buržujs»: *buržuju markas*

buržuju sarkanbaltsarkano ka rogu izceļat plaši Viņš *jūsu buržuju karogu Buržuju karogs?!*

Buržujs tu — pats!

Buržuju karogs! buržuju karogs! —

1930. gada variantā sarkanbaltsarkanais karogs nefigure kā «mūsu dzimtenes» karogs:

Saproti, arī šis —

sarkanbaltsarkanais debesis e/po *tik — mūsu* dēļ

1940. gada izdevumā, izrādās, pasaudzēts arī Vrangelis: ar savām *virsnieku* bandām Un vēl—tikai 1940. gada izdevumā strēlnieku vadonis ir pulkvedis:

uzbļāva, pārskaities komandiers

— Jā, biedri virsniek! —

1940. gadā svītroti divi pēdējie panti, turklāt stipri neloģiski, jo pēdējās divas rindas šo dziesmu tieši piesaka:

— Kam gan *netīk mīlestība*?

Pumpiņ-ra-sa-sā.

Mūsu Jankam arī lībe,

Pumpiņ-ra-sa-sā.

Skaists tai vārds pēc pases — Grieta —

Pumpiņ-ra-sa-sā.

Kaut tā vairāk šķiet pēc *mieta,*

Pumpiņ-ra-sa-sā---

Pēdējie divi panti saglabājušies arī A. Caka rokraksta oriģināla fragmentā (J. Raina Literatūras un mākslas vēstures muzejs, inv. nr. 40338).

Kad piedzīvosim A. Čaka akadēmiskos kopotos rakstus, visi šie saturiskie un stilistiskie pārgrozījumi tiks rūpīgi izsvērti, lai Čaks mūsu priekšā būtu bez laikmeta konjunktūras uzslāņojumiem. Mums nav par katru cenu visi A. Čaka pirmspadomju perioda darbi jāpārtaisa savos interpretējumos par marksistiskiem, tā ir aplama metode, kas laimīgi pārdzīvota, taču tekstoloģiskais darbs, konkrētās vēsturiskās situācijas izpratne ir vairāk nekā nepieciešama. Esam saņēmuši visu Raini. Nu kārta Čakam.

Publikāciju sagatavoja un komentēja VALDIS RŪMNIEKS

OJĀRS ZANDERS

PIE DRAUGU IEKURTA UGUNSKURA

R. SUTAS ZĪM.

V. VALDMAŅA ZĪM.

J. LIEPIŅA ZĪM.

J. PLEPJA ZĪM.

Aleksandra Čaka kopotajos rakstos un citas publikācijās vairākkārt pieminēta, bet plašākam lasītāju lokam maz pazīstama ir viņa draugu dāvātā «Rakstu un zīmējumu grāmata», kas glabājas ZA FB Rokrakstu un reto grāmatu fondā. Bibliotēka vispār var lepoties ar visai plašu rakstnieka arhīvu. Te ir gan strēlnieku tēmai veltītie dziedājumi un dažādu dzejoļu cikli, gan stāstu, literatūrkritisko rakstu, dienasgrāmatu un vēstuļu autogrāfi. Un to vidū īpaši izceļas jau minētā lielformāta grāmata brūni sarkanos vākos, kur uz 65 lappusēm skatām zīmējumus, veltījuma dzejoļus un citus rakstiskus draudzības izpaudumus.

Dzejnieks tolaik ir jau iegājis sava talanta pilnbriedā; ieguvis Annas Brigaderes literāro prēmiju; plašu rezonansi lasītājos gūst viņa liroepiskais darbs par latviešu strēlniekiem «Mūžības skartie».

Veltījumu grāmatas ievadā lasām draugu rakstītas rindas: «Jūs esat izraudzījies cildenu vielu, ļaudis un laikmetu, kas latviešiem neaizmirstami, un atradis šai vielai spēcīgu un spožu izteiksmi. Jūs esat jaunu ceļu gājējs un reizē senu un latvisku tradīciju turpinātājs. Lai Jūsu varoņi, lai latviešu strēlnieki dzīvo ilgu mūžu vēsturē, dzejā, tautas atmiņās!» Par A. Čaka drošo ienākšanu latviešu dzejā prieks ir ne tikai tuvākajiem draugiem. «Katru reizi, kad latviešu rakstniecībā, mūzikā, gleznie cībā vai citā kādā gara dzīves jomā parādās spēcīgu mākslinieka dāvanu iezīmēts darbs, visiem, kam mīļa mūsu zeme, ir gaismas diena. Latviešu dzejnieki, kas pāri gadsimteņiem sniedz rokas nezināmajiem dainu sacerētājiem, ir lepni uz savu saimi, ar tiesībām, kā mums iemesls domāt, cerēdami godam pastāvēt pasaules saimē.»

Patētiski svinīgās uzrunas stils saglabājies tikai ievada lappusēs.

Tālāk atturīgo «Jūs» lielāko tiesu nomainījis siltais un draudzīgais «Tu»; ieraksti kļūst pat zobgalīgi un drastiski. Ēriks Adamsons, kuram daudz radniecīga ar A. Čaku, slavēdams draugu kā lielu asonanses meistaru, neaizmirst tomēr piebilst:

«Nav grūts, nav *grūts,*
Darbs rīmniekam nav *grūts* —
Pēc mēra taisīt rīmes *Un iespraust pieturzīmes* —
Cum *ting ling ling ar joni Tad* saņemt rindu loni,
Cum *ting ling ling,* cum *ting ling ling Tā liela skunste nav.»*

Ar humoru rakstīta arī jaunības dienu drauga Nikolaja Dakera «Atsauksme». Kad A. Čaks ir Drabešu bērnu nama pārzinis un N. Dakers tur strādā par skolotāju, abi pusotra gada mitinās vienā istabā.

«Varu apliecināt laikrakstos minēto, ka Caka daiļradīšanas process tiešām risinājies naktīs, bet arī sajūsmas brīžos viņš vienmēr parādījās par smalkjūtīgu un atturīgu istabas biedru, nemodinot dzejdarba analīzei sev padoto vēlāk par pieciem un biežāk par *divām reizēm* naktī. [. .] Kādreiz Caks bija kaislīgs zvejnieks un šad tad tika manīts sēžam Araišu ezera krastā kā «omulīgs runcis» pie bļodas, kur

mazgājas zivis. Vairāk tomēr mīlēja ēšanu nekā zvejošanu.»

Jānis Plaudis savā veltījuma dzejolī «Vienmēr tikai Čaks» apgalvo, ka laika gaitā gan saplakšot daža laba spožums,

«Bet dzejas *slavas* kioskā *Vēl* dabūjams būs *Caks».*

Raksta *apjoms* neatjauj citēt *visus* šos veltījumus, bet tie *ir visai* dažādi. Izpratne, draudzība un garīga labvēlība strāvo, piemēram, no brāļu Egļu — Kārļa un Rūdolfa — rakstītajām lappusēm. A. Čaks ir viens no R. Egles organizētās literārās studijas lektoriem un arī pats viņš labprāt ieklausās R. Egles argumentētajos spriedumos par dzeju. Ja Atskaņu hronikā lasām par latviešu cilšu varonīgajām cīņām pret krustnešiem, tad tagad, raksta R. Egle: «Pēc 700 gadiem latviešu dzejnieks A. Čaks apdzied daudz spožāk mūžības skartos latviešu strēlniekus.»

Biežs ciemiņš A. Čaks bijis Kārļa Egles vadītajā Misiņa bibliotēkā.

Reizēm tas atnācis palasīt, reizēm gluži vienkārši patērzēt. Zinādams, ka A. Čaks nepievils viņam dāvāto uzticību, K. Egle tam atļāvis nest uz māju pat retākus izdevumus. Sākumā impulsīvais dzejnieks nevarējis uzreiz iejusties bibliotēkas klusumā, kur, pēc viņa izteiciena, jāuzvedas ka pelei. Bet vēlāk iemīļojis bibliotēkas atmosfēru, jo «lasītāji krātuvē nāk un plūst kā krāsaina, silta straume». K. Egle, kurš ar uzslavām nemētājas, atzīst A. Caku par pašu spēcīgāko no patstāvīga ceļa gājējiem: «Ik jauna grāmata viņam nozīmējusi drošu,

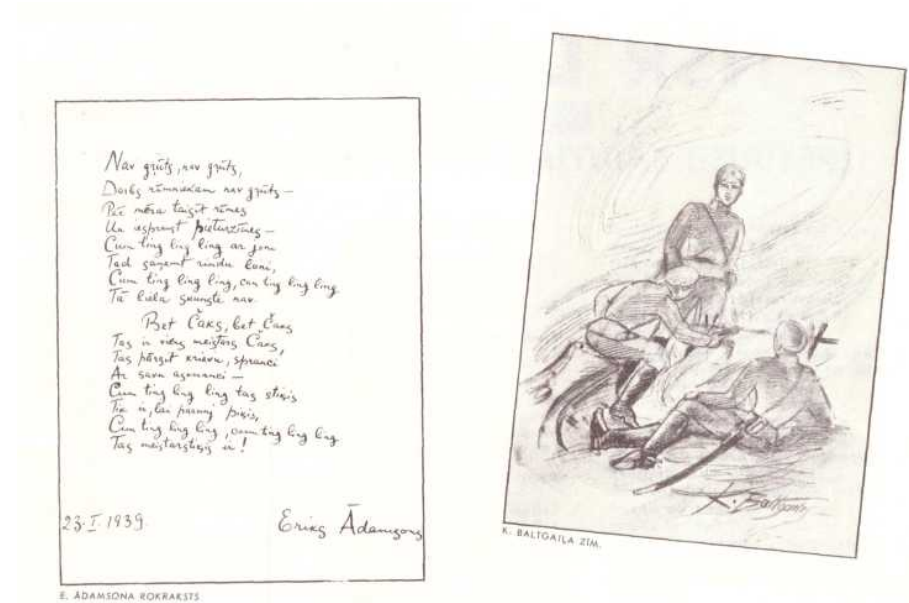
Nav grūts, nav grūts,
Dziļš rūmiņdeņam nav grūts —
Kā nāca taisīt rūmes
Un iegremt pieturzīmes —
Cum ting ling ling ar gem
Tad saņemt rindu kopā,
Cum ting ling ling, cum ting ling ling
Tā kuģa saimnieks nav.

Bet Čaks, bet Čaks
Tas ir vecs meistars Čaks,
Tas pārgāzt krūzes, spraucis
Ar savu agonaci —
Cum ting ling ling tas stāsts
Tā ir lai paņem pīpīti,
Cum ting ling ling, cum ting ling ling
Tas meistarstāsts ir!

23.I 1939. Ēriks Ādamsons

E. ĀDAMSONA ROKRAKSTS

K. BALTOAITA ZĪM.

neapšaubītu un neapšaubāmu dzejnieka soli uz priekšu.» Plašākas atmiņas par A. Caku K. Egle atstājis savā atceru grāmatā, kas iznākusi 1972. gadā.

Ja latviešu dzejas vecmeistars Kārlis Skalbe savu ierakstu ietvēris

negarā divrindē:

«Labas jūtas, kas dvēselē modina,

Laiku laikos tauta to godina», tad Jānis Sudrabkalns veltījis draugam veselu nelielu eseju, kas nesen citēta (8.V 1987) «Literatūrā un Mākslā». «Kas ir Čaks? Vai tas varētu būt saīsināts ķīniešu vai ungāru vārds? Vai tā Linnejs būtu nosaucis kādu Meksikas kaktusu? . . . Ieraudzījis Caka pilnauguma ģīmetni «Apašam frakā» uz vāka, iedomājos viņu esam klaidoni, kas dzīvo Caurās Laivas viesnīcā Lucavsalā. Un, raugi, Caks allaž tērpjas, soļo, ēd un dzer, mīlējās un runā kā džentlmenis, kam pašam sava pils, sava jahta un divi šķirtas sievas. Izlasījis Čaka pirmos plaukstas apmēru foliantus, iedomājos esam viņu anarhistu, kam nekas nav svēts, ne ģimene, ne sadzīves normas, ne pieturas zīmes. Un, raugi, viņš mīlē un godā vecākus, māju un krusttēvu Bērzaunē, cienī kārtību, valkā skaistas kakla saites un pacietīgi izkaisa savu dzeju spraugās komatus un punktus. Čaks ir svinīgs un pilns joku kā debess zvaigžņu. Viņš ir lēnprātīgs un apdzied strēlniekus, droši mezdamies pašā niknākajā kaujas jūklī. Kas ir Čaks? Un, klau, no debesīm atskanēja balss: «Čaks ir dzejnieks. Čaks ir liels dzejnieks. Nesāc tikai taujāt no jauna, kas ir dzejnieks?» Ak, man liekas, es jau zinu — brīnumputns.»

Ne visas ierakstiem domātās lapas piepildītas. Tukšas palikušas gan Jānim Medenim, gan Jānim Grotam un Jānim Sārtam atvēlētās. Pēdējie divi savu parādu tomēr nolīdzinājuši, sniedzot atmiņas grāmatai «Redzu un dzirdu Aleksandru Caku» (1970).

Ne mazāk pie veltījumu grāmatas pūlējušies arī mākslinieki, un tādēļ tā pārvērtusies par savdabīgu akvareļu un zīmējumu albumu, par mākslinieciski vienību, kas izpaužas dažādos stilos un izpildījumos. Jāņa Aižēna ieskicēto dekorāciju metu te nomaina Eduarda Kalniņa zīmētas zvejas laivas. Pētera Upīša tēloto lauku skatu — Artūra Apīņa zīmētais akts. Redzam Voldemāra Valdmaņa, Niklāva Strunkes, Jāņa Plēpja, Mārtiņa Zaura un vēl citu darbus.

Reizēm draugi arī dzejnieku pazobojuši. Tā mākslinieks Jēkabs Strazdiņš tēlo A, Caka strauji augošo slavu. Vēl dzīvam esot, dzejniekam, lūk, uzcelts piemineklis. No A. Čaka matiem nesegtā galvvidus asno sulīgi slavas lauri, bet pieminekļa priekšā ziediem rokās stāv izbrīnētā tauta . . . Kādā citā šaržā redzam A. Čaku īsās bikšelēs ar līru padusē steidzamies pa Rīgas ielām. Bet viņa pēdās soļo vecīte ar kazu, ormaņi, Rīgas pašpuikas un citi A. Caka dzejoļu varoņi.

īpaši jāpiemin mākslinieki, kas ilustrējuši A. Čaka grāmatas un kuru zīmējumi devuši impulsu dzejnieka tālākiem darbiem. Veltījumu grāmatā redzam Kārļa Baltgaiļa zīmējumu — «Strēlnieki pie ugunskura». Dzejnieks ar mākslinieku pazīstami jau no radošās apvienības «Zaļā Vārna» laikiem. «Būdams Rīgā, aizvienam iegriezos pie sava drauga, un arī Čaks apciemoja mani Jelgavā. Mums bija

daudz par ko runāt,» raksta K. Baltgailis vēlākās atmiņās. Tieši viņš ir ilustrators agrīnajiem A. Čaka dzejoļu krājumiem «Apašs frakā» un «Pasaules krogs» (abi 1929. gadā). Dzejnieks tur zīmēts uzsvērti bravūrīgā pozā, basām kājām, rokas bikšu kabatās . . .

Romāns Suta, kas ilustrējis A. Caka «Poēmu par ormani» (1930), atstājis šo motīvu arī drauga veltījumu grāmatā, bet no Jāņa Liepiņa ogles zīmējuma «Spēlē, spēlmani» vēlāk izaugusi līdzīga nosaukuma A. Caka poēma. Poēma, kas veltīta Jānim Liepiņām un kalpojusi par pamatu teātra izrādei mūsdienās.

Pie tuvākajiem A. Čaka draugiem piederējis grafiķis Aleksandrs Junkers. Viņu tad saukuši par mazo Sašu, bet lielais Saša bijis pats A. Čaks. Veltījumu grāmatā atstātā A. Junkera nomales ainava sauc atmiņā mākslinieka atmiņu rindas par dzejnieku — «Vārdi par draugu»:

«Jā, Caks bija mans draugs. Mēs bijām gandrīz vai nešķirami kopš divdesmito gadu beigām, kad sāku vingrināties linolejā un kokgriezumā. [. .] Mums ar Čaku bija viena kopīga mīlestība — Rīga. Cik reižu abi klīdām pa nomalēm: Maskavas priekšpilsētu, Iļģuciemu, Daugavas krastiem, ostu. Es divām trijām līnijām uzmetu kādu ski-cīti, Čaks pie sevis klusi iecerēja dzejoļus. Vērojām raibo publiku — akmeņkaļus, nažu trinējus, reņģu sievas tirgū, ostas strādniekus, vieglos un smagos ormaņus. Tie ir arī manos darbos.»

Pārlapot A. Čakam veltīto zīmējumu un dzejoļu grāmatu ir tikpat kā sildīties pie viņa draugu iekurta ugunskura. Katra lapa ir it kā balta bērza tāss. Uzliesmojusi kaut mirkli, tā labāk mums izgaismo dzejnieka garīgo seju.

NSR DARBNĪCA

(NEBIJUŠU SAJŪTU RESTAURĒŠANAS DARBNĪCA)

pastāv kopš 1982. gada septembra, kad kopā ar Viesturu Slavu («Dzeltenie Pastnieki») «darbnīca» ierakstīja trīs pirmās «darbnīcas» dziesmiņas: «Ciku Caku Caurā Tumba», «Augu Nakti» un «Labrīt, Putra». ■Pirms tam «Dzeltenie Pastnieki» jau bija paguvuši aranžēt un ierakstīt dažas, kā vēlāk izrādījās — «darbnīcas» dziesmiņas («Sliktā Dziesma par Zaķu Salu», «Līnas Dziesma par Salauzto Kafejnīcu», «Nāc Ārā no Odens» un «Lokomotīve Jūras Krastā»). Šobrīd «darbnīcas» ierakstos skan apm. 30 dziesmas un mūzika inscenējumam, bet vēl vismaz 40 dziesmas ir palikušas uzmetumu formā un, laikam ritot, kļūst par «darbnīcas» arhīva nerealizēto

materiālu.

«Arhīvs», protams, ir hiperbola. Un «darbnīcai» nemaz nav savas darbnīcas. Vai arī — «darbnīcas» darbnīca ir: vasarā nedēja Bānūžu

ezera krastā, triju stundu ilgs gājiens gar dzelzceļu no Imantas līdz Bolderājai, dažas rudens dienas Jūrmalā tukšā vasarnīcā u.tml. Arī «darbnīcas» pēdējo gadu dziesmu tekstus var atrast jebkur: vecākās vai jaunākās telefongrāmatās, 1902. gada Baedeker's ceļvedī pa Ēģipti vai Parīzi, avīzēs, pavārgrāmatās, vārdnīcās u. c. Arī ēdot, guļot un pīpējot.

Runāt par katru «darbnīcas» dalībnieki* atsevišķi šinī gadījumā nav nekādas nozīmes, jo «darbnīcu» nevar sadalīt trijos atsevišķos komponentos, taču to nevar saukt arī par sadarbību. Tas, ko «darbnīca» atklāj savā «darbnīcas» ikdienā, ir individuālais un intīmais nevis mūsos, bet gan starp mums un ap mums. Tādējādi «darbnīca» ir gan aktīva sociāla mikrostruktūra, bet nav atrisinājums NEZINKAM.

JURIS BOIKO

CIKU CAKU CAURA TUMBA

Ciku caku caurā tumba Kāpēc gan tik caura tu Kur tu ņēmi caurā tumba Tādu lielu caurumu?

Piedz: Caura gan,

Caura gan —

Kāpēc tu tik caura man?

Pieri nobrāzusi Sānus noberzusi Maigi izsakoties Ļoti aizsmakusi

Piedz: Caura gan . . .

Laikam cūkas ganījusi (tumba) Laikam putnus biedējusi (tumba) Laikam zivis zvejojusi (tumba) Laikam vilkus medījusi (tumba)

Piedz.

Kur lai lieku tādu (tumbu)

Ar tik lielu cauru (mu)

Nest man to uz tirgu (vai)

Uz komisijas veika (lu)

?????

MANĀ M.E2Ā

Manā mežā nav neviens.
Manā mežā nav neviens.
Tukšs un kluss mežs mans dus.
Manā mežā nav neviens.
Manā mežā koku daudz, kas to zin, kā katru sauc.
Tāds mans mežs, visiem svešs.
Koku daudz, bet viens mans mežs.
Manā mežā visiem šķiet, ka tie manā mežā iet.
Ak, cik salds ir šis malds.
Manā mežā nav neviens,
VIŅ5 GUĻ VIŅ5 ĒD VIŅ5 PĪPĒ
Viņš guļ viņš ēd viņš pīpē Un visu laiku kaut ko iedomājas Par frekvencēm, kas zemei pāri klājas.
Viņš guļ viņš ēd viņš pīpē Un pats no sevis lielā
kaudzē krājas Kas neatceras vairs kā jāapstājas.
Viņš guļ viņš ēd viņš pīpē Viņš visu laiku tikai iedomājas Ka vajadzētu beigt un jāiet mājās.
Bet kad viņš ceļas kājās Un saka kaudzei: gribu iet uz māju Tad kaudze viņam priekšā aizliek kāju.

AUGU NAKTI

Augu nakti tumsā klausos: ārā lēni snieg, tramvaji uz savu depo tukši gulēt iet,
kaut kur ļoti skaļi klepo saaukstējies suns, — klusums liels un visu pacieš, nekas nenotiek.
Aizmigu es rīta krēslā — izdēdējis miegs, it kā cauri stiklam lēni snigtu lipīgs sniegs.
Aizmigu, kad agri rīta tramvaji jau skrien.
Savā tumsā guļu līdzīgs tukšiem tramvajiem.
Aizmigu un ilgi miegā, tālu bēgu, — snieg sniegs un manus soļus pacieš, nekas nenotiek.
RICAS SADZĪVES, KOMUNĀLO PAKALPOJUMU U. C. DARBNĪCAS
ZO ZA tī tī tī **87. g. nov.**

ha

ha
ha
ha
ha
ha
ha
u
ha
ha
ha
ha
ha
ha

tumsā
tumsā
TUMSA
Nestaigā ar koka kurpēm Visi koki tevi dzirdēs
Visi koki tevi Tavus soļus gribēs
Nestaigā ar koka kurpēm Tur, kur tumši koki staigā
Koki tavus soļus Aizvedīs sev līdzi
Tur ar citiem mēmiem kokiem Tavi soļi kļūs par kokiem
Paliks tumši koki Tavus soļus gaidīs
tumsā
tumsā
tumsā
tumsā
tumsā
tumsā
tumsa
tumsā
tumsā
tumsā
♦
ADĀMMAŠĪNU remonta darbnīca

AIZKARU STIEŅU IZGATAVOŠANAS DARBNĪCA
APAVU INDIVIDUĀLĀS 5ŪSANAS DARBNĪCA
APAVU LABOSANAS DARBNĪCA
APBEDTSANAS PIEDERUMU DARBNĪCA
APĢĒRBU SOSANAS UN LABOSANAS DARBNĪCA
ATSLĒGU IZGATAVOŠANAS DARBNĪCA
ADAS GALANTĒRIJAS IZSTRĀDĀJUMU DARBNĪCA
BENZĪNA ZĀĢU REMONTA DARBNĪCA
BĒRNU RATIŅU REMONTA DARBNĪCA
CEPURU IZGATAVOŠANAS UN LABOSANAS DARBNĪCA
DZĪVOKĻU REMONTA DARBNĪCA
ELEKTRISKO BĀRDAS SKUJAMO APARĀTU LABOSANAS DARBNĪCA
ELEKTRISKO PLĪSU REMONTA DARBNĪCA
ELEKTRODZINĒJU REMONTA DARBNĪCA
ELEKTROMEHĀNISKĀ DARBNĪCA
FOTO UN KINO APARĀTU REMONTA DARBNĪCA
FOTO DARBNĪCA
GRĀMATU IESIESANAS DARBNĪCA
GRAVĒSANAS DARBU DARBNĪCA JUVELIERU IZSTRĀDĀJUMU LABOSANAS UN IZGATAVOŠANAS DARBNĪCA
LAIVU MOTORU REMONTA DARBNĪCA
LEDUSSKAPJU LABOSANAS DARBNĪCA
LIETUSSARGU LABOSANAS DARBNĪCA
LUSTRU IZGATAVOŠANAS DARBNĪCA
MAGNETOFONU LABOSANAS DARBNĪCA
MĀKSLAS AUSANAS DARBNĪCA
MĀKSLINIECISKAS RESTAURĒŠANAS DARBNĪCA
MĒBEĻU REMONTA DARBNĪCA
MEDĪBU IEROČU REMONTA DARBNĪCA
MIKROKALKULATORU LABOSANAS DARBNĪCA
RADIO DARBNĪCA
RAKSTĀMMAŠĪNU UN ARITMOMETRU LABOSANAS DARBNĪCA
ROTAĻLIETU LABOSANAS DARBNĪCA
SADZĪVES INSTRUMENTU ASINĻASANAS UN LABOSANAS DARBNĪCA
SEIFU LABOSANAS DARBNĪCA
SIENAS PANNO IZGATAVOŠANAS DARBNĪCA
SKĀRDNIEKU DARBNĪCA
SLIDU ASINĀSANAS UN PIESTIPRINĀSANAS • DARBNĪCA
SOMU METĀLA FURNITŪRAS REMONTA DARBNĪCA
STABILIZATORU REMONTA DARBNĪCA STIKLA PORCELĀNA KRISTĀLA UN PLASTMASAS IZSTRĀDĀJUMU
LABOSANAS DARBNĪCA

STIKLINIEKU DARBNĪCA
ŠUJMAŠĪNU REMONTA DARBNĪCA
TELEVIZORU LABOSANAS DARBNĪCA
TRIKOTĀŽAS IZSTRĀDĀJUMU DARBNĪCA
VEĻAS MAZGĀJAMO MAŠĪNU LABOSANAS DARBNĪCA
VELOSIPĒDU REMONTA DARBNĪCA
VIRTUVES MAŠĪNU REMONTA DARBNĪCA
VITRĀŽU IZGATAVOŠANAS DARBNĪCA
ZEĶU LABOSANAS DARBNĪCA NEBIJUŠU SAJŪTU RESTAURĒSANAS DARBNĪCA
87. g. nov.
TEICAMNIEKS
Pa ielu pretī man ar prieku es redzu nākam teicamnieku, tam mutē kāja, rokā suns un kabatā deg malduguns.
Tad otrs aiziet, miglā tīts,
tam zābakā deg lukturīts,
tas visu laiku sten un trīc:
nāc līdz, nāc līdz, jel nāc man līdz.
Bet vēl kāds cits, kam galvā nimbs, kas nekustās un tikai *spīd* jebkurā vietā un ikbrīd,
kas pliks un nesaka neko, kas tikai spīd.
Vai redzi to?
SLIMNĪCA
Piebrauc auto, atvērās durvis, izkāpj dakteris Birkmanis.
Slimnīca, slimnīca, slimnīca Slimnīca, slimnīca, slimnīca
Ienāca dakteris slimnīcā Novilka dakteris mēteli Uzvilka dakteris ķiteli Paņēma dakteris skalpeli Pārgrieza dakteris vēderu Izņēma dakteris putniņu Aizšuva dakteris vēderu Nolika dakteris adatu Novilka dakteris ķiteli JJzvilka dakteris mēteli Atstāja dakteris slimnīcu
Slimnīca, slimnīca, slimnīca Slimnīca, slimnīca, slimnīca Slimnīca, slimnīca, slim
slimnīca, slimnīca

M.K.

IEBRUKUMS

Kaut ko nelabu nojauzdama,

«Jūras pērle» kā varde ielēca jūrā. Tobrīd sāka jau grūt Rigas mūri.

Debesis — gatavas piparpāksts miza, brūce, kas vaļā.

Saucieni, kliedzieni noslīka kamieļu brēkšanā skaļā.

Tilti ar viltu nolīda Daugavas dzelmē, tikai lepnākajam kā mati vantis švirkstēja svelmē.

Kad virsaiši apkauti bija, zīmju tulks cauršauts miris, mums palīgos piesteidzās Veļimirs un divi lielkņazi Vladimiri.

Bet nelīdzēja nekas vairs — voiloka orda straujā,
Čingizhāns zvēracainais uzveica mūs tajā kaujā.
Un gruzdēja Ķīpsala sīvi,
Preses nams dega kā lāpa.
Smiltis par stiklu kļuva neizturamās sāpēs.

Rīta pusē caur Ziedoņdārzu jāj lielais hāns, mutē — uzvaras halva.

Kur gadījusies, kur ne — Akmens Galva!
«Surp, mani drošsirži noijoni, sardzi šai vietā lieciet!
Tas viņiem ir svētais kaut kāds, neaiztieciet!»
Tauriņš bija pāragri izlidojis.
Tas, protams, bija skaisti, bet labi, ka laikus pamanījām.
Viņam pat kāpura papīri nebija nokārtoti.
Atgriezām kūniņā.
Pavasaros jau vienmēr ir nepatikšanas,
nekad tie nesākas laikā —
šogad līdz nozīmētajam datumam
nācās norīkot vairākas brigādes
sniega izkaisīšanai,
bet vasara sākās tik agri,
ka nepaspējām pat ābeļu ziedus novākt.

Ja jūs gribat ko iesākt, teiksim — kaut ko darīt, tad — laipni lūdzam pie mums uz saskaņošanu, pēc tam uz noskaņošanu, tad uz pārskaņošanas nodaļu

un vēl kādu gadu jūs gaidīsit, kamēr to visu pieskaņos.

Vakars kā blūzs tumši zils un no vakara iznirst pils, pilī piepeši ienāk aitas, nezinu, cik — daudzas, bez skaita.

Aitas staigā pa tepiķiem grezniem, aposta marmoru, aposta gleznas. Gleznās mēs abi — es un viņa, blakus mums sēž maza debestiņa.

Debestiņai ir adatas rokā, viņa blūzu pārada jokā.

GRĒCINIEKI

Dzīvoja čigāns Bagāts pēc vella. Meita šim bija Skaista kā krelle. Puisis no nabagiem Sirdī šai tika. Kādunakt iemiga Karsta un plika Uz rokām tā viņam. Nestāsti, mēnestiņ, Tētiņam nestāsti, Nestāsti, debestiņ! Zvīks, niknās pātagas, Zvāks, asie sitieni Pār meiču krita,

Pār puisi krita.

Kas gan var traku Ērzeli saturēt;
Kas gan var sensenus Likumus pievārēt?
Sīciņie zvirbuļi Pār klajiem lido; Puikas uz upes Klaigājot slido.
Pēkšņi no zemledus Balsis dzird viņi. «Se-ku, re-ku mēs Div' čigāniņi.»
Balts viņas augums Un melnas rotas.
«Ja gribat, pusi Tūliņ jums dotu.» Viņš krūtīs atrod Brūnsārtu otu.
«Ja gribat, pusi Tūliņ jums dotu.» Brūnsārta bura Atris no rājas;
Puisēni bāli
Pār kalnu drāž mājās.
Biju reiz sēdē — briļļainā, bārdainā, kaklsaišainā.
Visi tur visu lika pa plauktiem, standartizēja, klasificēja:
ziedlapu trīsas,
aizžņaugtu kliedzienu parametrus.
Sēdēja sēdē
brilles,
bārdas,
spalvainas ausis un kaklasaites.
Žokļi vibrēja vareni.
Bērnība — upē mests akmentiņš. Tālāk atmiņas — viļņi, viļņi, puķes pāri galvai un debesis augstu, augstu.
Tava māmiņa jauna, jauna, un tu pats bez biksēm pa dārzu.
Tagad bieži tu ej pie tā puikas. Kam tad citam tu padomu prasīsi?
Tavām izļurkātajām jūtām, tavam noskretušajam prātam viņš iet cauri un spuldzītes ieslēdz un kā saule ar staru pilda tavu roku un tavu soli.
Ta sieviete plīvo, ta sieviete gaist, tā sieviete skaistā ...
Viņas mati balti kā bērza tāsis un sārta perlamutra ir viņas nāsis
un viņas mazie nadziņi ir spoži kā atziņas.
ņem tādu skatienu, ar kuru vari iet skudrai pa pēdām červeļainajā mizā.
iekusti staros, nirsti
ar stariem kopā
lapotnē
krīti kā stars
pie smilšainām saknēm.
vai proti
kā čiekuri karāties valgi un zaļi?
tavi brāļi ir vaļi,
kuri izpeld no akmeņiem, pulcējas oldzeltenos baros.
viņi ir cita visuma, arī tajā tu mīti.
Viņam bija brūce ar noteiktiem izmēriem.
Pētnieki pētīja, skolnieki kala no galvas.
Brūces attēli Jjija pat tūristu prospektos.

Šķiet, visi ar šito brūci pat lepojās.

Viņš sēdēja, nometis rokas uz galda, tās nekustējās nemaz kā divu beigtu ziloņu snuķi.

Viņš sēdēja viens un bezdibenīgi skuma.

Bet durvis jau vērās un pildspalvas aši ķērās pie darba, un mikrofoni vairumā dīga zem deguna viņam kā sēnes.

Viņš kliedza un pildspalvas pierakstīja.

*

Viņš pārtrauca kliegšanu, pildspalvas ielīda uzgaļos, un apmeklējuma noslēgumā kāda labdaru grupa iebēra karoti sāls

viņa brūcē ar noteiktiem izmēriem.

JAUNO DZEJAS ANTOLOĢIJA

ASPAZIJA, īst. v. Elza Rozenberga (1865—1943).

Visvairāk spēka un enerģijas jaunības gados Elzai Rozenbergai aiziet, mēģinot pierādīt sev un citiem, ka sieviete var būt profesionāla literāte. No ģimenes brīvajā laikā šo to uzrakstīt, to pirms viņas bija panākušas diezgan daudzas. Anna Bormane (dz. 1785. g.) — pirmā latviešu tautības dzejniece — sacerēja garīgās dziesmas. Deviņpadsmitā gadsimta septiņdesmitajos un astoņdesmitajos gados latviešu presē ar grieķu mitoloģijas apcerējumiem uzstājās Gaiduļu Paula, Kronvaldu Ata sieva Karolīne rakstīja par sievietes tiesībām, Medinsku Marija (K. Valdemāra māsa) publicēja vairākus stāstus un dzejoļus, savukārt Pēkšēnu Marija sacerēja četras lugas, kuras publicētas gan netika . . . Taču pirmo izglītoto latviešu sieviešu blakusno-darbošanos literatūrā neviens tā īsti nopietni nevērtēja.

Vēl pagājušā gadsimta astoņdesmitajos un deviņdesmitajos gados vecāki izglītoja savas meitas galvenokārt tāpēc, lai varētu vieglāk un labāk izprecināt. Saimniekmeitu izglītība aptvēra klavierspēli, dziedāšanu, vācu valodu, dancotmācēšanu, smalko uzvedības kultūru. Sievieti izprecināja praktisku nolūku vadīti, tāpat kā pērk vai pārdod slaucamu govi vai darba zirgu.

Jauniņā Elza Rozenberga ar grāmatu starpniecību ielūkojusies brīnumainajā sengrieķu kultūrpasaulē, nostādīta «uz cietas zemes», jutās nepatīkami pārsteigta. Un — aizbēga no mājām. Tiesa, nekur tālu aizkļūt neizdevās. Pēc šī starpgadījuma viņa diezgan steidzīgi un — kā drīz izrādījās — ļoti neveiksmīgi tika izprecināta. Vīrs īsā laikā nodzēra visu mantību un aizlaidās uz Ameriku.

Agrās jaunības rūgtā dzīves pieredze diezgan tiešā veidā parādās Elzas Rozenbergas-Aspazijas pirmajās lugās «Atriebēja», «Vaide-lote» un «Zaudētās tiesības». Pēc Rīgas Latviešu biedrības jubilejai sacerētā

prologa dzejā (1893. g.) un «Vaidelotes» iestudējuma (1894. g.) Aspazijas vārds kļūst populārs un iecienīts. Taču pietiek teātrim tajā pašā 1894. g. uzvest Aspazijas tam brīžam asāko lugu «Zaudētās tiesības», lai tā pati publika, kas tikko kā bija viņu vai līdz debesīm cildinājusi, demonstratīvi novērstos no «šīs amorālās personas» par it kā netikumības sludināšanu. Aspazija pāriet jaunstrāvnieku nometnē, kur sieviešu atbrīvošanās ir viens no cīņas programmas jautājumiem.

Pirmie dzejoļi ar Aspazijas parakstu parādās diezgan agri — tūlīt pēc divdesmit gadu sasniegšanas. Krājums «Sarkanās puķes» tiek sagatavots 1895. g., taču iznāk divus gadus vēlāk. Dzejniece raksta un publicējas samērā daudz, taču patstāvīgu mākslinieciisko rokrakstu izveido, tuvojoties trīsdesmit gadu robežai. Aspazija pirmā uzsāk to neoromanti5ma līniju latviešu dzejā, kas visaugstāko vilni sit Raiņa, V. Plūdoņa, J. Poruka, K. Skalbes, J. Akuratera, arī viņas pašas lirikā 20. gs. sākumā.

NĀKOTNES DZEJNIEKS

To dzejnieku mēdz cildināt Un slavēt ļaužu bari,

Kam skati dvēsles dziļumā Kā šķēpi griežas iekšā,
Kas kaislībām un vājībām Ņem spoguli, tur priekšā;
Kas apdzied zilas actiņas Un vēsta pavasari.
Kā mazputniņš tas vidžina Uz senču ozolzara Un dziesmās pārestību pat Ne mušai nepadara.
Tas cilvēcei pats priekšgalā Iet dzīves cīņā asā—
Un iepriekš laiku grāmatā Tās nākamību lasa.
Kā praviets, stāvot kalngalā, Tas sludina par briesmām, Un vina dzeja rakstīta Ar žulti un ar liesmām.
Pagājība, nākamība,
Laime, kas nav sasniegta,
It kā tūkstoš nāves bultas Sirdi plosa, dedzina!
Bet šī liesma drīzi apdziest, Apklust sāpju vaimana,
Atkal laiskā gurdenība Miega zālēm dzirdina.
Tā starp mazām bēdām, priekiem, Ikdienības kārtībā Sadrūp dzīve pamazītēm It kā sausa garoza.
Bet lauru vietā ērkšķus vien Tam ļaudis galvā sprauda,
Kas nekvēpē tiem vīraku,
Nedz glaimojot tos glauda.
ACUMIRKĻI
Reti dzīvē acumirkļi,
Kuri jūtas modina,
Kuros sāpju, dusmu kliedziens Atskan uguns valodā.
Acumirkļi, kuros segu Sevim norauj dzīvība,
Kur tā īstā veidā rādās:
Kaila, tukša, riebīga!

RAINIS, īsi. v. Jānis Pliekšāns (1865—1929).

Rainis par savdabīgu dzejnieku izveidojas samērā vēlu — jau stāvot uz trīsdesmit gadu sliekšņa. Taču tas nenozīmē, ka viņš jaunības gados nebūtu rakstījis. Ģimnāzijā vai tūlīt pēc tās beigšanas J. Pliekšāns sacer virkni dzejoļu, lugu «Vanems Imanta», pārtulko vairākas Puškina drāmas. Iztulkoto Puškina «Borisu Godunovu» viņš iesūta žurnāla «Austrums» redakcijai, taču nekādu atbildi nesaņem. Tas ir trieciens topošajam dzejniekam, jo tulkojums ir rūpīgi izstrādāts. Desmitgadi vēlāk bez izmaiņām tas parādās «Mājas Viesa Mēnešrakstā» (1898. g.), — tad, kad Rainis ir jau pazīstams tulkotājs un sabiedriskais darbinieks.

Astoņdesmito gadu beigās iznāk divi krājumi — «Mazie dunduri» (1888) un «Apdziedāšanas dziesmas III vispārīgiem latvju dziesmu svētkiem» (1889). «Mazie dunduri», ko J. Pliekšāns veidojis kopā ar P. Stučku galvenokārt kā tulkotu un lokalizētu prozas un dzejas darbu

virknējumu, iznāk anonīmi — bez autoru norādes. Savukārt «Apdziedāšanas dziesmām» kā autors norādīts Jāns Jasēnu Plikšis. Turklāt tā vēl nav oriģināldzeja vārda pilnā nozīmē, jo te J. Pliekšāns, sekojot apdziedāšanas dziesmu tradīcijai, — gan nopietnās, gan ironiskās tautasdziesmu stilizācijās apcer trešo dziesmusvētku norisi.

Atrazdamies izsūtījumā Slobodskā (1899—1903), Rainis sakārto savu nepublicēto jaunības gadu dzeju krājumā «Rīta dziesmas». Taču šis krājums nāk klajā tikai pēc dzejnieka nāves 1931. g., viņa kopoto rakstu 11. sējumā.

J. Pliekšāna dzejoļi ar pseidonīmu Rainis sāk parādīties tikai 1895. gadā. Jaunais, nedzirdētais Raiņa vārds nāk vienlaicīgi ar jauna tipa — mākslinieciski spēcīgu un dziļi savdabīgu filozofiskas ievirzes dzeju.

Krūtīs laužas, aizžņaudz kaklu,

Pušplēsts kliedziens caur zobiem spiežas: Kas tās par sāpēm? Kurš to gan sacīs?

Kurš savu svētumu gribēs atklāt

Pasauls spriedumam, pasauls smējumam? —

Nekas man nekaiš, viss tik pa jokam.

Ūdens klāja zemes virsu,

Gars virs ūdens lidinājās;

Mūža plašos ūdens laukos Gars sev vietas neatrada.

Garos mūžos gars bij guris:

Zemē—lielais, tukšais ūdens,

Gaisā — lielā, tukšā debess,

Zemes starpā, debess starpā —

Viss tik tukšums, tumšums, klusums; Un starp abiem un aiz abiem Saltums, nespēja un nāve.

Radītājs liktens, viszēlīgais saucams,

Tu mūs mānīji, dzīvību dodams,

Dzīvību devi, kas dzīvība man

Bez dzīvām dziņām, bez augstiem mērķiem,

Kas vien padara jauku šo dzīvi,

Lai tā cienīga, ka viņu staigā.

Nedevi jautrībām baudīt šo laiku,

Mīlestības mīlēt šo dzīvi,

Mūžīgas kaislības asinis sildīt,

Dzīslas ar liesmām un straujību pildīt. Garlaikā, auksti mēs pavadām dzīvi,

Žāvējot nokāpjam trūdošā kapā,

Ejošas ģiltenes, stīvi un mēmi,

Kustam kā vējos kaltušas lapas.

Beidzot kā lelles pēc pabeigtas lomas Sabāž mūs aktiers iekš kostīmu somas.

PLODONS
VALODA
Tautai var aptraipīt godu, Atraut brīvību,
Tautai var uzkraut sodu, Apdraudēt dzīvību.
Tomēr ne likstās, ne bažās Valoda nebeigsies.
Tautai vēl trimdā un važās Vina līdzi ies.
MOSTIES!
Mosties, mosties, mana tauta, Gara važas projām svied!
Tava druva vēl nav pļauta,
Tavi dēli sēri dzied.
Mosties! Gara gaismā plauksti: Taisnību — vai it nekā!
Cel jel vienreiz galvu augsti Pašapziņas lepnumā!

Tumsa mīt vēl tavās būdās, Acīs kož tev atklāts vārds, Mājas vietu atrod Jūdass, Pestītājs top krustā kārts.
Vēl pret zeltā tērptu pūķi Bijībā tu kupri liec,
Kamēr savas kārtas rūķi Prom no savām durvīm triec.
Cienīt neproti vēl godu,
Nedz ar gara brīvību, Svešniekam par lēcu bļodu Pirmdzimtību pārdod tu.
Mosties! Modušies jau citi . . . Kam tev pašai sevi krāpt? Diezgan ilgi lejā mīti,
Nu tev laiks pret kalnu kāpt!
UZVARĒT VAI MIRT!
Kamēr kaulos spēki mums, Nākas karu vest,
Bultas žultī mērcētas,
Nelgu sirdī mest!
Asaraina sāpju balss Vētrai līdzi plūst:
Daudz vēl tumsas pīlāru, Kuriem jāsagrūst!
Kamēr sāpju asarām Netaisni būs birt,
Straujas sirdis karā ies Uzvarēt vai — mirt!
ES ESMU PEKLĒ STAIGĀJIS.
Es esmu peklē staigājis,
Es zinu, kā tur klājas:
Aiz lielām sāpēm nopūtas Tur mūžam nenostājas.
Es esmu bijis debesīs,
Es zinu, kā tur klājas:
Aiz lielas laimes asaras Tur mūžam acīs krājas.

Un galu galā viss ir viens, Kur dzīvi izvēlējam,
Jo ilgu sāpes dvēselē Nekur mēs nezaudējam.

PIE TAUTAS KRŪTfM

Pie tautas krūtīm spiedies klātu Un viņas pukstus noklausies, Tad ej uz mērķi drošu prātu Un — atpakaļ vairs neskaties.

Plūdoņa (1874—1940) dzejnieka slava un klasiķa, latviešu modernās dzejas radītāja, blakus Rainim (pēc J. Sudrabkalna vērtējuma), statuss galvenokārt radies, pamatojoties uz viņa spožo liro-epiku — poēmām «Atraitnes dēls», «Uz saulaino tāli», dzejojumiem «Divi pasaules», «Rekviēms», balādēm — «Salgales Mada loms», «Tīreļa noslēpums», «Jumis atriebējs», «Zagnicas kalējs», «Kauja pie Saules» u. c. Plūdons pēc savas ievirzes vairāk ir liroepisks talants, viņa spēks ir ne vien rafinētā instrumentācijā, bet arī kompozīcijas precizitātē. Plūdoņa dzejas mākslinieciskо līmeni blakus talantam lielā mērā nosacījis darbs, apzināta tiecība par dzejiskās intensitātes un plastikas līdzekļiem izmantot ritmu maiņu, fonētiskus sabalsojumus. Tomēr ne vienmēr šie viņa meklējumi ir bijuši organiski, dažkārt tie ir arī pašmērķīgi un tehniski auksti.

Ed. Treimanis-Zvārgulis (1866—1950) pieder pie latviešu literatūras ilgdzīvotājiem. Viņa literāta darbība sākusies posmā, kad Latvijā sāka nostiprināties kapitālistiskās attiecības, un noslēdzās Padomju Latvijā. Ed. Treimaņa-Zvārguļa dzejiskais devums ir plašs, un pilnīgs viņa rakstu izdevums aptvertu daudzus sējumus. Daļa viņa dzejas palikusi rokrakstos, bet publicētai vairāk piemīt kultūrvēsturiska nozīmība, pagājušā gadsimta beigu sabiedriska aktualitāte. «Viņš (. .) līdzcietīgi raugās sadzīves netaisnībās, cietēju un atstāto postā, tēlodams visu to ikdienas ainās.» (R. Egle.) Šīsdienas lasītāju var pārsteigt fakts, ka Treimanis- Zvārgulis 90. gados bija populārāks par Aspaziju, J. Poruku, arī par J. Raini. Šai popularitātei pamatā viņa dzejas demokrātisms, līdzcietība, kā viņš pats izteicies, «nabagiem un vārdzinātiem». Ne velti par viņa gadsimta mijas dzeju radies apzīmējums «nabagā brāļa» dziesmas. Treimanis pieder vēl pie tām latviešu dzejas veidotāju ģenerācijām, kuras neizvirza mākslinieciskus un estētiskus uzdevumus, bet apmierinās ar publicistisku aktualitāti vai nepretenciozu vienkāršu emociju, sadzīves skatu, sabiedrisku nostādņu izklāstu ritmizētā formā, var pat teikt, ka Treimanim (tāpat kā viņa laikabiedriem Doku Atim, Persietim, A. Kažokam u. c.) raksturīgs apzināts dzejas faktūras raupjums, realitātes tiešs atveidojums bez īpašām pretenzijām uz mākslinieciskу izkoptību un plastiskumu.

Treimaņa dzejā līdztekus samērā smagnējām sižetiskām «dzīves

drausmu» ainām 80. un 90. gados nozīmīgu vietu ieņem prātulas, sentences, aforisma žanrs. Ja Treimaņa sociāli tendētajai dzejai, sentimentālo izjūtu dzejai patlaban ir vairs tikai «laikmeta spoguļa» nozīme, tad viņa aforiskā dzeja arī mūsdienās var saistīt ar pārdomu elementa, atziņas trāpīgumu, pat «mūžīgumu». Treimaņa-Zvārguļa personības raksturojums nebūtu pilnīgs, ja neminētu to, ka viņš ir pirmais nozīmīgākais sava drauga Ed. Veidenbauma rakstu kopotājs un komentētājs, pēc 1905. gada revolūcijas sakāves Valsts Domē atklāj soda ekspedīciju un vācu muižnieku noziegumus un slepkavības.

Plūdoņa agrīnā dzeja (krājums «Pirmie akordi» (1895. g.) un dzejoļi, kas radušies gadsimta mijā) liecina, ka viņa īstais darba lauks ir liroepika un bērnu dzeja. Krājuma «Pirmie akordi» priekšplānā izvirzās Plūdoņa mēģinājumi būt Ausekļa skolniekam, iekļauties «jaunās strāvas» programmatiskajā dzejā, kā arī samērā sentimentālajā mīlas lirikā un publicistiskajos ekspromtos. Taču arī tajos Plūdoņa talants ir redzams, tāpat arī tas pamats, kas augstvērtīgi noskaņotā mākslas formā realizējas viņa ģeniālajās (pēc A. Bloka apzīmējuma) poēmās un liriskajos dzejojumos.

UZMUNDRINĀJUMS
Wer gar zu viel bedenkt — wird wenig leisten.
Fr. Schiller
Jaunekli,
Dedzīgi —
Balss kurp sauc —
Tūdaļ trauc!
Dzīslās deg tik laikam ugunis. Laiks ir īss,
Un drīzi, drīz,
Izgaisīs,
Ko gaidījis.
Nav vis vien cienījams censons, kas sasniedzis diženu mērķi,
Bet ar' kas cenšas pēc tā — cienīgs šo vaiņagu nest.
ZIEDOŅA NAKTI
Jau saule no debesu pakalna Slīd lēni aiz upes iekš priedāja,
Un ēnas jau skraida,
Un zvaigznes jau smaida,
Un mākoņas gaida Uz mēnesi
Kā lakstules dažkārt uz jaunekli.
Ko gan šai naktī tik burvīgā Dari tu mājā, sirdsmīļākā? . . .
Strādā vai snaudi,
Smejies vai raudi,
Sēro vai glaudi Jau citu tu,
Tāpat kā mani reiz--nabagu? .
NAVES JOTIS
Brāļa Kārļa piemiņai

Un tuvāk, tuvāk mellā laiva nāca . . .

Un skaudrāk, skaudrāk sāpes tevi māca . . . Pār zemi tumsa sāka spārnus plest.

Kāds svešinieks bij manāms tavā namā: Tev' aiznest tālē tumšā, nezināmā . . .

Pa durvīm vēsma nāca — sveci dzēst. Tumšs plīvurs aizklāja tev zemes āri . . . Mēs redzējām, kā aizmirsties tu sāki,

Kā gurdi aizvērās tev acu vāki Un viens pēc otra jutekļi tev mulsa . . . Ārsts steidzīgs tvēra vēl pēc tava pulsa:

Tu biji pāri . . .

ANDRIEVS NIEDRA

Andrieva Niedras (1871—1942) vārdam Latvijas vēsturē pamatoti piemīt negatīvs, pat atbaidošs skanējums. Maz ir latviešu rakstnieku vidū autoru, kuri gadsimta sākumā sakompromitējās ar savu proģermānismu, ar absolūtu 1905. gada revolūcijas ideālu noliegumu. Arī vēlāk A. Niedra pārliecināti kalpoja vismelnākajai reakcijai — 1919. gadā bija vācu okupācijas karaspēka mākslīgi izveidotās Latvijas «valdības» vadītājs. 20. gados viņš tika izraidīts no Latvijas un atgriezās tikai fašistu okupācijas laikā. A. Niedras pašapzinīgums un paštaisnīgums visgalējāk parādās viņa četrsējumu memuāros «Tautas nodevēja atmiņas», šie minētie idejiskās, sociālas tendences fakti ir bijuši pamatā tam, lai A. Niedras personību viennozīmīgi noliegtu.

Andrieva Niedras paradokss ir tas, ka viņā blakus politisko uzskatu reakcionaritātei pulsē savdabīgs, liels rakstnieka talants. Ne velti 19. gs. latviešu romāna pārejas posmu uz moderno romānu iezīmē A. Niedras 1899. g. izdotais «Līduma dūmos», bet A. Kalniņa komponētie A. Niedras dzejoļi «Jau aiz kalniem, jau aiz birzēm . . .», «Brīnos es, kad rudens diena» pieder latviešu vokālās mūzikas šedevriem.

Gribas atgādināt, ka A. Niedras 1. krājums «Pirmās ziedoņa vēsmas» iznācis 1887. g., kad A. Niedram bija 16 gadi, 2. krājumā «Ceļa malā», 1900. g. izdotā kopā ar R. Blaumani, publicēti 20 dzejoļi. Pat tāds prasīgs dzejas vērtētājs kā R. Egle uzsvēra A. Niedras agrīnās dzejas gleznainību, melodiskumu, latvisku tēlainību un dvēseliskumu. A. Niedras agrīnās dzejas galvenais motīvs ir romantisma virzienam raksturīgā ilgošanās, individuālais nemiers, kuru caurstrāvo patiesa, izjusta rezignācija. Kompozīcijas lakoniskums, pamatizjūtas kāpinājums, to izmodulējot ar atsevišķu tēlu vai metaforu, norobežošanās no sentimentālisma poētikas ietekmēm un, visubeidzot, mākslas gaume ir pamatā A. Niedras labāko dzeju kvalitātei. Jāpiebilst, ka A. Niedra savu mākslinieka gaumi un poētikas izpratni

parādījis arī virknē labu kritisku rakstu un pārdomu, to skaitā arī par J. Raiņa «Kalnā kāpēju» un K. Skalbes dzeju.

ILGOSANAS

Vienas dziesmas gribētos,
Vienas vienīgas . . .
Dziedātu to grūtā brīdī,
Iedams cīņā, iedams kaujā,
Maldīdamies svešos ļaudīs Atstāts vientulis.
Vienas dziesmas gribētos, Vienas vienīgas . . .
Ne par mieru, ne par laimi, Ne par slavu, ne par prieku, Ne par pagājušām dienām, Zelta jaunību.
Vienas dziesmas gribētos,
Vienas vienīgas . . .
Pēc kā dzenos, pēc kā tvīkstu.
Priekš kā dzīvotu un mirtu Pulgots, nicināts.
Vienas dziesmas gribētos, Vienas vienīgas . . .
Cieti, sirds, ai cieti klusul Nava mūsu laikiem dziesmu, Kas kā ērgļa spārniem nestu Augšup dvēseli!
SIEVAI
Aiz tumsas, aiz melnās jūtas —
— Turp gulbim trīs gadi ko skriet Tur mūsu dzimtajā zemē Trīs brīnuma puķes zied.
Mēs brauksim pār melno jūru, Starp mastiem viesuļi šņāks . . . Mēs stāvēsim roku rokā,

Līdz dzimtenes krasti nāks.
Un ja aiz tumsas un jūras Vairs nav šo brīnumu —
Lai dus, kas nīcis un zaudēts!
Mēs iesim vēl tālāku.
ZIEMAS VAKARS
Atkal beigta ceļa diena,
Atkal zvaigznes gaisā mirdz.
Atkal gurda, atkal viena Ceļinieka lepnā sirds.

Dusēt laižas vārnu bari Nosarmojʹšās ataugās. Nočūkst tur uz ciema pusi Meženieka ragavas. Nočūkst tur uz ciema pusi . . . tālu vientuļš lodziņš mirdz.

Grima tumsā mežs un lauki, —
Grimsti tumsā, gurdā sirds!
VERDZENES DZIESMA
Mūžam pēc Traķijas mežiem Tvīkst man un ilgojas prāts;
Nozuda dzimtenes krasti —
Netiek vairs sausa man acs.
Nava tās verdzības važas, Kādēļ tu, dvēsele, ciet:
Sēras pēc dzimtenes saules Pāri kā ziemels tev iet.
Sērās pēc dzimtenes saules Bēdīga dziesma tev trīc;
Asaru plūdos lec zvaigznes,
Asarās mazgājas rīts.

Dziļjūras melnajos viļņos Zvaigznes no debesīm birst . Nava tās debesu zvaigznes -Cerības manas tur mirst.

Ieskatu Aspazijas un Raiņa jaunības dzejā sniegusi J. Kursīte, bet Plūdoņa, Ed. Treimaņa-Zvārguļa un A. Niedras dzejā — V. Vecgrāvis.

V "V V *ims Petross ir oficiants Omāra Keijema restorānā, 1 B Sanfrancisko. Viņš ir labsirdīgs, četrdesmit četrus* «V *gadus vecs grieķis, taču izskatās daudz jaunāks. Viņš ir mazliet mazāks par vidēju, tomēr ne tik mazs. Viņš ir labi noaudzis, un galdu apkalpo ar prasmi un stilu. Viņš prot būt izpalīdzīgs, nebūdams uzbāzīgs, viņa manieres ir patiešām labas.*

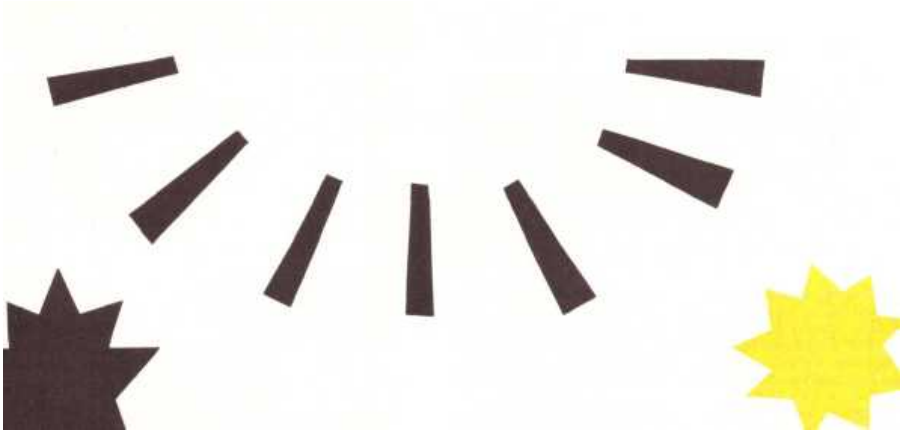

DZIMA PETROSA CIŅA AR NĀVI

Līdzīgi daudziem cilvēkiem, kas pelna pieticīgu dienišķo iztiku, viņš ir spēlmanis un jūt, ka kādu dienu svinēs graujošu uzvaru un iegūs tik daudz naudas, cik grib. Viņš katru dienu seko zirgu sacīkstēm un šad tad uzspēlē pokeru. Pagaidām viņa veiksme nav bijusi no spožākajām, bet ik sesto un septīto dienu viens no viņa minējumiem ir pareizs, un tas saglabā viņa ticību.

Līdzīgi daudziem cilvēkiem, kas vienmēr ir pārāk aizņemti ar klaiņošanu, Dzims ir pārpilns ar stāstiem par sevi.

Vislabāk man patīk stāsts par to laiku, kad viņš gandrīz nomira ar plaušu karsoni — Česterā, Pensilvānijā tūkstoš deviņi simti astoņpadsmitajā gadā.

Es biju slims, viņš stāstīja. Kad no rīta piecēlos, jutos savārdzis. Velkot bikses, es pakritu, bet uzslējos kājās. Ejot uz durvīm, atkal pakritu. Sapratu, kas noticis. Es nevarēju piecelties. Likums bija tāds — ja tu strādā valsts darbā un neesi ieradies, viņi atsūta kādu, lai pajautātu — kas noticis? Mēģināju piecelties, taču biju pārāk vārgs. Aizrāpoju līdz gultai un iekritu tajā. Nākošajā dienā atnāca medmāsa un prasīja: «Kas par lietu?» «Nezinu,» es teicu, «rīt iešu uz darbu.»

Viņa izmeklēja mani un sacīja, ka man jāiet uz slimnīcu. Es piecēlos no gultas un atbildēju: «Iešu uz darbu tagad.» Bet es nokritu, māsa palīdzēja man un sacīja: «Labi, katrā ziņā palieciet gultā.»

Pēcpusdienā ienāca saimniece un apjautājās: «Manu zēn, kā tu jūties?»

«Māt,» es atbildēju, «nezinu.»

Smirnā dzīvoja kāds grieķu ārsts, tāpēc es palūdzu: «Māt, izsauciet viņu, lai atnāk un izmeklē mani.»

Kad ieradās ārsts no Smirnas, valdības ārsts ar medmāsu stāstīja saimniecei, ka man jādodas uz slimnīcu, bet es teicu: «Lai novadnieks

apskata mani.»

Tā nu grieķu ārsts mani izmeklēja. Viņš lika man iet uz slimnīcu. Tā. Ja esmu slims, man jāliekas slimnīcā, bet es teicu: «Nē. Palikšu šeit.»

Viņi aizgāja projām, bet stundu vēlāk atbrauca policijas patruļas mašīna un valdības ārsts, divi policisti un medmāsa. Viņa sacīja: «Piecelieties.»

«Kāpēc?» es prasīju. «Es strādāju valsts darbā.»

«Zinām,» viņi atbildēja. «Esam saņēmuši pavēli. Mums ir jāaizved jūs uz slimnīcu.»

«Nē,» es teicu. «Gribu iet atpakaļ uz darbu.» Tā es atkal piecēlos, bet nevarēju paiet. Tā. Ja esmu slims, man jāiet uz slimnīcu.

«Aizvediet mani ar kuģi uz vislabāko slimnīcu Filadelfijā,» es lūdzu.

«Filadelfijā visas slimnīcas ir pārpildītas,» ārsts sacīja. «Mēs parūpēsimies par jums.»

Tā nu viņi mani policijas mašīnā aizveda uz slimnīcu. Bet kas tā par slimnīcu?

Stallis. Viena liela istaba, katrā pusē gultas un pa vidu eja. Viņi ielika mani gultā, un es sāku gaidīt. Trīs dienas viņi nedeva man ne ēst, ne dzert. Tikai sadauzītu ledu. Vienu nakti redzu, ka māsa nes ēdienu — bet ko? Zivju astes. Māsa nolika šķīvi, un es skatījos uz zivju astēm.

«Kas tas ir?» es prasīju.

«Ēdiens,» māsa atbildēja.

«Ēdiens?» es pārprasīju. «Lūdzu, nesiet prom.»

Es sāku skatīties apkārt un domāt. «Kas šī ir par vietu?» jautāju sev. «Kam domātas zivju astes?»

Tur bija viena melnīgsnēja māsiņa, kas izskatījās pēc grieķietes, es viņu pasaucu.

«Vai esat grieķiete?» pajautaju.

«Serbiete,» viņa teica.

«Man nepatīk šī vieta,» es sacīju. «Vai viņi grib nogalināt mūs?»

Viņa man pastāstīja, ka neviens no šejienes vēl dzīvs nav iznācis. Viņi visi bija pārāk vārgi. Visas slimnīcas bija pārpildītas, un visi mira. Bet šī vieta bija vissliktākā. Ja man ir jāmirst, tad miršu mājās, nevis lopkautuvē.

«Esmu grieķis,» es teicu māsiņai. «Gribu iet mājās. Šonakt atnesiet manas drēbes, es apģērbšos un iešu mājās.»

«Ja arī zaudēšu darbu,» māsiņa teica, «vienalga, es to izdarīšu. Vai jūs domājat, ka varēsit paiet?»

«Es iešu,» sacīju māsiņai. «Lūdzu, atnesiet manas drēbes.»

Tā. Naktī viņa atnesa manas drēbes un palīdzēja apģērbties. Kad mēģināju piecelties, es kritu, bet viņa man palīdzēja. Visi bija ļoti slimi, taču viņi saprata, ko es tagad daru.

«Džim,» viņi teica, «kurp iedams?»

«Iešu mājās,» es atbildēju, «ja man ir jāmirst, tad miršu mājās.»

Pamēģināju staigāt, bet pakritu, un serbu meitene sāka raudāt.

«Lūdzu, mēģiniet iet,» viņa sacīja.

Viņa ar mani aizgāja līdz durvīm. Savu acu priekšā nekā nevarēju saskatīt, bet viņa palika pie manis, kamēr mazlietiņ ieelpoju svaigu gaisu. Tad es varēju redzēt, bet — ko redzēt?

Viens vienīgs sniegs.

«Kā jūs nokļūsit mājās?» meitene vaicāja.

«Nokļūšu,» atbildēju.

Viņa aiztaisīja durvis un aizgāja atpakaļ. Es apsēdos uz pakāpieniem, un man acis krita ciet. Sapņoju par tām dienām, kad biju Grieķijā, kad mēdzu skraidīt pa kalniem, ēst ogas un dzert ūdeni no upēm. Tad kāds uzlika roku uz mana pleca. Tas bija armijas virsnieks.

«Kas par lietu?» viņš jautāja.

«lešu mājās,» es atbildēju.

«Vai jūs esat no šīs slimnīcas?» viņš prasīja.

«Tā nav slimnīca,» es teicu. «Tā ir lopkautuve.»

«Nāciet uz manu štābu,» viņš piedāvāja.

Štābā viņš teica: «Sēdieties.» Viņš piezvanīja, un tad, kad autobuss dosies uz Česteru, lika atbraukt un paņemt mani; kad šoferis ienāca štābā, virsnieks sacīja: «Aizvediet šo vīru uz mājām. Pavadiet viņu līdz durvīm.»

Autobuss bija pilns ar dažnedažādiem strādniekiem, kas brauca mājās. Autobusā es aizmigu un iekritu klēpī kādam itāliešu puisim. Itālietis teica: «Viss kārtībā, mans draugs. Wss *kārtībā.»*

Kad šoferis mani pamodināja, autobuss bija tukšs. Viņš aizveda mani līdz durvīm. Grieķu ārsts no Smirnas izstāstīja grieķiem, ka es miršot, tā nu kāds grieķu puisis pateica saimniecei, ka esmu nomiris. Kad viņa atvēra durvis, viņa nesaprata, vai tas esmu es, vai mans gars. Zināt Lazaru? [1] *Es biju līdzīgs Lazaram. No sejas pāri bija palikuši vieni kauli un bārda. Viņš pateica viņai, ka esmu nomiris. «Pazīstat to mazo puisi?» viņš sacīja. «Es viņu vakar apglabāju pats ar savām rokām. Dzims Petross. Negaidiet viņu.» Viņa bija ļoti izbijusies. Tā. «Nebīstieties, Māt,» es teicu. «Tas esmu es. Dzims Petross. Es neesmu miris.»*

«Manu zēn,» viņa sacīja. «Kā tu jūties?»

«Esmu slims, Māt.»

Viņa ieveda mani istabā un nolika gulēt. Man aizvērās acis, bet es dzirdēju: «Manu zēn,» viņa runāja, «kā es varu tev palīdzēt?»

«Māt,» es sacīju, «lūdzu, noejiet lejā un uznesiet man mazliet vistas buljona.»

Tā nu viņa nogāja lejā un uznesa man tasi vistas buljona. Es dzēru buljonu un pievēru acis, lai aizmigtu. Naktī kaut kas manās iekšās sāka kāpt uz augšu, kaut kas ļoti auksts, tā es visu nakti negulēju.

Kaut kas lika man palikt nomodā. No rīta ienāca saimniece un teica: «Manu zēn, saki, kā es varu tev palīdzēt?» «Māt,» es atbildēju, «lūdzu, noejiet lejā un uznesiet man mazliet vistas buljona.»

Tā viņa man uznesa vistas buljonu. Apmēram stundu vēlāk viņa

ienāca atkal un sacīja: «Manu zēn, ja ir kaut kas pasaulē, ko tu vēlies, lūdzu, dari man to zināmu.»

Viņa raudāja. Tā.

«Māt,» es teicu, «manis dēļ neraudiet. Ja man būs jāmirst — tad būs. Mēs nākam šai pasaulē dzīvot vienu dzīvi.»

«Lūdzu, atnesiet man mazliet vistas buljona.»

Ik pa stundai, līdz vēlai naktij, viņa nesa man vistas buljonu.

Naktī grieķu ārsts un valdības ārsts atkal atnāca paskatīties uz mani. Acis man bija aizvērtas, tā viņi nodomāja, ka es nedzirdu. Viņi runāja, ka līdz pulksten deviņiem rītā es būšot miris. «Nu,» sacīju sev, «nezinu gan, varbūt ārsti zina.» Kad viņi aizgāja projām, pie manis ienāca saimniece un sāka raudāt.

«Manu zēn, manu zēn,» viņa noteica.

«Māt,» es teicu, «viss kārtībā. Nav ko raudāt par mani.»

Viņa aizgāja un pēc stundas atnāca atpakaļ. «Manu zēn,» viņa sacīja.

«Māt,» es teicu, «neatraujiet sev miegu manis dēļ. Ejiet gulēt. Es dzirdēju, ko ārsti runāja. Viss kārtībā.»

Viņa aizgāja, bet pēc stundas atnāca atpakaļ. Es dzirdēju, kā viņa staigā pa māju.

«Manu zēn,» viņa sacīja, «vai es varu tev kaut kā palīdzēt?»

«Ir labi, Māt,» es atbildēju. «Jūs ejiet gulēt.» Tā šoreiz viņa aizgāja gulēt. Ķermeņa iekšienē aukstums kāpa augstāk. Es nobijos, jo nekā tamlīdzīga agrāk nebiju pieredzējis. Nesapratu, kas tas ir. Tad man sāka asiņot deguns. Sākumā nedomāju, ka tas asiņo, bet, kad es pieliku roku pie sejas, tā kļuva silta un mitra, un es saodu asiņu smaku. Tās plūda strauji. Noliecos zem gultas pēc poda, un asinis ilgu laiku pilēja uz grīdas. Asinīm notekot, es sāku justies labāk. Viss *aizgāja prom, izgāja pa degunu kopā ar asinīm. Istaba bija tumša, bet es zināju, ka atkal varu redzēt. Arī aukstums no iekšienes pazuda. Es biju izsalcis, bet bija nakts; tā nu es izslējos gultā sēdus un gaidīju rītu. No rīta es dzirdēju, kā saimniece staigā gar manām durvīm. Viņa gāja garām daudz reižu, un tad viņa apstājās; tā es ierunājos: «Viss kārtībā, Māt, es neesmu nomiris. Jūs varat ienākt.»*

Tā arī viņa ienāca, bet viņa bija ļoti nobijusies. Parādīju viņai asinis. Man bija kauns, un es teicu: «Lūdzu, piedodiet man, Māt. Nekā nevarēju darīt.»

«Manu zēn,» viņa runāja. «Manu zēn. Kā tu jūties? Vai tev ir labi?»

«Es esmu ļoti izsalcis, Māt.»

Viņa nogāja lejā un uznesa man vistas buljonu. Bet es biju ļoti izsalcis; tā viņa kāpa lejā un augšā visu rītu, nesdama man vistas buljonu. Kad ārsti atnāca, es sēdēju gultā. Viņi cerēja, ka ieraudzīs līki.

«Kas tas?» viņi brīnījās.

Viņi mani atkal izmeklēja, bet tagad es jutos labi.

Es nepatiku viņiem, un viņi nepatika man.

Valdības ārsts pierakstīja savā grāmatā un aizgāja projām. Ārsts no

Smirnas šurpu turpu staigāja pa istabu. Tad viņš ierunājās: «Es gribu jums uzdot vienu jautājumu. Lūdzu, pasakiet taisnību.»

«Kādu?» es jautāju.

«Cik vecs jūs bijāt, kad aizbraucāt no dzimtenes?»

«Septiņpadsmit,» es teicu.

«Labi,» viņš noteica. «Jautājums ir šāds. Cik jums bija gadu, kad sākāt valkāt kurpes?»

«Tēvs nopirka kurpes, kad man bija trīs gadi,» es teicu. «Bet es tās iesviedu klozetē un aizskrēju kalnos basām kājām. Es nevalkāju kurpes, būdams Grieķijā.»

«Ak, tur tas suns aprakts,» ārsts teica.

Tad viņš aizgāja.

Skaidrs — Džims teica. No zemes, manas vecās dzimtenes, spēks nāca caur pēdām. Ja es būtu valkājis dzimtenē kurpes, tagad es būtu miris.

No angļu valodas tulkojusi ELITA PANE

Peruāņu dzejnieks Sēsars Valjeho (1892—1938) — kalsnais, bezlapu kokam līdzīgais indiānis kečua, kurš sev pareģoja, ka nomirs Parīzē, ceturtdien pēc lietus (kā tas tiešām arī notika), ir viens no spilgtākajiem un savdabīgākajiem latīņ-amerikāņu un Eiropas XX gadsimta dzejniekiem. Agri izjutis postu un beztiesību, S. Valjeho savā daiļradē, kuru ietekmējusi ne vien indiāņu folklora, bet arī XX gadsimta moder-nistiskie Latīņamerikas un Eiropas dzejas strāvojumi, spēja iemiesot tālās Andu zemes nacionālo specifiku un pasaules uztveri, tās ilgas, sapņus un cerības. S. Valjeho pirmā dzeju grāmata «Melnie heroldi» iznāca 1919. gadā. No 1920. līdz 1921. gadam S. Valjeho bija ieslodzīts cietumā, kur tapa viņa vismetafiziskākā, visskaudrākā un arī visemocionālākā grāmata «Trilse». 1922. gadā S. Valjeho aizbrauca uz Parīzi, kur iestājās komunistiskajā partijā, bet kopš 1930. gada, kad viņu par komunistisku propagandu izraidīja no Francijas, apmetās uz dzīvi

Madridē. Kopš tā laika S. Valjeho liktenis cieši saistīts ar spāņu dzeju un spāņu tautas traģiskajām likteņgaitām, un, kad 1936. gadā Spānijā uzliesmoja Franko fašistiskais dumpis, dzejnieks nostājās republikāņu pusē. Spānijai veltītas viņa grāmata «Cilvēciskie dzejoļi» un dzejoļu cikls «Spānija, lai man iet secen tavs biķeris!». «Esmu akls indiānis . . . piekalts pie zemeslodes, kurš raugās uz pasauli caur savu brūci,» tā savu daiļradi raksturojis pats dzejnieks. S. Valjeho dzejā spilgti skan solidaritātes tēma, savu personisko traģiku viņš pratis apvienot gan ar savas tautas, gan sava laika problēmām, allaž juzdamies kā cilvēces, masas daļiņa. Latviski

S. Valjeho dzejoļi K. Skujenieka atdzejojumā pirmo reizi publicēti «Aizrobežu autoru dzejas izlasē» 1981. gadā.

Leons Briedis

MELNS AKMENS UZ BALTA AKMENS

Es miršu Parīzē, ar lietiem klātā, tai dienā, ko jau sen es turu prātā.

Es miršu Parīzē — un nebūs it neviena, tik rudens un, kā šodien, ceturtdiena.

Būs tā kā šodien, kā pa ceturtdienām, — es savas rindas, savus kaulus vākšu, pa saviem ceļiem es vairs nepārnākšu, vairs pašam sevi neuzlūkot vienam.

Sēsars Valjeho miris; mocīts ticis, kaut viņš nevienam pirkstu nepielicis, to katrs sita neganti un cieti

ar rungām, virvēm; to, kā viņš ir šaustīts, teic ceturtdienas, plecu kauli lauztie, teic vientulība, lielceļi un lieti . . .

Dažas dienas, kopš atdabūta elpa, biedri; milzums dienu vējš tika mainījis gaisu, spraudis robežas zemei, svēris republikāņa durkli.

Un Spānijā šodien — spāniski.

Dažas dienas, kopš ļaunums atjēdzies un, saspriedzis savu acu dobuļus, ieklausās stingā skatienā, šais dienās kailu sviedru lūgšanās cilvēks izmaucies no sava kareivīguma.

Šais dienās, biedri, vesela pasaule,

vesela pasaule līdz pat kapa malai tapusi spāniska.

Dažas dienas, kopš nomiris šāviens; mirst miesa, kas aizstājusi garu, un dvēsele, biedri, šobrīd — mūsu.

Dažas dienas, kopš debess'

neredzētā ar mums kā līdzīgā ar sev līdzīgo.

Dažas dienas, Hihon,

milzums dienu, Hihon,

un zemes, Hihon,

un virs tās, Hihon,

tik cilvēcīgi,

tik daudz dieva,

un nav gala Spānijām, Hihon!

Dažās dienās

vējš nomainījis gaisu.

MASA

Kad kauja beidzās

un karavīrs bij kritis, atnāca kāds vīrs un teica: «Nemirsti, es tevi ļoti mīlu!»

Bet mirušais — ai!—turpināja mirt.

Pār viņu divi liecās, atkārtojot:

«Mūs nepamet! Patiesi! Mosties dzīvei!»

Bet mirušais — ai!—turpināja mirt.

Tad apkārt apstājās tam miljons ļaužu, tie vienā balsī kliedza:

«Paliec, brāli!»

Bet mirušais — ai!—turpināja mirt.

Tad visi ļaudis, cik vien to virs zemes,

ap viņu apstājās; rau, mirušais, tik skumjš un aizgrābts,

tad lēnām augšup slējās

un pirmo apskāva, kurš blakām bij, — un devās tālāk . . .

Esi modra, Spānija, bīsties pašas Spānijas! Bīsties sirpja bez āmura, āmura bez sirpja!

MELNIE HEROLDI

ESI MODRA, SPĀNIJĀ

To, kuri par upuriem tapuši pret savu gribu, un par bendēm pret savu gribu, un par tiem, kam visviens pret savu gribu! Bīsties tā, kurš pagūs trīsreiz atteikties, iekams dziedājis gailis, un tā, kurš atteicies vēlāk!

Bīsties kaulu bez galvaskausa, galvaskausa bez kauliem!

Bīsties jaunu ierēdņu!

Bīsties tā, kurš graužtavus mirušos,

un tā, kurš ar taviem mirušiem grauždzīvos!

Bīsties caur un caurēm lojālo!

Viņsaules gaisa, *viņsaules* debess!

Izsargies mīlošo!

Esi modra līdz ar varoņiem!

Esi modra līdz ar kritušiem!

Esi modra līdz ar Republiku!

Bīsties topošās dienās! . .

Ir tādi triecieni dzīvē, tik bargi ... Tik bargi!

Triecieni, gluži kā Dieva dusmas; tā, it kā nojaušot tos,

visa izciestā bangas

sastrēgtu dvēselē ... Tik bargi!

Reti, bet tomēr . . . Tie pavīd kā drūmas dangas uz visstiprākām mugurām un visraupjākās sejās.

Varbūt tie ir mežonīgo atillu auļu zirgi,

vai melni heroldi, kurus nāve sūta šīszemes lejās.

Tie ir kā visu mūsu dvēseles Kristu vai liktens zaimotās, dievinātās ticības iešana bojā.

Sie asiņainie triecieni ir kā tās maizes kraukstoņa, kura aiz krāsns aizvirtņa pārogļojas.

Un cilvēks . . . Nabaga cilvēks! Viņš paceļ savas acis —

kā mēs,

kad mums uz pleca nolikt roku kāds iedrošinās; viņš paceļ savas vājprātīgās acis, un viss izciestais kā vainas peļķe viņa skatienā sastrēdzinās.

Ir tādi triecieni dzīvē, tik bargi ... Tik bargi!

ĪSS AIZLŪGUMS REPUBLIKĀŅU VARONIM

Grāmata palika blakus viņa miesām mirušām, grāmata uzdīga no viņa miesām mirušām.

Mēs pacēlām varoni,

un viņa mute, dzīvā un nāvīgā, dvašoja mūsu dvašā. Mēs gājām, svīstot no piepūles; klaiduļi mēneši nāca mums pakaļ, un arī mirušais svīda no skumjām.

Un grāmata kaujā par Tolēdo, grāmata aiz un pār uzdīga no mirušā.

Zilganu vaibstu dzeja uz teikšanas un klusēšanas robežas; dzeja tai tikumu grāmatā, kas viņa sirdij nāk līdzi.

Palika tikai grāmata, vienīgi tā, un nebij ne mušas viņa kapā;

un vārdi no viņa piedurknes vēdījās prom un pagaisa bezgalībā.

Mēs gājām, svīstot no piepūles,

un arī mirušais svīda no skumjām;

un grāmata, kuru sataustot ieraudzīju es, —

grāmata aiz un pār

uzdīga no negaidītā mirušā.

Kurš vainīgs pie tā, ka es

šaustu sevi ar rindu, bet mani bez pūlēm panāk melns punkts?

Kurš vainīgs pie tā, ka es esmu reiz apvilcis čaulu, bet nevis apmetni?

Kurš vainīgs pie tā, ka es dzīvoju?

Kurš vainīgs pie tā, ka es nomirstu?

Kurš vainīgs pie tā, ka es esmu apveltīts ar acīm? Kurš vainīgs pie tā, ka es esmu apveltīts ar dvēseli?

Kurš vainīgs pie tā, ka manī nomirst mans tuvākais un uz maniem vaigiem aizsākas vēja liktenis?

Kurš vainīgs pie tā,

ka es pārskaitu divas asaras un izkaru apvāršņus savā priekšā?

Kurš vainīgs pie tā, ka es raudu tāpēc, ka neraudu, un smejos vienīgi par to, kurš spējīgs smieties?

Kurš vainīgs pie tā, ka es nedzīvoju un nenomirstu?

NO SPĀŅU VALODAS ATDZEJOJUSI LEONS BRIEDIS UN KNUTS SKUJENIEKS

KULTURA

MŪSU MĀKSLAS DZĪVES SKARBAIS, MOKPILNAIS TEĀTRIS

Piedāvājam interviju ar Maskavas mākslas kritiķi, mākslas zinātņu doktoru, MVU padomju mākslas vēstures katedras vadītāju, MMA Kritikas sekcijas priekšsēdētāju ALEKSANDRU MOROZOVU par padomju mākslas attīstības līkločiem un kolīzijām.

Revolūcijas laiks bija auglīgs mākslai, virzieni, kas šajā laikā

veidojās tieši Padomju Krievijā, kļuva pat par visas pasaules mākslas avangardu, kā, piemēram, konstruktīvisms. Kā jūs raksturotu tā turpmāko liktenil

Konstruktīvisms patiešām ir viens no visspilgtākajām un pamācošākajām parādībām padomju mākslas vēsturē. Tā likteni noteica daudzi faktori. Trīs paši būtiskākie. **Pirmkārt**— grupu cīņai 20. gados bija pilnīgi bezprincipiāls raksturs, bet daudz pretenziju uz monopoltiesībām mākslas procesā. Daži mākslinieciski spēki lika lietā savu prasmi nodibināt kontaktus ar idejisko vadību, spēja iedvest priekšstatu ne tikai par savu talantīgumu un radošām potencēm, bet arī par savu ideoloģisko pārākumu pār citiem virzieniem. Tādi spēki tad arī ieņēma «komandtiltiņus» mākslas procesā un ieguva iespējas pakļaut visus pārējos. **Otrkārt,** «kreisā māksla» saskatīja savu augstāko izpausmi sociālkultūras idejās. Arī konstruktīvisms nesa šīs idejas. Padomju konstruktīvisma princips ir dzīves *celtniecība* — ja neiedziļināmies detaļās. Un šis princips divdesmitajiem gadiem izrādījās par daudz apsteidzis savu laiku. No vienas puses — iespējas realizēt dzīves *celtniecību* padomju ekonomikas apstākļos pēc revolūcijas, pēc pilsoņu kara bija gandrīz nereālas. Piemēram, III Internacionāles tornis pēc tehniskās ekspertīzes skaitījās visnotaļ realizējams, taču nebija nekādu ekonomisku iespēju, reālu materiālu spēku, lai to īstenotu. No otras puses, jārunā par to, ko mēs savas kultūras vēsturē mēdzam saukt par sociālo pasūtījumu. Ko no mākslas gribēja tauta, publika. Bija ļoti maz cerību nodibināt savstarpēju saprašanos starp jaunajiem mākslas virzieniem un milzīgo jauno, sociālo mākslas patērētāju masu, kas bija atnākusi. Kultūras līmeņu distance starp sabiedrības dažādiem slāņiem, pats par sevi saprotams, bija liela. Pārsvarā kultūra tomēr orientējās uz to, lai jaunajos apstākļos celtu masas apziņas līmeni. Tas ir dabiski. Bet tas, ko vēlējās pats jaunais mākslas patērētājs, vismazāk bija tā dzīves *celtniecība,* par ko sapņoja konstruktīvisti. Vairums vēlējās harmonisku, skaistu mākslu, kas nepārkārtotu dzīvi pēc kaut kādiem nezināmiem, jauniem likumiem, bet kompensētu esošās realitātes trūkumus.

Sabiedrības vairums to grib vienmēr. Bet vai māksla savā attīstībā drīkst ar to rēķināties!

Ikdienišķā cilvēciskā apziņa to patiešām vienmēr grib. Bet dažādos laikmetos dažādi var veidoties attiecības starp vēlējumiem, kas tiek izvirzīti mākslai, mākslas politiku un pašas mākslas tiecību. Ir jāņem vērā, ka 20. un arī 30. gadi, nenoliedzami, mūsu sabiedrības dzīvē bija ārkārtēji cietsirdīgs laiks. Tās pieejas, domāšanas plašums, kas bija nepieciešams, lai kaut vai kā sociālajam eksperimentam dotu ceļu dzīvē šai konstruktīvistu dzīves *celtniecības* koncepcijai, nebija. Absolūti.

Bija totāla cīņa noteiktu principu vārdā, kas ir saprotama, jo to

iedvesmoja tīri sociāli un politiski faktori. Tā apņēma arī mākslinieciskо apziņu. Tagad mēs to saprotam labāk nekā jebkad agrāk. Divas patiesības negribēja redzēt nekur — arī kultūrā un mākslā. Patiesība varēja būt tikai viena. Valdīja ideoloģiskais un sociāli psiholoģiskais stereotips: ja tu domā savādāk, tad tu esi nevis citādi domājošais cilvēks, kas meklē citu pozīciju, bet — ienaidnieks. Mākslas politika — valsts un partijas — 30. gadiem veidojās kā arvien mazāk kompetenta, arvien mazāk apveltīta ar iekšējām iespējām nodrošināt apstākļus sociāli mākslinieciskiem eksperimentiem. Atkāpjoties no ļeņiniskajiem principiem, autoritāti kultūras celtniecībā zaudējot tādiem kultūras darbiniekiem kā Lunačarskis, valsts mākslas politika zaudēja to iekšējo apgarotību, vadības, organizatoriskās domāšanas kultūru, kas bija nepieciešama, lai kultūras celtniecībā atvēlētu zināmu brīvību meklējumiem.

Trešais faktors, kas jāņem vērā. Konstruktīvisms kā mākslinieciska ideoloģija tajos idejiskās un politiskās konfrontācijas apstākļos izrādījās saistīts ar cīņu arī pašā sociāli filozofiskajā sfērā. Pat partijas teorijā konstruktīvisms cieši saistījās ar «Ļefa», ar «ražotnieku» idejām. Un šo ideju vēsturiskā ģenēze ir saistīta ar tādu domātāju idejām kā krievu mahisma pārstāvis Bogdanovs, mazāk — Buharins. Cīņa partijā par ideoloģisku, teorētisku tīrību pēc šī posma konfrontācijas loģikas viennozīmīgi prasīja cīņu pret tiem darbiniekiem, kuri no tīri filozofiskas uz kādu plašāku, estētisku sfēru pārnesa idejas, kas izrādījās svešas. Šī **mākslas un ideoloģijas vienādošana,** starp citu, nospēlēja savu liktenīgo lomu. Jo tā ļāva tieši kā šķiras ienaidniekus apkarot citas radošas platformas pārstāvjus.

Bet ko tā deva vietā!

Viena no lielākajām mūsu mākslas procesu drāmām 20. gados bija cīņa starp divām principiālākajām pozīcijām. Galvenā alternatīva mākslai: dzīve jāatspoguļo vai dzīve jāorganizē, jāpārkārto. Tieši jāformē dzīves telpa, vide. Minēto konfrontāciju apstākļos mākslinieciskās organizācijas ideja izrādījās sakompromitēta un pilnībā uzvaru svinēja atspoguļošanas ideja. Tas ir—māksla **it kā** nostājās uz reālistisko tradīciju attīstības ceļa. Dabiski, arī šo tradīciju attīstība bija sava veida cīņa, pie tam diezgan saspringta, starp dažādiem mākslinieciskajiem spēkiem, dažādiem grupējumiem. Tomēr man liekas, ka 20.—30. gados, neskatoties uz visām galēji sarežģītajām mākslas procesa kolīzijām, labākajiem dzīvā, attīstīties spējīgā reālisma pārstāvjiem izdevās radīt noteiktas vērtības. Viena no tādām ir **cilvēka koncepcija,** kura šai laikā izveidojās padomju mākslā. Te nav runa par to akadēmisko koncepciju, kuru iemiesoja monumentālie parādes pieminekļi vai gleznas, kas attēloja tautas vispārēju līksmību vadoņu vadībā.

Tā ir koncepcija, kura nesa sevī iespējas iedziļināties, atklāt laika pretrunas. Sīs koncepcijas labā strādāja noteiktas māksliniecisķās kultūras parādības, arī aiz tēlotājas mākslas robežām. Piemēram, literatūra. Vārdi, kurus pašlaik publicē un kuri iegūst masu popularitāti, — Pasternaks, Bulgakovs, Platonovs u. c., tie ir vārdi, ar kuriem saistās patiesības padziļināšanās un paplašināšanās — par sava laika cilvēku un tā sarežģītākajiem dvēseles dzīves apstākļiem. Kaut kas analoģisks radās arī tēlotājā mākslā. Man liekas, ka viens no pašiem spilgtākajiem sasniegumiem padomju tēlotājā mākslā, īpaši 30. gados, ir portrets. Lieliski dots Sāras Ļebedevas, Veras Muhinas skulptūrās, kura īpaši spilgti atklāja sava talanta reālistisko aspektu kara gados. Glezniecībā tās ir tādas portreta realizācijas kā P. Korina cikls «Rekviēms. Aizejošā Krievzeme». Padomju inteliģences pārstāvju portreti. I. Grabara tā laika portreti ir mazāk zināmi nekā viņa ainavas, taču tādēļ ne mazāk spoži. I. Ņesterova portreti. Ļoti interesantas cilvēcisko kolīziju izjūtas parādās I. Šadram. Viņš zināms kā sociālā romantisma pārstāvis, taču 30. gados Šadrs ļoti raksturīgi maina žanru. Rada lielisku kapu plastiku. Ko mēs it kā neņemam vērā. Alilujevas pieminekli, Gorkija dēla Maksima Peškova pieminekli, Ņemiroviča-Dančenko sievas pieminekli. Lieliskus mākslas darbus, kas ir atvērti tieši tam saturam, kas likās svešs oficiālajai, parādes mākslai 30. gados.

Te jāsāk saruna par pievēršanos klasikas paraugiem. Tā tomēr nebija viennozīmīga 30. gadu kultūras īpašajā gaisotnē visā pasaulē.

Tas ir interesants mezgls, šī pievēršanās 19. gs. vidus reālisma tradīcijām vai pat klasikai. Lai neizplūstu sīkumos, teikšu, ka, manuprāt, katrs radošais liktenis, kas sevi atklāja kaut kādās attiecībās ar mākslas mantojumu, varēja izvēlēties divus ceļus. Viena modeļa divus aspektus. Vienu no tiem es nosauktu par akadēmismu. Katru tradīciju pārvērst par ārēju ieroci, lai risinātu ārišķīgi saprastus, laika konjunktūras uzdevumus.

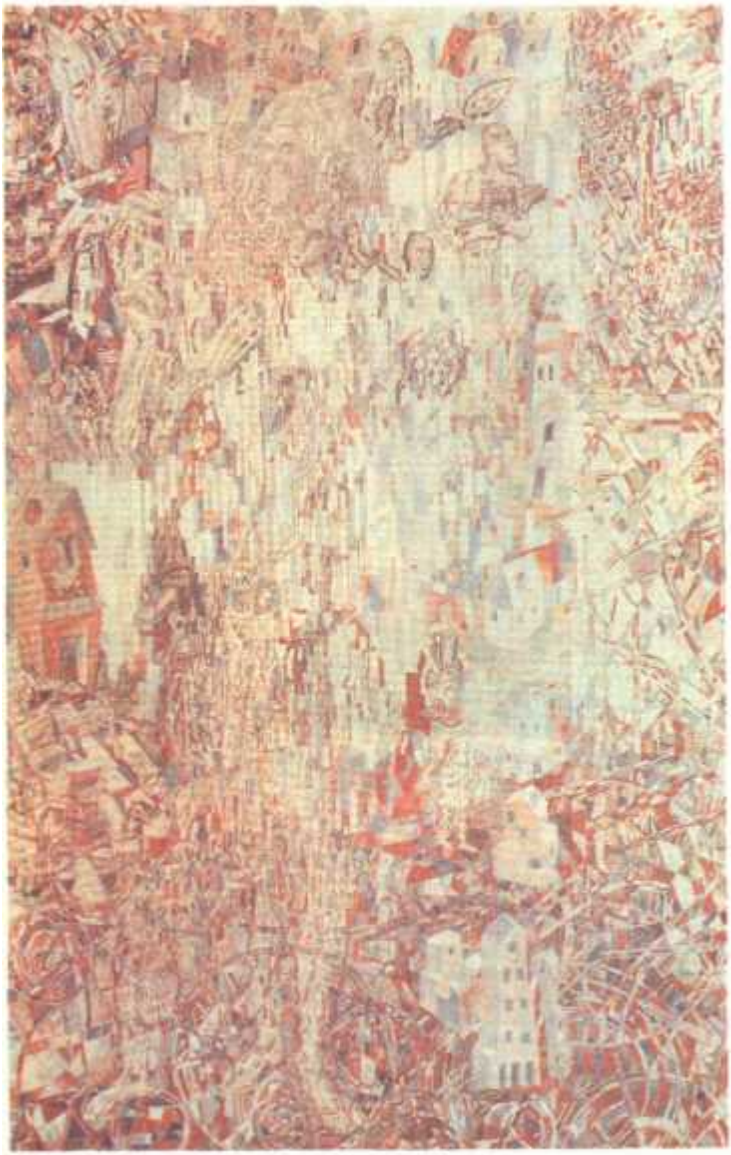

P. Filonovs. Petrogradas proletariāta formula. 20. g. beigas.

Cits aspekts — pārvērst tradīciju par cilvēka izpratnes līdzekli. Piemēram, I. šadram pievēršanās minētajos pieminekļos I. Martosa tradīcijai pilnībā attaisnojās, jo bija atrasts tas īpašais liriskuma, filozo-fiskuma, poētiskuma mērs, kas varēja atrisināt šo nāves tēmu. Cilvēka mūžīgās garīgās piemiņas tēmu. Tai pašā laikā citos gadījumos klasiskā tradīcija dzemdēja pilnīgi impēriskas, aukstas, Romas mākslas paveida lietas.

Katra valsts nāk ar savām sociālajām utopijām. Kādas tās bija jaunajai Padomju valstij un vai tās bija auglīgas arī mākslai!

Ja runājam par utopijām, kuras radīja revolūcija, tad būtiska man šķiet viena — ideālas, Harmoniskas nākotnes drīzas iestāšanās utopija. Zudīs robežas, armijas, cilvēks būs harmoniski attīstīts un skaists, stiprs, gudrs, labs, taisnīgs. Sīs utopijas radušās jau senajiem grieķiem, Renesanses cilvēkiem. Mūsu sabiedrības īpatnība šajā utopiskajā apziņā bija tāda, ka tā atšķīrās ar īpašu ticības intensitāti. Žurnālu lappusēs 1918. gadā var lasīt, ka šāda ideāla sabiedrība iestāsies ne vēlāk kā pēc 50 gadiem. Ap 1968. gadu. Nevajag pat atgādināt, ka šādas utopiskas idejas paliekas saglabājās dažādos partijas dokumentos līdz pat 60. gadiem, nosakot komunisma iestāšanās datumu. Pozitīvais šeit bija saistīts ar noteiktu dzīves celtniecības ideju attīstību, kuras saglabājās vēl no konstruktīvisma, domājot par to, lai radītu cilvēkiem ideālu dzīves telpu. Vācijā «Bauhaus» uz konstruktīvistu ideju bāzes veidoja savu akadēmisku skolu. Bet pie mums tās ieguva gluži citu raksturu. Kā dzīves celtniecības un klasicisma utopijas hibrīds, saistīts ar atgriešanos pie noteiktām normām estētikā, kuras veidojušās antīkajā pasaulē, Renesansē. Vēlēšanās radīt ideālu pilsētu — «pilsētu—dārzu». Interesantākais brīdis projektēšanā ir 20.—30. gadu robeža. Konstruktīvisms atiet no sava normatīvisma, bet vēl nenonāk pie kompromisa ar klasisko tradīciju, nepārģērbjas klasicistiskās drēbēs. Šādas arhitekturālas vides, daudzfunkcionālas telpas saglabājies piemērs ir brāļu Vesņinu projektētā tagadējā ZIL Kultūras pils.

Un Staļina personības kulta mākslas stilistikas pazīmes, kas saistās ar klasisko paraugu šajā laikā!

Viens faktors te ir būtisks. Tā utopiskā apziņa, par kuru mēs runājām, padomju apstākļos bija daudz demokrātiskāka. Tā barojās no dziļākiem un plašākiem cilvēciskiem avotiem. Neoklasicisms Itālijas vai Vācijas apstākļos 20.—30. gados ieviesās kā oficiālā mākslas politika un gandrīz neieguva šos plašos cilvēciskos impulsus, kas ļoti aktīvi bija padomju kultūrā. Jo no augšas nākošie impulsi te apvienojās ar ļoti plašu ticību, aizraušanos ar komunistiskās nākotnes idejām. Tā bija personiska stīga cilvēku miljonu garīgajā dzīvē. Tādēļ ideāli, kas pirmajā brīdī var likties līdzīgi tradicionālajiem klasiskajiem ideāliem, te parādās ļoti dzīvi, silti, cilvēciski apjēgti mākslā — īpaši 30. gadu sākumā.

P. Kuzņecovs. Mishora. 1925.

Bet stipra cilvēka, stipras personības koncepcija!

30. gadu sākumā tai piemīt specifiska izteiksme, kuras pilnīgi nav ārzemju, īpaši Rietumeiropas, mākslā. Tā ir vispirms **jauna** cilvēka koncepcija. Kā cilvēcisko spēku skaistuma spēle. Fizisko un garīgo. Tas ir Deinekam, Samohvalovam. Tādu jaunu, smaidošu varoni, kas nespēlējas ar muskuļiem, līdzīgi brutālajai neoklasicisma plastikai, mēs nekur citur šajā laikā neatradīsim. Vienīgi padomju mākslā. Un šī jaunā cilvēka koncepcija iet roku rokā ar telpas pārdzīvojumu, kā pilnīgi nav Rietumeiropas mākslā. Arī tajās politiskajās struktūrās, kas bija tālas no autoritārisma, — Anglijā, Francijā, kur arī vērojams neoklasicisms. Mēs tur neatradīsim ķermeņa, formas brīvu lidojumu telpā, kas nes tādu cilvēka eksistences krāsainību kā padomju mākslā uz 20. un 30. gadu robežas.

Kā tādā gadījumā lai vērtē oficiālās kritikas gluži arhaiskās pretenzijas pret impresionismu! Man vienmēr ir licies dīvaini, ka tajos gados, kad impresionisms bija lamuvārds, tieši no šī, modernajai mākslai jau klasiskā virziena padomju glezniecībā atrodams tik daudz. Ieskaitot vides izjūtu, ja jau par to reiz ir runa.

Visas šīs idejas, par kurām runājām, arī mākslinieciskās, eksistēja kaut kādā mocoša, pārsarežģītā, saspringtā sociālā kontekstā. Šī gaišā cilvēciskā sākotne, attīstoties 30. gadu kontekstā, zaudēja savu personisko, poētisko nokrāsu, ieguva oficiozumu un brutalitāti. Pietiek salīdzināt cilvēka koncepciju A. Metvejeva plastikā un cilvēka koncepciju V. Merkurova plastikā. Uzskatāmākais iemiesojums. Un tas mums pat rāda evolūcijas līniju visai padomju mākslai no 20. gadu ro-

A. Matvejevs. A. Puškins. 1939/40.

A. Lentulovs. Naftas pārstrādes rūpnīca Batumi. 1931.

G. Rjažskis. Delegāte. 1927.

bežas līdz 40. gadiem. Brutāla neoklasicisma akadēmisma pozīcijās impresionisms kā pārāk cilvēciska, intīma, tieša parādība izrādījās nepieņemams. Jo tā bija pilnīgi neakadēmiska, nereglamentēta māksliniecisk emocionalitāte. Un tādēļ 30. gados mēs pamazām redzam (40. pastiprinoties) kritikā pieaugam šādu ideju (nostādni) — cīņu ar glez-nieciskumu, ar brīvi traktētu formu, brīvu triepienu. Cīņu par akadēmisku nobeigtību, par siluetā sakaltu, dzelžainā līnijā ietvertu formu — par akadēmismu. Un šis akadēmisma triumfs pēckara gados noveda pie tā, ka impresionisms kļuva par lamuvārdu.

Bet pasaulē toreiz aktuāls bija abstrakcionisms. Kāpēc šī «auklēšanās» tieši ar impresionismu!

Pats dzīves teātris te izvēršas mūsu acu priekšā. Mūsu mākslas dzīves skarbais, mokpilnais teātris. Formālismu, abstrakcionismu paspēja apkarot jau 20. gados, kad visi pievērsās reālistiskajai stājmāk-slai. Pēc tam cīnījās ar subjektīvās poēzijas paliekām mākslā. Un tāda palieka bija impresionisms. Tā spēks un autoritāte krievu mākslas skolai ir jo dziļāka tādēļ, ka impresionisms ir viena no pašām pievilcīgākajām krievu nacionālās mākslas skolas tradīcijām kopš gadsimtu mijas. Spēcīgs impresionisma atzars vienmēr vijas cauri krievu mākslai kā šīs skolas pamats.

Kā varēja notikt, ka tieši aukstā, akadēmiskā tradīcija izrādījās stiprāka un gāja tālākus ce|us! Blakus taču pastāvēja arī cita tipa māksla, kuras gan nebija izstādēs. Un tomēr tā turpināja dzīvot.

Tā tiešām ir, tā ir vēsturiska patiesība. Jau sen esmu nonācis pie slēdziena, ka visa mūsu trīsdesmito gadu māksla jātraktē kā mākslas apziņas procesu neviendabība, daudzslāņainība. Tīrais, patiesais, no mana viedokļa, vērtīgais slānis atradās opozīcijā pret mākslas dzīves virspusi, kur apliecinājās citas vērtības vai pseidovērtības. Turklāt — konfrontācija no oficiālā procesa puses pret iekšējo bija ļoti skarba,

asa. Darbojās pseidokritika, kas rupji, absolūti bez profesionāla pamata veica oficiālajai mākslai svešu parādību iznīcināšanas darbu. Notika ideoloģisku kompromitāciju mēģinājumi.

R. Falks. Sarkanās mēbeles. 1920.

A. Deineka. Tekstilnieces. 1927.

Reizēm sastapāmies arī ar lādu mākslas darbinieku tiešu izsvītrošanu no dzīves. Tā 1938. gadā bojā gāja Aleksandrs Drēviņš. Man gan jāsaka, kaut arī tā ir ļoti delikāta tēma, — upuri, kurus piedzīvoja tēlotāja māksla šai plāksnē, tomēr varbūt bija mazāki nekā literatūrā. Tomēr tādi bija.

Bet tādi mākslinieki kā tikai nesen sabiedrībai atgūtie A. Filo-novs, *A.* Falks!

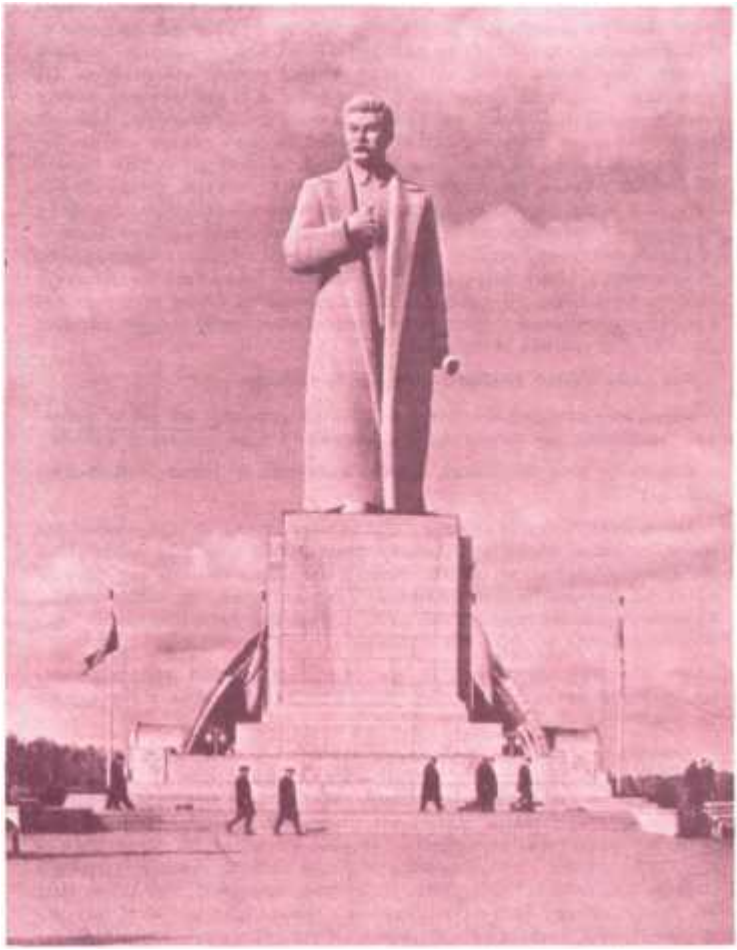

L. Merkurovs. J. Staļina figūra lauksaimniecības izstādē. 1 939.

Tie bija cilvēki, kas vienkārši dzīvoja nabadzīgi, gandrīz neizstādījās. Dzīvoja no ļoti pieticīgas, teiksim, pasniedzēja darbības, reizēm strādāja tikai ar audzēkņiem savās darbnīcās. Kad par viņiem ierunājās presē, kritika bija galēji neobjektīva. Viņi bija izstumti no mākslas dzīves, tomēr turpināja ļoti interesanti strādāt, attīstīties. Piemēram, pilnībā atstumta bija Ļeņingradas skola, liriskas, poētiskas ainavas māksla. Viņus toreiz sauca par «markistiem» (no A. Marķē), apvainoja gadsimta sākuma franču ainavas atdarināšanā. Tai pašā laikā, tieši 30. gados un daļēji arī 40. gados, daudzi tās pārstāvji radīja lieliskus darbus. Vārdu sakot, tas bija **talanta iekšējas vīrišķības jautājums.** Un šo jautājumu daži vislielākie meistari nespēja atrisināt. Pie visa asā ideoloģiski mākslinieciskās līnijas spiediena, šī līnija nebija totāla. Tā nebija spējīga pilnībā pārvarēt mākslas procesu iekšējo straumi.

Kad mēs par to sākām runāt!

Pēc savas pieredzes varu teikt — kā jauns mākslas zinātnieks ar šo

domu sāku veidoties un iegāju mākslas zinātnē 60. gadu otrajā pusē. Sī noklusētā procesa sajūta ienāca sabiedrībā tajā atjaunošanās periodā, kas sākās pēc 1956. gada. Mūsu sociālās, garīgās, kultūras dzīves tā saucamajā pirmajā atkusnī.

Kā attaisnoja sevi šīs pirmās atkušņa cerības! Tagad ir jauns atnācis ...

Jāatzīst, ka liels sarūgtinājums, runājot par 60. gadu jaunās paaudzes meistaru likteni. Taču, tāpat kā attieksmē pret 30. gadiem, es te nenostātos uz viennozīmīga pesimisma pozīcijām. Man tomēr ļoti augstu liekas vērtējams tas, ko izdarīja uz 50.—60. gadu robežas pirmā jauno meistaru paaudze, kura ienāca mākslā pēc kara. Tā laika darbi, kas ir muzejos, — P. Andronova, P. Ņikonova, E. Iltnera, G. Mitrēvica, agrīnie A. Savicka, S. Veiverītes, N. Kormašova, J. Pil-drosa darbi — manuprāt, saglabā lielu vērtību mūsu kultūras vēsturē. Ne tādēļ, ka būtu viengabalaini vai pilnīgi, taču tajos bija daži impulsi, kas man liekas dzīvi. Vēlāk daudzu šīs paaudzes pārstāvju likteņi izmainījās. Viņi neguva atbalstu ne no skatītājiem, ne no mākslas oficiālās vadības puses. Tomēr, izmainījušies nedaudz ka-merstila, romantisma vai liriskās uztveres virzienā, viņi turpināja strādāt un arī tagad aktīvi strādā. Kaut var strīdēties, vai šis padoms dod ko jaunu klāt, salīdzinot ar viņu jaunības ienesumu. Bet tas, ko šī paaudze ienesa, nemirst, kaut viņu attīstība bija disharmoniska un nelabvēlīga. Tas bija ļoti mokošs process, jo attīstījās nedabiskos apstākļos, kurus mēs tagad atklāti saucam par sabiedriskās stagnācijas apstākļiem.

Pēc kādām pazīmēm to var saukt par stagnācijas laiku! Piemēram, es, sākot studijas VMA 1970. gadā, tā to nebūt neuztvēru. Bija daudz labas, aktīvas gribas un nopietni profesionāli mērķi.

Te jārunā par to ideju likteņiem, kuras ienesa 60. gadu jaunā

paaudze: tās visas attīstījās kaut kādās pilnīgi nedabiskās konfrontācijās. Tās sadūrās ar melīgām problēmām, kuras it kā nebija radījusi pati dzīve. Nebija veselīgas paaudžu attieksmju atmosfēras. Jautās pilnīgi nevajadzīga, melīga saspringtība, kas visus dzīvos impulsus, kuri bija šajā laikā, lielā mērā izkropļoja. Tas noveda pie ārējām paaudžu nesaskaņām. Padomju mākslas vēsturnieki runā par vairākām paaudzēm pēc 60. gadu mākslas. Tā nav dogma, bet tā ir ērtāk — runāt par 70. gadu un 80. gadu jaunajiem. Un katra no šīm paaudzēm ienāca, it kā noliedzot iepriekšējo, kaut iekšēji — ļoti daudz no tās ņēma. Ļoti daudz spēku aizgāja šajā cīņā bez cīņas pēc būtības. Uz kaut kādām bezprincipiālām savstarpējām attiecībām, kas atņēma lielu garīgo enerģiju. Lūk, šīs negatīvās iezīmes varbūt nedeva iespēju tai intensīvajai mākslinieciskajai attīstībai, kura, bez šaubām, varēja būt. Tā, manuprāt, ir sabiedriskas stagnācijas izpausme: dzīve cīnījās par sevi ar dažkārt pat traģisku un pilnīgi nevajadzīgu saspringtību. Tas veselīgais, kas varēja rasties, piedzima izkropļots, nospiests, vēju saliekts.

Piemēram. Ja meklējam būtisku atšķirību starp 60. un 70. gadu jaunajiem māksliniekiem, tad jāsecina: pirmie ir pilsoniska patosa, bet otrie — izteikti stājnieciska, darbnīcas sienās ieslēgta māksla, mākslinieka introspekcija, par ko šī paaudze tika ļoti rāta. Taču labākie 70. gadu mākslinieki, tieši sekojot iepriekšējai paaudzei, tiecās atklāt sava laika patiesības jaunas dzīles. Tieši sevī, balstoties uz savu subjektīvo pieredzi. Bet viņu darbība tika uztverta caur noliegumu, pilnīgi nevajadzīgu polemiku, bez normālas kritikas, bez sabiedriska viedokļa, dzīvas, dabiskas gaumes attīstības. Tādēļ visas šīs pārmantojamības kolīzijas ieguva slimīgu raksturu.

Tādas pašas kolīzijas virmo arī ap 80. gadu jaunajiem.

Maras Brašmanes fotoreprodukcijas

Nenoliedzami. 80. gadu jaunie mākslinieki mūsu kritikā ir mākslinieki, kuri jau pārstāj būt jaunie, — paaudze, kas tuvojas 35 gadiem. Viņi paspēja izveidoties tajos pašos apstākļos, kādos veidojās 70. gadu jaunie. Kaut kādā mērā tās pašas iekšējā slimīguma iezīmes šīs paaudzes pašapziņā var saskatīt. Viņu priekšā tagad paveras pilnīgi jaunas iespējas. Dialogs ne tikai ar saviem priekšgājējiem, bet ļoti plašs dialogs ar pasaules mākslas kontekstu. Ļoti plašas izvēles iespējas. Un viņi it kā maina ne tikai tradīciju, bet arī problemātiku. Kā pārkārtošanās apstākļos mainās tēlotāja māksla? Lielās līnijās tverot: tā novēršas no reālisma un pievēršas avangardam. 70. gadu jaunajiem māksliniekiem tādu izvēles iespēju nebija. Bet šiem ir iespēja izstādīties, vērsties pie plaša skatītāju loka ar visdažādāko problemātiku. Darbības lauks ir attīrījies. Saskarsme ar ārzemju mākslas tradīcijām, 20. gs. otras puses avangarda parādībām līdz pat neoekspresionismam, «jaunajiem mežoņiem», neokonceptuālismam utt. Tas viss izrādās iespējams!

Bet kādu dzīves problemātiku jūs te redzat!

Lūk, kādu problemātiku viņi no tā visa uzbūvēs, tas arī ir galvenais jautājums šai paaudzei. Pašlaik mēs uz to nevaram atbildēt.

Bija taču gan Maskavas, gan Vissavienības jauno mākslinieku izstādes . . .

Jauno izstāde skatās atpakaļ. Tā fiksē parādības, kas bija raksturīgas jauno mākslas situācijai 70.—80. gadu mijā. Kas būs nākotnē — jautājums ir ļoti liels un atklāts. Mokošs jautājums, jo īpaši auglīgas izvēles kā perspektīvu es neredzu. Tas nenozīmē, ka tādas nebūs. Es neesmu pesimists attieksmē pret šo paaudzi. Taču iespējams, viņu pašapzināšanās arī būs ļoti mokoša.

Jau 20. gadu sākumā un *30.* gados pilnīgi noteikti padomju mākslā iekļāvās nacionālās skolas. Kā veidojas attiecības starp centru un perifēriju!

Attiecībās starp krievu padomju skolu un nacionālajām skolām ir trīs lieli posmi. Neņemsim pašlaik vērā, ka nacionālo skolu avoti ir ļoti dažādi — gan līmeņa, gan mentalitātes ziņā, — Austrumi, Rietumi, Aizkaukāzs, Vidusāzija utt. Pirmo posmu es saistītu ar, ja tā var teikt, ļeņinisko mākslas politiku. Tas sāka veidoties 20. gadu apstākļos, un to atklāja un nostiprināja Mākslas zinātņu akadēmijas rīkotā izstāde, kas notika 1927. gadā. Sis posms, manuprāt, turpinājās līdz 30. gadu vidum. Tam raksturīgas ļoti saudzīgas un elastīgas attiecības starp vadošajiem un vadāmajiem. Skolotāju un audzēkņu kadriem. Impulsiem, kas nāca no centra, vairāk attīstītām mākslinieciskām skolām, un tiem impulsiem, kurus deva to nāciju mākslinieciskā apziņa, kas veidojās par padomju nācijām, apguva jaunas sociālas vērtības. Konkrēti tas izpaudās veidā, cik smalki divdesmito gadu mijā

nacionālajās skolās sadzīvo profesionālais ar neprofesionālo, profesionālais un folklora. Turklāt folklora nevis muzejiskajā izpratnē, bet kā dzīva parādība. Ietverot laikmetīgas tautas mākslinieciskās apziņas formas. Tādēļ nav sausas operēšanas ar etnogrāfisko materiālu. Liels svaigums, poētisms. It kā nacionālās gaumes izpaušanās nacionālajai skolai pilnīgi jaunās jomās. Piemēram, stājmākslu attīstība bijušajās musulmaņu zemēs. Turkmēnijā, Uzbekijā, Kirgīzijā. 20.—30. gadu mijā tā ir ļoti spilgta, humora un svaiguma pilna, ar oriģināliem poētiskiem novērojumiem, īpaša temperamenta pasaule. Kas notiek 30. gadu vidū? Attiecības starp impulsiem, kas nāk no nacionālo mākslinieciskо kolektīvu dzīlēm, un vadošo Krievijas mākslas skolu mainās. Ļoti raksturīga ir tā cīņa ar primitīvu, kas sākās 1936. gadā padomju mākslā. Kad tautas tradīcijas izpratne visā pilnībā tika saistīta ar muzejiski etnogrāfisku tradīciju. Kad rodas prakse formēt nacionālo skolu pēc principa — nacionāla pēc formas, sociālistiska pēc satura. Abstrakti runājot, neko pret šo formulu nevar iebilst. Tā loģiski var eksistēt tāpat kā jebkura cita. Bet kāda jēga tajā tika ielikta praktiski? Vienots, stereotips idejiskais saturs, kas tika uzskatīts par sociālistiskā reālisma etalonu, un muzejiski etnogrāfiskā forma, kas atnāca nomainīt dzīvo tautas mākslinieciskо apziņu. Šis posms turpinājās līdz 50. gadu vidum. Pēc būtības tas izrādās akadēmiskās skolas diktāta posms, ko, protams, vadīja mūsu lielās mākslas augstskolas Maskavā, Ļeņingradā. No vienas puses, tas palīdzēja veidoties kaut kādam amatnieciski profesionālajam kontingentam, bet, no otras puses, ļoti cietsirdīgi izkropļoja pašu nacionāliˆ mākslinieciskо apziņu. Radīja kaut kādas pilnīgi svešas parādības. Manuprāt, pilnīgi sveša parādība Baltijas republikām bija tā saucamā pseidoreālistiskā žanra glezna, kas tur ļoti pastiprināti tika kultivēta 40. gadu otrajā pusē. Sis autoritārais, savos galvenajos parametros neauglīgais ceļš tika pārtraukts, sākoties jaunajam laikmetam 50.—60. gadu mijā. Un ne jau gadījuma pēc visi vēsturnieki un kritiķi runā par īpašu nacionālo skolu pacēlumu 60. gadu beigās. Tad ar lieliem panākumiem notiek republikāniskās izstādes, tiek organizētas Vissavienības ekspozīcijas ar spilgtiem nacionāliem kolektīviem. Daudz lielu vārdu, daudz darbu, kuri joprojām ir interesanti. Tas bija saistīts ar minētā šauri akadēmiski izprastās reālistiskās skolas stereotipa pārvarēšanu, kurš izveidojās 30. gadu vidū un valdīja līdz 50. gadu beigām. Sis trešais posms turpinās vēl joprojām. Bet — te rodas sava problēma. Viens jautajums ir dot zināmu brīvību mākslinieciskās apziņas attīstībai kādā reģionā — nacionālā vai etniskā —, bet jau cits ir attīstības konstruktīvā līnija iespēju daudzveidības iekšienē, izvēles alternatīvu iekšienē, kuras piedāvā šīs reģionālās skolas mākslinieciskā apziņa. Brīvības iespējas varbūt pašlaik novedušas pie nedaudz haotiskas, atslābinātas radošā

procesa pulsācijas. Sajā procesā varbūt nav kādu īpaši spilgtu pacēlumu, koncepciju, kaut kā īpaši stipra, ievērojama. Varbūt nacionālās skolas neko tādu neizvirza. Tās ir problēmas, kuras jārisina pašiem nacionālajiem kolektīviem kopā ar kritiķiem.

Tomēr mēs esam pieraduši runāt par kādu ģenerālo līniju. Vai mākslai tāda ir iespējama, vai arī pašlaik ir posms, kad mākslai pilnībā jāskatās sevī un tur jāatrod jauns ceļš!

Pirmkārt, mūsu filozofi tagad runā: jo daudzveidīgāka ir kultūra, jo vairāk tā ietver sevī negaidīto, pārsteigumus, jo vairāk tā patiešām ir kultūra. Tādēļ, kad es runāju par kaut kādām lielām realizācijām, es nedomāju vienveidību. Es domāju par citiem rādītājiem. Vienmēr kaut kādi radoši atradumi var iegūt lielu cilvēcisku, garīgu aktualitāti un var tādu neiegūt. Kādi būs šie atradumi, mēs neprogrammējam. Tā ir mākslinieka darīšana, nacionālā kolektīva darīšana. Tie vai nu paceļas pāri sabiedriskās aktualitātes slieksnim, vai nesasniedz to. Mana neapmierinātība ar nacionālo skolu stāvokli pašlaik izriet no apstākļa, ka, neatkarīgi no snieguma kvalitātes, sabiedrisko aktualitāšu slieksni vairumā gadījumu tās nesasniedz.

Kas, pēc jūsu domām, ir būtiskais šajās sociālajās aktualitātēs, kurām mākslinieks tātad netiek līdzi!

Tā ir ļoti grūta problēma. Grūta tādēļ, ka kopējais uzdevums kultūras darbiniekiem pārkārtošanās periodā it kā būtu skaidrs. Atbilde būs veiksmīga vai neveiksmīga atkarībā no tā, vai mākslinieks šo jautājumu risināšanā spēs atrast savu problemātiku. Ko es ar to gribu teikt? Mākslas attīstība pie mums tiek programmēta «literatūrcentriski». Tas krievu mākslai ir šūpulī. Situācija it kā saka priekšā — kā vienu no ceļiem attīstīt šo reālistiskā stāstījuma līniju, kuru tik veiksmīgi praktizē literatūra, teātris, kino. Bet viena pati šī līnija, šī tendence, kā man liekas, plastiskās mākslas problēmas pārkārtošanās periodā nevar atrisināt. Plastiskajām mākslām jāapjēdz sava daudzšķautņainā mākslinieciskā iedaba. Un paralēli šai līnijai ir jāaktivizējas citai, šai 20. gadu dzīves celtniecības līnijai, par kuru runājām sākumā. Darbam pie tā, lai plastiskā forma, plastiskais tēls, struktūra nestu sevī dzīves modeli, cilvēka eksistences modeli, cilvēka emociju, psihes modeli. Formētu to, iedarbotos uz to. īstenības intelektuālās sapratnes ceļš un radīšanas, plastiskās vides radīšanas ceļš mūsdienu cilvēkam. Pagaidām skaidri redzama vienpusība. Šķelšanās mākslinieciskajā vidē. Tieksme uz vienu vai otru pusi. Un tas, man šķiet, izpaužas pārspīlētajā polemikā starp t. s. reālisma aizstāvjiem un avangardistiem mūsu pašreizējā mākslas dzīvē. Sajā nozīmē situācija it kā akli un nekonstruktīvi atkārto pašus bēdīgākos 20. gadu mākslas dzīves aspektus. Tad bija jautājums — vai nu, vai! Un tas prasīja daudzus upurus mākslai. Bet perspektīva būtu — ņemt pozitīvo no viena un no otra. Nevajag pretnostatīt atspoguļošanas

mākslu plastiskas radīšanas mākslai. Ļoti bagātā mākslinieku kolektīva vidū jāatrod mākslinieki, kas nodarbojas kā ar vienu, tā ar otru, jārada labākus apstākļus viņu personīgās būtības izpratnei, ap šīm, pietiekami sevī specifiskām, tendencēm jāveido ļoti kompetenta un ieinteresēta sabiedriskā doma. Kritiska vērtējuma vide, t. i., intensīva radošas attīstības atmosfēra abiem. Ja tā nenotiks, mēs gribot negribot atkal pakļausim tēlotāju mākslu literatūrai, un tā nosmaks. Un mēs pašlaik vēl esam ļoti tālu no tādas mūsu mākslas uzdevuma sapratnes.

Teorētiskās apziņas attīstība mākslai un mākslas zinātnei pašlaik ir ārkārtīgi nozīmīga. Otrkārt, garīgā atmosfēra mākslinieku vidē vēl joprojām ir saindēta ar negatīvismu pret radošu citādidomāšanu, kas nāk no tiem pašiem 30. gadiem.

Un kādi te kritikas uzdevumi!

Izejot no plastiskās tēlainības daudzšķautņainās un sarežģītās struktūras izpratnes, jārada apstākļi, lai veidotos kvalitatīvi risinājumi visās radošā procesa stadijās, aspektos. Viskvalitatīvākie. Kritikai ir jāpārstāj būt tai labulītei, kāda tā bijusi vienmēr. Jo kritikas izdzīvošanas viens no nosacījumiem tajos grūtajos stagnācijas apstākļos, par kuriem mēs runājām, bija solidarizēties ar to, ko mākslā pieņēma. Tā sekoja sev mīļajai mākslas parādībai, tendencei — aprūpēja, pabalstīja, aizsargāja. Situācija ir mainījusies. Nedraud vairs dažādu radošo metožu kompromitācija. Kritikas specifisks uzdevums ir būt radošo meklējumu taisnīgam intelektuālam spogulim. Tas ir ļoti grūti. Tas prasa pašu kritiķu psiholoģisku pārkārtošanos, jaunas vīrišķības audzināšanu viņu apziņā.

Interveja LAIMA SLAVA

ELITA GROSMANE

KANDAVAS BAZNĪCAS «LA UN DARI»

Kandavas «Ļaundari» Marikas Vanagas un Leona Birzmala foto

Patina, kas klāj Latvijas seno mākslu, nevienmērīgajā un pretrunīgajā laika ritumā kļuvusi tik bieza un necaurredzama, ka aiz tās gandrīz pavisam izzuduši kādreiz dzivie procesi un notikumi. Ari par pilnīgu tās noņemšanu nevar būt runa. Paiet mēneši un pat gadi,

šķirstot, caurskatot, rūpīgi burtojot un nepacietīgi pārlapojot nodzeltējušās arhīvu dokumentu lapas. Garām slīd sen aizmirstas dzīves un likteņi — vēstulēs, testamentos, mudžeklīgajos tiesas procesos; pārsvarā tā nav aizraujoša beletris-tika, bet gan sausa grāmatvedības valoda, kas shematizējusies līdz skaidri salasāmiem, taču nereti grūti tulkojamiem un skaidrojamiem vārdiem. Tomēr tieši tur var slēpties svarīgākie mākslas vēstures fakti.

Sādi daudzsološi un, kā izrādās, ne vienmēr līdz galam izprotami ieraksti atklājās, strādājot ar Kurzemes Zemes arhīvu, kas atvests no Merzeburgas. Kā vēsta 1690. gada Kandavas baznīcas rēķini, tā gada marta sākumā uz Rīgu pie nezināma tēlnieka sūtīta viena no baznīcas amatpersonām, bet 18. martā baznīcā jau strādā pats tēlnieks, galdnieks un trīs zeļļi, lai uzstādītu altāri, kanceli un biktssolu.[1] Rodas jautājums, kādēļ šī informācija ir tik svarīga. Šie fakti īpaši jāizceļ, jo tie ir attiecināmi uz divām «Ļaundaru» figūrām, kas pieder pie mākslinieciski vērtīgākajiem plastiskajiem darinājumiem ne tikai Kurzemē, bet visā Latvijā 17. gadsimta otrajā pusē, 18. gadsimta sākumā.

Nebūtu pareizs apgalvojums, ka līdz šim tēliem nav pievērsta uzmanība. Kā izcilus tos vērtēja arhitekts Pēteris Ārends (« .. skulptūras ļoti izteiksmīgas, anatomiski pareizi veidotas un spraigas kustības pilnas»[2]), bet profesors Boriss Vipers uzskatīja, ka « . . statuju autors ir piedzīvojis speciālists kailas miesas attēlojumā».[3]

Vēlreiz par to pārliecināmies, salīdzinot Kandavas baznīcas «Ļaundarus» ar citiem šā laikposma plastiskajiem griezumiem Latvijā. Parasti dekoratīvajā tēlniecībā cilvēka ķermenis ir tikai ieganstsarežģīta tērpa krokojuma veidojumam, protestah-tiskajos apgabalos nav raksturīga barokālo tēlu juteklība, tādēļ ikonogrāfiski nepieciešamo kailķermeņu risinājumā tā nav galēji kāpināta. Tie ir drīzāk atsvešināti pasīvi, bet mākslinieka izteiksmes pievilcība bieži slēpjas naivā primitivitātē. Figūru statiskajiem stāviem, kuriem atbrīvotību piešķir tikai celī ieliektā kāja un šķietami brīvākie, teatrālie žesti, jāpauž patētiskas emocijas. Kopumā Latvijas baroka laikmeta tēlniecība vienmēr ir provinciāli mierīga un nesatricināma, tā ir tāla no dienvidnie-ciskas ekstāzes un nereti pašvērtigas virtuozitātes. Amatnieciskās domāšanas stereotipi atspoguļojas kailķermeņa tēlojumā, jo pati apmācības sistēma cunftes ietvaros neprasīja ilgstošas ķermeņa anatomijas vai antīkā mantojuma studijas, bet parasti apmierinājās ar apjoma piešķiršanu grafiskajam paraugam. Bez tam kailķermeņu baznīcas mākslā nav daudz, tos parasti sastop Kristus ciešanu vai apoteozes ainās un bērnišķīgās eņģeļu figūriņās.

Kandavas «Ļaundari» šajā ziņā ir izņēmums, to tēlojums tuvināts konkrētai realitātei. Kaut ari mēs šeit redzam no sākotnējā kopsakara izrautus tēlus, šoreiz tas nevis atsedz izpildījuma nepilnības, bet, tieši

otrādi, ļauj sajust visās niansēs tēlnieka meistarību. Par to liecina ķermeņa anatomiskā precizitāte, atveidojot neparastas pozas, kā arī smalkais un jutīgais virsmas nogludinā-jums. Pārliecinoši un pareizi ir barokāli sa-

režģītie rakursi, tie atveidoti bez parasti neizbēgamām nepamatotām deformācijām. Tēlnieka kalta pēdas gandrīz nemaz nav jūtamas, un maigais ķermeņa modelējums atgādina marmora virsmu. Mākslinieka spējas vispilnīgāk atklājas mierīgajās, taču izteiksmes pilnajās galvās. Pēc sava fiziskā raksturojuma individualitātes mērs ir tik liels, ka tās jau tuvojas portretam. Kaut arī abos gadījumos izmantots viens sejas tips ar platiem žokļa kauliem, kas ir gandrīz vienā līmeni ar zodu, mazām mutītēm, lieliem acu dobumiem un augstām pierēm, kā arī atkārtots galvas noliekums uz sāniem, tomēr sejas nav vienādas. Dažādību ienes arī noteiktam ornamentālam ritmam pa-kjautais matu kārtojums. Viss iepriekšminētais vēlreiz apliecina, ka Kandavas meistara spējas sniegušās pāri vidusmēram, un jo vairāk pastiprina vēlēšanos precizēt skulptūru tapšanas laiku un uzzināt autora vārdu, kas, kā izrādās, nav viegls uzdevums.

Piņķu Nikolaja baznīcas lasampulfs

Tādēļ vispirms īsumā jāpakavējas pie kādreizējās baznīcas iekārtas tapšanas vēstures. Pilnīgākais iekārtas apraksts saglabājies no 1712. gada, un pētnieki to izvēlējās kā pieturas punktu, datējot šo iekārtu. Tikpat nenoteiktas bija ziņas par tēlnieku, kas šeit strādājis, tās galvenokārt aprobežojās ar minējumu par kādu «tiroliešu kokgriezēju».[1] Samērā neskaidrs paliek arī abu tēlu sākotnējais novietojums. Jau minētais 1712. gada baznīcas inventārs sniedz visai skopu aprakstu. No tā uzzinām, ka altāra retabla predellā bijis «Svētais vakarēdiens», centrā — «Krustā sistā» grupa, nākošo plakni aizņēma lauru vainags, virs kura bijusi aina «Kristus Ģetzema-nes dārzā». Visu noslēdzis skaists, zeltīts pelikāns. Sānu malās Mozus, Arons, Ticības un Mīlestības alegorijas. Bez altāra plastikas atzīmētas biktssola Ticības un Cerības alegorijas un kanceles balsta Mozus. Iekārtas krāsojums — melns pamats un zeltījums.[5] No «Krustā sistā» grupas nosaukta tikai Marija ar Jāni, bet abi «Ļaundari» netiek minēti. Pilnīgi iespējams, ka tie kādu mums nezināmu iemeslu dēļ bija izņemti no altāra un novietoti citur, un tādēļ izglābti, kad 1728. gadā baznīcā izcēlās ugunsgrēks, kurā tā « . . pārvērsta pelnos, sadedzis jumts, tornis,

kancele, altāris un visi iekšējie rotājumi, nekas vairāk nav palicis pāri kā tukši mūri»[6], kā ziņots hercogam **adresētā vēstulē reizē ar lūgumu piešķirt līdzekļus ēkas atjaunošanai. Pēc desmit ga**diem (1738) baznīcā jau atradās Ventspils kokgriezēja Johana Mertensa darinātā kancele un biktssols, bet par altāri kalpoja mūrēts galds[7] (pašreizējais altāris ar «Golgā-tas» gleznu uzstādīts 19. gadsimta 60. gados). Kādēļ un kādā veidā izglābti abi «Ļaundari», tā arī nav zināms, lai gan to piederība Kandavas baznīcai liekas neapšaubāma.

Tādēļ atkal jāatgriežas pie jau sākumā minētajiem baznīcas 1687. —1690. gadu pārbūves laikā sastādītajiem rēķiniem. Tie ļauj detalizēti izsekot celtniecības un interjera izveides darbiem, kuri notika būvmeistara Tidvica vadībā. Starp namdariem, mūrniekiem, galdniekiem un dienas strādniekiem minēts arī tēlnieks, kuram pasūtīts altāra retabls, kancele un biktssols. No ierakstiem var secināt, ka darba pamatapjo-mu tēlnieks izpildījis Rīgā. 1690. gada

6. martā samaksāta ceļanauda vienai no baznīcas amatpersonām, kas devās uz Rīgu «dēļ kanceles», bet pēc dažām nedēļām,

18. martā, meistars kopā ar galdnieku un zeļļiem jau strādā Kandavā, lai uzstādītu

iekārtas priekšmetus. Darbs pilnībā veikts līdz 9. aprīlim.[8] Sājos rēķinos milzu precizitāte (uzskaitīti dzelzs enkuri un bultas, ar kuru palīdzību nostiprināta retabla un kanceles pamatkonstrukcija vai atbraukušo amatnieku uzturēšanai izdotā pārtikas nauda) mijas ar ziņu trūkumu par pašiem amatniekiem, pieminēti tikai vispārēji profesijas apzīmējumi «tēlnieks», «galdnieks», nemaz nenosaucot viņu vārdus.

Tomēr ari no šiem skopajiem ierakstiem izdarāmi secinājumi. Skaidri noprotams, ka tēlnieks nav bijis tikai caurbraucējs, kurš īsu bridi uzkavējies Latvijā un kuram laimējies atrast pasūtītāju, bet tāds, kuram Rīgā piederēja sava darbnīca ar zeļļiem un mācekļiem. Tātad viņš bija viens no pazīstamākajiem Rīgas tēlniecības skolas pārstāvjiem. Viņa reputācija bija pietiekami stabila, lai noslēgtu līgumu ar provinces baznīcas pārstāvjiem, kuriem pārsteidzīga vieglprātība nav raksturīga.

Izmantojot kā palīglīdzekli jau iepriekš minēto leģendu par «tiroliešu meistaru», varētu meklēt autoru starp daudzajiem šajā laikā Rīgā strādājošiem tēlniekiem, bet šeit neviens nav apzīmēts kā iebraucējs no Austrijas. Divi pazīstamākie Rīgas meistari — Mihaels Merkli un Johans Bode-mers (abi bija uzņemti Hamburgas akmeņkaļu cunftē) bija gan ieradušies no salīdzinoši tuva reģiona — Šveices (viens no Bā-zeles, otrs — no CIrihes). Par viņu privāto dzīvi, laulībām, bērniem, šķiršanos saglabājies izsmeļošs materiāls, tomēr ziņas par paveikto darbu ir aptuvenas un nenoteiktas.[9] Nepārtraukto karu un juku dēļ Rīgā maz kas palicis pāri no baroka laikmeta tēlniecības.

Vēlreiz pārskatot nedaudzos plastikas pieminekļus, acīs krīt viens no nozīmīgākajiem Rīgas tēlniecības skolas darinājumiem — Lielās Ģildes vecākā DItriha Drei-linga epitāfija Domā. Tās tapšanas laiks (ap 1686. gadu) sakrīt ar Kandavas «Ļaundaru» skulptūrām, pat tas, ka epitāfija cirsta akmenī, sasaucas ar Kandavas tēlu marmora apstrādei tuvināto izpildījumu. īpaši pateicīgs salīdzinājumam ir centrālais «Augšāmcelšanās» cilnis, kura centrā redzam vairākas kailfigūras — Kristus un brīnuma pārsteigtie romiešu leģionāri. Sie tēli visuzskatāmāk atspogu|o tēlnieka anatomijas zināšanas, lai gan

jāatzīst, ka, līdzās niansētām, precīzi izstrādātām detaļām un individualizētām izteiksmēm, ķermeņa proporcijas te ne vienmēr veiksmīgi saskaņotas, uzkrītoši lielās rokas un kājas liecina par amatniecisku primitivitāti, kas Kandavā nav jūtama. Bet ar šīs līdzības konstatāciju nepietiek, ja to neapstiprina epitāfijas autora vārds, kas paliek nezināms.

Daudz lielāku izpildījuma tuvību Kandavas «Ļaundariem» saskatām Piņķu Nikolaja baznīcas lasāmpults spārnotajā eņģeļu galviņā; tā darināta 17. gadsimta 80. gados (pašlaik glabājas Rundāles pils muzeja fondos). Sejas nogludinājums un maigās pārejas no pieres uz degunu un uz acīm savienojas ar vairākām tieši šai sejai piemītošām īpatnībām, palielu un paplatu degunu, mazu un pat nedaudz juteklīgu mutīti. Seit nesastopam baroka laikmeta tēlniecībā Latvijā tik izplatīto lielo, sejas pamatapjomā noteikti iegriezto acu, primitīvi izteiksmīgos, bet nekustīgos eņģeļu skatienus. Tomēr arī šis salīdzinājums nedod galīgu atbildi par autoru, jo nav saglabājušās vēsturiskas ziņas par Piņķu Nikolaja baznīcas lasām-pulti. Tādēļ vēl arvien aktuāli paliek turpmākie arhīvu pētījumi, kuriem tagad par izejas punktu var kalpot jaunatklātais datējums.

Bez precīza Kandavas baznīcas «Ļaundaru» datējuma un autora vārda meklējumiem ne mazāk svarīgs ir cits šo skulptūru pētniecības aspekts, proti, ikonogrāfiskais. Kristīgajā ikonogrāfijā ar krustā sistiem «Ļaundariem» sastopamies Golgātas ainā. Tā ir ne tikai centrālā kristīgās ticības tēma, bet arī viens no izplatītākajiem sižetiem Rietumeiropas tēlotājā mākslā periodā pēc Romas impērijas bojāejas līdz pat

19. gadsimtam. Sis ainas atveidojumam pievērsušies ne tikai gandrīz visi izcilākie mākslinieki, bet arī mākslas amatnieki. Kristus dzīves un ciešanu cikla visdrama-tiskākai epizodei katrā laikmetā piemīt citas risinājuma variācijas; mēs aplūkosim tikai tās, kad ainas uzbūvē neizbēgama ir «Ļaundaru» klātbūtne. Latvijas 17.—18. gs. dekoratīvajā tēlniecībā šāds Golgātas ainas sižetiski izvērsts atveidojums gandrīz nav sastopams (vēl tikai kādreizējās Jelgavas Trīsvienības baznīcas retabla otrā stāva cilni, autors — Tobiass Heince, 1641. g.; altāris gājis bojā otrā pasaules kara laikā); turklāt šo ainu var apskatīt Tallinas Nigu-listes baznīcas, tā paša meistara papildinājumos gotiskajam (Jana Bormana darbnīcas (?)) «Svētās dzimts» altārim (ap 1510. g. un 1552. g.). Tādēļ turpmāk jāizmanto nevis lokālā, bet vispārējā tēmas ikonogrāfijā.[10]

Pirmajos kristietības izplatības gadsimtos «Krustā sišanas» ainu parasti neattēloja, Rietumu māksla no tās pat izvairījās, pārāk dzīvs vēl pagāniskajā pasaulē bija uzskats par nāvi krustā sitot, — kā par lielāko kaunu un negodu. Tikai pakāpeniski izzūdot antīkajiem ideāliem, parādās pirmie šis tēmas atveidi tēlotājā mākslā. Viens no

senākajiem simboliski shematizētiem piemēriem atrodas Romas Sv. Sabīnes baznīcas durvju reljefa (5. gs.). To pat vēl nevar nosaukt par Krustā sišanu, visas trīs figūras stāv uz zemes ar krustiem aizmugurē. Centrālais Kristus tēls ir divreiz lielāks par «Ļaundariem». Viduslaikos mistiķu sacerējumu iespaidā par galveno akcentu kļūst Kristus sāpju izteiksme, kas dramatiski izkropļo līdz skeletam novājināto ķermeni, savukārt Golgātas ainā līdzdarbojošās personas tēlotājā mākslā sastopamas retāk. Līdz ar intereses pieaugumu par skaistu un pareizi veidotu cilvēka ķermeni, scēnisks «Krustā sišanas» izvērsums atkal atdzimst Renesansē. Sevišķi daudz šādu ainu ir 15. gadsimta Itālijā, kur, reliģiski mistiskajam noskaņojumam vājinoties, laicīgās mākslas iespaidā Bībeles aina k|ūst par ieganstu gadatirgum līdzīga pūla attēlojumam, kas izvirzās priekšplānā, bet Krustā sistais ar «Ļaundariem» kļūst par šīs rosības fonu.

17. gadsimta reliģiskā pacēluma apstākļos tā atkal kļūst par vienu no galvenajām tēmām tēlotājā mākslā. Un, lai gan pagaidām trūkst pētījumu par šajā laikmetā ienestajām ikonogrāfiskajām izmaiņām un vēl arvien spēcīgs ir priekšstats, ka baroks tikai pārņem pagātnes tradīcijas un tematiski nekādas novitātes neienes, gribas apstrīdēt šo pieņēmumu. Varētu pat teikt, ka tieši tad tiek sasniegta sižeta sākotnējās saturiskās interpretācijas kulminācija. Salīdzinājumā ar renesansi tā traktējumā notikušas būtiskas izmaiņas, atšķirībā no iepriekšējā perioda dramatizēts tiek pats notikums. «Ļaundari», kas līdz šim bija tikai blakus figūras vai žanrisks papildinājums, tagad darbojas kā psiholoģisks kontrasts Kristum un ar saviem ekspresīvi izlocītajiem ķermeņiem izvirzās priekšplānā (piemēram, flāmu gleznotāju Ābrahama Jan-sensa un Pītera Paula Rubensa darbos, ap

1610., 1620. g.). Tie vairs nav līdz zīmei shematizētie, garīgi un fiziski ekspresīvie vai klasiski skaistās un cēlās pozās ieturētie ķermeņi, bet gan spēcīga, pilnasinīga un reālistiski atveidota muskuļota miesa.

Svarīga nozīme šo 17. gadsimta jaunievedumu popularizācijā bija iespiedgrafi-kai. Gravīras pēc izcilāko meistaru gleznām un skulptūrām bija viegli pavairojamas un ātri izplatāmas. Domājams, ka

sevišķa nozīme «Krustā sišanas» ainas traktējumā bijusi P. P. Rūbensa altārgleznai Rekolektenes baznīcai Antverpenē (1620. g., tagad — Antverpenes mākslas muzejā), kuras kopijas jau gleznotāja dzīves laika darināja viens no Rūbensa darbnīcas gravieriem B. Boisverts. [11] Šķiet, ka šādu gravīru un plašākā nozīmē flāmu mākslas iespaidā tapušas ari Kandavas baznīcas «Ļaundaru» skulptūras, precīzi atkārtotas figūru pozas un tuvas ir

izteiksmes. Par labu šādam pieņēmumam liecina arī tas, ka Rīgā sastopam (šā laika ietvaros) vēl vienu Rūbensa gleznas kopiju Jāņa baznīcas luktu pildiņos. Atšķirībā no plastiskā varianta līdzība šeit skaidrāk uztverama, un to, ka gleznotājs pazinis nevis oriģinālu, bet gravīru, rāda brīvi izvēlētais gleznas kolorīts. Tāpat Kurzemē ap 1700. gadu datētā Bātas baznīcas retabia centrā redzam to pašu ainu, tikai šeit tai lokālu oriģinalitāti piešķir mākslinieka neveiklās rokas radītās neprecizitātes. [2] Lai vispusīgāk raksturotu «Krustā sišanas» iespējamos variantus baroka laikmetā, jāpievēršas ne tikai 17. gadsimta mākslas šedevriem, bet arī amatnieciskā vidē tapušiem darinājumiem. Kā jau minēts, Latvijā mēs nevaram izsekot šīs tēmas evolūcijai, tādēļ piemēri aizgūti no tuvākajiem reģioniem. Protams, izejot ārpus Latvijas, analoģiju loks paplašinās, bet arī nav pārlieku liels. Līdzīgus risinājumus sastopam, piemēram, Vācijā Zackornas (Satzkorn) ciema baznīcā (1670. g., Potsdamas apgabals) vai Polijā Paslenkas Sv. Bartolo-meja baznīcā, ap 1690. g. (G. Hincs, I. Riga). Kandavas baznīcas tēlu sākotnējā novietojuma iedomātai rekonstrukcijai noder arī Halberštates Sv. Mārtiņa baznīcas 1696. gada retabia centrālā «Krustā sišanas» grupa.

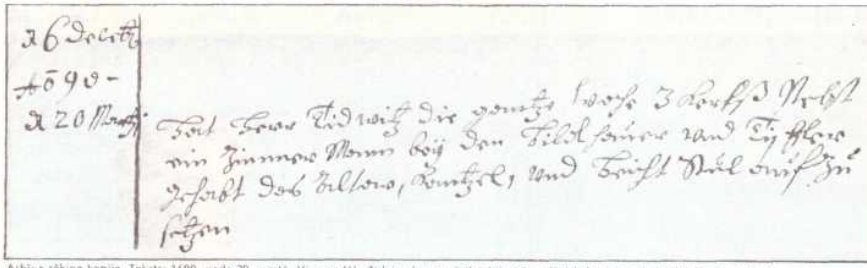

Arhīva rēķina kopija. Teksts: 1690. gada 20. martā. Visu nedēļu Tidvica kunga rīcībā bija trīs paligi līdz ar namdari tēlnieka un galdnieka vajadzībām, lai uzstādītu altāri, kancelī un biktssolu.

B. Bolverta grevīra no P. P. Rūbena gleznas

Rīgas Jāņa baznīcas luktu gleznojums

Rezumejot iepriekš teikto, jasecina, ka Kandavas tēlu ikonogrāfija saskaņojas ar tiem principiem, kas kopš senākiem laikiem ir noteicošie visā Rietumu un Austrumu Eiropā un pilnībā sakrīt ar to tematisko programmu, kas aktuāla 17. gadsimtā. Tāpat vēlreiz jāuzsver, ka Kandavas baznīcas «Ļaundari» pieder pie baroka laikmeta ideālu vispilnīgākā iemiesojuma Latvijas tēlniecībā. Kaut arī tēlu atveidojumā izmantotie paņēmieni nav oriģināli, bet aizgūti, autora pieeja nav bijusi neradoša vai pavirša. Abas skulptūras nenoliedzami paceļas pāri amatnieciskajai videi un tuvojas tiem augstākajiem mākslinieciskās kvalitātes standartiem, no kuriem smelta iedvesma.

LCVVA, 2728. f., 8.apr., 242. 1., 4.-5., 9.—10. Īp.

[2] Nepamatota ir tikai šo tēlu piedēvēšana Sakas baznīcas skulptūru autoram. Ārends P. Arhitektūra un baznīcas māksla Talsu novadā. Rīga, 1935, 16.— 18. lpp.

[3] Vipers B. Latvijas māksla baroka laikmetā. Rīga, 1937, 182. lpp.

[4] Neumann W. Bericht über das Ergebnis der Enquete der kirchlichen Altertümer in Liv-, Est- und Kurland. Riga, 1914, S. 7.

[5] LCVVA, 2728. f., 8. apr., 20. 1., 14.—15. 1p.

[6] Turpat, 136. 1., 146. lp.

Turpat, 20. 1., 101. lp.

[8] Turpat, 242. 1., 3.—10. lp.

[9] Campe P. Lexikon liv- und kurländischer Baumeister, Bauhandwerker und Baugestalter von 1400—1850. Bd. I,Stockholm, 1951, S. 120.—121., 145.—147.

[10] Künstle K. Ikonographie der christlichen Kunst. Bd. I, Freiburg im Breisgau, 1928, S. 446.—476.; Lexikon deT Christlichen Ikonographie. Bd. IV, Rom— Freiburg—Basel—Wien, 1972, S. 56.-58.

[11] Rooses M. L öeuvre de P. P. Rubens. Vol. I. Anvers, 1888, pl. 104.

[12] Otrā pasaules kara gados baznīca gājusi bojā un no tās iekārtas saglabājušies tikai nedaudzi unikāli fotouzņēmumi. H. Strazdiņa kolekcija Latvijas PSR V. Lāča Valsts bibliotēkas Reto grāmatu un rokrakstu nodaļa

JURIS DIMITERS RUNA RUNA RUNA RUNA

Tā kā visi mani labākie gadi ir aizritējuši stagnācijas laikā un arī personība ir veidojusies tad pat, es atvainojos jums un savu runājamo lasīšu.[2]

Mākslas teorētiskie jautājumi nav mana stiprā puse, tādēļ par tiem nerunāšu. Man sociālistiskais reālisms sākas tad, kad ieeju mākslas fonda kioskā un tur jau sešus mēnešus nav baltās krāsas. Laikam tāpēc arī sagatavojos debatēm, jo bez šis krāsas jau nav nekā cita ko darīt.

Pirms pāris gadiem mani intervēja kāda rietumu televīzijas sabiedrība (oficiāli, — klāt bija biedri no Galvaspilsētas un Rīgas). Un viena epizode skanēja šādi:

Vai jūs esat bijis Luvrā? — Nē, bet mans draugs veselu gadu stažējās Itālijā.

Vai jūs esat bijis Londonas Nacionālajā Galerijā? — Nē, bet mans

draugs veselu gadu stažējās Itālijā.

Vai jūs esat bijis Prado muzejā? — Nē ... Tā bija inkvizīcija, un es savukārt izmisīgi centos glābt valsts prestižu. Bet tad mani izglāba mamma un teica, ka vecaistēvs un vecāmāte visas šis vietas savā laikā ir apbraukājuši vairākkārt.

Kas tad ir TAS, kas mums ir sapinis kājas, kas mums traucē normāli ceļot, izzināt pasauli, kā to ir darījuši mākslinieki visos laikos, visās zemēs. Tā ir birokrātija — savā vēsturiskajā perspektīvā, visā savā šodienas bagātajā spektrā. Un tad ir jāsecina, ka mēs šobrīd neatrodamies vis kapitālistiskajā ielenkumā, bet birokrātiskajā ielenkumā.

Nedēļu atpakaļ Mākslinieku savienības partijas organizācijai un Mākslinieku savienības valdei bija tikšanās Centrālkomitejā ar republikas vadību. Manuprāt, notika ļoti atklāta, demokrātiska saruna. Mūs uzklausīja, saprata un patiesi vēlējās palīdzēt; tāpat arī no mums tika gaidītas idejas, padoms, atbalsts. Bet tajā pašā laikā es jutu, ka mūs atdala neredzama siena — uz nedaudz stundām mēs bijām it kā pacēlušies sienai pāri, sniedzām viens otram roku, un nu atkal mēs esam atgriezušies savās vietās. Šajā ielenkumā, sienas ielenkumā, gan mēs, gan valdība.

Un atkal šī siena stāvēs mūsu ceļā, neļaus pakustēties, traucēs dialogu, nepareizā akustika liks pārprast vārdus, kropļos domu. Ir jācīnās pret šo mūri, jālikvidē mūris. 1as jādara mums kopīgi — jādrupina no abām pusēm.

Tāpēc mana šodienas uzstāšanās ir veltīta birokrātijai.

Par kancelejisma apoteozi kļuvis viss, kas saistīts ar ārzemju braucieniem. Ceļošana vēl līdz šai dienai ir pilnīgs birokrātijas monopols. Lai varētu aizbraukt pats uz savu darbu izstādi Pitsburgā, ASV, manai lietai bija jāiziet cauri septiņām instancēm.

Tik nenozīmīgus «papīrmaratona» etapus kā LPSR Mākslinieku savienības Prezidijs, Sekretariāts, kadru daļa un partijas birojs es te nemaz nepieskaitu. Pēc mana minimālā aprēķina, kādas piecdesmit personas ņēma dalību visā šajā procesā, un tas vilkās 14 mēnešus.

Šādi absurdi kroņa labirinti, ar savu noslēpumainību, psiholoģisko ruleti un fatālismu aizrobežu braucienam piešķir hipertro-fētu, metafizisku vērtību. Lai gan mēs, marksisti, šo vērtību varam izskaitļot. Šodienas specifiskajos apstākļos ārzemju ceļojuma vērtība ir — tajā ieguldītais birokrātiski nepieciešamais darbs, kas mērīts laikā. Liela izšķērdība pie mūsu ekonomiskā stāvokļa!

Un piemērs iz dzīves, tā sakot, empīrisks. Vašingtonas lidostā, kad bija jāreģistrē biļete reisam uz Maskavu, es pēkšņi konstatēju, ka man nav pases. (Tā vēlāk atradās ceļasomā aiz oderes.) Bez šaubām, es viss sāku trīcēt, parunāt nevaru, zobi klab, bet pases nav. Nu ir viss . . .

Un jums nav nekādu dokumentu? — man prasa jauna melnādaina

meitene, kura vienlaicīgi personificē policistu, robežsargu, muitnieku un biļešu kontrolieri. «Autovadītāja tiesības vai kāds cits papīrs?» Nekā man nebija, jo nedrīkst jau nekādus dokumentus līdzi ņemt. Vienīgais papīrs, ko ar drebošu roku no kabatas izvilku, bija salocīta Pensilvānijas provinces avīzīte, kur biju nofotografēts ar plakātu rokās, bet uz plakāta redzams gulbis, kas tiek sagriezts desas ripiņās. Viņa sāka smieties un tāpat smejot parādīja ar žestu, ka varu izbraukt.

Un tagad salīdziniet iepriekšējās septiņas instances, piecdesmit cilvēkus, 14 mēnešus un pretī melnu meitenīti, kura man ļauj lidot, noticot saņurcītai avīzei. Bet tanī pašā laikā Savienotajās Valstīs šīs septiņas instances, piecdesmit cilvēki 14 mēnešus ražo nacio nālo produktu, nevis abstrahē savu dzīvi nevajadzīgos papīros un nodarbojas ar spiritismu. (Zālē smiekli.) Jūs smejaties, tātad Markss ir pareizi teicis, ka cilvēce smieklos šķiras no savas pagātnes.

«Nam nado čerpaķ obeimi rūkami horošeje iz za graņici» — tā saka Ļeņins.

Nākošā problēma, kas tieši izriet no šis uzspiestās izolācijas, ir informācija, informācijas apmaiņa. Katrai nozarei te būs savi aspekti, runāšu no plakātista pozīcijas.

Situācija šāda. Ir pazemojoši, ja māksliniekam no Lahti (Somija) plakātu biennāles atsūta uzaicinājumu par puscenu iegādāties katalogu, kur reproducēti viņa darbi, un neko viņš nevar izdarīt, jo viņam jau nav neviena centa. Visu valūtu par viņa caur Vissavienības salonu pārdotajām bildēm velns viņ' zin, kas atņem. Turklāt, ja arī viņam būtu valūta, nevar jau to pa pastu nosūtīt uz Somiju vai

RUNA

RUNA

RUNA

RUNA

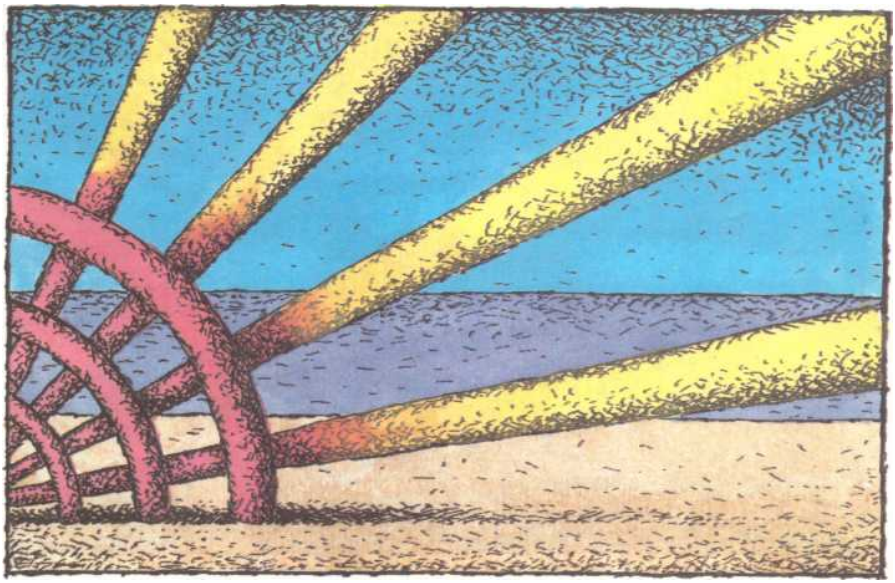

Japānu, vai citur, kur notiek starptautiskās izstādes. Tātad visparastāko katalogu, kur nu vēl kādu mākslas žurnālu, dabūt nevar. Un atkal viņš ir sapīts tīklā ar visu to plato, personības vispusīgai attīstībai pavērto ceļu kopā.

Un Tie Tur tikai brīnās, brīnās un turpina sūtīt uzaicinājumus iegādāties katalogus par puscenu. Bet, atklāti runājot, viņi smīn. Es esmu optimists un iekšēji jūtu, ka runāju par vakardienu. Tas dod spēku. Jau šodien daudzi likumi un instrukcijas tiek pārskatīti. Zināmam laika sprīdim droši vien jāpaiet, jo trepes jau slauka no augšas. (Zālē smiekli.)

Likumam cilvēks ir nevis maksimāli jāierobežo, kā ir bijis līdz šim, bet maksimāli jāatbrīvo, jāpasargā no šiem ierobežotājiem un ierobežojumiem. Gēte saka — Likums dara brīvu. Pie mums tas vēl tagad skan paradoksāli.

Nākošais jautājums ir par mākslas darbu eksportu. Šis ceļš ir obligāti jāsaīsina, jāpadara ekonomisks, atbilstoši pārkārtošanās politikai, jaunajai domāšanai. Ir jālikvidē liekie buksējošie un bremzējošie posmi. Darbus uz ārzemēm jāsūta nevis caur Vissavienības salonu, veicot šo milzīgo birokrātisko zigzagu, bet mūsu pašu salons jāpārvērš par eksportspējīgu organizāciju. No pārdotā darba ir jāņem attiecīgs nodoklis, pārējais jāizmaksā māksliniekam tīrā veidā uz rokas rubļos, valūtā vai čekos. Un visam tam jānotiek tepat republikā, kur mākslas darbi ir radīti. Priekš kam tad mums ir Kultūras ministrija, Finansu ministrija, LPSR Mākslas fonds, Mākslinieku savienība, Mākslas salons? Iznāk, ka tikai tam, lai sanaglotu kastes darbu nosūtīšanai uz Maskavu.

Tālāk — mākslas darbi un pasta un muitas likumi. Šeit nu tā siena pēdējās desmitgadēs ir kļuvusi dubultbieza.

Es domāju, ka mākslinieka, dzīvam esot, ir jābūt tiesībām sūtīt savus darbus gan izstādēm, gan kolekcijām, gan privātpersonām pēc paša ieskatiem, izmantojot eksportorganizāciju palīdzību, vai pavisam vienkārši un elementāri — pa pastu. Tādēļ jau pasts pa stāv, tādēļ ir muita Daugavmalā. Bet atkal tas pats. Aizliegums. Kāpēc nedrīkst? Kas par lietu, neviens nezina. Un tā ir vienkāršāk.

Ko var secināt no visa augstākminētā? — Kamēr mēs nebūsim decentralizējušies vispirms attiecībā pret Vissavienības Mākslinieku savienību, Vissavienības Mākslas fondu, Vissavienības eks-portsalonu un vēl dažādām augstākstāvošām organizācijām, par pe-restroiku nevarēs būt ne runas, jo, ja mēs esam tik ļoti pakārtoti Maskavai, tad arī pārkārtojoties mums tikai jāpakārtojas. Tādā gadījumā iniciatīvas nebūs. Ko teiks, to darīs. (Aplausi.)

Necik sen mums bija jāsūta darbi uz Varšavas plakātu biennāli.

Bet ne jau uz Varšavu — uz Maskavu. Pilnīgi uz pretējo pusi. Tāpēc es nolēmu pārkārtoties pats un sūtīt plakātus pa taisnāko ceļu. Uz Varšavu caur Daugavpili. Pats. Agrāk to nosauktu par anarhiju. Kā šodien? Droši vien joprojām tāpat. Tad jau redzēs . . .

Ārzemēs, ja iznāk tikties ar kādu plakātistu, agri vai vēlu viņš pajautā, kā mums ejot visiem tajā lielajā mājā uz Gogoļa bulvāra, jo Varšavas biennāles katalogos visiem padomju māksliniekiem jau gadiem ilgi bija viena mājas adrese — Maskavā, Gogoļa bulvāris 10. Tā ir PSRS Mākslinieku savienības adrese. Un atkal tie tur smīn.

Bet kā tas daudzus gadus nav gandējis mūsu prestižu! Un šodienas apstākļos, jaunās domāšanas apstākļos jebkurš šāds ierēdniecības gājiens var tikt vērtēts kā atklāta kaitniecība, valsts autoritātes graušana.

Vēl cita raksturīga epizode. 1982. gadā mani uzaicināja ņemt dalību Lahti 5. plakātu biennāles starptautiskā žūrijā. Tajā piedalās tikai seši mākslinieki no dažādām pasaules valstīm. Uzaicinājums tika nosūtīts uz PSRS Mākslinieku savienību un uz Rīgu. Es biju kā spārnos, tā būtu bijusi tobrīd manas radošās biogrāfijas virsotne. Manas plakātista darbības augstākais vērtējums. Pēc kāda laika no Somijas saņemu vēstuli: «Mīļais Dimitera kungs, žēl, ka Jūs ne varēsiet piedalīties žūrijas darbā . . .» Un klāt pievienotas divu vēstuļu kopijas — vēstule no PSRS Mākslinieku savienības — somiem un otra vēstule, kurā izstādes organizatori viņiem atbild. Maskavas vēstules saturs bija apmēram šāds: Uzskatām, ka Dimiters nav pie mērots jūsu biennāles žūrijas darbam, tāpēc no mūsu puses varētu braukt biedrs N.

Un somi ļoti diplomātiski atbild: diemžēl N. kungs nevarēs pie dalīties žūrijā, jo, kolīdz mēs izvēlējāmies Dimitera kungu, mēs arī nolēmām, ja viņš atteiktos vai kāda iemesla dēļ nevarētu atbraukt, viņa vietu žūrijā ieņems zviedru mākslinieks Alfs Morks.

Bet tagad padomāsim, kā viena šāda kancelejiska piruete, kā šāda

voluntāri administratīva iejaukšanās lietu normālā, dabiskā plūdumā ir kaitējusi PSRS Mākslinieku savienībai un mūsu zemei, kā tas ietekmē turienes sabiedrisko domu. Mēs mīlam uzsvērt, ka vi ņu labēji noskaņotā prese veido par mums negatīvu noskaņojumu dažādos sabiedrības slāņos. Tad, kad uz savas izstādes atklāšanu bija atbraucis plakātists Jukka Veistola, es guvu iespēju pārliecināties, ka somu mākslinieki diemžēl šo epizodi zina. Un arī Jukka Veistola smīnēja. Tātad mūsu pašu birokrātija ar vienu šādu administratīvu, būtībā anekdotisku vēstuli daudzos somos, kuri ņēma dalību izstādes organizēšanā, kā arīdzan žūrijas locekļos, kuri bija no sešām pasaules valstīm, saudzīgi sakot, iepilināja pilienu skepses attiecībā pret mūsu zemi. Tā nav tālredzīga kultūras politika, tā ir šauru grupu interešu vadīta rīcība. Un šodien mums ir jāanalizē visas kļūdas, lai mācītos.

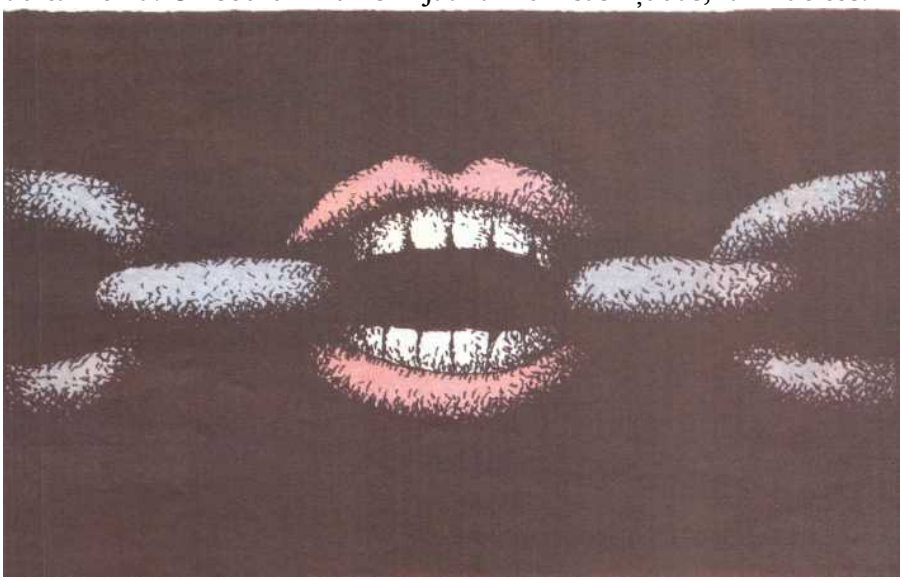

Tagad par plakātu drukāšanu, par mūsu poligrāfiju. Ar ko piesaista uzmanibu Latvijas plakāts aiz mūsu robežām? Ar spēcīgu mākslinieciskо tēlu, savdabīgu rokrakstu — no vienas puses, un sliktu papīra kvalitāti, sliktu poligrāfiju — no otras puses. Tātad mēs, mākslinieki, ar savu talantu ceļam valsts prestižu, bet plakātu ražotāji to grauj. Un izveidojas paradoksāla situācija, kas atspoguļojas vienā papīra lapā. Iznāk, ka mēs iespiest labāk nevaram tāpēc, ka mums ir sociālisms, bet tur viņi iespiež tik labi tāpēc, ka viņiem ir kapitālisms. (Aplausi un smiekli.) Taču, starp citu, ar šādu domu mierīgi dzīvo daudzi atbildīgi priekšnieki un mierīgi turpina šādā veidā diskreditēt sociālismu pasaules acīs.

Nesen, domājot par to, ka mums republikā nav pastāvīgas mūsdienu mākslas ekspozīcijas, es atcerējos kādu nepiedodami aizmirstu lietu, kura arī saistīta ar poligrāfiju. Mums taču vairs nav latviešu mākslinieku darbu reprodukciju kā profesionāla izziņas

materiāla un demokrātiska mākslas ceļa tautā. Manā bērnībā, atceros, vēl bija reprodukciju kolekcionāri. Atjaunot mūsdienu mākslinieku un klasiķu darbu reproducēšanu — tā būtu varena kultūras akcija, patiesa mākslas demokratizācija. Un ir pilnīgi skaidrs, ka Mākslinieku savienībai ir nepieciešama sava poligrāfiskā bāze. Cik var nabagoties pie paraugtipogrāfijas un «Cīņas» sliekšņa!

Mazliet par autora tiesībām. Domāju, mēs visi šeit vienprātīgi atzīstam, ka māksliniekam ir jāsaņem atlīdzība par plakāta, grāmatu grafikas vai pielietojamās grafikas tirāžu tieši tāpat, kā tas notiek komponistiem par mūzikas atskaņojumiem, dramaturgiem — par teātra izrādēm.

Tieši teātrī šī diskriminācija izpaužas visasāk. Ņemsim divus radošus māksliniekus — scenogrāfu un komponistu. Abiem algas ir aptuveni vienādas — 150 rbļ. (šodien — vienu bikšu ekvivalents). Es atbildu par vizuālo noformējumu, viņš par muzikālo. Es saņemu tikai šo mēneša algu, nekādus honorārus, ne grasi vairāk. Viņš pie savas algas klāt saņem, pirmkārt, procentus no katras izrādes kases ienākumiem (turklāt Dailes teātrī tagad ir paceltas biļešu cenas), plus Kultūras ministrija vēl par kādiem 800 rubļiem (vidēji) no viņa pērk nošu burtnīcu ar partitūru.

«Razve eto spravedļivo»! Nupat «Šerlokam Holmsam» bija 250. izrāde, un es iedomājos — Paulam taču ripoja rublīši visus šos desmit gadus! Es nebūt neesmu pret to, ka viņam ripo, es tikai vēlos, lai ari man drusku ripotu. Citādi autoritatīvi vienreiz jāpasludina, ka mūzika ir oficiāli privileģētā mūza.

Un ta beigu beigas es biju spiests no teatra aiziet, jo nebiju tik bagāts, lai tur strādātu.

Tātad, kā jūs redzat, nav jau nekāda īpaša stimula arī izdevniecībai plakātus taisīt, nodot eksportsalonā darbus, piedalīties ārzemju izstādēs, strādāt teātrī. Iestājas apātija, šis sengrieķu filozofu ideāls, kā saka Jānis Rokpelnis.

Bet tas bija jau vakar. Mūrī sāk parādīties plaisas, kaut būvēts viņš ir ar senām un stiprām tradīcijām.

Kad Ļeņins bija sevišķi sašutis par jauno padomju birokrātiju, bet tas bija vēl 20. gados, kad slimības simptomi tikko parādījās, viņš teica ārkārtīgi stiprus un sulīgus vārdus, es pat baidos to latviski pateikt: Наши учреждения — дерьмо, наши законы дерьмо. Мы умеем предписывать и не умеем исполнять. В наших учреждениях сидят враждебные нам люди, а иные наши товарищи стали сановниками и работают как дураки.

Domāju, ka no visiem mūsu viedokļiem pašreizējās atklātības gaisotnē pamazām formulējas demokrātiskas un humānas garantijas cilvēka kā unikālas personības brīvībai, vispusīgai attīstībai un aizsardzībai. Par cilvēka personības aizsardzību, par dvēseles

aizsardzību mēs vēl īsti neesam sākuši runāt. Personība un dvēsele ir ne vairāk gandētas un piesārņotas kā apkārtējā vide šos daudzos gadu desmitus.

Un ja mēs šodien atceramies visu to, kas ir noticis ar vienu no mūsu ievērojamākiem meistariem, ar Jāni Pauļuku, tad es izvirzu organizatorisku priekšlikumu — mākslinieku var izslēgt no Mākslinieku savienības tikai ar aizklātu balsošanu, pilnsapulcē. Tā būtu reāla personības aizsardzības garantija. Uz visiem laikiem.

Otrs priekšlikums ir radīt komisiju, kurā būtu juristi un Mākslinieku savienības pārstāvji, kas atklātības atmosfērā pārskatītu gleznotāja un mākslas zinātnieka Jurģa Skulmes lietu. Mēs nedrīkstam pieļaut, ka mākslinieks, mūsu kolēģis, kurš tik daudz ir darījis Latvijas kultūras laukā, kultūras mantojuma apzināšanā, vēl nesen kaut kur strādāja par kurinātāju.

Un mans pēdējais priekšlikums. Ir nobriedis jautājums par rīcības komitejas un ziedojumu fonda dibināšanu pieminekļa radīšanai, kas būtu veltīts personības kulta represiju upuriem mūsu republikā.

Nobeigumā es gribu teikt tā, kā saka brāļi Strugacki: «Un, ja būs jākaujas pa īstam, tad mēs būsim Gorbačova pusē!» (Ilgi, vētraini aplausi.)

Autora zīmējumi

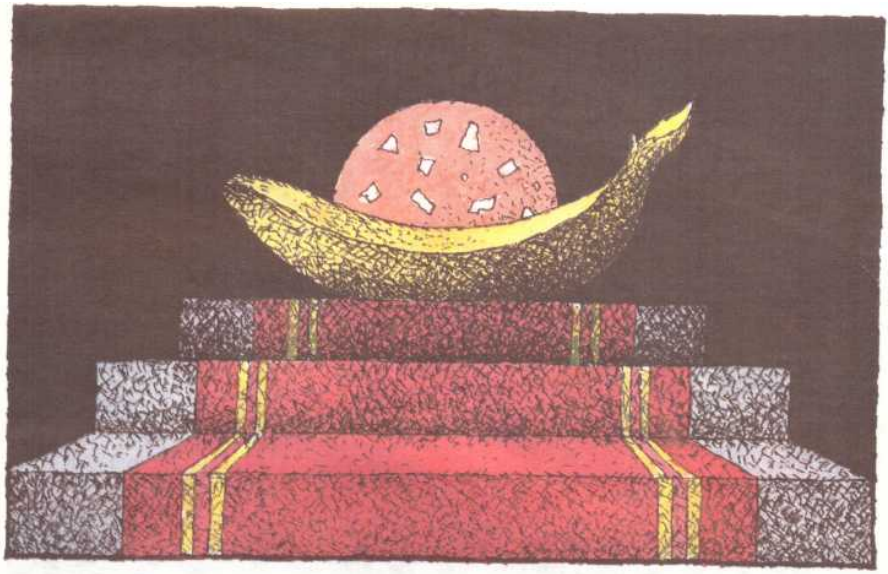

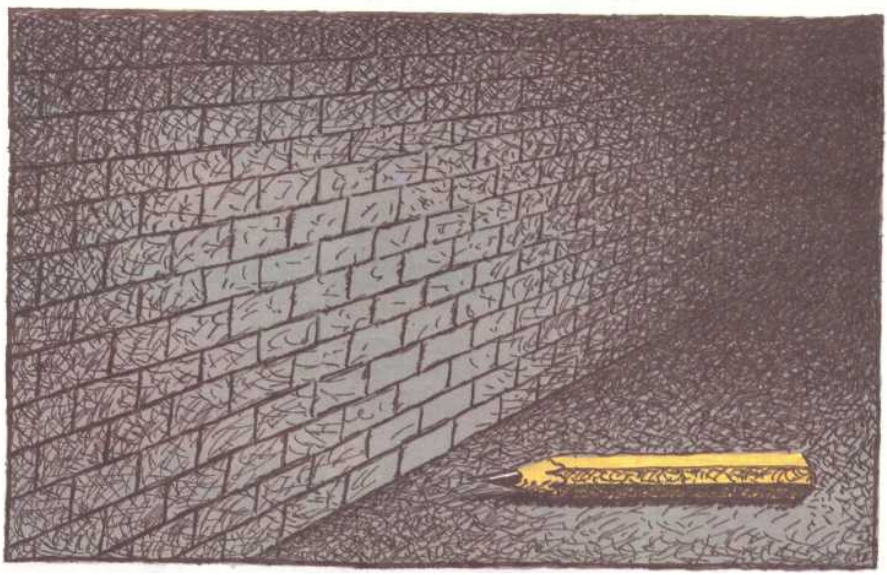

Jura Dimitera zīmējumi

KRISTIĀNS ŠICS

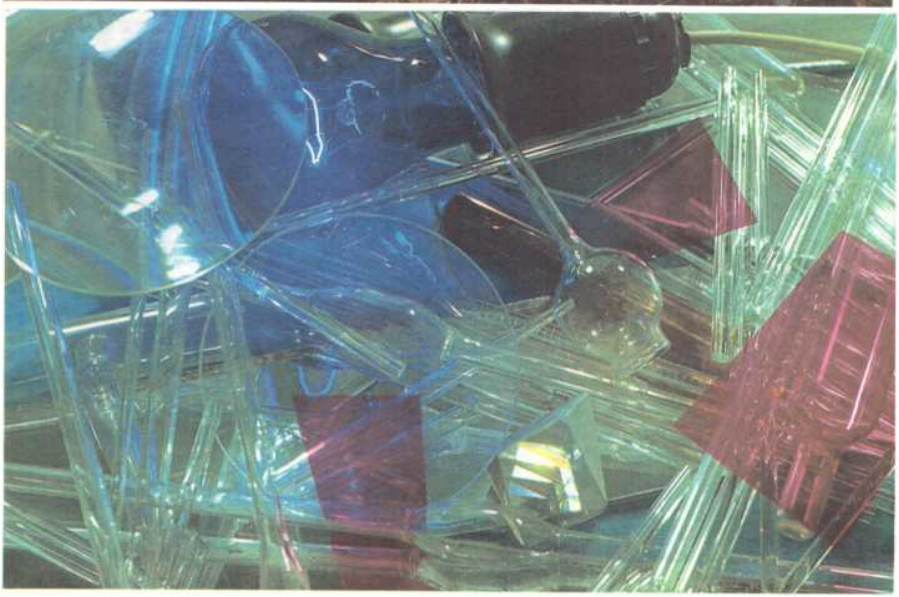

< s

WITH OR WITHOUT YOU» «AR VAI BEZ TEVIS»

</»

>
<
-J
Ui
i
i/i
cc
<
z

Es vēlos pastāstīt par mūziku, kura man palīdz. Palīdz kļūt stiprākam. Pastāstīt par cilvēkiem, kuri rada šo mūziku, un censties rast atbildi — kā rodas spēks, kas valdzina simtiem tūkstošus jauno cilvēku visā pasaulē. Rast atbildi caur savām un grupas U2 «liesmojošās balss» — BONO domām.

Tas notika pirms gadiem četriem. Toreiz vēl biju mērenā sajūsmā par izsmalcināto soulmūziku EARTH, WIND & FIRE ierakstos, POLICE un STINGS jau pilnīgi bija pārņēmuši manas rokmūzikai piederošās emocijas, savukārt, gluži skaidri biju sapratis, ka smagā roka pielūgsmes laiks vairs neatgriezīsies un es līdz pat šai dienai uzskatīšu, ka šī virziena augstākā virsotne ir pats 70. gadu sākums ar LED ZEPPELIN priekšgalā.

Vienā no nedaudzajiem brīvajiem sestdienas vakariem uzgriezu radio vidējos viļņus un aizbīdīju sarkano rādītāju līdz atzīmei «LUXEMBURG», cerot līdz tam brīdim, kamēr aizmigšu, izdzirdēt, vai neskanēs kas piemērots mūsu diskotēkas POLY stilam. Tā laiku

&a laikam uzzināju, ka, piemēram, GARIJAM CIMENAM parādījusies jauna plate un to derētu pameklēt pie vietējiem melomāniem,

ka draugu slavētais «jaunais STJUARTS» īstenībā ir KIMA KARNESA, bet UB 40 dziesmas lieliski «miksējas» jebkurā secībā. Tā arī pirmo reizi izdzirdēju U2.

KĀDS ļoti emocionāli dziedāja:

«Kāds cilvēks nāk mīlas vārdā.
Kāds cilvēks nāk un aiziet.
Kāds nāk, lai gāztu no troņa.
Kāds vientuļš sēž tukšā pludmalē.
Kads atgriežas klāts skūpstiem.
Mīlas vārdā.
Kas esmu es mīlas vārdā?»

Tā bija dziesma «Pride» («Lepnums»). Tā bija dziesma man. Otrreiz to izdzirdēju pusgadu vēlāk, kad beidzot izdevās sameklēt un ierakstīt visu skaņuplati «The Unforgetable Fire» («Neaizmirstamā uguns»). Jau toreiz pārņēma sajūta, ka tieši tādai ir jābūt jaunajai mūzikai, mūzikai, kura apklusinātu skeptiķus un pavērtu jau kuro reizi

gandrīz aizcirtušos rokmūzikas tālākās attīstības vārtus. Tas bija 1984. gada rudenī.

Bet 1978. gadā BONO bija ķēdēm un tamlīdzīgiem atribūtiem nokāries, diezgan pārliecinoša izskata Dublinas panku līderis:

«Protams, *tas bija teātris. Mani piesaistīja PĒTĪJA SMITA* un vēlāk arī SEX P/STOLS. *Bet visvairāk toreiz sajūsmināja RAMONES. Viskolosālākais bija tas, ka visas viņu dzies*mas *sastāvēja no trim akordiem, un tas muzikāli bija viss, ko es toreiz mācēju un, starp citu, arī tagad. (Smejas.) Pirms tam interesējos par īru folkmūziku. Tas nāca no ģimenes. Tur daudz tika dziedāts. Mans brālis bija tas, kurš iemācīja man tos trīs akordus.*

Skolas gados mani interesēja teātris. Skolā *pats nodibināju* drāmas *pulciņu. Vienā* no *lugām es dziedāju. Es atceros sajūtu, kāda* radās, *dziedot caur mikrofonu un dzirdot skaņu atbalsojamies no sienām. Es biju kā elektrizēts.* No *tā brīža līdz pat šodienai es izjūtu nepārvaramu vilinājumu* būt *uz skatuves.*

Bet pat tad, kad mēs (U2) sākām, ADAMS bija vienīgais, kuram pateicoties gājām tālāk. Viņš teica: «Man liekas, es zinu vietu, kur mēs varētu uzraut.» Es jautāju: «Ko uzraut?» — «Nu, uzspēlēt,» viņš teica. Es salecos: «Tu domā *— cilvēku priekšā? Bet mēs taču esam samazgas!» Adams mierīgi pasmaidīja: «Tieši tādas pašas ir arī SEX PISTOLS.»*

Tā viss sākās.»

U2 līdz pat šim brīdim muzicē nemainīgā sastāvā. Jau pieminētais ADAMS KLEITONS, basģitārists. Vienmēr smaidošs un lakonisks. Jūtas bezgala laimīgs, ja var stāstīt tikai par sevi. Bundzinieks LARUS MALLENS konsekventi nesniedz intervijas, jo vislabāk sevi izteikt varot tikai caur bungām. DEIVS EVANS, viņš arī Edžs (the Edge — Asmens, Žilete). Viens no visspilgtākajiem 80. gadu ģitāristiem. Klausoties viņā, rodas sajūta, ka tieši tā un ne savādāk jāskan un jāspēlē ģitāristiem — radītājiem. Un visbeidzot BONO, īstajā vārdā POLS HJŪSONS:

«Es esmu │oti neveikls sabiedrība. Es neesmu īpaši laba popzvaigzne un *vispār nedomāju, ka* esmu *līdzīgs tādai. Ja es būtu «laba» popzvaigzne, es nestāstītu par to, kā uzaugu, par strīdiem ar tēvu, par muļķīgām* raizēm, *pat cietsirdīgām pusaudža izdarībām, par to, ka* manai mātei tā arī nekad nepietika *laika, lai sniegtu to mīlestību, ko vēlas saņemt ikkatrs bērns. Es negribētu, lai tādas lietas parādās atklātībā. Es gribētu, lai cilvēki notic tam, ka esmu radies no zila gaisa.»*

Lasot šīs BONO izteiktās domas, mani pārņem gandarījuma sajūta, ka esmu uzticējies kādam cilvēkam jau daudz agrāk, vēl nezinot, ko un kā viņš teiks. Bet iekšēji jūtot, ka viņam, viņiem jābūt tieši tādiem, kāda ir viņu mūzika, — tiešiem, atklātiem, bez liekulības un maskarādes. Četri cilvēki uz skatuves, bez dejojošām puskailām koristēm, bez histēriskas uguņošanas vai «lāzeroša-nas», bez «svinīgas» aparatūras demolēšanas. Četri cilvēki ar savu mūziku 50, 60, 70 un reizēm pat 100 tūkstošu klausītāju auditorijām koncertos un vēl daudzkārt vairāk — mājās.

«Mūsu *mūzikas mērķis ir likt cilvēkiem sevi pārvērtēt, iedvesmot un iedegt viņos ticību saviem* spēkiem. *Visapkārt prevalē personiskā miera* un *pārticības doktrīna. Jūs pamazām ieaijā dziļā miegā,* un *jūs jūtaties LABI. Un ja U2 uzšļāc aukstu ūdens* palti šādai *dusēšanai, un* cilvēki sāk mosties, *tad ir jauki, un es jūtu, ka esam spēruši* vēl *soli tuvāk cilvēku dvēselēm,»* tā BONO 1987. gada augustā, bet astoņus gadus agrāk šādi:

–

«Mēs esam *apņēmušies sasniegt stāvokli, kurā mums būtu radoša brīvība. Lai varētu runāt ar klausītājiem tā, kā mēs gribētu. Šis stāvoklis atkarīgs no naudas un panākumiem,* un mēs pieliksim visas pūles, lai to sasniegtu.»

Nu tas ir sasniegts. Ko devusi slava un nauda? No vienas puses, cietuši mūziķu draugi, ģimenes, kurām paliek aizvien mazāk laika, bet pēc kā U2 joprojām tiecas, jo tās ir viņu saknes. No otras puses, grupa tiešām sasniegusi radošo brīvību.

«Es *butu nobrāzis līdz asinīm savu pirkstu kauliņus, laužoties pie* milzīgajām šovbiznesa *durvīm. Bet es esmu mūziķis* un *vēlos, lai man asiņotu rokas no bezgalīgas ģitāras spēlēšanas, meklējot jaunu izteiksmi* savām *domām.*

Reklāma, koncerti un viss, kas saistīts ar to organizēšanu, mūs neskar, un es uzskatu, ka tas ir normāls radošu cilvēku stāvoklis. Jūs teiksiet, ka tad *U2 sāk pārvērsties par preci, ko kā krekliņu var uzvilkt siltā vasaras dienā, bet mēs par to varam arī «nezināt». Visiem, kuri strādā mūsu labā, ir pietiekoši skaidrs, kas ir U2, un es nedomāju, ka kādreiz varētu tikt pārkāptas mūsu ētiskās normas.*

Bet varbūt *cilvēku var pamodināt arī universālveikalā, kad viņš domā, kuru traipu tīrītāju izvēlēties. Arī U2 ir viena no izvēlēm,»* BONO pasmaida.

Radošā brīvība, brīvība no administrēšanas, pirkšanas, pārdošanas, pierunāšanas un atrunāšanas, lūgumiem un pazemošanās, lūk, kādu to redzu es, dzīvojot šeit, Rīgā.

Esmu pilnīgi pārliecināts, ka gandrīz neviens pašmāju mūziķis, sākot ar deju pulciņa koncertmeistaru un beidzot ar RAIMONDU PAULU, nav varējis būt vienīgi un tikai mūziķis. Un mēs esam pie tā pieraduši. Reizēm gan pagaužamies, bet zinot, ka tāpat nekādas iēgas no tādām runām nebūs, ātri vien pieklustam.

Bet varbūt tas pat ir «labi», io kas gan notiktu, ja es, tu, viņš, viņa pēkšņi varētu darīt tikai un vienīgi to, ko gribam un varam, rīcību jebkurā mākslas veidā ieskaitot.

Varbūt mūsu garīgās potences būtu izsmeltas jau pēc pāris gadiem? Bet BONO domā šādi:

«Es *nekad* neesmu jutis, ka manas potences *varētu izsīkt.* Ne *garīgajā,* ne *fiziskajā ziņā. Kad mācījos skolā, atceros — skolotājs stāstīja par angļu rakstnieku VILJAMU BAT-LERU JEITSU. Stāstīja par viņa radošās darbības posmiem, par pilnbriedu un pilnīgu izsīkumu, par periodu, kad rakstniekam neesot bijis ko teikt. Bet* viņš *taču varēja uzrakstīt tieši par to, kā ir, kad nav ko teikt.*

Nav jābaidās sevi izteikt visos pašu aizraujošajos veidos. Ar vienu no *saviem labākajiem draugiem performance mākslinieku, dziedātāju un rakstnieku GELVINU FRAIDIJU mēs rakstām lugu, kuru ceram drīz pabeigt. Kad strādājām pie «THE JOSHUA TREE» (pagaidam pedeia U2 skaņuplate — «Džošua koks»), es daudz gleznoju. Vēlāk kopā ar* draugu sarīkojām izstādi Dublinas *galerijā. Mums ar Edžu ir vesels lērums visvisādu rakstu darbu par U2 un daudz ko citu. Varbūt kādreiz tos publicēsim. Bet vispār es apzinos, ka kaut ko spēju tikai tāpēc, ka man ir* U 2.»

Es varu tikai apskaust šādu situāciju, jo arī man tā šķiet visatbilstošākā, jo arī es nevaru pastāvēt viens, bez citiem — bez ģimenes, draugiem, «JAUNA MĒNESS». Tas ir mans vājums, no kura man nav bail. Un es zinu, ka neesmu viens.

«U2 ir vienīgais veids, kā mēs varam dzīvot. Mēs ļoti mīlam viens *otru un mīlam savu darbu. Un šeit ir tā dzirksts. Ir brīži, kad tā tikko kvēlo, bet tomēr mēs to jūtam. To var neredzēt, bet tā ir starp* mums *un nākošajā brīdī tā pārvēršas liesmojošā sārtā. Mēs nekad nebūsim grupa, kas pļāpā par mīlestību, bet gan grupa, Kas mīl savu mūziku un ir* bezgala *uzticīga tai,»* tā BONO, ED2S, ADAMS un LARUS — kā tagad jo bieži var lasīt un dzirdēt — viena no lielākajām mūslaiku grupām U2.

«I Can't Live With or Without You» dungo kāds man trolejbusā blakus. Un es iedomājos — lūk, vēl viens Tavs potenciālais draugs, un atbalsojos — With or Without You . . . Bet tālāk — jau mana pietura un ausīs dzied vairs BONO viens pats. Un tobrīd ar to pietiek.

P. S. *Šī* raksta mērķis ir ieinteresēt. Pirmām kārtām, par mūziku.

Bet tiem, kuri kolekcionē hronoloģiskus faktus, varu piebilst, ka U2 «vecums» ir 25—27 gadi, ka U2 izruna tulkoias kā «Arī Tu» («You Too»). Ka Īrijas valdība vairākkārt piedāvājusi BONO kļūt par jaunatnes lietu ministru, bet viņš apzināti atteicies. Ka viņš gribētu bērnus, bet negribētu, lai būtu puika, kurš kļūtu tāds pats kā viņš.

Tā, lūk.

No anqlu valodas tulkoja mans draugs MARTINS BAGĀTS.

BOLDERĀJAS DZELZCEĻA BLŪZS

Trijos naktī viņi pulcējās siltumnīcā

Tur bija pilsonis

fotogrāfs

gājējs

un daži

citi vēl.

Viņi gāja uz Bolderāju no tumsas uz gaismu pa sliedēm pār pļavām un vēl kaut kam pāri

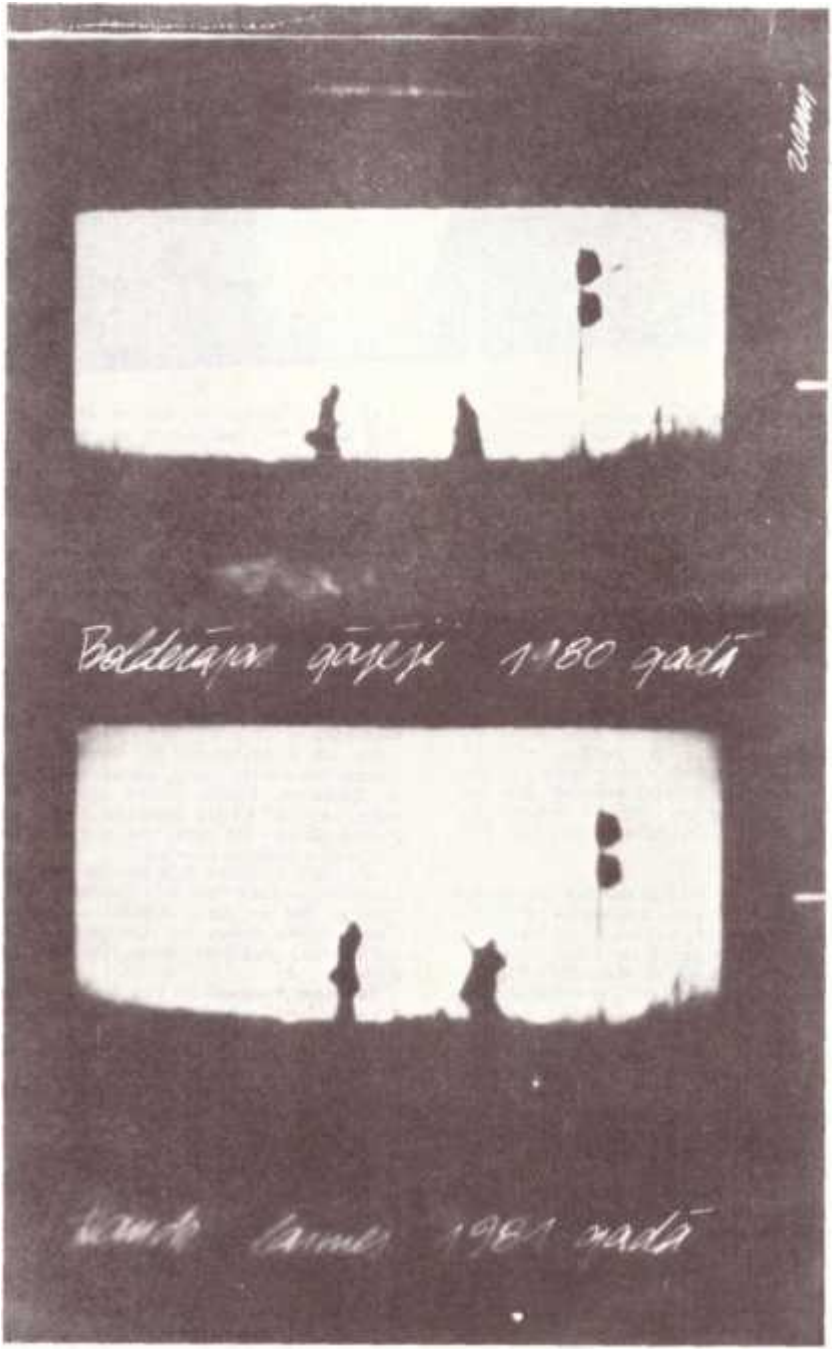

Pa ceļam viņi atrada stabu ar uzrakstu iAfākus sliedēm dzelzce|a malā ieraktu zemē

Tur bija ziņojums:

Apstājies un izlasi Bolderājas gājēj Apstājies un ieturi maltīti Šeit

Ja tev kāda no olām saplīsusi Apēd to šeit Ja tev visas veselas Apēd tās Bolderājā

Tie, kas to zin,
Apstāsies
Tie, kas to nezin,
Nenāks šeit un nelasīs
Un viņi ēda saplīsušās olas
No burciņām
Maisiņiem
no papīriem
Katrs savu
saplīsušo
olu
Veselās olas atstāja tiem,
kas neatnāca
burciņā uz
Bolderājas
Dzelzceļa tilta
Dzelzsbetona
Balstiem

Tas bija «Bolderājas cikla» pirmais gājiens, 1980. gada novembra beigās. Viņi (H. Lediņš, J. Boiko un I. žodžiks) sapulcējās pie Hardija siltumnīcā, laiks pieturējās stipri auksts, tik auksts, ka patvārī, kurā vārījās tēja, aizsala krāniņš un tēju nevarēja dabūt laukā. Šinī absurdā varētu ietvert visa procesa simbolisko jēgu, kas, veicinot aktīvu, piesātinātu iekšējo, garīgo dzīvi, tiešu praktisku — taustāmu — labumu sabiedrībai nedod. «Bolderājas cikls» ir pretstats ikdienas apziņas stihijai, ikdienas apziņas dabiskumam, tas prasa distancēšanos no ikdienas dzīves realitātes. Lai izprastu šis darbības būtību, nepieciešams sevi ievadīt citā režīmā, tas prasa piepūli, darbošanos ar sevi. Lai šajā darbībā noskaidrotu sev būtiskas lietas, ko nevar izdarīt ikdienā, lai iegūtu līdzpārdzīvojumu, kas ļautu darbību (šajā gadījumā — akciju) izprast.

cauri mežam, tad pāri bezgalīgiem laukiem un nonākam beigās rūpnieciskā rajonā. Tas nav pārgājiens, drīzāk rituāls, jo tiek veikts reizi gadā, sākot ar 1980. gadu, turklāt šos gājienus neatkārtojot vienos un tajos pašos mēnešos. Kad mēs būsim izsmēluši 12 mēnešu limitu, izdomāsim kādu jaunu likumsakarību. Pa ceļam notiek akcijas un rituāli, tāpēc tas nav vienkāršs pārgājiens, un visi, kas tajā ir piedalījušies, to arī atzīst. Nav vienkāršs pārgājiens arī tāpēc, ka mums ir sava himna:

Gājiens pa Bolderājas dzelzceļu ir pasākums, kurā apvienojas garīgās un fiziskās kvalitātes. Ja Lorijai Andersonei tas notiek tūkstoš cilvēku klātbūtnē, tad mēs pasākumu fiksējam vienkārši — vai nu ierakstām videokasetē, kā tas bija pēdējo reizi (1987. g.), vai fiksējam kaut kādā citā veidā. Faktiski Bolderājā ir tāda bries

(Sarunajas arhitekts Hardijs Lediņš un topošais mākslās zinātnieks Normunds Lācis)

mīga vieta un it kā doties uz turieni nebūtu vērts. Bet tieši tas fakts, ka mēs uz turieni ejam, ir [oli būtisks, — mēs vienmēr izejam no mājām tā, lai ceļā notiktu tumsas un gaismas nomaiņa: vai nu agrā rītā, kad ārā vēl ir tumšs . . . tad pa ceļam kaut kur Spilves pļavās uzlec saule. Vai arī otrādi. Mēs ejam vakarā, kad saule noriet. Gaismas nomaiņa ar tumsu ir viens no spēcīgākajiem iespaidiem. Otrs ir tas, ka mēs izejam cauri visai iespējamai dabai, cauri pilsētai, pāri pārbrauktuvēm, tad

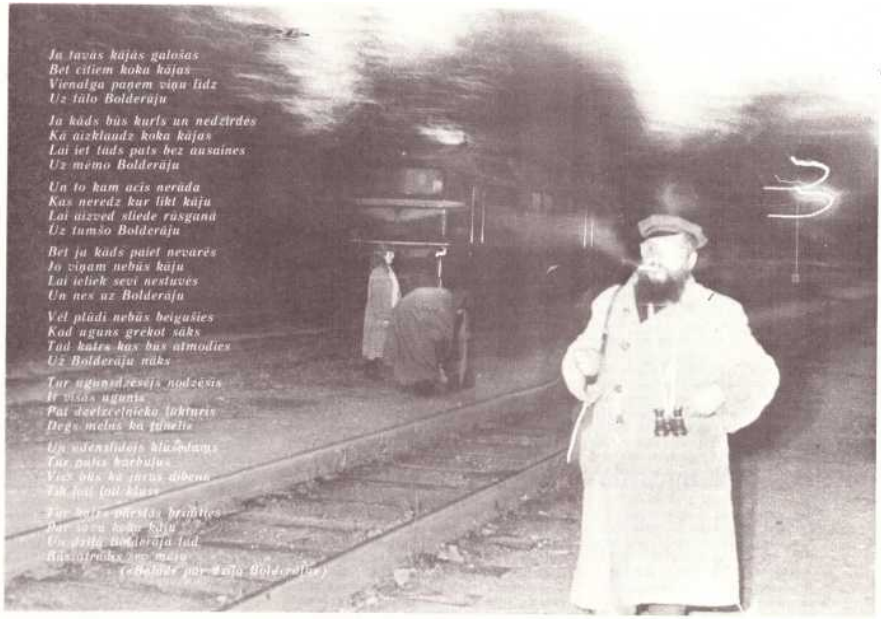

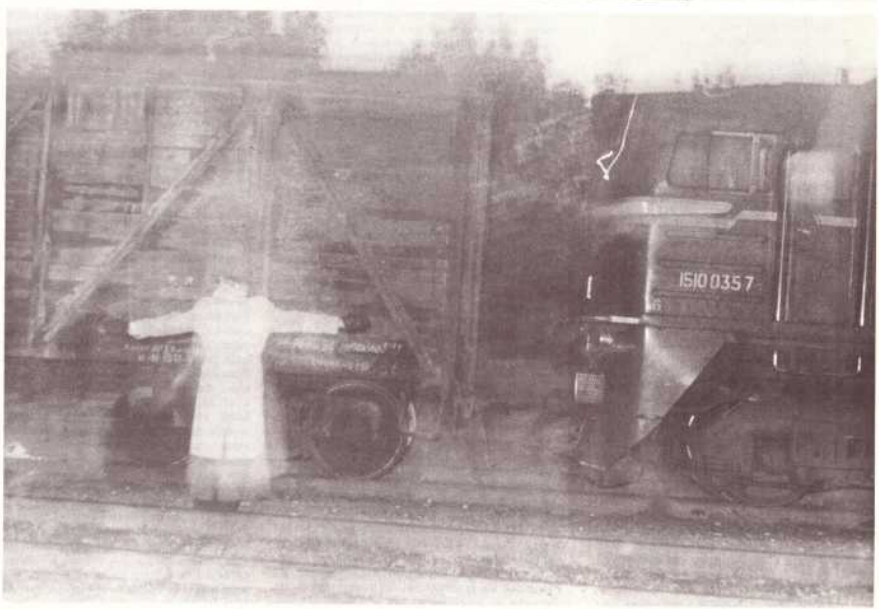

Daļa no rituāla ir pati gatavošanās gājienam, somu kārtošana, mūzikas instrumentu, tehnikas iekraušana. Pastāv ari īpaši rituāla elementi, kā, piemēram, olas (vārītas), kuras tiek sasistas pret sliedi un apēstas vienā un tai pašā vietā. Tiem, kas neatnāk uz gājienu, vārītās olas pa ceļam tiek atstātas zināmās vietās. Tad vēl mēs gājiena beigās ierokam zemē olu pēc ķiniešu tehnoloģijas (māta apvalkā iesaiņotu, tā, lai gaiss netiek klāt). Notiek fermentācija, ola paliek melna, un pēc gada viņu var ēst. Protams, tas ir vairāk filozofisks nekā gremošanas process un viss pārējais tāpat.

Kā filozofisks process tas prasa ieņemt kādu mākslīgu pozīciju. Šeit es domāju par tavu jautājumu, vai atsevišķi momenti darbībā nav uzspēlēti, nedabiski. Varbūt, ka tas tā ir, jo — ja tev ir Ildzi videokamera, fotogrāfs un ja visa akcija notiek it kā nekontrolēti, ir nepieciešami inscenējuma punkti, vietas, kur notiek iepriekš sarunāts inscenējums . . . Process notiek starp racionālo un iracionālo, situācijas dažādu objektīvu un subjektīvu apstākļu dēļ veidojas dramatiskas, kā, piemēram, 1981. gadā, kad akcija notika jūnijā, pūš īsts ziemas vējš. Piedalās 2 cilvēki — Hardijs un Boiko Juris. Akcija tiek fiksēta ar gleznošanu, J. B. to dara eļļas tehnikā, H. L. akvarelī. Mērķis nav cīnīties par vides sakoptību un iejusties Bolderājas «būdu» cilvēku ādā. Bet Bolde-rājas akcija kā ideju ģenerators devusi impulsus citām, ar vides sakopšanu saistītām parādībām. Tāda bija akcija «Māja Bol-derājā», kuras fiksētie rezultāti bija apskatāmi Arhitektu savienības veidotajā izstādē un kuras būtību vislabāk raksturos

H. L., J. B. dzejolis ar nosaukumu «Māja Bolderājā»:

Uz Bolderāju eju es Uz svešo Bolderāju
Uz Bolderāju eju es Tur būvēt gribu māju
Tur tādu māju gribu es Bez durvīm un bez sienām
Pats būvēšu to māju es Ar puņkiem un ar slienām
Tā māja būs no putekļiem No pelniem un no rūsas
Tā māja būs no caurumiem No melnumiem un no tumsas
Sev tādu māju gribu es Lai neredz manu māju
Tur pārdošu es biļetes Uz citu Bolderāju

Bez akcijas «Māja Bolderājā» no Bolderājas gājieniem ir atvasinātas arī citas līdzīga rakstura parādības, kuras nav fiksētas kaut kādā veidā, tāpēc tās nevar uzskatīt par akcijām. Jā, vēl par pašu terminoloģiju — pie mums pieņemts bieži izmantot akciju, hepeningu, performance kā ekvivalentus jēdzienus, kaut gan šeit pastāv atšķirības un diezgan būtiskas. Trīs vārdos tas būtu tā: akcija — konceptuāls un dokumentējams process, publikai nav obligāti jābūt. Performance — minimāta kustība, minimāla mūzika, minimāla telpiskā instalācija ar publikas piedalīšanos. Hepenings ir vairāk teatralizēts uzvedums, tuvāks teātrim, un tam nepieciešama publikas klātbūtne. Termins ir attiecināms vairāk uz 50. gadiem, faktiski tagad šis jēdziens ir izgājis no modes vai, labāk teikt, novecojis, tas ir pirms manas mākslas pieredzes.

1982. gada Bolderājas gājiens notiek vēlā rudenī, sniega vēl nav, un Bolderājas gājēji dodas ceļā pēc sniega, un patiesi, pēc dažām dienām uzkrīt pirmais sniegs. Vēl jo vairāk pārliecina tas, ka galvenokārt ir vērojams rituāls, nevis vienkāršs pārgājiens. 1983. gadā akcija notiek aprīlī, 1984. gadā tā tiek fiksēta vienīgi magnetofona lentē, un, atskaņojot to, dzirdams vienīgi klusums un četrās vietās — pāri lidojošo lidmašīnu motora skaņa. 1985. gada gājiens (rituāls) notiek 31. decembri — pretī tumsai (atšķirībā no pārējiem, kas

norisinās pretī gaismai), 1986. gada 30. maijā kopā ar mūziķiem — kontrastu un jaunu sajūtu ģenerēšanai. Rietumvācu rakstnieks Mikijs Rēmanis par šiem pasākumiem saka tā, ka tas ir kaut kas starp dzenbudisma un Kalifornijas high-tech filozofiju. Dzenbudisms ar tādu meditācijas palīdzību cenšas atraut cilvēku no realitātes, savukārt Kalifornijas high-tech filozofija dara to ar mākslīgiem līdzekļiem, ar sevišķi augstu tehnoloģiju, bet principā abas divas ir vērstas uz vienu rezultātu.

Tas, ko mēs darām, ir kaut kur tā pa vidu. Jā, tad vēl ir viens moments, kuram jātiek pāri, jo — ja tu zini, ko tu dari, kāds tam ir mērķis, nekas un neviens nedrīkst tevi traucēt, vienalga, vai tur ir tūkstots cilvēku, vai viņi uzdod muļķīgus jautājumus, tas tevi nedrīkst traucēt, tu — dodies uz Bolderāju . . . Es nezinu, vai ir jābūt aktierim ar kaut kādām dotībām . . . laikam jau ne. Mās filmēja Rietumvācu televīzija Līgo vakarā — tādu pasākumu, kas saucās «Vasaras neziņa». Un tur ari bija tā — šķiet, ka nekas nenotiek. Vesela brigāde atbraukusi filmēt, un nekas nenotiek! Līdz beidzot viņi saprata īsto jēgu — vasaras saulgrieži, viss apstājies tādā kulminācijā, tādā smailē, un notiek Neziņa. Pēc šādiem un līdzīgiem pasākumiem visi personīgie līdzekļi ir izsmelti pilnībā un ieceres ir arvien grūtāk realizējamas, jo pieaug prasības pret sevi. Lai kaut ko īstenotu, jāiegulda arvien lielāki līdzekļi. Un kaut kā negribas atkāpties no tā, kas jau ir sasniegts, piemēram, kaut vai no kompjūteru pielietošanas. Varētu taisīt par labu ekoloģijai, noliedzot tehnoloģiju, taču negribas atteikties no tā, ko piedāvā tehnoloģijas evolūcija . . .

Man ir tāds viedoklis pašreiz: ja tev nav ko teikt, tad darīt tikai darīšanas dēļ nav vērts, pie tā mēs arī cenšamies pieturēties. Man piezvanīja P. B. un teica: «Ir brīvs planetārijs!» Es pateicu JA, jo mums bija gatava svaiga aptuvenās mākslas koncepcija, un P. B. bija pārsteigts, ka mums ir jau gatava ideja. Šeit slēpjas šodienas mākslas problēma, — jo var atļauties uztaisīt visu. Tikai — vai tam visam ir kāds pamats, vai tā ir tikai tāda rotaļa? Man tāda rotaļa liekas O. Tilberga instalācijas. Tas ir ļoti apsveicams fakts, ka beidzot kāds no mūsu paaudzes māksliniekiem ir ienesis instalācijas «tautā». Būtu interesanti, ja to darītu art slaveni mūsu mākslinieki, kuri atteiktos no saviem tradicionālajiem žanriem — gobelēniem vai gleznieciības un veidotu vides objektus, tur varētu iznākt zināmas kvalitātes.

Domājams, ka situācijai pašlaik nav tādu objektīvu sociālu apstākļu, kas diktētu nepieciešamību pēc šādām pārvērtībām.

O. Tilbergs varētu būt šī «ekoloģiskā» virziena pārstāvis, bet «tehnoloģiskais» virziens jau nav pārāks tikai tāpēc un ar to vien, ka seko ZTR un progresam. Tas ir pareizi. Skaidrs, ka iet pa ekoloģisko ceļu ir vieglāk. Mēs arī šogad aizbraucām uz Piebalgu, un izspriedām, ka neņemsim līdzi furgonu ar aparatūru, bet ierakstīsim visu akciju vienkārši magnetofona lentē — ekoloģija pret tehnoloģiju.

Divdesmitais gadsimts ar ZTR attīstību pavēra plašas iespējas dažādu mākslinieciskо paņēmienu pilnveidošanai, jaunu virzienu un stilu attīstībai, par izejas materiālu ņemot mākslas darbam rūpnieciski ražotas klišejas, gatavus mezglus, priekšmetus un ne tikai. Par jauna mākslas darba pamatu varēja kalpot iepriekšradītie, kā to redzam pie Maksa Ernsta un citiem. Lidzīgas parādības var atrast mūzikā, kino. Šie paši principi izmantoti tavā Aptuvenās mākslas izstādē planetārijā . . .

Jā, tā tas ir. Man liekas, ka šīs iespējas ir plašas un tās paplašināsies, — ņemot vērā to, ka ir personālie kompjūteri. Pagaidām tie mums pieejami mazā skaitā, bet jo vairāk kompjūteru mums būs, jo šīs iespējas būs plašākas. Rakstot mūziku, mēs nonācām pie tāda jēdziena kā aptuvenā māksla, kas bija pavisam negaidīti. Izmantojot kompjūterus, ar kuriem iespējams ierakstīt visu ļoti precīzi, līdz pēdējam ciparam, teiksim — no 23 līdz 27. Tad tur ir tāda vieta, kur vajag iedziedāt. Operators prasa, uz cik vajag iedziedāt? Es saku: aptuveni vajag šitā, un tas «aptuvenais» izrādās 24. Bet es esmu viņu iedziedājis, kā protu. Tādā veidā radās aptuvenās mūzikas koncepcija. Un tālāk tā tika pārnesta uz mākslu. Vienmēr kaut ko darot iznāk tā, ka rodas paralēlas idejas, kas attīstās neatkarīgi no galvenās idejas, tāpat kā no Bolderājas akcijas radās «Māja Bolderājā». Vai atkal — rakstot mūziku kādai teātra izrādei, radās koncepcija par binokulārajām dejām, kas ir jau ārpus mūzikas ietvariem, tas jau ir rituāls. Mēs to gribējām novest līdz mākslas līmenim. Aptuvenās mākslas izstādē tas bija paredzēts, bet vienkārši pietrūka spēka. Uz kompjūtera bija acs, bet tas nebija tā realizēts, lai jebkurš varētu pienākt pie šī kompjūtera, nospiest podziņu, un viņam uzreiz parādās binokulāro deju programma . . .

Neesam atmetuši vēl kādu cerību: mums ir gatavs klips televīzijai, to varētu parādīt televīzijā kā binokulāro deju piemēru. Tikai vajag vēl ieguldīt papildu darbu, izmantojot skaitļotāju tehniku, kvalitatīvi samontēt. Man šķiet, ka tajā brīdī tas bija Latvijā pirmais mūzikas klips, kas veidots tikai ar skaitļotāja palīdzību. Tas bija 1986. gadā.

Planetārija akcijas būtība vairāk uztverama ar jūtām nekā ar prātu . . . Var uzskatīt par pašmērķīgu manipulēšanu ar tehnisko aprīkojumu, saslēdzot vienā veselā kompjūterus, atskaņošanas, videotehniku, iesaistot dzīvo mūziku, bet viss kopā neapšaubāmi veido kaut kādu noteiktu skaņu. Savukārt Nebijušu sajūtu restaurēšanas darbnīcas filozofijai ir vairāk sekundāra nozīme, jo, lasot šo filozofiju, noskaņa neveidojas . . . *Tas jau varbūt ir tas galvenais, tas fīlings, lai iedotu cilvēkam impulsu. Piemēram, kāda meitene. Ja viņa otrā dienā saka, ka viņa nevar saprast, vai viņa bijusi kaut kādā sapnī vai realitātē, tad tā ir labākā atsauksme no visa pasākuma. Var meklēt tur ko konkrētu un noteikti var arī atrast, varbūt kādas kompozīcijas likumsakarības. Var jau. Bet, tā kā viss «pasniegts» zem aptuvenās mākslas izstādes izkārtnes, viss tur ir vienreizējs, viss nepārtraukti mainās. Un lai visur būtu klāt,*

nepietiek, ka tu atrodies zālē. Jābūt arī kafejnīcā, jo arī tur ar paralēlā monitora palīdzību tiek demonstrēta daļa akcijas. Arī kafejnīcā izpaužas reakcija uz akciju, nu, piemēram, televizora ekrānā tika rādīta filma ar mērkaķiem zooloģiskajā dārzā, un oficiantei no uztraukuma izlija kafija. Tā ka viss ir savstarpēji

saistīts. Tad vēl. Faktiski jebkurš darbs ir ar kādu mērķi, kas tuvs pašmērķim. Vienalga, vai tā ir akcija, kas ilgst divas stundas, vai izstāde, kas ilgst divas nedējas, tāpat visi uz to neaizies . . . Tagad daudziem nepatīk runāt par ārzemēs aizgūtiem virzieniem, mēģinot automātiski nodalīt latviešu mākslu no kopējām pasaules mākslas attīstības tendencēm. Es pateikšu savu viedokli caur M. Poļa mākslas prizmu. Ņemot to kā

piemēru — kur ir tas jaunais, kas atšķir viņu no «ārzemju virzienu atdarināšanas». Polis ir postmoderns mākslinieks. Ko viņš mazāk vai vairāk svaigu pasaka šī jēdziena ietvaros, tur jau viņš sevi ir nodalījis no tā acīmredzamā, kur nav attīstības. Bet viņš ir ielēcis tur, kur tagad saistās kaut kādas cerības. Piemēram, Rietumos tāda postmoder-nistiskā mākslas diskusija ir pati aktuālākā lieta, kaut arī viņiem pašiem nav īstas skaidrības šī postmodernisma jēdziena tulkošanā. Bet, kad Rietumberlīnes mākslas kritiķi ieradās pie Poļa darbnīcā, tad viņi teica: «O, tas taču ir postmodernisms!» Jo tas, ko viņš dara, ir aktuāli. Šobrīd. Varbūt tā konkrētā izpausme, tas Bronzas cilvēks ir kaut kur redzēts, bet visas manipulācijas un paralēlās uztveres iespējas, daudznozī-mība, kas tur parādās, — tās ir svaigas. Šobrīd Polis savā akcijā (jo tā ir akcija) iesaista visu publikas attieksmi, tieši ar to viņš piesaista. Viņš gaida reakciju uz savu «otro es». Viņš ved Bronzas cilvēku cauri pilsētai un priecājas par reakciju, kas veidojas ap viņu. Es domāju, ka tas nav nekas jauns ne Eiropas, ne pasaules mērogā, bet pie mums, kā viņš to pielieto, tas ir kas jauns. Es jau domāju, ka Polis ar savu Ego būs visas iespējas izsmēlis, bet viņš cilvēku nokrāso bronzas krāsā un attīsta savu koncepciju tālāk, virzot to uz kaut kādu sociālu problēmu risināšanu, uz pārkārtošanos, vai vienalga, kā to sauc. Šim Ego parādās jauns sociāls konteksts. Mana pamatprofesija — arhitekts; pēdējā laikā arvien grūtāk paliek apvienot visas aizraušanās — arhitektūru, mūziku, akciju mākslu. Jā, nu reālās projektēšanas izjūtu varbūt es esmu pazaudējis, bet, tā kā savā kantorī nodarbojos ar arhitektūras zinātni, manā uztveres laukā ir visas tās aktuālās arhitektūras problēmas, kuras dominē pasaulē. Tas, ka man nav viens saimnieks, bet daudzi, pat palīdz — vienā sfērā darbojoties, atpūsties priekš citas. Par postmodernismu es informāciju ieguvu caur arhitektūru. Domāju — postmodernisms, ka tas varētu izpausties mūsu mākslā, tā varētu būt kaut kāda liela, globāla līnija, kas pašlaik jau eksistē, tikai tā nav teorētiski apzināta un kopā savilkta. Pasaules praksē diskusija par postmodernismu pagaidām notiek tādā filozofiskā līmeni. Kas tad seko pēc modernisma? Mēs zinām, cik tālu ir modernisms. Mēs mākam viņu nokritizēt. Bet kas seko pēc tam, kā konstruktīvi izveidot kaut kādu kopainu, tas jau ir diezgan problemātiski. Un šī problēma ir atklata arī pie mums. Radīt ko jaunu nevar, balstoties tikai uz grāmatu un žurnālu informāciju. Tas nedod iespēju redzēt pasauli. Lai nonāktu skaidrībā, kas ir kas, ir jābūt pasaulē un jāredz reāli piemēri. Mums bija akcija uz Mākslas dienām — ar piepūšamam zivīm, bet viņas bija tik lielas, ka mēs nevarējām tās attransportēt uz Rīgu, aizvedām tikai trešo daļu, pēc tam viņas glaba-jām Anglikāņu baznīcā. Vēlāk vācām zivis projām un izveidojām akciju «Panākšanās». Pirmās akcijas nesa sevī zināmu spēles momentu. Tās bija izklaidējošas. Pakāpeniski pārejot uz dziļāku koncepciju (un spēles dalībnieki zina šīs koncepcijas noteikumus un pakļaujas tiem), izkristalizējās doma, tādējādi vairāk attālinoties no pieaugušu cilvēku

spēles un tuvinoties tam, ko varētu saukt par mākslu, par akciju mākslu. Labi ir, ka mums izveidojušās tādas grupas, kurām ir pieejama videotehnika, piemēram. Vieniem ir vajadzība pēc jaunām izpausmēm. Mums, savukārt, vajag atrast savu ideju realizāciju. Tas mūs arī vieno. Pirmā videofilma «Cilvēks dzīvojamā vidē», kurā vispār bija nenormāli meklējumi. Trīs dienu laikā bija jāuztaisa šī filma, un to mēs arī izdarījām. Izdevās atrast cilvēku ar videokameru. Jātēlo cilvēks-bi-rojs vienā personā, kurš nepārtraukti sēž pie telefona, zvana, meklē, brauc kaut kur un gādā . . . Sī filma bija pusotru stundu gara, savukārt Bolderājas 1987. gada gājienu mēs iemūžinājām trīs stundas garā filmā, un šī filma pārsteidzoši labi «skatās». Cilvēki, kas gājienā nebija piedalījušies, nosēdēja tās trīs stundas bez problēmām un noskatījās . . . Tāpēc mūsu saruna no šī viedokļa ir nepilnīga, jo bez filmas nevar gūt īsto priekšstatu par Bolderājas cikla akcijām.

No kreisās: Hardijs Ledinš, Juris Boiko, Ingūna Černova

gaismas vēl nav tumsas vēl nav es eju uz Bolderāju

Izmantoti Hardija Lediņa, Andreja Granta un Māra Bogustova foto

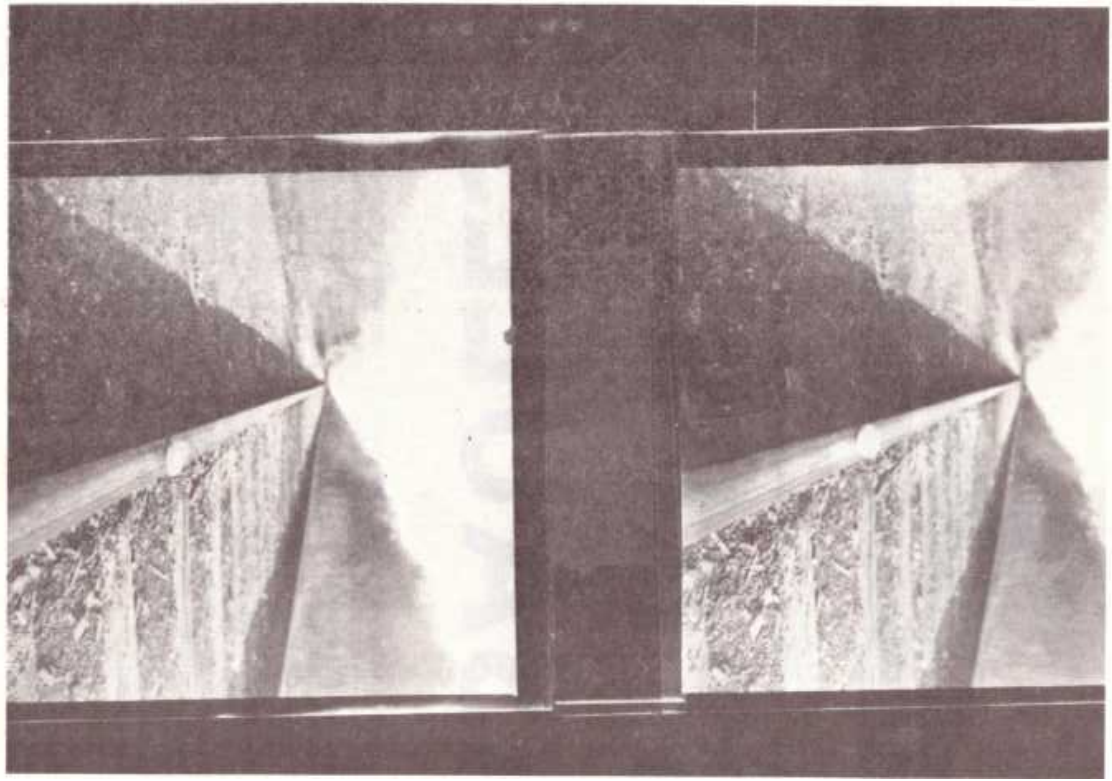

lietus līdz noguris lietus līst aizmieg es eju uz Bolderāju
mēness nāk līdzi nāk kamēr nodilst es eju uz Bolderāju
sliede nāk'līdzi nāk kamēr sarūs es eju uz Bolderāju
acu man nav ausu man nav viens es eju uz Bolderāju
mutes man nav ceļš svilpo pats tā es eju uz Bolderāju
zeķu man nav kurpju man nav klusi eju uz Bolderāju
kāju man nav un nepaliek pēdas miglā eju uz Bolderāju
kas tur nāk miglā Bol derāja kurp iesi es eju uz Bolderāju
«Bolderājas dzelzceļa blūzs»

Jā, ir tāda doma sagaidīt 2000. gadu uz Bolderājas dzelzceļa . . . Tad man atliek Tev novēlēt tikai laimīgu jauno (2000.) gadu! ha-ha.

Paldies.

1987. gada novembris

X

PUBLICISTI KA

ARNIS SABLOVSKIS

I

STARP PASAULES

Daudzi no viņiem tā arī saka — tās ir divas atšķirīgas pasaules. Agrāk par viņiem nerakstīja vispār. Tomēr realitāte kļuva arvien skarbāka un tiešāka. Vienu no maniem skolas biedriem pirms diviem gadiem apglabāja zalvju pavadībā. Studiju biedrs pirms pusgada no turienes atgriezās. Vistiešākā mūsu līdzcilvēku ikdiena.

Tagad būtu jārunā. Tikai — ar kādu mērķi! Un par ko vairāk — par viņiem, kuri tur aizgāja un palika, vai par tiem, kuri atgriezās, bet varbūt par mums pašiem — netiešajiem dalībniekiem! Lai parādītu, cik daudz mēs vēl nezinām par tuvākajā apkārtnē notiekošo, vai arī par to, ka demokrātijai jāattīstās, lai tiktu sasniegta informācijas objektivitāte . . .

Daļa no viņiem atsakās runāt. Viņiem dod īpašas tiesības, taču ir tādi, kuri atsakās arī no tām. Viņiem ir ordeņi, viņi tos nenēsā. Varbūt, ka viņi nemaz negrib, lai viņus kā īpaši izdalītu, priekšā liktu. Tieši tāpēc, ka viņi tam visam tik tuvu bijuši, tieši tāpēc . ..

Atis Pašeiko ir P. Stučkas Latvijas Valsts universitātes Juridiskās fakultātes S. kursa students. Afganistānā viņš dienēja no 1983. gada rudens līdz 1985. gada pavasarim. Vakar, kad mēs runājāmies, viņš jau zināja, ka viņam piedzimis dēls:

— Es šaubos, vai par to pašreiz var un vajag teikt pilnīgu patiesību. Tagad jau runā gan par turieni, taču pirms trim gadiem, kad tikko pārnācu, — pilnīgs klusums. Tāda viltus sasteigšana nav īpaši laba, tā var radīt lielu tukšrunāšanu un būtisku faktu noklusēšanu. Mūs aicina uz skolām, bet skolotāji un instruktori pagaidām vēlas, lai runājam pareizvalo-dā, t. i. — viņiem tīkamo. Citreiz atkal grib pataisīt par priekšā liekamajiem veterāniem, kuri nu rādīs īstos dzīves kritērijus. Cilvēkiem šobrīd ir vajadzīgas stabilas, skaidras mērauklas. Varbūt beidzot pienāks laiks, kad mēs tās nemeklēsim asiņu — kara notikumos ... Var jau to visu vēl saukt par pagājušās stagnācijas rezultātiem, tomēr mēs drīkstam pieprasīt, lai ikkatru lietu publiski, sabiedriskās domas līmenī, risinātu vismaz dialektiski.

Tā nav vienkārša sajūta, kad tuvu līdzās pastāv iespēja, ka tevi var nošaut. Protams, bija baismi, kā katram normālam cilvēkam, kurš piedzimis tādēļ, lai dzīvotu . . .

— Ja tev tūlīt uz vietas būtu iespējams piepildīt 3 vēlēšanās, mērogu un reģionu vari izvēlēties pats, turklāt nosacījums tāds, ka tās noteikti piepildītos . . .

— Es pilnībā izvestu mūsu karaspēku no Afganistānas un tad varētu domāt, ko darīt tālāk ... Ja tikai pietiktu tik daudz uzticības un pārliecības, ka amerikāņi neieved savējo. Bet uzticēties taču arī ir

jāmācās. Gan valstīm, gan atsevišķiem cilvēkiem liekas, ka ārpolitiķi to pašreiz arī mēģina darīt.. .

Otrā! Tā būtu līdzīga tai, kuru kādreiz formulēja Imanuels Kants: «Fiat justitia, pereat mundus — Lai dzīvo taisnība, pat ja pasaule iet bojā!» Ne tajā nozīmē, ka, cīnoties par patiesību, mēs drīkstētu iznīcināt pasauli (kā bieži vien pašreiz notiek), bet tajā, ka, pat ja pasaule ietu bojā, mums tik un tā par patiesību būtu jācīnās ...

Patiesībai par globālām sabiedrības parādībām un notikumiem būtu jābūt cilvēku vairākumam saprotamā, uztveramā veidā. Lai neveidotos tik dziļas un, kā pašreiz arī redzams, ne tik viegli izārstējamas rētas valsts, tautu vēsturē. Ir jāsamazina melu plūdums sabiedrības organismā. Ar pagātni mēs vēl kā nebūt salāpīsimies, svarīgi, lai tas nenotiktu ar mūsu tagadni. Iespējams, tā bijis visās sabiedrībās un visos laikos, ka drosmīgiem cilvēkiem, kuri centušies būt patiesi, Ir bijis jācieš, tomēr — vai šobrīd tādu parādību nav pārāk daudz! Patiesais sevī ietver ne tikai labo, bet tagad bieži vien uzskata — ja tev par patiesību jācieš kādi fiziski pazemojumi, tad tu neesi īsti normāls. Mēs par savām patiesībām esam atradinājušies cīnīties, ciest.. . Tomēr nedrīkst pieļaut, ka cilvēks savos meklējumos pēc patiesības un tās realizācijā ir tik neaizsargāts. Būtu jāmācās aizsargāties gan garīgi, gan fiziski, lai saglābtu, piepildītu savu ceļu uz koppatiesību ...

Un, visbeidzot, trešā — lai cilvēki mūsu sabiedrībā spētu saprast, piepildīt mīlestību, kā visu attiecību pamatu. Mīlestību plašākajā nozīmē, savu līdzcilvēku, tautu attiecībās. Lai par to nevajadzētu runāt, lai tā būtu realitāte. Nevis ikdienišķa, sadzīviska, bet tepat līdzās esoša, dzīva.

Nedrīkstam pieļaut, lai mēs dzīvotu vienkārši cilvēku jūklī, kurā šis tīrkritē-rijs būtu zudis. Kamēr biju tur, kur reāli izjūt nāves esamību, likās, ka sapratu dzīves vērtību. Šeit, tīdamies ar tik dažādajiem cilvēku motīvu lokiem, brīžiem

liekas, ka atkal to pazaudēju. Iegrimstu tik raibi dažādajās minimuma un maksimuma programmiņās . ..

Ir jānāk kādam vēl īstākam sabiedriskās aktivitātes vilnim, kurā ikkatrs konkrēti sava darba rezultātu varētu saskatīt. Kurā nevienā līmenī vairs nebūtu pierakstījumu, vienkāršu formālu pieskaitī-šanu. Jāsamazina, jāatceļ garu garie sabiedrisko pienākumu tukšnoteikumi. Kāds gudrais esot teicis, ka dažkārt pietiekot ar vienu nepareizu vārdu, lai iznīcinātu desmit gadu laikā ieguldīto darbu .. . Pārāk bieži formālie institūti kavē talantīgāko, spējīgāko studentu, skolēnu ideju materializēšanos. Būdami pussolī-ti starp dzīvību un nāvi, mēs ieguvām kritērijus, kuri šeit neļauj ieslīgt viltus sabiedriskās kustības entropijās. Sajust patiesību arī tad, kad ir vienīgi terminu un jēdzienu savārstījums. Jo patiesība, kuru tu pats fiziski esi pārdzīvojis, ir ar tevi vienmēr. Sādu pārdzīvotu un izsāpētu patiesību nesējiem jārodas

arvien vairāk šeit uz vietas.

Ir nepieciešamība palielināt cilvēka spēju vērtēt un analizēt notikumus saskaņā ar savu sirdsapziņu. Sev pašam un mūsu sabiedrībai es gribētu novēlēt nepieļaut demokratizācijas sašaurināšanos. Lai netiktu pieļauta domāšana ar mūsdienās novecojušiem kritērijiem, lai mēs spētu cīnīties pret pusdemokrātijām, atklātības šķietamībām. Kā jurists es gribētu palīdzēt cilvēkiem likumdošanas ziņā. Ir jārealizē kaut vai tās cilvēkattiecī-bas, kuras mums garantē Konstitūcija. Iemācīt cilvēkiem sevi aizstāvēt, ja tas būtu nepieciešams . ..

Centis Zitāns, Latvijas Valsts universitātes Juridiskās fakultātes 3. kursa students. Afganistānā dienēja no 1984. gada rudens līdz 1986. gada pavasarim:

— Vispirms būtu jānodrošina mūsu iedzīvotājiem patiesu informāciju par tur notiekošo. Līdz šim varēja likties, ka nekādas karadarbības gandrīz nav, bet tad jau nevajadzētu būt kritušajiem ... Zināmā mērā tā ir necieņa pret mūsu puišu dzīvībām.

Kad tikko pārnācām! Tie, kuru ģimenes locekļi paši kaut kādā mērā ir bijuši iesaistīti šajos notikumos, kam dēls vai kāds radinieks tur bijis un nav pārnācis, tie cenšas mūs saprast, nevis sentimentāli uzspēlē līdzjūtību. No tā mēs visvairāk esam noguruši.

Veikalos un citur varam iet bez rindas, bet ja mēs to tiešām pamēģinātu . . . Pieļauju, tas notiek tādēļ, ka liela daļa cilvēku vienkārši vēl nezina patiesību par tur notiekošo. Tomēr es apšaubu, vai arī tad, ja zinātu, attieksme būtu daudz citādāka. Dažkārt domāju, ka tā tomēr nav likumsakarība, ka sava dienesta laikā ietekmīgu amatpersonu dēlus es tur nesastapu. Būtu daudz ciešāk jāslēdz, jāiznīcina sabiedrībā tā daudzkanālu sistēma, kura darbojas pretī demokrātijas pamatprincipam — vienlīdzībai visās dzīves sfērās.

Tagad lielu daļu savas neapmierinātības sabiedrība noveļ uz «tīņiem», metālistiem ... Saka, ka viņi negribot strādāt, ka viņi radot dažādas sabiedrības normālu attīstību traucējošas, ārdošas kustības. Sākumā arī es tā domāju, tomēr pats no sevis taču šāds process nesākas, tam noteikti ir kāds objektīvs pamats. Ir pienācis laiks, kad kā realitāte publiski būtu jāatzīst pārpārtikušo ģimeņu esība mūsu sabiedrībā. Sajās mājās bērniem ir pilnīgi viss, un tādēļ bezdarbība tur sāk pārvērsties antidarbībā.

Izveidojusies kāda bīstama «augstākās sabiedrības» (un, palielinoties demokrātijai, arī tā cenšas palielināt savas ietekmes sfēras) daļa, kura spēj visu nopirkt. Sociālismā ir savas «augšas» un «apakšas». «Augšām» nekā netrūkst, tās ir pārtikušas, un tām nav laika domāt par sabiedrībā apkārtnotiekošo, par situāciju ekoloģijā, ekonomikā, likumdošanas ievērošanā. 5os cilvēkus var ļoti labi pazīt pēc tā, kā viņi cenšas imitēt «sabiedrisko aktivitāti», piesaucot

jaunpublicētos valdības lēmumus, lai tos izmantotu savās interesēs.

Viņi arī mūs dažkārt grib bīstami izmantot. Grib, lai es saku, ka mūsu sabiedrībā viss ir kārtībā, vai arī lai kritizēju viņu noteiktajās robežās. Dažkārt līdz riebumam pasaka priekšā, kas mums būtu jārunā. Grib izmantot kā savas slavas simbolu. Arī skolās. Tikšanās reizēs skolotāji saka: «Ja mēs to viņiem teiksim — viņi neklausīsies, bet, ja jūs teiksiet — noticēs, darīs.»

Ir daudz tiešāk jāatgriežas pie ļeņi-niskajiem dzīves principiem. Kad skolas laikā biju ekskursijā Kremlī, Ļeņina dzīvoklī, gide stāstīja par laiku, kad Ļeņins pēc revolūcijas pārcēlās dzīvot uz Kremli. Strādnieki sagatavojuši viņam istabu ar pārklājiem, vērtslietām, ozolkoka mēbelēm. Viņš atnācis, paskatījies uz to visu un licis izvākt, ienest istabā vienu gultu, galdu, krēslu, un sacījis:

«Es esmu pilnīgi vienāds ar jums, un man nav nekādu citu tiesību — vienīgi darba tiesības ...» To es atceros, pārdomādams, kā pie mums pašreiz dzīvo dažāda ranga vadītāji. Ir melnās volgas, personiskie šoferi, vasarnīcas, bet paši savās uzstāšanās reizēs skaļi deklarē par nepieciešamību cīnīties pret valsts līdzekļu izšķērdētājiem.

Demokrātija vispirms nozīmē tieši tādu vienlīdzību, kādu to saprata un ar savu dzīvi piepildīja Ļeņins, un ne šo vārdu demagoģiskajā nozīmē, kā tas sabiedrībā turpina cirkulēt.. .

Jo lielākas ir tavas spējas, jo lielākiem jābūt arī taviem pienākumiem. Lai nevienam cilvēkam nekādos apstākļos nebūtu vēlēšanās iznīcināt otru cilvēku — ne garīgi, ne fiziski. Ir jāsamazina tendence nonicināt, meklēt trūkumus otrā . . .

Demokrātiju es tulkotu tikai vienā virzienā — tā ir tautas vara. Tas ir ļoti smalks sabiedrības virzības ceļš, ļoti šaurs, pa kuru tautai būtu jāmēģina noiet. Ja šo jēdzienu saprot citādi, tad tā ir tikai imitācija . ..

— Bet vai, tavuprāt, šobrīd sabiedrībā ir kādas svētas, stabilas pamatvērtības, kuras, pastiprinot cilvēkattiecības, mēs varētu vērst gaišākas!

— Tādas ir, tomēr lielākā cilvēku daļa vēl nespēj tās atrast. Var jau būt, ka es esmu pesimists, taču, liekas, vēl ļoti noturīgi irtie motīvi, kuri darbojas šaurajos draugu lokos. Te viens otram palīdz ar dabūšanām, izgādāšanām, noorganizēšanām. Ir arī tādi starp mums, kuriem ir tikai kāds atsevišķs pašsvētums, vienā virzienā, lietā, darbā vērsts, bet tajā pašā laikā saprast, sajust svētvērtību otrā, citā viņi nespēj. Tā ir tāda savdabīga, noteikta vienaldzība. Ļoti pietrūkst kādas kopsvētuma stīgas, kas daļēji sāk ieskanēties tajos, kuri cenšas ko darīt savas tautas apzināšanās darbā caur Kultūras fondu, caur Gaujas nacionālā parka aizstāvēšanu, caur katru kustību, kurā kaut mazliet pašziedošanās. Svarīgs ir nacionālais, tautu kopesamības jautājums, to risinot, arvien reālāk saprotam, ka tas neattiecas tikai un vienīgi uz

valodu. Ir jābūt daudz lielākai koplikteņa apzināšanai caur kopīgu vēsturi, kultūru.

— Ja tev pašam jaunajā vēstures grāmatā būtu iespējams rakstīt par Afganistānu!

— Tad es rakstītu: «Sis jautājums noteikti bija jārisina ar citiem līdzekļiem. Krituši pārāk daudz cilvēku, kuri būtu bijuši nepieciešami mūsu pašu sabiedrībai. Un ne kā ekonomiskas vai sociālas struktūrvienības, bet gluži vienkārši kā cilvēki, kuri šeit dzimuši.» Jā, vispirms tā laikam būtu emocionālo faktu vēsture, jo tādas šodienas cilvēkam pietrūkst. Pašizsāpēta, dvēseles evolūcijas vēsture.

Lai gan ... Ja mēs šī gada laikā izvedīsim savu karaspēku, tad jautājums, vai tur pastāvošā demokrātiskā iekārta noturēsies, un var izrādīties, ka šie astoņi gadi bijuši veltīgi, bet, ja tas turpināsies, es nezinu, cik dzīvības tas vēl prasīs ...

Pēc sarunām.

Tātad demokrātija vispirms ir dvēseļu atvērtība. Bet lai tā būtu, varonībai jānotiek tepat līdzās. Tādai, kura grib palikt neievērota, kura negrib būt viltus izmantota. Jo citus par varoņiem ceļot, mēs paši savu sirdsaktivitāti slāpējam, tālāk novirzām savu pašu varoņu laiku. Viņi vēlas apkārtnes garīgu un fizisku sakārtotību. Normālsituāciju, kurā ikkatrs savu varonību iet realizēt. Iekšēji, klusi, nebeidzami. Uz kopstīgu, kopnelaimi, koplabumu, kopsakārtotību vēsturē. Kopegoisma nīcināšanas virzienā. Viņi negribētu būt sabiedrības norma. Ir jābūt tīrkritērijiem, kuri pašvidē, pašap-stākļos dzimuši — tepat uz vietas izcīnīti. Ir jātop nīcinātam jebkuram ņirdzīgu-mam par cilvēka dabu, svētstīgu meklēšanu. Cik lielā mērā mēs sevi kopā jutīsim kā tautu, cik lielā mērā kopsim iekšējo un ārējo kultūru, tik lielā mērā mēs sargāsim arī tos sliekšņus, kuri neļauj atsevišķu privātpersonu gara netīrībai, untumiem izšķirt mūsu un mūsu līdzcilvēku dzīvības un nāves jautājumus. Dzīvības uguns ir jākopj, jāpiepilda, jānopelna. Ik rītu, ik dienu.

Arī to es saklausīju viņos. Un tā tomēr nebija saruna par Afganistānu. Jo šobrīd viņi (mēs) ir (esam) šeit un viņiem (mums) sāp šis dzīves cīņas lauks, šis laiks, kas ir dots tagad, tūlīt un kurš jāpiepilda.

AIJA CĀLĪTE

VIENĪGĀ ALGA—CELŠ

— r

«Nekas nav bijis, nekas nebūs; viss ir, visam piemīt būtība un tagadne.» H. Hese.

Pagājušā gada oktobrī notika Latvijas komjaunatnes

Centrālkomitejas, Sarkano strēlnieku muzeja un Latvijas Kultūras fonda kopīgi organizēts brauciens pa strēlnieku cīņu vietām Latvijā, Krievijā un Ukrainā. Nu tas aiz muguras. Izgaisusi dīvainā nerealitātes sajūta, kas brīžam pārņēma te Kromos, te pie Pere-kopa, te kādā Ukrainas ciematā — kad likās: vēstures fakti materializējas, un mēs esam tiem pietuvojušies tik cieši, ka vēl solis . . . Vēl solis, un vajadzētu būt tur iekšā. Bet mirklis pazūd. Tomēr savas pēdas apziņā ieminis.

No Mazās Juglas caur Līvāniem un Daugavpili, caur Smoļensku uz Brjansku, Karačevu, Orlu, Kromiem. Caur Harkovu uz Novaja Kahovku, no turienes uz Cernovku, Armjansku, tālāk — Perekops, Turku valnis. Visbeidzot — Eipatorija, kur tika pielikts punkts pilsoņu kara Dienvidrietumu frontei. Tad — atpakaļceļš, atgriešanās.

Šobrīd man svarīgs ir CEĻS. Vēl un vēlreiz izjūtu nepieciešamību atgriezt sevī šī ceļa realitātes izjūtu. Jo ar ticību vien jau kļūst par maz. Meklējot pēdas, meklējot zīmes, saredzamas un tikai sajūtamas, tai konkrētajā, strēlnieku noietajā, manī aizsākās cits ceļš. Varbūt ne pēc pašiem pareizākajiem topogrāfijas principiem veidots un nevietā aizmeties te pa labi, te pa kreisi, bet — mans. Savs. Eju uz to dzīvības āderi pagātnē, kas vieno mani, latvieti, ar Ukrainas stepi, kas liek cilvēciski saprast kādu citu ceļu, kura gājējam varbūt nācies dzimt citā zvaigznājā.

Var jau pagātni nosaukt par vēsturi, nodiktēt izlasāmās literatūras sarakstu un cerēt, ka lieta darīta. (Bet prātā nāk, ka sengrieķu mitoloģijā ne tikai traģēdijai, dejai un poēzijai bija sava aizbildne — mūza. Klīo — tā sauc to Zeva meitu, kas bija vēstures aizgādne.) Jau pašlaik jūtu — šī dzīvības āderе, vietām aizgruvusi, vietām izlikta marmora plāksnēm, ne tik viegli ļaujas, lai tai pieskartos dzīvi pirksti un dzīva dvaša. Noietais (precīzāk — nobrauktais) ceļš no Mazās Juglas līdz Eipato-rijai man no argumentu virknes vēršas simt-viena pretargumenta kamolā.

1.

Mazās Juglas cīņu vietas pašlaik iezīmē piemiņas akmens un neskaitāmi zālē ieauguši akmens stabiņi — kapakmeņi katram kritušajam. No lieliem ceļiem tālu. Jābūt zinātājam, lai šo vietu

atrastu.

Bet Mazā Jugla, mūsu apziņā daudz pieticīgāk iestrādāts jēdziens nekā Nāves sala, Tīreļpurvs, bija pirmā vieta Latvijas zemē, kurā lija latviešu (tolaik jau) sarkano strēlnieku asinis. Tas notika pēc vēsturiskā strēlnieku II kongresa. Bija 1917. gada vasaras nogale, augusts, kad, komandiera Jukuma Vācieša vadīti, latviešu sarkanie strēlnieki pildīja boļševiku partijas uzdevumu: segt 12. armijas atkāpšanos un nelaist vācu armiju uz Petrogra-du.

26 stundas. Karotāji — seši vāci pret vienu latvieti. Dzīvajos palikušajiem seši simti četrdesmit diviem 5. pulka strēlniekiem Pagaidu valdība visiem kā vienam piešķīra Jura krustu. Par nepieredzētu varonību, tādu, kuru nevarēja neatzīt pat pretinieks — vācu armijas vadība. Bet pulkā cīņas sāka pusotra tūkstoša strēlnieku.

Latvijā, cik nu bijis iespējams salīdzināt ar citām zemēm, manuprāt, augsti izkopta mirušo piemiņas vietu kultūra. Tas nedod atlaides, bet liek šo *tautas* svēto tradīciju turpināt. Jā, Mazajā Juglā ir akmens, ir pieminekļu rindas. Lielākā vaina nav tais zālēs, kas saaugušas visam pāri; tā ir pamestība, nošķirtības sajūta, ko oktobra beigās vēl biezāku darīja pelēkā, slāpējošā rudens migla. Ne velti par pirmo, tuvāk veicamo uzdevumu vēlāk, novembrī, nodibinātā Latviešu strēlnieku piemiņas komisija izvirzīja Mazās Juglas sakopšanu, izveidošanu par vietu, kura liecina par piemiņu, nevis vietu, kur tā būtu jāatgādina.

Kas tā ir—piemiņa? Šķetinot pa zilbei — sajūta (miņa), ka cilvēks, notikums ir līdzās (Pie) mums. Var nodarboties ar semantiskām valodas studijām, bet daudz nekļūdīšos, teikdama, ka piemiņa — tas ir vēl viens vārds, jēdziens, kas jāatbrīvo no surogātlozungiem, paštaisnības «plankuma», vēsturiskas šķielēšanas. Kas jānotīra, kam jāiepūš silta dvaša. Nezaimojot svētumu, sacīšu, ka piemiņai nav velkama vienlīdzības zīme ar mūžīgo uguni. To otro baro meistarīgi deggāzes pievadi, bet pirmā mirst bez dzīvas dvašas. Bet dvašu dot nepārtraukti — tas ir grūti. Nezinu, ko iesākt ar Jauno Derību, kurā ieraksts «Ernests Schen-bergs 1917. 26. XII». Un dažām fotogrāfijām, uz kurām ir izskatīgs čalis ar bramanīgi pakausī atmestu cepuri. Dzimis ap 1895. gadu. Miris acīmredzot pēc 1917. gada, cik noprotams, Harkovas tuvumā, kur bija tīfa epidēmija. Tā arī nomira, gultā, nevis kā klātos latviešu strēlniekam. Pēc diviem kariem tas arī ir viss, kas palicis no mana vectēva brāļa Ernesta Senberga. Bezpalīdzībā nolaižas rokas, apzinoties cilvēka mūža galīgumu un to, ka var būt tā, ka no cilvēka dzīves pāri nepaliek nekas, arī atmiņā ne, jo nav vairs, kam atcerēties. Ir tikai leģendas drumslas par gaišu galvu un kāršu spēlmaņa azartu. Bet ko ar tām drumslām pret tiem brašajiem, varenajiem vīriem, kas stingriem soļiem nāk pretim no gleznām, sejas — kā dzelzs, kā minamas maskas. Tā Jaunā Derība stāv manā

grāmatplauktā un klusē par kādu dzīvi.

«Tāpēc tu, cilvēka bērns, ikviens, kas spriedi tiesu, ne ar ko nevari aizbildināties, jo spriezdams tiesu par otru, tu tiesā pats sevi, jo tiesnesis būdams, tu dari to pašu.» No Pāvila vēstules romiešiem, 2. nodaļa.

2.

Braucam cauri Līvāniem, vietai, kas daudziem latviešu puišiem palika pēdējais punkts, kur kājas skārušas Latvijas zemi. Viņi devās uz Mogiļevu pret baltpoļiem. Uz Orlu cīnīties pret Deņikinu. Bet tas jau noticis, domās pārlecot pāri tam laika posmam, kad Krievijā Pagaidu valdība bija gāzta, kad 1918. gads bija pārbaudījis un par visaugstākās raudzes cienīgu atzinis latviešu uzticību revolūcijai: aiz muguras eseru dumpis Maskavā, Kazaņa, Saratova, citi karstākie kontrrevolūcijas punkti, uz kuriem strēlnieki tika sūtīti kā uzticamākās, kaujasspējīgākās Sarkanās Armijas daļas. Par šo laiku raksta Jukums Vācietis:

«Latviešu strēlnieki visaugstāk stādīja savu pilsoņa un zaldāta pienākumu. Revolūcija padarīja latviešu strēlniekus par daudz labākiem, nekā priekš tam viņi bija, tāpēc ka revolūcija deva iespēju latviešiem parādīt dzīvē savas labākās kulturāla (pasvītrojums mans — A. C.) cilvēka īpašības: godprātību, cilvēcību, dūšību un uzticību savam pienākumam. Latviešu strēlnieks nedarīja pāri, viņš bija visur nelaimīgo un grūtdieņu aizstāvis.» («Latviešu strēlnieku vēsturiskā nozīme».)

1919. gada rudenī deņikinieši devās uz Maskavu, tolaik — jau Padomju Krievijas galvaspilsētu. Boļševiku partijas CK apstiprināja vairākus ārkārtējus pasākumus, lai radītu lūzumu Dienvidu frontē. Izveidotajā trieciengru-pā ietilpa Latviešu strēlnieku divīzija (9 pulki), Pavlova brigāde un Primakova «červo-ni» kazaki.

Mūsu brauciena nākamā pieturvieta — nelielā Karačevas sādža. Koši zilas un zaļas mājiņas; pagalmu robežas neievērodamas, gāzelēdamās klimst treknas zosis. Mūsu «ikarusu» aplūkot te nav laika: «smagais» apgāzis motociklu, un sādžas iedzīvotāji kaismīgi dalās domās par notikuma gaitu un iespējamām sekām.

Bet Karačevas stacija, neliela, balta ēka, stāv kā stāvējusi jau septiņdesmit gadus.

Sis dzelzceļa mezgls tolaik kļuva par vietu, kur pirms izšķirošā trieciena Deņikinam pulcējās 15 Sarkanās Armijas pulki, 9 no tiem — latviešu sarkano strēlnieku.

Francis Miezis rāda, kur varējuši dabūt karstu ūdeni tējai. Viņš atceras, kuras no mājām tolaik bijušas, kuras ne. Gandrīz vai acīm

saredzami tie brīži, kad Draudiņtēvs, atmiņās pārvarējis laika distanci, skatās uz krustām šķērsām aizejošajām sliedēm — tolaik horizonta līnija nozīmēja frontes sākumu. 1919. gadā.

Gadi, smagi ka akmens, krājušies uz šejieniešu atmiņām, kuru asni rauti ārā un nīdēti, tomēr saknes kaut kur apakšā tomēr ir, tām tur jābūt. Jānis Draudiņš stāsta par vagoniem, kas bijuši pārpilni, par zirgiem, kurus bijis tik grūti iedīdīt iekāpt un izkāpt no vagoniem.

Kāda šobrīd ir latviešu sarkanā strēlnieka vārda skaņa, nozīme un jēga Padomju Savienībā? Jāsāk atbildēt kā eksāmenā: liela . . . Taču tas ir plašs un pretrunīgs jautājums, kuru ceļojuma laikā uzdevu gan vēsturniekiem, gan sev, tvēru vārdus un teikumus, kas konkretizētu, iezīmētu stabilāku latviešu sarkano strēlnieku vietas apzināšanos un novērtēšanu šodienas vēsturiskās apziņas apritē.

Nav bez iebildēm apstrīdams to cilvēku uzskats, kuri domē: vispirms mums strēlnieks, pretrunīgs, atbrīvots un dzīvs, jāpaceļ pienācīgā vietā pašu tautā. Tam gan piekrītu, ka, pucējot naģeni, par zābakiem tomēr aizmirstam. Un «Strēlnieku zvaigznājs» šobrīd skan vēl smeldzīgāk nekā tad, kad Juris Podnieks pirmoreiz mums bija licis pārdzīvot «šoka terapiju». Šodien ievizas tolaik skatoties nepamanītas nianses, aktīvāks kļūst otrais un trešais plāns, un možās «Mirdzot šķēpiem» vietā gribas dziedāt «Div' dūjiņas».

3.

Orla ir lielpilsēta, Turgeņeva pilsēta, plaša, tik ļoti plaša, ka šķiet kaila un vēsa. Varbūt tāpēc, ka rudens. Anonīma labvēļa rūpes par mums visiem jūtamas vai ik uz soļa. Viesnīca «lux», apkalpošana «lux». Tāds vispārīgi anonīms «lux». Esam bijuši Orlā.

«Latviešu strēlnieku trieciens pie Orlas ir visai Padomju zemei un Oktobra revolūcijas iekarojumiem viens no lielākajiem varoņdarbiem un ieņem vienu no pirmajām lappusēm mūsu Sarkanās Armijas vēsturē,» vēlāk rakstīja toreizējais Dienvidu frontes pavēlnieks A. Jegorovs Maskavā 1934. gadā iznākušajā grāmatā «Latvju revolucionārais strēlnieks».

Taču ir tādi mirkļi — piesātināti, saviļņojoši, pēkšņi, ka šķiet — tie eksistē ārpus ikdienas likumībām.

Kromos, nelielā pilsētā, kuras nosaukums zinātājiem asociējas ar slaveno «Orlas—Kro-mu operāciju», iebraucam negaidīti. Un, izrādās, tikpat negaidīti esam izsaukuši svētku vilni vietējās skolas skolēnos. Šķiet, lieki būtu teikt, ka viņi zināja latviešu strēlnieku gaitas šai novadā — par to «taustāmi» liecināja savāktie materiāli skolas novadpētniecības muzejā, sarakste un sadarbība ar Latviešu sarkano strēlnieku muzeju. Taču abpusēju šīs tikšanās kā notikuma apziņu

sekmēja divi faktori. J. Draudiņš, O. Januškevičs un F. Miezis šeit tik tiešām izjuta to, ko varētu dēvēt par apbrīnas pilnu saskari ar sava novada vēstures līdzveidotājiem. Un šī zālē radusies noskaņa uzreiz pārņēma arī mūs, pārējos. Ir cilvēks, kam te noteicošā loma. Vēstures skolotāja Ņina Rožděstvenska. Viens no tiem entuziastiem, kas ir šīs vēsturiskās atmiņas «aku-mulēšanās saliņa». Ar likuma burtu nepiespiedīsi par tādu būt. Tiklīdz šie cilvēki savu darbu beidz, nav absolūtas garantijas, ka turpinātājs atradīsies. Ir jādomā par līdzīgiem procesiem pie mums. Par to, cik grūti tagad nākas sameklēt tos sava novada vēstures zinātājus, laikmetu kopāsējējus un cik entuziasma vajadzīgs, lai šos «vēstures dziļurbumus» sāktu no jauna.

Kromu skolā nācās domāt par to, kā katrs uztveram vēsturi. Kā loģisku likumsakarību un likumsakarīgu nejaušību virkni. Kā intriģējošu dēku ar laimīgām beigām (šodienu). Nav runa par vēsturiskā materiālisma pamatu pasaules uzskatā, bet par to, kā tas reāli ar katru cilvēku notiek. Mani vēsture uzrunā caur emocijām un caur detaļām. Kromos, piemēram, tā bija alumīnija karotīte, tāda, kādas strēlnieki taisījuši no kaujas laukā atrastajām šķembām. Labi nostrādāta, jaudās savdabīgs «dizains», bet stendā zem stikla tā gulēja neaizsargāta, kaila un bezpalīdzīga. Kā karavīrs, pārnācis mājās no kara.

4.

1915. gadā «Russo-Balt» rūpnīca, kas tolaik atradās Latvijā, izgatavoja pasaulē pirmo tanka modeli. Pēc izmēģinājuma to atzina par lietošanai nederīgu, tāpēc tehniskā dokumentācija nogūla arhīvā. Pēc trim mēnešiem, septembrī, šādu pašu ideju realizēja angļi, bet — aptvēra izgudrojuma tālejošās iespējas. Un tā nu pirmoreiz latviešu strēlnieki ar tankiem sastapās, tā teikt, aci pret aci pilsoņu karā, kad nācās pret tiem doties gandrīz kailām rokām . . .

Mūsu grupa jau sasniegusi Novaja Kahov-ku. Siltu, mājīgu pilsētiņu, kuras vārds visnoteiktāk raisa asociācijas ar pilsoņu karu. Taču — šī vairs nav tā laika pilsētiņa. Tā, kas saucās Malaja Kahovka, atrodas zem ūdens un tika applūdināta, ceļot Kahovkas HES piecdesmitajos gados. Bet mums kā viesiem nav ne tiesību, ne nepieciešamības iejaukties ar saviem secinājumiem notikušajos procesos. (Kaut arī, cik lasīts, bagātā Ukrainas zemes virskārta tiekot noskalota, izveidojoties irigācijas kanālu tīklam.) Pati Novaja Kahovka ir tipiska piecdesmito gadu pilsēta. Uz skatu kartēm it kā nav ko redzēt. Taču dabā šis piecdesmito gadu pseidoklasicisma stils, no galvaspilsētas puses nācis, pa ceļam zaudējis daļu savas pompozitātes, Novaja Kahovkai piešķir savdabīgu individualitāti. Katrs koks šai

zaļajā (tobrīd — dzeltenajā) pilsētā ir cilvēka roku stādīts. Kopumā šī pilsēta mums bija savdabīgs atklājums, vieta, kas visvairāk palikusi atmiņā.

Taču šai brīdī noteikti jāsāk stāstīt par dzejnieku, ekskursiju vadītāju Anatoliju Jakovļe-vu. Jo bija kārtējoreiz jāpārliecinās, ka pilsēta— tie ir tajā dzīvojošie cilvēki.

Vēl nav nācies sastapties ar cilvēku, kurš ar tādu atdevi, ieinteresētību, pašaizliedzību un mīlestību rūpētos par citas tautas lepnuma, tautas gara izpausmes iestrādāšanu sava novada kultūras un vēsturiskā apritē. Seit pat nav īstā vieta pakratīt pamācošo pirkstu: re, bet jūs savās mājās guļat uz ausīm, sava novada vēsturi laizdami atmatā, kur nu vēl cittautiešu piemiņa. Vai arī sākt skaitīt pozitīvo piemēru rindu: sarakste, kapu apkopšana ... It kā tas, un tomēr—nē. Anatolijam Jakovļe-vam rūpes par latviešu strēlnieku piemiņas iedzīvināšanu ir viņa «dzīves motors», kas dzen uz priekšu, liek urbties dziļumā — vārda tiešā un pārnestā nozīmē: gan rakņāties zemē, šķembas un patronas meklējot, gan urbties cauri grāmatām un vēstures dokumentiem. Tam visam pievienojas viņa dzejnieka gars, un top poētiski vēstījumi, kas stāsta par cīņām un to dalībniekiem, liek klausītājam pašam it kā izjust šausmīgas slāpes zem karstās Taurijas saules (kaut tobrīd tā jau bija rudenīgi rēna).

Piecdesmitajos gados vietējā muzeja direktors, kādreizējais latviešu sarkanais strēlnieks Ušackis pirmais centās kaut cik apkopot un savākt materiālus, kas stāstītu par strēlnieku cīņām šaipusē. Viņš fotografēja to vēl neap-plūdināto ainavu, kāda tā bijusi arī Dņepras forsēšanas laikā (kad Sarkanā Armija cīnījās par Kahovkas placdarma izveidošanu). Uzlicis arī pieminekli kritušajiem — no tā pašlaik gan nekas daudz neesot palicis. Taču — tie bija piecdesmitie.

Anatolijs Jakovļevs, sācis strādāt par ekskursiju vadītāju, atklāja priekš sevis arvien vairāk faktu par latviešu cīņām Taurijas stepēs. Grāmatas, braucieni uz Rīgu, uz Latviešu sarkano strēlnieku muzeju, tikšanās ar leģendārajiem cilvēkiem. Bet līdzās cīņu gaitas izpratnei, dokumentālu detaļu «apdzīvo-šanai» savos stāstos — leģendās, līdzās tam visam ieskanējās Anatolija Jakovļeva doma, kuras apzināšanu, aktualizēšanu šobrīd izjūtu arvien asāk.

«Man svarīgi zināt to cilvēku vārdus, kuri šeit cīnījušies. Lai tā būtu ne tikai notikumu norise, par kuru stāstu. Lai gandrīz pēc septiņdesmit gadiem šai vietā atskanētu tā cilvēka vārds, kura sen vairs nav. Un tas nav tik svarīgi, kāda militārā pakāpe katram bijusi,» — un Anatolijs Jakovļevs sauc uzvārdus, tādus latviskus, svešus slāvu valodai, taču izskan precīzi, pat akcents uz pirmās zilbes.

Mani arvien vairāk mulsina teikums: «Jums jābūt savu tēvu un vectēvu cienīgiem.» Bet man ir viens tēvs, mans tēvs, tāpat kā divi mani vectēvi. Tāpēc abstraktais «mūsu» skan tā pār-cilvēciski,

neierosinoši auksti. Arī tā ir «balta», nē — tukša vieta vēstures uztverē. Vispirms jāsāk ar savu. Lai nav bijis ģenerālis vai pulkvedis. Bet kurš cits vēl atcerēsies manu vectēvu latviešu sarkano strēlnieku Jāni Voldemāru Šenbergu, manas vecmāmiņas brāļus latviešu sarkanos strēlniekus Vladislavu un Vincentu Kursīšus, ja to nedarīsim mēs, mūsu dzimta. Ja mēs nebūsim kaut kādu vispār sarkano strēlnieku pēcteči, bet apzināsimies — kuru. Ko man pašai nozīmē — būt vectēva cienīgai? Daudz vai maz, ja teikšu — nekad neaizmirst, ko viņš, vārdos skops, reiz teica: «Ja tu spēji izdarīt labāk, kāpēc tu to nedarīji?»

5.

Harkovā, kuru pa tumsu caurbraucot apskatīt nepaspējām, *kā uzzinājām, atrodas* 37 tonnas smags tanks. Angļu ražojums, atņemts baltgvardiem lielākajā pilsoņkara tanku kaujā, kas notika pie Tirniem. Ejam pa cieto stepes zemi, kas gluda kā akmens. Jakovļevs saka: lai pamēģinot paskrubināt, vai izdošoties? Ne-[1] kas nesanāk. Tranšejas, kuras strēlnieki šeit izrakuši, saglabājušās — tās kā iecirstas akmenī.

[1] Stepe. Vējš. Divas stihijas, par kurām grūti spriest, *pašam* neredzot un nejūtot. Stepes plašums pārsteidz skatu, vispirms ir dīvaini, ka nav kur «acij aizķerties», bet līdz ar laiku nāk tā neparastā brīvības sajūta, kuru izjutis nesūrosies par stepes vienmuļību, par garlaicīgo ainavu, kas visu laiku ir acu priekšā. Turklāt vējš. Stepes valdnieks. Dara, kā grib. Kokus piespiedis pie zemes — tie neaug dziļi debesīs, šim valdniekam klausa. Un vēl — stiegrainā zāle, kamolzāle «perekaķi-poļe», kas virpuļo pa stepi, ažūros kamolos savēlusies. Tāda, lūk, ir šī ainava, savā nobeigtībā tā šķiet mūžīga. Lai gan mainījies ir daudz. Irigācijas kanāli ar savu zilganzaļo krāsu daudz pārveidojuši: vispirms jau devuši auglību zemei. Taču Anatolijs Jakovļevs uz šo ūdeni raugās kā — uz pieminekli. Tiem puišiem, kuriem blakus cīņai pret ārējo ienaidnieku — balto karaspēku — nācās izcīnīt neskaitāmas cīņas, ik dienu varbūt pat vairākas. Ar sevi. Ar savām dedzinošajām slāpēm zem karstajām Taurijas debesīm. Sausā vēja izkaltētajās rīklēs strēgst putekļi.

Mūsu tālākais ceļš pa stepi, pretojoties vējam, ir uz to vietu, kur 1920. gada 12. augustā baltgvardu pulks, negaidīti parādījies, ielenca 4. Vidzemes pulka strēlniekus. Iedzina tuvējā šķūnī, kur tos ņirgājoties nežēlīgi spīdzināja, kamēr nošāva. Vēlāk vietējie iedzīvotāji pulka bojāejas vietā uzlika piemiņas akmeni. «Ne tikai slava jāatceras, bet lai ikkatram rodas sajūta, ka pagātnē notikušais ir tepat; kaut laiks pagājis, nedrīkst būt tā, ka tas mūs šķirtu no notikuma,» saka Anatolijs Jakovļevs pēc klusuma brīža pie šī piemiņas akmens. Nudien, kļūst

savādi mūžīgajā stepē zem *mūžīgā* vēja, kas *nejauj* šiem vārdiem patētiski piepūsties. Plašumā ir vieglāk (pat nepieciešams) domāt par kaut ko lielu.

Anatolijs ar sajūsmu atceras, kā pa šīm vietām vadājis lielisku latviešu puisi — Juri Podnieku, kurš te braucis filmēt. Un grib zināt, kas ar filmu noticis. Esot te vietējie dažus fragmentus redzējuši. Bet visu «Strēlnieku zvaigznāju» (nosaukumu mēs pasakām priekšā) tā arī nav sagaidījuši. Tātad sapinies kinonomas viltīgajos tīklos. Bet varbūt mums, latviešiem, būtu pa spēkam atpiņķe-rēttos un filmu līdz Kahovkai aizvest? Nē, neparādītā filma nebūt nav uzskatāma par mūsu parādu. Tomēr, domāju, mums izdosies nomest savu kautrību un uzdāvināt citiem daļiņu no tā, kas pašiem tik dārgs. Turklāt no šī dārguma nezaudējot nekā, tikai iegūstot . . . ko?

6.

Viens no šīs ekskursijas maršrutiem ved uz pašu Perekopu, uz Turku valni, kas rakts pirms divtūkstoš gadiem. Valnis ir trīs metrus augsts, trīs metrus dziļš — kopā seši metri.

Jānis Draudiņš atceras, kā no šāviņiem drebējusi zeme. Kā zemestrīcē— nācies iet laukā *no* šķūņa, kurā iemitinājušies. Baidījušies, ka uz galvas nesagrūst. Draudiņtēvs rāda, kā gar krastmalu bija izvietojušies balto karakuģi, kuri apšaudījuši Turku valni. Sī ir vēl viena no vietām, kur laiks šķiet ritam gausāk, pat — pretējā virzienā. Jo tik tiešām, kā jau bija minējis Anatolijs, vietām atrodam pa kādai pilsoņu kara laika patronai — ar uzrakstu, kas apliecina tās izgatavošanu Japānā. Taču līdzās — arī Lielajā Tēvijas karā šautās. Sur tur pa šāviņa šķembai. Atrodamies kādā ieplakā, te sāļā vēja nav, bet līdzās dzirdami Sivaša viļņi. Kas tas tāds Sivašs — vēsturnieki zinās teikt, ka šai vietā Sarkanās Armijas daļas, veiksmīgi forsējot ezeru, nostiprinājās pozīcijās, kuras bija izšķirošās Perekopa cīņās. Bet ģeologiem Sivašs ir sālsezers, kurš satur ap 230 kilogramu sāls uz kubikmetru ūdens. 1935. gadā kāds garāmgājējs ieraudzījis no ezera ūdeņiem rēgojamies durkli. Vilcis — izvilcis roku. Vēl tālāk — un izvilcis sarkanarmieša līķi. Tāpat tie, kas ieklīduši šais vietās pēc kara, lasot šķembas, līdzās manījuši balojam kaulus.

Sais izšķirošajās cīņās pie Perekopa Latviešu divīzijai vairs nebija izšķirošā loma — tā bija stipri izretināta un novārdzināta. Tomēr pie Jušuņas, jau Krimā, nācies vēlreiz «saņemt sevi dūrē».

Preobraženkā mūsu strēlniekos pēkšņi atmostas tādi atmiņas slāņi, kuri šķiet kā cēlušies no aizmirstības. Jānis Draudiņš rāda, kur stāvējusi baznīca, kur atradies teātris, uz kura skatuves, viņaprāt, spēlējis arī Ēvalds Valters. Pats saistošākais — ikdienas detaļas, kuras Draudiņtēvs atceras kā vakardienas notikumus.

Te, kur dzīvojuši, atradusies aka, no kuras visi smēluši ūdeni. Taču karavīru katliņi viens pēc otra sakrituši iekšā akā, līdz kāds

uzņēmīgais nolēmis iekāpt tajā un katliņus savākt — nav vairs bijis, no kā ēst. Sis tup akā, prasa, lai nolaiž vēl vienu virvi. Nenāk ārā. Galu galā — liek vilkt. Strēlnieki kā vilkuši, tā izvilkuši .. . popa līķi. Izrādās, to baltgvardi bēgot akā noslīcinājuši, aiz atriebības, ka pops nav palīdzējis ceļu rādīt. Ap dūšu bijis tā ne visai. Tomēr—līķis mēnesi ūdenī gulējis, bet viņi šo ūdeni dzēruši. Bet, tā kā neviens nekādas kaites sevī nav samanījis, šo faktu ātri aizmirsuši. Nežēlīgajā svelmē par tādām lietām aizdomāties neiznāca, ja nav gribējuši no slāpēm nomirt. Bet dienvidu naktis turpretim bijušas tik aukstas, ka cēlušies līdz ar sauli, aukstumā miegs vairs nav nācis. Naktī divi šineļi, bet dienā jāstaigā pusplikiem saules svelmē.

Vēl viens ienaidnieks — tīfs. Arī ar to Draudiņtēvs dabūjis pacīnīties. Zāles *gandrīz* nekādas, hospitālī kopšana arī slikta. Tik vien kā glāzīte sālsūdens katru dienu. Izdzīvoja tie, kam veselīgāks organisms.

Runājot par Ukrainu un pilsoņu karu, Mahno vārdam garām nepaiesi. Te balts, te sarkans, te nacionālists, bet drīzāk (un tāds arī vēsturnieku vērtējums) — anarhists, kam nekādi — ne goda, ne valsts likumi nav bijuši rakstīti. Lūk, kāda «mutvārdu daiļrade» saglabājusies par šo laiku:

Ой, батька Махно,
Что за нация.
Кругом грабежи,
Спекуляция.
Un vēl:
Я на бочке сижу.
Бочка вертится.
Записался я к Петлюре,
Махно сердится.

Laiciņš raibs. Draudiņtēvs stāsta, ka vienreiz nācies ar mahnoviešiem dzīvot vienā ciemā. Tā nu dzīvojuši: vieni vienā galā, otri — otrā. Vienvakar Mahno ved pilnu mucu ar vīnu. Iedod kādu spaini arī streļķiem. Vīns plūdis abos ciema galos, bet tai naktī sadursmju nav bijis. Vēl par Mahno atceras — viņš mēdzis pārģērbties par sievieti un iet uz tirgu. Tad nu kāds, sviestu nopircis, mājās attinot, uz papīra varējis izlasīt: «Кто сыр, масло покупал, тот батьку Махно повидал.» Mahno esot tā darījis, lai uzzinātu, kas kurā ciemā jauns, kāds stāvoklis karā.

Taču galu galā, pilsoņu karam tuvojoties beigām, Mahno kļuva par vienu no niknākajiem ienaidniekiem — pret viņa bandām arī tika sūtīti latviešu strēlnieki.

1920. gada 21. novembrī, kad Sarkanās Armijas uzvara šajā frontē jau bija gūta, mahno-vieši sagūstīja un zvēriski nomocīja kādreizējo 6. latviešu strēlnieku pulka, vēlāko 2. brigādes komandieri

Frici Labrenci.

Esam izbraukuši cauri Jušuņai, kurā Latviešu divīzija bija pieveikusi baltgvardus, kas jau juta savas armijas pastāvēšanas drīzo galu.

1920. gada 14. novembrī latviešu strēlnieki ieņēma Eipatoriju, citas Sarkanās Armijas daļas jau bija iekarojušas Simferopoli, Feodosiju un Sevastopoli. 16. novembrī M. Frunze telegrafēja Ļeņinam: «Dienvidu fronte ir likvidēta.»

Bet Frici Labrenci nogalināja 21. novembrī. Viņu apglabāja Eipatorijas Vecajos kapos. Turp dodamies, lai godinātu viņa piemiņu un uz kapa noliktu no Rīgas atvestos ziedus.

Veco kapu postaža, atklāti sakot, izbrīnu neraisīja. Neraugoties uz iepriekš minēto latviešu tautai raksturīgo augsto kapu kultūru, tomēr jāpieredz — arī Latvijā kapu postījumi vēršas plašumā. Lai cik pretrunīgi un neizprotami tas nebūtu. Taču ar prātu izdomāt var: mūsu Lāčausi-Lāčplēsi Spīdolai reiz nav izdevies atturēt, un viņš iespļāvis tai avotā, kurš vieno mūs ar pagātni.

Tāpēc, nevienu konkrēti nevainojot un neapsūdzot, nepaģērot personisku atbildību par notikušo, aprakstīšu Eipatorijas Vecajos kapos redzēto.

Friča Labrenča kapa piemineklis apgāzts. Krūmi tam visam aug pāri. Mūsu ierašanās iztraucē vietējo ikdienu. Divas večiņas sēž uz kapa marmora apmalojuma, tā vidū izklājušas avīzi, kur izlikti gardumi. Tie domāti kādiem desmit noplukušiem kaķiem, kas ieradušies paēst. Večiņas kļūst īgnas, jo mūsu parādīšanās kaķus ir iztraucējusi, un tie laidušies mukt. Mēs tiekam apveltīti ar pāris skarbiem vārdiem, kuru aptuvenais saturs: «Kas jūs tādi, ka te nākuši kārtību ieviest?» Kad vietējie pazuduši, mūsu karaskolas kursanti Armands un Arnis nostājas godasardzē pie pieminekļa. Klusuma brīdis.

Kamēr kāpjam autobusā, ievērojam — kapu briksnājā parādās divi stāvi, no jauna tuvojoties Friča Labrenča apbedījuma vietai.

Dodamies prom klusēdami. Atpakaļceļā pabraucam garām Baltazarovkas ciemam, pie kura, līdzīgi 4. pulkam, bojā gājis 9. latviešu strēlnieku pulks. Stepē riet saule, un šajā mūžības klātbūtnē gribas ar varu aizdzīt prom domas par redzēto Eipatorijā. Gribas klusēt un mēģināt to aptvert. Tepat, mūsu autobusā, sēž Anatolijs Jakovļevs, redzu — notikušo viņš uztver gluži kā personisku vainu. Un tāpēc kļūst divkārt smagi.

Tad iedomājos it kā sīkumus, kas vēršas plašā «gleznā» un uzrāda jau likumsakarības. Kamēr mūsu vidū kā biedi klīdīs «ģipša» vai pat «bronzas» cilvēki un uz galdiem drūzmēsies to krūšutēli, tas būs vēlreizējs apliecinājums tam cilvēkam, kas nav tik ātri iznīdējams no mums pašiem. Un tikmēr šī dzīvā ādere, kas mūs vieno ar pagātni, grūs, dabiskās erozijas skarta. Turklāt šeit vairs nav no svara, kuru

cilvēku tiražē ģipsī lietošanai prezidijos. Vēlāk, jau pie Gomeļas, ieraudzīšu baltu ģipša meitenīti un briedīti, bet pie pašiem pilsētas vārtiem mūs sagaida bronzas kol-hozniece ar milzu vārpu kūli.

Ko mēs te varam darīt? Vienīgais ir — kopt savu māju, savu vēsturisko atmiņu.

7.

Kad jau biju atgriezusies Rīgā, uzklausīju, kādas ir dramaturga Jāņa Jurkāna domas par streļķiem. Gribēju zināt, ko domā tieši viņš — ne tikai talantīgs dramaturgs, bet — jauns cilvēks, kurš pirms gadiem sešiem rakstījis lugu par latviešu strēlniekiem, kura līdz skatuvei tā arī nenokļuva. Pašlaik ir tā, ka Jurkāns to vairs nedotu, ja kāds vēlētos iestudēt. Bet jaunu nerakstīs.

Jānis Jurkāns:

«Mūsu tautai šī stāvēšana uz ceļgaliem . . . Jebkurai dzīvai radībai, cilvēkam it īpaši, gribas stāvēt uz kājām. Strēlnieki — tas bija gandrīz vienīgais brīdis, kad latvieši nostājās pilnā augumā. Pati tauta ir tik ļoti noilgojusies stāvēt pilnā augumā, ka šis viens brīdis, šie strēlnieki — no viņiem apzināti vai neapzināti izveidots mīts. Un kā mītu mēs viņus uztveram, nevis kā realitāti. Ir bijušas trakas lietasl Bet mēs tās noklusējam, un, kas ir pats sliktākais, tas jau nenāk par labu pašiem strēlniekiem. Esmu runājis ar jauniešiem, un lielākoties viņi domā — strēlnieki cīnījās par brīvu Latviju. Bet 1915. gadā pat tāda jēdziena nebija! Strēlniekus par sarkanajiem padarīja tie nežēlīgie zaudējumi un asinis, kas lija bez jēgas. Tāda asiņu peļķe kā Nāves sala bija stratēģiski un taktiski absolūti nevajadzīga. Tā bija nodevība no cara armijas augstākās pavēlniecības puses.

Kas attiecas uz citām vietām ārpus Latvijas — cilvēki zina maz. Nezina kaut vai to, ka pirms sarkanajiem strēlniekiem ir bijuši arī citi strēlnieki.

Tad, kad mēs lepojamies ar saviem strēlniekiem, mums nebūt tas nav jāprasa no citiem. Bet, manuprāt, tai lielajai patiesībai par strēlniekiem vēl nav pienācis laiks. Sai lielajā patiesībā ir milzīgas pretrunas. Tādēļ arī lielākā daļa latviešu no tās vairās, jo pietiek ar mītu. Un, tā kā strēlnieki ir gandrīz vai vienī

gais, ar ko mēs varam nostāties pilnā augumā, mēs gribam šo mītu uzturēt un netraumēt. Bet mani ļoti kaitina, es pat bīstos no nacionālās pašapziņas pārforsētā veidā. Mums strēlnieki ir vajadzīgi. Mums vajag ar viņiem lepoties, bet — lepoties zinot, nevis nezinot. Arī pretrunas, arī to, ko mēs labprāt nezinātu. Tas būs vairāk, nekā

atraujot no šīs vēstures vienu slāni, lai to mistificētu.»

8.

Viens no Latvijas Kultūras fonda ceļiem būs latviešu strēlnieku ceļš. Izpēte, sakopšana, iezīmēšana, izzināšana? Kāds tas būs, tika spriests Jāņa Petera kabinetā, kad pagājušā gada 10. novembrī tur bija sapulcējušies vēsturnieki, vēl citi ieinteresētie, lai dibinātu komisiju, kura strādātu ar strēlnieku komandiera Jukuma Vācieša fondu, lai nospraustu veicamo minimālo un maksimālo programmu.

Pirmais jautājums, kas aktualizējās, — kā šai komisijai saukties? Latviešu sarkano strēlnieku. Jukuma Vācieša. Jānis Peters savu ieteikumu — Latviešu sarkano strēlnieku piemiņas komisija — pamatoja: «Es domāju, mēs paliekam pie sarkanajiem strēlniekiem kā pie pamatvērtības, bet nevar atstāt novārtā pārējo strēlnieku vēsturi. Gan tos, kas sāka 1915. gadā, gan tos, kas cīnījās pret Bermontu.»

Komisija par savu uzdevumu izvirzīja:

— strēlnieku cīņu vietu izzināšanu un sakopšanu,

— Jukuma Vācieša piemiņas iemūžināšanu Rīgā un Maskavā,

— materiālu palīdzību latviešu strēlniekiem,

— vēsturnieku darbības stimulēšanu strēlnieku vēstures izpētē gan Latvijā, gan Savienībā, kā arī saistīšanos ar tiem Rietumu vēsturniekiem, kas būtu gatavi šai jomā sadarboties ar fondu.

Līdz ar paša Kultūras fonda nodibināšanos, vēlāk — ar Latvijas fonda darbības virzienu iezīmēšanos aktualizējas jautājums: Ko darīt man, tieši man, ja vēlos iesaistīties Fonda darbā? Pirmā atbilde — ziedojumi. Nākamā — varat nākt, lai piedalītos talkās. Latvijas Kultūras fonds, pašlaik meklējot ceļu pie katra, kurš jau tam iznācis pretim, lai sadarbotos, viens nespēj uz katra jautājumu atbildēt.

Dabiski, LKF neaizstās ne vēsturnieku pētījumus, ne arī viens spēs izveidot darbīgu Latvijas kultūrtīklu. Imants Ziedonis saka — lai Fonds ir kā impulsu devējs, kā gaisa jaucējs, kas raisa vēlēšanos tālāk darboties pašam. Saprotama ir vēlme aktīvi piedalīties tieši Fonda pasākumos, padarīt kaut ko lielu, tādu, lai redz. Bet man šis Fonds licis meklēt Ceļu. Atklāt blakus esošas, agrāk nepamanītas pagātnes zīmes.

Sameklēt 1915.—1920. gada karu kartēs sava priekšteča — vectēva, vecvectēva, viņa brāļa vai cita rada karagaitas — to vajadzētu vispirms. Tā savā ziņā arī būtu tā starpposmu aizpildīšana streļķu ceļā. Jo akmens ar uzrakstu ceļa malā vēl nav piemiņa. Taču piemiņas likme ir augsta: tā ir patiesība.

(3. turpinājums)

MANFREDS ŠNEPS

DUMPĪGĀ BALOŽU DZIMTA

Ar šiem vārdiem viņš izskrēja laukā un visu nakti klaiņoja pa pilsētu, gara acīm skatot tālā Sibīrijas ciemata priekšnieku. Un tikai dievs vien zina, varbūt viņi arī satikās, jo visai ātri sārtvaidzis mācītāja dēls iepinās kādā lietā, kuras dēļ smagi cieta . . .»

Kā mums vērtēt šo Baloža soli? Un vai Ļeskovs patiesi apraksta notikumu? Bija pagājuši 20 gadi kopš tām nemiera dienām. Var gadīties, ka Ļeskovs savās atmiņās ir tendenciozs. Arī tāpēc, ka tajā laikā viņš cīnījās ar melnsvārčiem un piemēru ar Balodi min, salīdzinādams reliģisko aizspriedumu spēku dažādos kultos.

Maz ticams, ka Balodis studenta gados būtu bijis ortodoksāls ticīgais. Droši zināms, ka Sibīrijā popus viņš necieta. Arī studenta gados, kā stāstījis viens no lieciniekiem izmeklēšanas laikā, «viņš dzīvoja regulāru dzīvi», bet «dievu neatzina un nievāja visu svēto». Sie vārdi gan vēl neko daudz nepierāda, jo neticīgā iespaidu varēja radīt kāds āķīgs jautājums, kāda asa piezīme no Baloža mutes, uz ko viņš bijis meistars. Vairāk ticami, ka jau jaunībā Balodim bija saasināta taisnības izjūta, neiecietība pret cilvēka cieņas pazemojumiem, ar ko viņš krasi izcēlies vēlāk Sibīrijā.

Ļeskova atmiņas vedina uz domu par kādu Baloža raksturā īpatnību, proti, humora izjūtas trūkumu. Sis minējums ļauj daudz ko izskaidrot notikumiem bagātajā Baloža dzīvē. Ar humora izjūtu apveltīts cilvēks, kā zināms, i savu dzīvi, i savu tuvinieku dzīvi vēro it kā no malas, it kā no plašāka redzesloka. Rezultātā ļaužu centieni, ļaužu tieksmes viņam nereti zaudē savu jēgu, kļūst smieklīgas. Tas savukārt mazina entuziasmu un kaitē virzībai uz mērķi. Darbīgu cilvēku bez entuziasma nevar iedomāties.

Hipotēze par humora izjūtas trūkumu kļūst vēl pārliecinošāka, ja paanalizē īsto Dostojevska tekstu. Ļeskovs to atstāstījis samērā tālu no konteksta.

Kas lasījis romānu, atcerēsies, ka minētajā epizodē aprakstītais cietuma priekšnieks nebūt nav ļauns. Gluži otrādi, Dostojevskis stāsta par pozitīva, pareizāk sakot, cietumnieku iemīlēta priekšnieka tipu. Pēršanas procedūru, kurai pirms tam sekoja tēvreizes skaitīšana ar primitīvu kalambūru — «mūsu dienišķo maizi dod mums šodien!» vietā «Nu tad dod arī!», poručiks Smekalovs (cietuma priekšnieks) bija atkārtojis desmitiem reižu, un tomēr cietumnieki viņu mīlēja, jo «Smekalovs prata izrīkoties tā, ka pie mums visi viņu atzina par pašu cilvēku. Viņam piemita kāda īpaša iedzimta vienkāršās tautas smaka — un — ak dievs — cik jūtīgi tauta uztver šo smaku!»

Un, ja dzirdot šo tekstu, 24 gadus vecais Pēteris Balodis lēja dusmu asaras, vai tad tā nebūs bijusi sentimentalitāte un pārspīlēta taisnīguma sajūta, kas būs traucējusi sekot rakstnieka domai. Vai arī jāpieļauj hipotēze, ka tāds sprieduma dziļums jaunajam revolucionāram nebija pieejams viņa jaunekļa gados.

1861. GADA NEMIERI PETERBURGĀ

Ar 1861. gada 19. februāra manifestu Krievijā atcēla dzimtbūšanu. Bet brīvdomība pēc Krimas kara bija laidusi pārāk dziļas saknes un «Manifests» jau arī nespēja apmierināt visus sabiedrības slāņus, tāpēc valstī sākās nemieri. Pēterburgā nemieru cēlāji bija studenti, virsnieki, inteliģence.

Pēteris Balodis nokļuva galvaspilsētas nemieru pašā centrā. Kā liecība tam kalpo ieraksti grāfa Valujeva — iekšlietu ministra dienasgrāmatā. Valujevs bijis ļoti piesardzīgs cilvēks, atklāti izteikties atļāvies tikai dienasgrāmatā, tāpēc tās ir sevišķi vērtīgas.

Sāksim no galvenā Pēterburgas 1861. gada notikuma — no pirmā pašā Krievijā iespiestā nelegālā laikraksta — proklamācijas «Lielkrievs» («Великорусе»). Septembrī izplatīja pirmos divus numurus. Valujevs raksta:

«1861. g. 13. septembrī. Musinošo rakstu izvadāšana un iznēsāšana turpinās. Abas policijas, slepenā un atklā-

P. Baloža meita J. Krotova-Balode P. Baloža meita V. Sabaļina

D. Jurasovs — P. Baloža trimdas biedrs. Penza (1910)

tā, meklē, bet līdz šim neko neatrod.

16. septembrī. Mihailovs arestēts uz aizdomu pamata, ka atvedis no ārzemēm uzsaukumu «Jaunajai paaudzei».

25. septembrī. Universitātē nekārtības pastiprinās. Šodien studentu pūlis — vairāki simti cilvēku, ar simtu studentu no medicīnas un ķirurģijas akadēmijas un daži oficieri (!?), — atraduši universitātes auditorijas slēgtas, devās pa Ņe-vas prospektu uz Kolokoļnija šķērsielu, kur dzīvo jaunais kurators ģenerālis Fi-lipsons, trokšņoja,

klaigāja, lamāja grāfu Suvalovu un policijas virspriekšnieku, visi bezceremoniāli izturējās pret kuratoru, kurš izgāja pie pūļa un kopā ar pūli atgriezās universitātē, kur pagalmā tika teiktas runas un klaji organizēta universitātes sacelšanās. Savāca divus žandarmu vadus, aizsūtīja pēc kājniekiem, visbeidzot ģenerālgubernators pārliecināja pūli izklīst. Tādā veidā Pēterburgā notika pirmā ielu manifestācija. «Rubikona ir pārieta.»»

Oktobrī parādījās trešais «Lielkrieva» numurs. Decembrī slēdza Pēterburgas universitāti. Balodis pēc tam — izmeklēšanas laikā — rakstīs, ka proklamācijas sācis iespiest bezdarbībā nīkstot. Vai nu tīri tā bija? Kaut arī līdz šim laikam tiešām nav skaidrs, kas viņu ierosināja uz šo «neprātīgo» soli, kas finansēja tipogrāfijas iegādi.

Pēc «Lielkrieva» pirmo numuru parādīšanās Krievijā 1861. gada rudenī Her-cens no Londonas steidzās dot kategoriskus padomus:

«Tiklīdz domas, ko iespiež ārzemēs, sāk realizēties, tām vajadzīga dzimtā augsne, tuvums, pašreizējās dienas ierosme. Spiediet ar rokas tipogrāfijām, spiediet kaut kā (. .) Ierīkojiet tipogrāfijas!»

Balodis sekoja padomam: ierīkoja pagrīdes tipogrāfiju un to nosauca par «kabatas tipogrāfiju». Kādas organizācijas uzdevumā — nav līdz šim noskaidrots. Bez tam Balodis uzturēja ciešus sakarus ar daudziem pagrīdes pulciņiem. Tajā nemiera ziemā viņam bija studentu vadoņa slava. Par pamatu tam, jādomā, bija Hirtla tulkojums. Baloža paveiktais darba apjoms nevarēja neizsaukt sajūsmu, sevišķi darbam nepieradināto muižnieku dēlu vidū.

CETURTĀ DALA. PĒTERA—PĀVILA CIETOKSNĪ (1862—1864)

Universitātes «nekārtību» laikā —

1861. g. 18. novembrī — Baloža vārdu pirmoreiz atrodam slepenpolicijas ziņojumā.

Nākamo Baloža rīcību fiksēja Dobro-ļubova bēru laikā 1861. g. 20. decembrī: viņš esot vācis naudu priekš tikko notiesātā dzejnieka Mihailova, ceļam uz Sibīriju.

Citā aģentūras ziņojumā Pēterburgas policijas priekšniekam Aņņenkovam Balodis figurē kā studenta N. Utina revolucionārā pulciņa jeb, kā policijas aģenti to dēvēja, «Utina partijas» dalībnieks.

1862. gada martā sāka darboties Baloža iekārtotā nelegālā «kabatas tipogrāfija». Tās «produkcija» radusi rezonansi pat Valujeva dienasgrāmatā: tika arestēti students Jakovļevs un virsnieks Ušakovs, kuri izplatījuši Baloža iespiestās proklamācijas. Un policija sāka dzīt Baloža pēdas. Lūk, kā šos notikumus fiksējis Valujevs:

«14. aprīlī. Pilsētā izmētātas jaunas pretīgas proklamācijas, kas domātas karaspēkam un galvenokārt oficieriem. Tās aicina vilkt uz karātavām caru un aristokrātus. Stāsta, ka Lieldienu naktī dažus eksemplārus atraduši Ziemas pilī. Lieta, starp citu, nav pierādīta. Kņazi Dolgorukovs un Suvorovs apgalvo, ka tas nav bijis, citi runā

pretējo.

1. maijā. Kņazs Suvorovs apgalvo, ka tuvākās dienās viņš atklāšot divus vai trīs galvenos tejienes aģitācijas un nekārtību sācējus.

13. maijā. Pēdējā laikā izdarīti vairāki aresti sakarā ar dumpīgām proklamācijām un slepeniem mēģinājumiem graut karaspēka uzticību (. .) Sapieru bataljonā saņemts ciet students Jakovļevs, kad bija ieradies kazarmās buntot zaldātus.

17. maijs. Pilsētā izmētā jaunus mūsu pagrīdes preses izdevumus «Jaunā Krievija». Tajā tieši aicināts uz cara slepkavošanu, visu cara nama locekļu un tuvinieku nonāvēšanu, sludināti visgalējā-kie sociālistiskie uzskati un «krievu, sarkanā, sociālā republika».»

Vēlākos gados un pat šodien daudzi pētnieki analizē «Jaunās Krievijas» vēsturi un to, kādu ļaunumu šī neapdomātā eksaltēto jauniešu uzstāšanās nodarīja revolucionārai kustībai.

Par revolūcijas lūzuma punktu izvērtās Pēterburgas ugunsgrēki, kas sākās 21. maijā un trakoja veselu nedēļu. Aizdomas par dedzināšanu krita uz studentiem un revolucionāro inteliģenci. Ugunsgrēkos cietušie ļaudis sāka tos vajāt.

Ugunsgrēki izdarīja nenovērtējamu pakalpojumu valdībai, — bet vai varasvīri bija arī tie īstie dedzinātāji, tam pierādījumu nav. Toties ugunsgrēki noderēja par kaujas signālu.

Un valdība šo izdevību izmantoja. Slēdza žurnālus «Sovremeņņik» un «Rus-skoje slovo». Uzbruka svētdienas skolām.

1862. g. jūnijā Pēterburgā bija 28 svētdienas skolas. Atzīmēsim, ka no

SAKAROS AR VALSTS APVĒRSUMA GATAVOTAJIEM

1862. gada 18. jūnijā Pēteri Balodi atgādāja uz Pētera—Pāvila cietoksni ar Pēterburgas policijas virspriekšnieka vēstuli, kurai cietokšņa komandants Sorokins uzlika rezolūciju: «Pieņemt un turēt Ņevas kurtīnes kazematos, pēc tam pārvest uz Trubecka bastionu.»

Lai iztēlotos skatu, kuru pirmajos mēnešos apcietinājumā vēroja Balodis (ja pret apsardzes atļauju ar rokām pievilkās pie kaļķiem aizsmērētā loga augšdaļas), der atcerēties tā laika galma mākslinieka F. Aleksejeva gleznu: pa labi Nariškina bastions ar lepni plīvošu impērijas ka-šīm skolām sākās studentu «staigāšana tautā», kas vēlāk pārauga narodņiku kustībā. Valujeva dienasgrāmatā rakstīts, ka 1. jūnijā viņš saņēmis atļauju slēgt divas skolas.

Slēdza tautas lasītavas, literātu klubu, kuru sauca par šaha klubu.

Tajā pašā 31. maijā, kad metropolīts Izidors aizlūdza dievu par Pēterburgas izglābšanu no uguns, Mitnajas laukumā publisku nāvessodu piesprieda V. Ob-ručevam, bijušajam virsniekam, kuru

pieķēra «Lielkrieva» izplatīšanā. Milzīgs pūlis, tā vidū daudzi ugunsgrēkos cietušie, sāka trakot, kad izdzirda, ka Obru-čevam piespriesti «tikai» četri gadi katorgā. Kā apliecina V. Panteļejevs savās «Atmiņās», «pūlis, kas ielenca ešafotu, pieprasīja, lai Obručevam nocērt galvu, vai soda ar pletni, vai vismaz pakar ar galvu uz leju pie kauna staba par to, ka viņš uzdrošinājies iet pret caru».

Balodis droši vien noskatījās civilā nāves soda procedūru. Vēl bija laiks: viņu arestēs pēc 15 dienām, uz ešafotu vedīs divarpus gadus vēlāk.

Proklamāciju «Jaunā Krievija» sagatavoja Maskavas universitātes studentu grupa. Tajā tika sludināti visgalējākie kreisie uzskati:

«Mēs būsim konsekventāki ne tikai par nožēlojamiem 48. gada revolucionāriem, bet arī par 92. gada lielajiem teroristiem; mēs nenobīsimies, ja redzēsim, ka esošās kārtības gāšanai vajadzēs izliet trīs reizes vairāk asiņu, nekā to izlēja jakobīņi 90. gados.»

«Jaunā Krievija» izvirzīja sociālas revolūcijas programmu, prasīja cara monarhiju aizstāt ar republiku, kurai būtu nacionāla satversme, tiesu vēlēšanas, pareiza nodokļu sadale, tiktu radītas sabiedriskas fabrikas, sabiedriska bērnu audzināšana, prasīja pilnīgu dzimumu vienlīdzību, pat ģimenes iznīcināšanu.

Sī nepārdomātā proklamācija nodarīja lielu ļaunumu revolucionārajai kustībai. Steidzīgi vajadzēja glābt, kas glābjams. Kad Balodi arestēja, pie viņa atrada rakstu «Brīdinājums», kurā tauta tika aicināta neļauties panikai un valdības provokācijām. Diemžēl Balodis nepaspēja iespiest šo rakstu.

rogu un divgalvainu ērgli uz tā, zemāk — laipas, kas iet no Ņevas kurtīnes vārtiem un pie kurām reizēm piestāj laivas, pa kreisi pāri Ņevai — granītā kaltā krastmala, tālumā Ziemas pils un daudz laivu un buru kuģu Ņevas ūdeņos.

Pēteris Balodis nonāca senāta izmeklēšanas komisijas rokās, kuru bija sastādījis un nozīmējis pats cars. Komisijas priekšsēdētājs kņazs Golicins regulāri ziņoja caram par izmeklēšanas gaitu. Es jutu kādu īpašu vēstures elpu, kad arhīvā lasīju šīs atskaites. Vietu vietām tur ir ar zīmuli rakstītas piezīmes. Tā ir cara roka. Pēc tam rakstvedis to pašu pārrakstījis ar tinti.

Baloža atmiņā saglabājies kāds ļoti interesants fragments, kuram nav veltīta pietiekama vērība, proti: 1862. gada septembra vidū—tai laikā, kad ķeizars ar svītu tikko bija Novgorodā nosvinējuši Krievijas tūkstošgadi, — senators 2da-novs, viens *no* izmeklēšanas komisijas locekļiem, mēģina no Baloža «izraut» atzīšanos.

Zdanovs bija visspēcīgākais komisijas sastāvā, 59 gadus vecs. Četrpadsmit gadu vecumā viņš sācis ierēdņa karjeru no pašas apakšas rangu tabulā un savā mūžā izgājis caur 12 klasēm. Nu viņš bija 3. klasē — slepenpadomnieka rangā.

Viņa mērķis bija saņemt nākamo — praktiski pēdējo — īstenā slepenpadomnieka titulu. Un, ja Zdanovam būtu sekmējies ar Baloža pratināšanu, viņš to būtu dabūjis.

Par pārlieku centību valsts noziegumu atmaskošanā Zdanovs cieta: 1865. gadā viņu nozāļoja, jo viņš esot ticis uz pēdām reakcionāru grupai (šodien mēs to sauktu par mafiju), kura valstī organizēja pilsētu ugunsgrēkus, lai, uzveļot vainu revolucionāriem, piespiestu caru paildzināt zemnieku brīvlaišanas termiņu.

Atmiņās par tikšanos ar Ždanovu Balodis raksta: «Viņš mani saņēma ļoti glaimīgi: «Jūs droši vien mani nepazīstat. Tur komisijā jūs mani redzējāt lentē ar ordeņiem, bet te mēs parunāsimies ar jums par jūsu lietu pavisam vienkārši.» Pēc tam viņš sāka pierādīt, cik mana lieta esot nopietna un ka mani gaidot nāves sods. «Bet es papūlēšos jums palīdzēt,» viņš teica. To teikdams, viņš piecēlās, pievēra durvis, izņēma no kabatas «Kolokol» numuru, kur Zukov-skis bija rakstījis par savu bēgšanu. «Es jums palīdzēšu,» 2danovs turpināja, «bet jūs mani par to neaizmirsīsiet, kad jūsu partija uzvarēs. Es taču esmu jau vecs un jums nevaru būt bīstams. Re, lasiet, 2ukovskis ir aizbēdzis uz Londonu; veliet visu uz viņu. Viņam tur viss vienalga, bet jums tomēr vieglāk.»»

Šodien *mēs varam* tikai izsacīt minējumus par senatora Zdanova domu gaitu.

P. Balodis 60. gadu sākumā p, Baloža portrets

Jāņa Eiduka fotoreprodukcijas

Kādi bija Baloža noziegumi? Viņš paspēja kabatas tipogrāfijā iespiest trīs proklamācijas.

Pirmā bija uzsaukums virsniekiem, iespiests 1862. gada pavasarī (pēc lieldienām):

«Virsnieki

Ir pienācis laiks katram godīgam virsniekam jautāt savai sirdsapziņai, kā viņam izturēties sakarā ar pašreizējiem notikumiem (. .)

Katrs krievs zina, ka viņa dzimtenes labklājībai ir nepieciešams: atbrīvot zemniekus ar zemi, izsniedzot muižniekiem atlīdzību; atbrīvot tautu no ierēdņiem, no pletnēm un rīkstēm; dot sabiedrībai brīvību pašai kārtot savas lietas; nodibināt atklātas tiesas; un dot katram tiesību brīvi izteikt savas domas (. .)

Pirmajās lieldienās šis uzsaukums trāpīja garrokainajiem un garausainajiem spiegiem pašā godkārības serdē: galma baznīcā, ķeizaram pašā deguna priekšā, tas tika izdalīts lielā skaitā.

Pēterburgā, kabatas tipogrāfija.»

So uzsaukumu Balodis bija tā kā paņēmis no žurnāla «Kolokol», bet pēdējo rindkopu pierakstījis pats. Te izmantota vārdu spēle: долгорукие и долгоухие, domājot ar to Dolgorukovu — žandarmu šefu.

Ko no šīs lapiņas varēja secināt 2da-novs? Pirmkārt, Balodis zina tos, kuri izplatīja lapiņu galma baznīcā, un tie varēja būt tikai virsnieki; otrkārt, Balodis, iespējams, darbojās virsnieku uzdevumā.

Tās bija ļoti nopietnas aizdomas. Te jau «oda» pēc sazvērestības, pēc bruņotas sazvērestības. Otrā Baloža proklamācija šīs aizdomas vēl pastiprināja. Tā bija sakarā ar Polijas notikumiem:

«Sajās dienās Lielkrieva tipogrāfija paziņoja par Aleksandra II laupītāja tieksmēm šādiem vārdiem:

Varšavas telegrāfa stacijas kapteiņa Aleksandrova varoņdarbs.

Sakarā ar Varšavas iedzīvotāju gatavoto kritušo *piemiņas* vakaru Polijas pārvaldnieks jautājis caram — kā rīkoties. Cars atbildējis: «Izklīdināt ar aukstiem ieročiem, bet, ja vajadzīgs, lietot karteču.» Aleksandrovs tā vietā licis vārdus: «rīkoties ar brīdinājumiem» un tādējādi apturējis asinsizliešanu. Par to viņam piespriests nāves sods, ko cars nomainīja ar mūža katorgu.»

Par kapteini Aleksandrovu avīzes neziņoja. To varēja zināt tikai virsnieki, ar kuriem, tātad, Balodim ir sakari. Un, kas vēl trakāk — ja jau lapiņa cēlusies no «Lielkrieva», tad šī organizācija arī virsnieku rokās. Tas jau bija pavisam nopietni. Jāpanāk, lai Balodis nosauc kaut vienu līdzdalībnieku no virsnieku vidus.

Trešā proklamācija, ko iespieda Balodis, bija par Sedo-Ferroti. Tā 2danovu neinteresēja, tāpat Pisareva nepublicētais raksts.

Bet tālāk — atkal sakari ar virsniekiem: Gorbanovskim Balodis deva iespiest to pašu lapiņu «Virsnieki». Savas lapiņas Balodis devis studentam Jakovļevam, kuru arestēja par aģitāciju sapieru bataljonā, un Jakovļevs esot lielījies: «Viss karaspēks, izņemot ģenerāļus un pulku komandierus, ir gatavs uz sacelšanos.» Bet kas gatavo šo sacelšanos? Kā tikt uz pēdām organizatoriem?

Jau gada sākumā, februārī, pārķerta vēstule no Pēterburgas: «4. un 6. artilērijas brigādes ir mūsu pusē, vajag papūlēties sagatavot 5. brigādi.»

Ja tā, tad sazvērestība gatavojas jau sen. Un Balodis sazvērniekus zina!

Un vēl pēdējais musinošais dokuments — lapiņa «Brīdinājums». Tā rakstīta pēc «Jaunās Krievijas» parādīšanās un pūlas saliedēt tautu pēc ugunsgrēkiem, glābt kas vēl glābjams:

«Valdība apgalvo, ka revolucionāri dedzina Pēterburgu (. .) Beidziet jel atbalstīt valdību tās reakcionārajā rīcībā (. .) tautas sacelšanās tuvojas.»

Vai aiz šīs lapiņas arī stāv virsnieki? (Tas šodien nav droši zināms.) 2danovs juta, ka Balodis ļoti veikli maldina komisiju, nosauca Pisarevu, citus. Bet tie ir niecīgi upuri. Kā no viņa izdabūt atzīšanos? Kā uzzināt, kas par organizāciju, kādi tās vadītāji? Izmeklētāja «laimi» mēģināja rast ne tikai senators Zdanovs. Balodis atceras vēl vienu komisijas locekļu mēģinājumu uzzināt patiesību par nelegāliem izdevumiem, sevišķi par proklamāciju «Brīdinājums», kura palika rokrakstā. Komisija tai piegrieza vislielāko vērību, jo pats tās teksts un sagatavošanas moments nešaubīgi norādīja uz spēcīgu organizāciju.

Kādā no pratināšanas reizēm pie Baloža piegājuši divi vai trīs komisijas locekļi un vāciski (!) izteikuši šādu piedāvājumu:

«Jūs varbūt domājat, ka šajā komisijā atrodas kāds no jūsu darbiniekiem, tāpēc kņazs (Golicins) dod jums padomu,

ja jums ir neērti pateikt šeit atklāti, uzrakstīt valdniekam vēstuli — izklāstīt visu lietas gaitu, pastāstot par tās pašreizējo stāvokli un biedrības apmēriem (. .) Jūsu vēstuli kņazs nodos valdniekam.»

Nav nekādu pierādījumu tam, ka vēstuli caram Balodis būtu uzrakstījis. Kaut gan «lietas» materiālos glabājas divas vēstuļu skices, kas radušās, domājams, šī komisijas piedāvājuma rezultātā. Tajās jūtama ironija un varbūt arī tāda kā muļķa tēlošana:

«Es esmu iespiedis trīs lapiņas, kuras tiek dēvētas par musinošām. Es nedomāju, ka manas lapiņas varētu kādu samusināt (. .) Es aizrāvos, aiz gara laika iedomājos paaušoties un sāku iespiest: kad es spiedu, man bija jautri, es smējos un nekad neiedomājos, ka šī aušība mani novedīs tik tālu.»

Krievijas tūkstošgades svētki — kā signāls valsts apvērsumam, kā sākums revolūcijai un valsts atjaunošanai. Vai tas nebūtu lielisks sākums! Ždanovs juta, ka tika gatavots valsts apvērsums, — un Balodis varēja būt tas upurjērs, kas asinspirti atklātu.

Nav pamata domāt, ka Zdanovs nezināja par virsnieku pagrīdes darbību, ja par to ir ziņas gan dienasgrāmatās, gan speciālajos ziņojumos. Bet ja tā, tad pietiktu, ka Balodis nosauc kaut vai Lu-

giņinus, lai sāktos tiesas process, līdzīgs dekabristu lietai, kas nodrošinātu 2danq-vam «mūžīgu» slavu un . , . uz karātavām aizsūtītu i Balodi, i desmitus un simtus citu. Tad izmeklēšanu vestu nevis senatori, bet lauku karatiesas ģenerāļi. Ir pamats domāt, ka bailes, visiem saprotamas nāves bailes vadīja Baloža prātu izmeklēšanas gaitā.

Kādu notikumu gaitu var iztēloties šodien? Kas tad radīja «Lielkrievu»? Pēc netiešiem pierādījumiem var izteikt domu, ka «Lielkrievs» bija Pēterburgas virsnieku organizācijas izdevums. Pēc sakāves Krimas karā un gatavojoties reformām valstī, gaidot dzimtbūšanas atcelšanu, Pēterburgā radās daudzi virsnieku pagrīdes pulciņi — Ģenerālštāba akadēmijā, Artilērijas un Inženieru akadēmijās, kara skolās. Virsnieku organizācijas veidošanās vēsturi ilgus gadus pētījis profesors V. Djakovs, Viņš parāda, kā no pagrīdes pulciņiem pakāpeniski formējās piaša federācija, kuru tagad vēsturē dēvē par Pēterburgas virsnieku organizāciju. Djakovs savācis ziņas par 263 personām, kuras 1857.—

1863. gadu periodā uzskata par šīs organizācijas darbīgiem locekļiem, t. i., tiem, kuri ņēmuši dalību kādos sodāmos vai vismaz nosodāmos pasākumos. Precīzi viņu skaits nav zināms līdz šim laikam, jo organizācijā prata glabāt noslēpumu, konspirāciju, tās pamatā bija grupas pa trim vai desmit cilvēkiem. Tas nozīmē, ka ikviens zināja to cilvēku, kas viņu saistīja organizācijā, un vēl divus vai deviņus cilvēkus no sava pulciņa. Divus pulciņus — no ģenerālštāba (70 cilvēku) un kara inženieru pulciņu Balodis min savās atmiņās.

Valsts apvērsuma organizētāja N. Ogareva piezīmju grāmatiņā rakstīts: «Ģenerālštābs un Kara akadēmija — 460 virsnieku.»

Mūs interesē notikumi, kas attiecas uz 1861. gadu un vēlāk. Te galvenais bija krievu virsnieku komitejas Polijā «noformēšana» 1861. gada rudenī. Polijā toreiz bija izvietota Pirmā krievu armija — visreālākais spēks apvērsumam. Komiteja bija saistīta ar Pēterburgas virsnieku organizāciju. Viens no tās vadītājiem bija Jaroslavs Dombrovskis. Kad viņu norīkoja dienēt Polijas karalistē, viņš tika iekļauts Komitejas sastāvā. Dombrovskis ierosināja reālu valsts apvērsuma plānu (viņa prasmīgā un drosmīgā rīcība vēlāk — Parīzes Komūnas cīņu laikā runā par labu viņa militārā stratēģa spējām). Pēc Dombrovska plāna sacelšanās bija jāsāk Polijā, sākotnēji par uzstāšanās momentu tika minēti Krievijas tūkstošgades svētki. Atbrīvotā Polijas teritorija bija jāizmanto kā bāze, lai formētu krievu revolucionāro armiju, kas revolūcijas karogu nestu Krievijas iekšienē.

Diemžēl vesela virkne nejaušību traucēja šī plāna īstenošanu. 1862. gada pavasarī arestēja un nošāva (!) trīs aktīvus Komitejas locekļus ar latvieti (!) Jāni Arnholdu priekšgalā. Augustā arestēja Dombrovski. Arī Komitejā spēki sašķēlās: poļu vadītāji sāka darboties

separāti. Sacelšanās spēki tika sašķelti. Pati virsnieku organizācija gan palika neatklāta. Dekabristu sakāves mācība bija gājusi virsniekiem par labu: viņi apguva konspirācijas mākslu (vai arī neradās tik talantīgs izmeklētājs kā cars Nikolajs). Organizatori —tie, kuri izdzīvoja, — pakāpeniski atgāja malā no revolucionārās darbības. 20. gs. sākumā, kad intensīvi rakstīja memuārus, daudzi no agrākajiem revolucionāriem bija labi situēti, un viņu uzvārdi tā arī palika nenosaukti.

Balodis bija saistīts ar cilvēkiem no Pēterburgas virsnieku organizācijas — droši vien ar tās vadītājiem. To apgalvo Djakovs: «Organizācija nodibināja ciešus kontaktus ar tā saucamās kabatas tipogrāfijas iekārtotāju P. Balodi, lai sastādītu un izplatītu proklamācijas «Kapteiņa Aleksandrova varoņdarbs» un «Virsnieki».»

Nav droši zināms, kā Balodim izdevās nākt kontaktā ar virsniekiem. Iespējams, caur «Severnaja pčela» redakciju: 1862. gada pavasarī Balodis ar to sadarbojās. Tajā pat laikā (precīzāk, martā) avīzē bija nodrukāts «106 virsnieku protests» — dokuments, kuru gatavoja «ģe-nerālštābisti»; tas vērsās pret miesas sodiem armijā. Redakcijā Balodis droši vien arī tikās ar virsniekiem.

Turpmākiem Baloža dzīves pētniekiem var noderēt minējums par iespējamiem Baloža kontaktiem ar Jāni Arnholdu. Jānis bija pirmais poļu notikumu upuris; viņu arestēja 1862. gada 24. aprīlī — vēl pirms Baloža aresta, nošāva 16. jūnija rītausmā (dienu pēc Baloža aresta). Viņa tēvs bija latvietis no Kurzemes.

Kontakti varēja rasties caur Arnholda brāli, ar kuru Balodis kopā mācījās universitātē. Balodis varēja uzzināt arī par Arnholda nāvi, piemēram, caur plac-adjutantu Rusovu. Un Arnholda liktenis varēja kalpot Balodim par bargu brīdinājumu turēt mēli aiz zobiem. «Lielkrievu» lieta nekādā gadījumā nedrīkstēja nākt gaismā.

Kā būtu veidojies P. Baloža liktenis, ja Gorbanovskis nebūtu viņu nodevis?

Izmeklēšanā Balodis aprakstīja it kā anonīmu tikšanos ar pilnīgi viņam nezināmiem revolucionāriem Aleksandra dārzā (Komisija Baloža vārdiem neticēja, bet pretējo pierādīt nespēja, un . . . spīdzināšanu toreiz vairs nelietoja), kuri viņam diktējuši un likuši drukāt proklamāciju «Brīdinājums». Citā reizē aicinājuši stāties slepenā organizācijā un likuši priekšā: «Mums gribētos jūs sūtīt uz jūsu novadu — pie latviešiem, tur mums gandrīz neviena nav.»

Diez vai šie vārdi ir izdomāti. Visticamāk, ka viņi pieder kādam no «Zeme un Brīvība» vadītājiem, piemēram, A. Sļepcovam. 1862. gada vasarā šī organizācija kļuva par visaktīvāko Pēterburgā. Vēlāk, novembrī, organizācijas centrālkomiteja nolēma pārvest savu tipogrāfiju no Pēterburgas (nav droši zināms, kur tā bija un ko paspēja izdarīt) uz Latgali — uz Marienhauzenu (tagad Viļaka), uz grāfienes

Lipskas muižu. Sī Latvijas daļa toreiz ietilpa Vitebskas guberņā. 1863. gada dumpja notikumos Latgale iekļuva tīri gadījuma pēc: caur tās teritoriju gāja stratēģiski svarīga dzelzceļa līnija Pēterburga—Varšava (caur Rēzekni un Daugavpili), pa kuru kustību atklāja īsi pirms notikumiem—1858. gadā.

Decembra mēnesī students Miķelis Veide no Balviem (agrāk Bolovska) atveda tipogrāfiju no Pēterburgas. 1863. gada sākumā Marienhauzenā sākās aktīva nemiernieku darbība. No Pēterburgas un Varšavas brauca studentu bari. Brauca it kā medībās, jo Viļakas apkārtnē bija lieliskas medību vietas. Studenti laboja ieročus, lēja lodes, taisīja patronas. Sāka drukāt lapiņas. Izlaida žurnāla «Svoboda» pirmo numuru un Sļepcova sacerēto proklamāciju «Līst krievu asinis, līst poļu asinis!». Kā liecina Valujeva dienasgrāmata, 19. februārī šī proklamācija — aicinājums krievu karaspēkam — parādījās Maskavā un Pēterburgā. Bet tas arī bija viss, ko tipogrāfija paspēja izdarīt. Pa ceļam uz galvaspilsētu arestēja divus pagrīdniekus ar proklamācijām čemodānos: studentu D. Stepanovu un bijušo virsnieku S. Zukovu. 27. februārī Marienhauzenā ierodas četras zaldātu rotas, arī žandarmu ģenerālis Šuvalovs ar svītu. Daļu nemiernieku noķēra, pārējie samuka dziļajos mežos.

Otrs stratēģisks virziens Latvijas teritorijā bija Rīga—Daugavpils—Varšava. Tajā darbojās grāfs Leons Plāters.

Arhīvos lasām žandarmērijas ziņojumu: «13. aprīlī banda Leona Plātera vadībā uzbruka vezumniekiem un atņēma trīs kastes ar ieročiem, bet ratus

aizdedzināja; trīs zaldāti nošauti. Tad banda devās uz Višķiem. Nākošā dienā pie Dubnas stacijas zemnieki viņus saķēra.»

Plātera «karagājiens uz Dinaburgu» traģiski beidzās jau pašā sākumā. Zemnieku masa, sevišķi vecticībnieku sādžās, uzstājās cara pusē: Krievijā, tātad arī Vitebskas guberņā, bija notikusi brīvlaišana un zemnieki dzīvoja cerībās saņemt zemi. Zemnieki uzstājās pret kungiem — lai tie bija poļi vai vācieši. Dagdā vecticībnieki saķēra studentu Miķeli Veidi, un viņš tika tiesāts par tipogrāfijas ierīkošanu.

Dinaburgas (Daugavpils) ieņemšana l ietilpa nemiernieku vadoņa lietuvieša

kapteiņa Sarakovska plānos. Ar savu priekšlaicīgo uzstāšanos Plāters izjauca šo plānu — un galu galā arī visu fenomenālo Sarakovska zemnieku karaspēka sirojumu pa Kaunas guberņu 1863. gada pavasarī.

Grāfu M. Muravjovu sūtīja nomierināt dumpīgo novadu. Pa ceļam uz Varšavu ieradies Dinaburgā, kur viņam bija jāstājas novada ģenerālgubernatora amatā, lika izpildīt nāves sodu jauniņajam grāfam Leonam Plāteram: 27. maijā Dinaburgas cietokšņa grāvī viņu nošāva. Tas bija pirmais nāves sods no daudzajiem, kurus bija lemts spriest

Muravjovam-Kārējam.

1863. gada sacelšanās noslīka asinīs. 18 tūkstošus upuru izsūtīja uz Sibīriju. Ar daudziem no viņiem Balodis tikās katorgā.

PILSONISKAIS NĀVES SODS

Bija 1864. gada 20. novembra rīts. Drēgns vēla rudens rīts Pēterburgā. Pētera—Pāvila cietokšņa katedrāles lielais zvans sita astoņas reizes. Kuranti spēlēja armijas himnu «Lai slavēts mūsu valdnieks!».

Kā var lasīt tālaika avīzēs, togad bijusi agra ziema. Oktobra beigās aizsala Ņeva, ko vecie ļaudis neatcerējās piedzīvojuši. 25. oktobra rītā ledus sakustējās un nopostīja Pils tiltu. (Tas pats noticis arī Latvijā: Jelgavā — palos noskaloja tiltu, tikai nedaudz vēlāk — 9. novembrī.)

Tajā rītā atbrīvojās viens no Pētera— Pāvila cietokšņa 101 kazemata. Tik daudz (vai, pareizāk sakot, tik maz, lietojot XX gadsimta cilvēku iznīcināšanas mērogus) vieninieku kameru bija šajā Viņa Majestātes cietumā, kur ikviena ieslodzītā liktenim personīgi sekoja pats cars.

Nočīkstēja cietokšņa vārti, un kauna rati sāka ripot pa bruģi. Ar muguru pret kučieri, tērpts arestanta drēbēs un iekalts važās, sēdēja valsts noziedznieks Pēteris Balodis. Viņam uz krūtīm karājās uzraksts «Par pretvalstisku musinošu uzsaukumu iespiešanu un izplatīšanu». Viņu veda uz pilsonisko nāves sodu (tā cara laikā sauca juridisku procedūru, kad publiski pasludināja spriedumu un «atņēma visas mantiskās tiesības»). Virsnie

kam, kurš komandēja apsardzes kavalēristu vadu ar kailiem zobeniem rokās, kabatā bija pavadzīme:

Balodis Pēteris Ticība pareizticīgā Ģimenes stāvoklis neprecējies Augums 2 aršini 6 veršoki

(170 centimetri)

Mati uz galvas

tumši brūni

uzacīs

ūsās

gaiši brūni

bārdā Acis zilas Zobi visi Zods pagarens Seja tīra Piere augsta

Kauna rati ripoja pa bruģi. Attālinājās cietokšņa mūri ar draudīgajiem bastioniem un lielgabaliem.

Soda dienas rītā kamerā ienāca bende ar šķērēm un bārdas nazi, kalējs ar važām un divi virsnieki. Cirpa pēc arestantu modes, iekala dzelžos: uz kājām — 30 mārciņas, uz rokām — 22 mārciņas, pavisam 22 kg dzelžu. Un cietokšņa alfabēta sarakstā radās jauns ieraksts:

«Balodis Pēteris bijušais students pārvests uz pārsūtīšanas cietumu, lai nogādātu Toboļskas izsūtīto prikazā».

Divus gadus Balodis bija pavadījis nāves gaidās. Tomēr palika dzīvs, un priekšā vēl bija dzīve, lai arī Sibīrijā. Tāpēc viņš līksmu skatu vērās pāri ledū kaltai Ņevai uz cietoksni, kas dzisa dūmakā. Rati ripoja pa Marsa laukumu uz Aleksandra Ņevska klostera pusi.

Nu viņš varēja pasmaidīt par karātavu humoru, ar kādu atbildēja uz vecāku vēstuli pirmajā apcietinājuma gadā:

«Vai jūs par mani vēl raizējaties? Lūdzu jūs uztraukties ne vairāk kā par bagātnieku, kurš pazaudējis pieckapeiku gabalu.»

Par izmeklēšanas komisiju Balodis vecumā arī mēģināja sarkastiski smiet:

«Selitans un Petruška ar pastmeistaru būtu pratuši lietu vest ne sliktāk par šiem darboņiem, kuru plikie pakauši žilbināja acis. Uz krūtīm viņiem bija lentas, krusti, zvaigznes, kā ielu tirgotājiem, kas iznēsā skārda preces.»

Atcerēsimies Gogoli, lai iejustos Baloža prāta stāvoklī: kučieris Selitans — tāds zems vīriņš kažociņā, lakejs Petruška— nedaudz nikns pēc izskata, ar ļoti biezām lūpām un degunu, bet pastmeistars— tas prata taisīt filozofisku seju, ar augšējo lūpu sedza apakšējo un tādu stāvokli saglabāja.

Kāpēc Balodis izsmēja šos cienījamos varas vīrus vēl vecumā? Vai tāpēc, ka tie neprata viņu nosūtīt uz karātavām? Vai bija saglabājis savu puicisko attieksmi pret jaunības «nedarbiem» līdz vecuma dienām?

Vairāk nekā divus gadus varas vīri turēja Balodi vieninieku kamerā (sienas telegrāfs gan atļāva sazināties un apmainīties jaunumiem), gaidot, ka atklāsies kādi jauni lietas apstākļi. Bet nekas tāds nenotika! 1863. gada notikumi palika tīri poļu notikumi, bez krievu virsnieku masu arestiem. 1864. gada maijā ar sacelšanos bija galā. Tad atcerējās arī Balodi. Izmeklēšanas komisija nodeva materiālus senātam, un

1864. gada 2. jūnijā senāts nolēma:

«Bijušais Sv. Pēterburgas universitātes students Balodis vainīgs pēc viņa paša atzīšanās, kas pilnīgi saskan ar lietas apstākļiem:

a) līdzdalībā pret valdību vērstā sazvērestībā un slepenas tipogrāfijas ierīkošanā musinošu rakstu pret to iespiešanai,

b) šo rakstu iespiešanā un

c) to izplatīšanā ar izmētāšanu.»

Tālāk spriedumā dots pamatojums, kā

vērtēt šos trīs noziegumus. Par pirmo noziegumu — līdzdalību attiecīgajā sazvērestībā likuma pantā minēti divi soda mēri:

«Izraugoties vienu no šīm divām soda pakāpēm, senāts atzīst, ka Baloža ne-patiesīgā atzīšanās, jo viņš, valdības notverts pašā

nozieguma izdarīšanā, nekādi nevarēdams to noslēpt, rūpīgi slēpa savus līdzdalībniekus, un savu noziedzīgo darbu nenožēlošana, jo pašās pēdējās savās liecībās viņš nevis sīki un noteikti paskaidroja visus lietas apstākļus (. .), bet gan atļāvās ironiski izteikties par savu noziegumu, salīdzinādams sevi ar mednieku, kas dodas lāču medībās, — noveda senātu pie tā, ka viņš jāsoda ar stingrāko no minētajiem sodiem.»

Kur tad vēl sods par otro un trešo noziegumu! «Par visiem noziegumiem kopā (. .) viņam jātiek sodītam ar stingrāko no augšminētajiem sodiem un ar visaugstāko soda mēru, t. i., atņemot visas tiesības uz mantu un nosūtot spaidu darbos raktuvēs uz 15 gadiem, bet pēc tam nometinot Sibīrijā uz visiem laikiem.»

Salīdzinājums ar lāču medniekiem Baloža soģiem it sevišķi nav paticis. No kurienes Pēteris to ķēris? Vai iespaidojuši nostāsti, ka Aleksandrs II nebaidoties aci pret aci doties pretī lācim ar mednieka šķēpu rokā.

Valsts padome apstiprināja senāta spriedumu, un 1864. gada 11. novembrī «S.-Peterburgskije vedomosti» paziņoja par spriedumu ar cara rezolūciju: «Tam tā būs būt, bet tikai lai Balodim spaidu darbu termiņu ierobežotu ar 7-iem gadiem.»

Uz sodiem Krievijā atsaucas «Kolo-kols» (8. sēj., 1595. Ipp.):

«Černiševska lieta (. .) ja būtu atklāta tiesa ar piesēdētājiem, tad gan izmeklētājiem, gan tiesnešiem piespriestu katorgu. Bet te valdība sūta katorgā cilvēku, uz kuru speciāli aģenti samelojuši pārkāpumus, izmeklēšanā nepierādītus, par kuriem tiesa piesprieda sodu ne pēc likuma. Pēc tam arestēja meiteni, kura svieda puķes uz soda vietu.

Balodim valsts padome piespriedusi 15 gadus katorgā, kaut pēc likuma (. .) viņam būtu varējuši piespriest tikai 10, un «labsirdīgais» tad varētu mīkstināt mazāk par septiņiem.»

(Nobeigums *sekos)*

SERGEJS PERESĻEGINS
(Ļeningrada)

LIELAIS TĒVIJAS KARŠ:

MĪTI UN REALITĀTE

Ja reiz uzskatam, ka Uzvara bija vēsturiska likumsakarība, vai esam tiesīgi domāt, ka Sarkanas Armijas «īslaicīgās neveiksmes», pareizāk gan — traģiskās sakāves, bijušas tikai nejaušības? Domāju, materiālistam grūti noliegt 1941. gada traģēdijas likumsakarīgumu, ko noteica mūsu militārā sistēma, kas, savukārt, atspoguļoja situāciju valstī. Citiem vārdiem — daļa no kara gados bojā gājušajiem padomju

cilvēkiem bija nāvei nolemti.

Tauta, kas aizmirsusi savu vēsturi, neizbēgami izdzīvo to no jauna. Tāpat armija, kas aizmirst vai attaisno savas kļūdas, noteikti tās atkārto. Vai ir pamats uzskatīt, ka pašreizējā padomju armijas organizācijas sistēmā pilnībā ņemta vērā 1941. gada pieredze? Anekdotiskais gadījums ar M. Rustu un noziedzīgi traģiskais — ar dienvidkorejiešu «boingu» pierāda pretējo.

Mans pētījums nebūs bezkaislīgs. Taču, iespējams, tieši personiskā ieinteresētība, personisks mūsu kļūdu vērtējums spēj pasargāt to no atkārtošanas.

Gluži pretēji — gribas vēlreiz atgādināt, cik neizmērojamus upurus tas prasīja. Un varoņu piemiņa ir svēta. Tas arī liek ņemt rokās spalvu.

NEJAUŠA UZBRUKUMA GAIDĀS

Rezultāti neizpalika. Līdz 1941. gadam padomju lidmašīnu būvētāju ražošanas jaudas 1,5 reizes pārsniedza Trešā reiha aviācijas rūpniecības kopjaudu. 1941. gada pirmajā ceturksnī fašistiskās Vācijas uzņēmumi izgatavoja 692 tankus, padomju — 740, turklāt tikai jauna tipa, proti, — T-34 un KV.

«. . krievu tanks,» rakstīja hitleriešu ģenerālis Šneiders, «bija bruņots ar 76 mm lielgabalu, kura šāviņi dragāja vācu tanku bruņas no 1,5—2 tūkstoš metru attāluma, kurpretī vācu tanki krievu kaujas mašīnu bruņas spēja cauršaut ne vairāk kā no 500 metru attāluma un tikai tad, ja šāviņi trāpīja tanka T-34 bortā vai pakaļgalā. Vācu tanku priekšējo bruņu biezums bija 40 mm, borta bruņu — 14 mm. Krievu tankam T-34 šie skaitli bija attiecīgi 70 un 45, turklāt tieša trāpījuma efektivitāti mazināja bruņuplākšņu spēcīgā noliece.»

Arī artilērija, īpaši prettanku lielgabali, bija pilnīgā kārtībā. Domāju, minētie fakti ļauj apšaubīt versiju par Sarkanās Armijas tehnisko atpalicību. Eiropā lielākā miera laika armija, attīstīta aizsardzības rūpniecība, kas gandrīz visos parametros pārspēj fašistiskās Vācijas kara industriju, — tas viss liedz piesaukt nepietiekamo materiālo sagatavotību karam. Pārapbruņošana nebija pabeigta,

Vairāk nekā četrdesmit gadus no grāmatas uz grāmatu ceļo apgalvojums, ka karam neesam bijuši sagatavoti. Tiek uzsvērts, ka līdz brīdim, kad sākās hitleriešu iebrukums, nebija pabeigta armijas pārapbruņošanās, bija jūtams jaunās tehnikas trūkums, vai arī tā nebija apgūta. Tāpēc parasti tiek izdarīts secinājums, ka ienaidniekam bijis milzīgs tehnisks pārspēks.

Vai tiešām? Padomju Bruņotie Spēki vienmēr bijuši tautas un Komunistiskās partijas īpaši aprūpēti. Četros pirmskara gados miera laika armijas skaitliskais sastāvs pieauga 3,5 reizes un sasniedza piecus miljonus. Turklāt vairāk nekā divarpus miljoni bija speciāli

apmācīti OSOAVIAHIM sistēmā, trīs miljoni skolēnu piedalījās militārās spēlēs.

Auga militārie izdevumi. 1939. gadā asignējumi aizsardzības vajadzībām sasniedz 25,6 procentus, 1941. gadā — 43,4 procentus no valsts budžeta. Tas deva iespēju ievērojami kāpināt militāro ražošanu — līdz 39 procentiem gadā. Salīdzinājumam — vidēji 13 procenti rūpniecībai.

tas tiesa, un divus trīs gadus vēlāk mēs būtu kļuvuši daudz spēcīgāki, tomēr arī esošie, jau sakoncentrētie spēki objektīvi spēja nodrošināt valsts neaizskaramību. Tātad vaina meklējama nevis strādnieku, tehniķu, inženieru, konstruktoru un zinātnieku neizdarībā, armijas tehniskajā nenodrošinātībā un mazajā skaitlisku-mā, bet gan kur citur.

Daudz prātīgāk katastroias cēloņus meklēt pašā pirmskara gadu atmosfērā. Pēc PSKP XX kongresa gan neviens, pareizāk, gandrīz neviens, neuzdrošinājās noliegt Staļina kulta negatīvo ietekmi uz stāvokli valstī un tās Bruņotajos Spēkos. Nesaskaņas rodas, novērtējot šis «negatīvās ietekmes» mērogus.

Runājot par represijām, parasti aprobežojas ar konkrētu vārdu uzskaiti: M. Tuhačevskis, I. Jakirs, I. Uborevičs, A. Jegorovs, V. Blihers. Sešdesmito gadu analītiķi, kuru darbi pēdējā laikā reti citēti, runā par VISU komandējošā sastāva posmu izpostīšanu: «1940. gada rudenī kājnieku ģenerālinspektora izdarītā pārbaude parādīja, ka no 225 pulku komandieriem, kas piedalījās mācībās, nebija neviena akadēmiski izglītota cilvēka, 25 bija beiguši kara skolas, pārējie 200 — tikai jaunāko leitnantu kursus,» — tā V. An-filovs raksta 1962. gadā izdotajā grāmatā. Piebildīšu, ka turpmākajos «paplašinātajos» grāmatas izdevumos šādas informācijas nav.

Sarkanās Armijas komandsastāvā iznīcināšanas mērogus parāda statistika: iecelto un pārvietoto komandieru kopskaits laikā no 1938.

gada līdz 1939. gada sākumam sasniedzis 68,8 procentus no štata sastāva, grupā, kurā ietilpst pulka komandieri un par tiem augstākas pakāpes militārpersonas, — 73,9 procentus. Proti, tika aizstāti visi komandieri, gandrīz visi divīziju un brigāžu komandieri, vairāk nekā puse pulka komandieru un kara komisāru.

Nevar teikt, ka jauniecelto komandieru vidū nebija talantīgu cilvēku. Daudzi bija karojuši Somu karā, Spānijā, Halhingolā. Tādi bija, piemēram, Rietumu Sevišķā kara apgabala vadītāji Pavlovs, K| imovskihs, Kopecs, Kirponoss ... un daudzi citi, mazāk pazīstami. Viņu darbībai pirmskara dienās nevar rast izskaidrojumu, ja neņemam vērā nospiedošo atmosfēru, kas tolaik valdīja valstī.

Laikraksti un žurnāli sāk saņemt vēstules, kuru autori pieprasa «darīt galu vēstures revidēšanai». A. Ribakovu, «Ogoņoka» redaktoru V. Korotiču, D. Graņinu un citus daži lasītāji apsūdz gandrīz vai ienaidnieka atbalstīšanā. Sašutušie personālie pensionāri prasa ar pietāti izturēties pret viņu paaudzi, pārtraukt apsūdzēt viņu laiku, kura saturs bija cīņa, ticība un entuziasms.

«Arbata bērnu» paaudzi pienācīgi novērtē visa pasaule. Bet tas laiks . . .

Jā, nudien, tikai laikmetā, kad tika izvērsta masveida ciņa pret savu tautu, kad akli ticēja vienam cilvēkam, «trīsdesmitceturtā» ģenerālkonstruktoram varēja uzkliegt: «Paniku viešat, Koškin? Mazināt Sarkanās Armijas varenību? Tā arī šobrīd ir visspēcīgākā!» Tikai bezjēdzīga entuziasma laikmetā varēja tikt pieņemts kara reglaments, kurā ietvertas tādas muļķības kā, piemēram, šī: «Ja ienaidnieks mums uzspiedīs karu, Strādnieku un Zemnieku Sarkanā Armija būs visuzbrūkošākā no visām armijām uzbrucējām.» Paturēsim to prātā. 1941. gada jūnija beigās par to nācās bargi maksāt.

Lozungs k|uva par teorētiskā darba pamatformu. Tā radās arī doktrīna par «Sarkanās Armijas nepārspējamajām manevrēšanas spējām», no kuras izrietēja, ka armijai nav vajadzīgas kravas mašīnas. Un nepamatotā aizraušanās ar gaisa desanta korpusiem, kuru operatīvi taktiskais uzdevums ir galīgi neizprotams. Vadoties no šiem priekšrakstiem, pārtrauca celt nocietinājumus uz vecās robežlīnijas.

Represijas radīja Bruņotajos Spēkos atmosfēru, kas bija labvēlīga karjeristiem, denunciantiem un nejēgām un praktiski neizturama domājošiem cilvēkiem. Militārās disciplīnas pamatprasība — izpildīt pavēli — tika izkopta lidz absurdam. Izpildīja jebkuru, lai cik bezjēdzīgu, rikojumu no augšas, neatļāvās NEKĀDU patstāvīgu rīcību. 1941. gada 22. jūnijā, piemēram, Gota tanku grupa saņēma pilnīgi neskartus rūpīgi nominētus tiltus pār Nemunu; iespēja, ka vācieši tos varētu ieņemt, vispār netika apspriesta. Tiltus neuz-spridzināja, jo «netika saņemta attiecīga pavēle».

Iniciatīvas trūkums visos līmeņos, kas līdz minimumam

samazināja armijas reālās iespējas, uzskatāms par būtiskākajām personības kulta sekām. Tieši šis apstāklis bija par cēloni situācijai (kurai vēsturē tikpat kā nav analogas), kad valstij, pret kuru vērsts uzbrukums, nebija karadarbības plāna.

Plāna nozīme, tā ietekme uz kara iznākumu ir milzīga. Ne velti diženais ķiniešu karavadonis Sun-czi, kas dzīvoja sestajā gadsimtā pirms mūsu ēras, lika pie sirds: «Tas, kurš jau pirms kaujas gūst uzvaru ar rūpīgu aprēķinu, tam lielas izredzes . . . Kam lielas izredzes — tas uzvar; kam izredžu maz — neuzvar; vēl jo mazāk tas, kuram vispār nav izredžu.»

Savu analīzi sākšu, izpētot padomju kara doktrīnu un salīdzinot to ar fašistiskās Vācijas doktrīnu.

Karos ar Poliju un Franciju pārsteidzošus panākumus guva vācu skaitliski nelielās mobilās vienības. Gandrīz visi vērmahta tanki bija sakoncentrēti desmit divīzijās, kas apvienojās Gota, Gude-riāna un Kleista grupās. Radot milzīgu lokālu pārspēku, šis grupas viegli pārrāva pozīciju fronti, izgāja operatīvā plašumā un ieņēma pretinieka vitāli svarīgos centrus. Aviācija piesedza tankus, izjauca pretinieka mobilizāciju un kontrmanevru mēģinājumus. Mobilo vienību virzīšanās tempi sasniedza 60 kilometrus stundā, operācija ietiecās simtiem kilometru dziļumā.

Pretstatā vāciešiem, franči savus tankus dislocēja divīzijās, jo plānoja uz nocietinājuma līnijas balstītu pozīciju aizsardzību. Pirms kaujas viņiem bija cilvēku, tanku, artilērijas skaitlisks pārsvars.

Rezultāts ir zināms: viņu armijas tika pilnībā iznīcinātas, turklāt 90 procentus zaudējumu veidoja gūstā nonākušie karavīri.

Uzvaras nodrošināja vācu kara doktrīna — to saprata gan uzvarētāji, gan uzvarētie. Uz tās radītāju lomu pretendēja Fullers, Iridels-Harts, Eimansbergers, Guderiāns. Kaut reāli prioritāte pieder M. Tuhačevskim, V. Triandafilovam un citiem padomju speciālistiem, kas jau divdesmito gadu beigās izstrādāja dziļas tanku operācijas teoriju. Trīsdesmitajos gados padomju Bruņotos Spēkus veidoja, balstoties uz šo teoriju. PSRS agrāk nekā Vācija izveidoja tanku korpusus un iemācīja tankistiem rīkoties lielu vienību sastāvā, pirmā izvirzīja jautājumu par tanku mijiedarbību ar citiem karaspēka veidiem, par mobilo grupu apgādi, par aviācijas centralizāciju.

Nav šaubu, ka 1937. gadā padomju militārā teorija bija visprogresīvākā pasaulē. īpaši svarīgi, ka to atzinis Guderiāns.

Acīmredzot bija krietni jānopūlas, lai iznīcinātu šī darba rezultātus. Dziļās operācijas teorijas autorus pasludināja par tautas ienaidniekiem. Represēja tūkstošus viņu izaudzināto komandieru. Tanku korpusus izformēja. Pēc vērmahta uzvarām tos sāka veidot no jauna, taču pietrūka laika.

Tomēr vistraģiskākais bija, ka, atteikušies no dziļās operācijas

teorijas, joprojām turējāmies pie uzbrukuma doktrīnas («Pasaulē visuzbrūkošākā armija»). Radās pretruna starp superaktīvu militāro frazeoloģiju un pasivitātei nolemtu plānošanu, un šī pretruna kļuva par nopietnu problēmu cēloni.

Negatīvu ietekmi uz Ģenerālštāba darbību pastiprināja tas, ka valsts bija pazaudējusi politisko orientāciju.

Līdz 1939. gadam padomju ārpolitikas virzošā ideja bija vienotas antifašistiskās frontes izveidošana. Anglijas un Francijas valdību noziedzīgā tuvredzība izjauca mūsu plānus. 1939. gada augustā, nedēļu pirms otrā pasaules kara sākuma, tiek parakstīts PSRS un Vācijas neuzbrukšanas līgums, bet mēnesi vēlāk, pēc Polijas sagrāves, vēl viens līgums — «Par draudzību un demarkācijas līniju».

Pastāv uzskats, ka politikai nav sakara ar morāli. Vēsturiskā pieredze liecina, ka amorāla politika ir neefektīva. Katrā ziņā līgums ar Vāciju izvērtās par traģēdiju.

Līdz 1939. gada septembrim varējām rēķināties ar Francijas, Polijas, Rumānijas palīdzību. 1941. gadā Francija un Polija bija cietušas sagrāvi, bet Rumānija, Ungārija un Somija kļuvušas par mūsu ienaidniecēm.

Te jākonstatē, ka PĒC neuzbrukšanas pakta noslēgšanas pretpadomju bloka izveidošanās iespēja tiešām kļuva reāla. Padomju— somu kara laikā Anglijas un Francijas štābi sāka konkrēti plānot uzbrukumu Baku un padomju ziemeļiem.

Rezumēsim. Neuzbrukšanas pakts varēja nest zināmas dividendes vienīgi gadījumā, ja Vācijas karš ar sabiedrotajiem ieilgtu. Tas nenotika, un pakta ietekme izrādījās izteikti negatīva. Līgums deva Hitleram iespēju sakaut pretiniekus katru atsevišķi, turklāt tas nopietni iedragāja uzticību padomju ārpolitikai, veicinot valsts politisko izolāciju un dezorganizējot tās militāro plānošanu.

Sādā situācijā K. Mereckova, bet no 1941. gada 1. februāra G. Zukova vadītā Ģenerālštāba uzdevums bija neiedomājami grūts. Vajadzēja izplānot karadarbību pret spēcīgu pretinieku, vienlaikus pieturoties pie uzbrukuma gara un pie politikas «nedot ieganstu provokācijai». Bija jāņem vērā arī J. Staļina uzskats, ka ienaidnieka galvenais trieciens gaidāms dienvidrietumos. Ģenerālštābs bija citos ieskatos, taču Zukovs neuzdrošinājās iebilst Staļinam.

Galu galā Ģenerālštābs izvēlējās mazākās pretestības ceļu un pacentās izpildīt visus norādījumus, kas būtībā viens otru izslēdza. Sādā veidā tapušais plāns, protams, bija nejēdzības šedevrs.

Plāna būtiskākais trūkums bija tas, ka tam nebija reāla satura. Tika norādīts, ka pierobežā dislocētajām armijām, aktīvi rīkojoties, jāatvaira ienaidnieka spiediens un tādējādi jānodrošina mobilizācija un izvēršana. Gadījumā, ja aizsardzības frontes līnija tiks pārrauta, bija paredzēts plaši izmantot mehanizētos korpusus. Pastāvot

labvēlīgai situācijai, bija paredzēts sagraut pretinieku. Ģenerālštābs aprobežojās ar šim vispārējām frāzēm, karadarbības konkrēto plānu izstrādāšanu uzticot kara apgabaliem.

Vienotu kara plānu tādējādi aizstāja vairāki apgabalu aizsardzības plāni, kurus nesaistīja vienota ideja. Būtībā, karam sākoties, valstij nebija nekāda plāna.

Iniciatīva pilnībā tika atstāta ienaidnieka ziņā. Risinājums ir pieļaujams, jo pastāv tāds visai efektīvs karadarbības veids kā mobilā aizsardzība. Tās jēga — piespiest pretinieku izvērsties, atklāt savus nolūkus, izmantojot daļu karaspēka, noturēt pretinieka spiedienu,

A. JEGOROVS, I. JAKIRS, K. VOROSILOVS, S. BUDJONNIJS

nodarīt tam zaudējumus un pēc tam kontruzbrukumā sagraut. Ģenerālštāba frazeoloģija dod pamatu uzskatīt, ka bija iecerēts pieturēties tieši pie mobilās aizsardzības koncepcijas.

Tomēr, plānojot šādu karadarbības veidu, Ģenerālštābam bija jārēķinās ar sedzējarmiju atkāpšanās neizbēgamību. Šī atkāpšanās bija jāsagatavo, jānosaka pretošanās līnijas un tās jāieriko. Bija nepieciešams izvērst armijas atbilstoši shēmai «minimums — uz robežas, maksimums — dzijumā», rūpigi apsverot sedzējspēku un rezervju sadarbības iespējas. Ģenerālštābs to neizdarīja. Gluži pretēji, pēc Rietumukrainas un Baltkrievijas atbrīvošanas faktiski tika pārtraukta nocietinājumu būve uz vecās robežas, kas bija dabiska aizmugures aizsardzības līnija.

Tātad, 22. jūnija dienai sākoties, Padomju Savienībai nebija izstrādāts karadarbības plāns. Valdīja vecumvecā doktrīna: «Visu nosegt un neko neatdot», kas pazudināja Poliju un Franciju.

Divas trešdajas rietumu robežapgabalu spēku ietilpa sedzējkaraspēku izstieptās ķēdītes sastāvā.

No ziemejiem uz dienvidiem izvērsās trīspadsmit armijas. 14.,

7., 23. ietilpa Ļeņingradas, 18. un 11. — Baltijas kara apgabala sastāvā. 3., 10., 4. veidoja Rietumu kara apgabala sedzējfronti. Un,

visbeidzot, uz dienvidiem no Pripetes purviem koncentrējās 5., 6.,

26., 12. Kijevas un 9. Odesas kara apgabala armija. Pavēlniekiem rezervē attiecīgi bija mehanizētais korpuss, 27. armija ar 6 strēlnieku divīzijām, ko nepaguva nogādāt uz robežas, kā ari topošā 1. armija. Kijevas sevišķais kara apgabals bija vienīgais, kuram bija otrās aizsardzības līnijas nodrošinājums, nepieciešamības gadījumā šo līniju varēja ieņemt 4 mehanizētās, 5 strēlnieku un viena kavalērijas divīzija.

Jāuzsver, ka izvēršanas līnija pilnībā dublēja valsts robežas līniju. Trīs armijas — 3., 10. un 4. — bija dislocētas Belostokas izvirzījumā. To aplenkšana un iznīcināšana kara sākuma posmā bija neizbēgama.

īpaša vieta ierādīta pretinieka pēkšņā uzbrukuma mītam. Nav šaubu, ka hitlerieši, tāpat kā gatavojoties karam ar Poliju, Franciju, Dienvidslāviju, plānoja šo pēkšņumu un pilnībā to īstenoja.

Vērmahts savus spēkus uz mūsu robežas izvērsa nesteidzīgi, bet konsekventi. Līdz 1940. gada jūnijam uz austrumiem tika pārdislocēta 18. armija, līdz septembra beigām — 4. un 12. Turpmāk — līdz marta vidum — še ieradās 7 kājnieku un motorizētās divīzijas, līdz 8. aprīlim — 18 kājnieku divīzijas, līdz 10. maijam — vēl 16. Un, visbeidzot, sākot ar 1941. gada maiju, sāka izvērsties galvenā trieciena spēki — mehanizētie korpusi.

Lielu karaspēka vienību pārdislocēšanu praktiski nav iespējams noslēpt. Hitleriešu karaspēka koncentrēšanās nevarēja palikt nepamanīta, un no valsts iekšienes uz rietumu robežām sāka virzīties jaunas armijas. Savlaicīgi tika pamanīta arī vācu tanku divīziju pārvietošana uz austrumiem — tātad par gatavojamo pēkšņo uzbrukumu vairs nebija jāšaubās.

Būtu ļoti naivi domāt, ka mūsu vadītāji vērmahta tanku divīziju pārdislocēšanos uz Poliju uzskatīja par viltus manevru — tikai lai novērstu pasaules sabiedrības uzmanību no gatavojamā uzbrukuma Anglijai. Nemaz nerunājot par to, ka profesionālais pienākums prasīja, lai Ģenerālštābs turētu padomju karaspēku pilnā kaujas gatavībā — neatkarīgi no vācu armiju izvēršanas mērķiem.

Par gaidāmo karu brīdināja gan ārzemju valstu darbinieki, gan izlūki. Taču Sarkanās Armijas izlūkošanas pārvaldes priekšnieks ģenerālis F. Gojikovs, kurš 1937. gadā šajā amatā aizstāja represēto J. Bērziņu, savos ziņojumos valdībai šos signālus nosauca par dezinformāciju. Interesanti, ka V. Cērčila izteikto brīdinājumu, par kura pamatotību visnotaļ esam pārliecinājušies, vēl šodien dēvē par dezinformāciju.

Jāpatur prātā, ka Padomju Savienībā tika visai aktīvi strādāts pie kara sākuma posmu teorijas. Viens no dziļās tanku operācijas radītājiem V. Triandafilovs norādīja, ka karš iesāksies ar dziļiem, graujošiem triecieniem. R. Eidemanis uzsvēra, ka kara darbības

sākuma posmā notiks sīva cīņa par tiesībām izvērsties pirmajiem, turklāt jau pirmajās kara stundās sāksies gaisa karš. Tādos pat ieskatos bija A. Jegorovs, J. Silovskis, M. Tihonovs.

Brigādes komandieris S. Krasiļņikovs brīdināja: « . . mūsdienas kari parasti pieteikti netiek . . tātad ir priekšnoteikumi, lai agresors jau pirmajās kara dienās uzsāktu izšķirošas operācijas . . »

Hitlerieši no savas puses bez aplinkiem apgalvoja, ka «karam nebūt nav jāsākas ar tā pieteikšanu», un 1939. gadā apliecināja, ka arī praksē pieturas pie šī uzskata.

Patiesi, kurls ir tas, kas nevēlas dzirdēt!

Atliek atbildēt uz vienu jautājumu: ar ko izskaidrojams padomju militārās un politiskās vadības kurlums? Te nu jāņem talkā minējumi, jo UZTICĪBU PELNOŠU liecību mūsu rīcībā nav.

Zināms, ka padomju politika pirmskara mēnešos balstījās uz lozungu «nedot ieganstu provokācijai». Nepieciešams tomēr saprast — ja fašistiskajai Vācijai nebūtu bijis nodoma uzbrukt PSRS, diez vai tā ļautos provokācijai, lai sāktu nepieteiktu karu. Bet, ja uzbrukums tika plānots, ir smieklīgi domāt, ka vērmahtam, lai to īstenotu, būtu nepieciešamas provokācijas no padomju puses. Tādējādi PSRS politika no jebkura redzespunkta izskatījās dīvaina. Atliek minējums: mūsu vadību bija sastindzinājušas parastas bailes. Pēc Somijas sakāves, kad kļuva skaidrs, ka neuzbrukšanas pakts ir liktenīga kļūda, kad krasi palielinājās fašistiskās Vācijas militārā jauda, kad valsts politiskais ielenkums kļuva par faktu, J. Staļins sāka tvert jebkuru, pat iluzoru iespēju, lai novilcinātu kara sākumu.

Un Ģenerālštābam atkal pietrūka drosmes iebilst J. Staļinam.

Nakti uz 22. jūniju vairs nebija atlikusi neviena cerība. Vakarā aizsardzības tautas komisārs un Ģenerālštāba priekšnieks saņēma atļauju nosūtīt apgabaliem direktīvas par sedzējkaraspēka izvirzīšanu. Trijos no rīta armiju štābi saņēma pavēli, kuras otrais punkts sākās ar tiem pašiem vārdiem: «Mūsu karaspēka uzdevums — neļauties provokācijām.»

GALINA BEĻIKOVA ALEKSANDRS SOHINS

(Maskava)

ĒNU EKONOMIKA RŪPNIECĪBĀ UN SADZĪVĒ

1. Vai nu vajag visu «nomelnot» ...

Kaut kur kalnos ganās tūkstoši nekur «ne-iegrāmatotu» aitu, bet

mēmie (kas, iespējams, nebūt nav mēmi) tālsatiksmes vilcienos tirgojas ar «smukām» ikonu fotokopijām, «vadoņa» ģīmetnēm un «japāņu» horoskopiem.

«No rokas» var nopirkt paštaisītu «Marl-boro» maisiņu. Bet, lūk, «firmas» džinsus, ko no kontrabandas ceļā iegūta Grieķijā ražota auduma šuva kāda ļoti rentabla Odesas «firma», tā vis nenopirksi: piesardzīgie komersanti džinsus realizēja arābu valstīs. Pēdējos piecpadsmit gados preču apgrozījums palielinājies par 50 procentiem — uz cenu celšanās rēķina; pašmāju izgudrojumus ievieš ārzemēs, bet «mājās», resoru plauktos nolikti, tie pārklājas putekļiem; lai samaksātu sezonas strādniekam par darbu, noteikti kaut kas jāpieraksta: nostrādāto dienu skaits vai kas cits . . .

Kas visam še minētajam kopīgs? — Tas, ka gan aitas, gan pierakstījumi, gan maisiņi, gan ... — šo uzskaitījumu varētu turpināt — ir ēnu ekonomikas izpausmes formas.

Par ēnu ekonomiku dēvē visas nelikumīgās, nereglamentētās saimniekošanas metodes. Rietumos tā eksistē bezgala vienkāršā izpausmes formā, proti, runa ir par ražošanu, kas tiek slēpta no nodokļu iekasētājiem.

Sēda ēnu ekonomika, kā jūs noprotat, eksistē arī pie mums. To bez šaubīšanās varam saukt par «melno» ekonomiku, jo tās pamatā ir sociālistiskā īpašuma izlaupīšana, rezervju slēpšana, resursu un materiālu iegūšana ar kukuļdošanas palīdzību, kā arī par sagādi atbildīgā ierēdņa uzpirkšana vai šantāža, vai arī viņa iesaistīšana «uzņēmumā», pierakstījumi un visdažādākie finansu uzskaites pārkāpumi — t. i., rīcība, kas saskaņā ar Krimināl kodeksu ir sodāma.

«Melnajā» ražošanā bija izplatīta normu un standartu tīšas neievērošanas rezultātā iegūto resursu «kreisā» realizācija. Arī sabiedrisko resursu izmantošanai reāli uzlabojoties, rezultāts būtībā palika nemainīgs, jo dokumentos resursi tika uzskaitīti pēc to nominālās nozīmes (nenorādot reālajā ražošanas procesā pieļaujamos zudumus) un iegūto starpību izmantoja «pagrīdes» ražošanā.

Uz brīdi lūkosim aizmirst, ka ekonomika, par ko še runa, ir «melna», un pavērtēsim, kas tajā «balts» (lai cik ķecerīga šī doma).

Pirmkārt, salīdzinot ar sabiedriski normālo ražošanu (proti, ar normatīviem), tai raksturīga efektīvāka darba organizācija — gan ražošanas racionalizācijas un optimizācijas, gan darba ražīguma un priekšzīmīgas apgādes jomā. Turklāt tā orientēta tikai un vienīgi uz patērētāja reālajām vajadzībām. Un «vadības» lietišķās īpašības izmanto maksimāli. «Melnā» ekonomika ir efektīva. Salīdzinot ar normālo, tā nes lielāku peļņu, arī pastāvot parastajai darba organizācijai: virspeļņu veido salaupītās izejvielas, materiāli, elektroenerģija, ražošanas līdzekļi, darba laiks, kas ir sabiedrības īpašums. Tiek piesavināts viss ienākums, kas ietver sevī arī tādus

valsts uzņēmumu ienākumu analogus kā apgrozījuma nodoklis, ienākuma pārpalikuma atskaitīšana budžetā, maksa par fondiem utt.

«Melnā» ekonomika labi pazīstama detek-tīvžanra cienītājiem: šī tēma ar visām iespējamām variācijām iemūžināta kinofilmu metru tūkstošos un literārās produkcijas kilogramos. Tomēr nebūtu pareizi visu mūsu ēnu ekonomikas krāsu un formu bagātību aplūkot tikai tās melnajā sektorā, kā tas ilgus gadus tika darīts. Radīta pat ekonomiskās noziedzības bioloģiskā koncepcija: «Šur tur dažs labs pie mums dažkārt nevēlas dzīvot godīgi . . .»

Būtu ačgārni par atskaites punktu paturēt vienīgi galējo, kriminālo izpausmes formu. Un ne tikai tāpēc, ka izvairīšanās no nodokļu maksāšanas pie mums nenotiek tik plašos mērogos kā Rietumos, bet gan tāpēc, ka šī darbības forma neatklāj visu «ēnu» saimniekošanas veidu specifiku.

šo specifiku zināmā mērā raksturo ekonomiska anekdote: ja uzskaitītu visu neuzskaitīto ražošanu, mūsu nacionālais ienākums veidotu nevis 70, kā apgalvo statistika, bet gan visus 100 procentus no ASV nacionālā ienākuma; taču, ja uzskaitītu visus pierakstījumus, tie paši 70 vien paliktu . . .

Bez «melnās» — kriminālās un «fiktīvās», t. i., tādas, kas ražo fiktīvas vērtības, pie ēnu ekonomikas pieder «otrā» un «neformālā» ekonomika. Tās vienkop pulcinājusi ne tikai nereglamentētība, atšķirība no deklarējamajām saimniekošanas normām un noteikumiem. Tās visas, lielākā vai mazākā mērā, ir komandējoši administrējošās ekonomikas radītas: plānošanas pārspīlētā centralizācija, «kartīšu sistēma» resursu sadalē, pārvaldes direktīvās metodes, administrēšana, pieņemot lēmumus, kas orientēti un kvantitatīviem parametriem, pastāvīga nivelēšanas tendenču reproducēšana utt.

Ar melnā tirgus precēm ēnu ekonomika jo plaši iespiedusies sadzīvē, ar melnā tirgus pakalpojumiem tā aptvērusi visu pakalpojumu sfēru. Apkārtējās vides apstākļu ietekmēti, kā arī lietderīguma vadīti, šie abi tirgi modificējušies tā dēvētajā «pelēkajā» tirgū. Pakļaujoties tā likumiem, preču un pakalpojumu apmaiņa notiek beznaudas norēķinu veidā, pēc principa «tu man — es tev». Tā radušies un stingri iesakņojušies izteicieni «savs cilvēks», «vajadzīgs cilvēks», «mūsu cilvēks pie gaļas» u. tml.

2. Kam tas vajadzīgs!

Bez iepriekš minētajām, «no rokas» pārdeva daudz citu preču: no galvaskausiem darināti pelnutrauki, uz rentgena filmām ieskaņoti moderni šlāgeri, paklāji ar gulbīšiem, dažādas fotogrāfijas un atklātnes

ar salkaniem tekstiem utt. Šīs «otrās» ekonomikas atzars (t. i., individuālais darbs «mazfirmās», arteļos un kooperatīvos, kurus pirmsreformas ortodoksija uzskatīja par neperspektīviem) bija orientēts uz viszemāko kultūras prasību apmierināšanu. Tā ražoja masu kultūras priekšmetus — kiču.

Kičs ir košs un uzmācīgs. Uzkrītošs. Tāpēc dažam, kam otrā sektora produkcija bija mazāk pazīstama, iespējams, šķita, ka ar šo redzamo daļu viss sākas un arī beidzas.

Taču tā nebija. Aktīvā saimnieciskā darbībā bija iesaistījušās personas, kas uzņēmās praktiski visu elitāro prasību apmierināšanu — gan materiālo, gan garīgo. Šie ļaudis cirpa erdelterjerus, noteica diētu izstāžu pūdeļiem — neuzbāzīgi kopa «suņu servisu»; mācīja ikebanas mākslu, izgatavoja «aizliegto augļu» kserokopijas («Lolita», «Mēs», «Doktors Zivago»), nodarbojās ar psihoanalīzi utt. Mazpilsētās pat izveidojās savdabīgs «meistaru» loks — frizieri, drēbnieki, mājskolotāji —, kas apkalpoja vietējo birokrātisko un naudas eliti.

Otrās ekonomikas raksturīga iezīme — momentāla reakcija uz pieprasījumu (atšķirībā no rūpniecības un pakalpojumu sfēras), godprātīga attieksme pret darbu. Tverot smalkāko modes vēsmu, manīgie «privātie» par vairākiem gadiem apsteidza lempīgo Vieglās rūpniecības ministriju, un viņu peļņa auga augumā. Vieglā rūpniecība šuj novecojušās «kļošenes», bet mājražotāji — modernos džinsus; ministrija sasparojas un beidzot (pāris gadus pēc tam, kad mode jau mainījusies) iepērk džinsus, bet klienti meklē «pagrīdes» «banānenes» u. tml.

Visnozīmīgākais tomēr ir otrās ekonomikas funkcionāru devums ierindas patērētāju pašu vienkāršāko, ikdienišķāko prasību apmierināšanā. Pēc aptuvenām ziņām, ar pakalpojumu sniegšanu vien otrajā sektorā nodarbojušies 20 miljoni cilvēku. Tai pat laikā (ziņas par 1987. g. sākumu) savu darbību bija patentējuši tikai 100 tūkstoši cilvēku (galvenokārt daiļamatnieki, arī kurpnieki, drēbnieki, mājskolotāji). Nelegalizējušies «privātie» pilsētā laboja 50 procentus apavu, remontēja 45 procentus dzīvokļu, 40 procentus automašīnu, 30 procentus sarežģītas sadzīves tehnikas, šuva 40 procentus virsdrēbju. Laukos privātservisa aprūpē bija 80 procenti no visiem pakalpojumiem. Individuālā sektora darbinieki ne tikai dublēja visas tradicionālās pakalpojumu sfēras, bet arī ieviesa jaunus pakalpojumu veidus, par kuriem oficiāli nebija padomāts. Piemēram, cēla personiskās mājas — aptuveni 16 miljonus kvadrātmetru gadā, — šķūnīšus, verandas, vasaras virtuves, garāžas utt.

Individuālā darba aizliegums (kas, starp citu, nav fiksēts nedz likumos, nedz normatīvos dokumentos un nolikumos) ir atcelts. Nu varētu gaidīt, ka visi šie strādātprasmi nepazaudējušie miljoni mīļuprāt iznāks no «pagrīdes» un metīsies, nu jau likumīgā kārtā,

masveidā apmierināt pilsoņu ikdienišķās prasības . . . Bet nekā.

Pagrīdes amatnieku pamatmasa labprātāk paliek ēnā. Legalizējas «pulveri neostījušie» iesācēji, kuriem trūkst kārtīgas amata prasmes, nav savas klientūras, ne arī iekoptu resursu iegūšanas taciņu . . . Patentus piesaka arī tādi ļaudis, kuriem nekādi nedrīkstētu ļaut darboties individuālajā sektorā, proti, tie, kas mēģina legalizēt iepriekšējos gados negodīgi iegūtos līdzekļus. Analizējot situāciju kādā no Maskavas apgabala rajoniem, bija jāsecina, ka apmēram 90 procentus pieteikumu iesnieguši pilsoņi, kuriem ir viena vai vairākas sodāmības un kuri pašreiz strādā tirdzniecībā vai autoservisā, tāpēc jāšaubās, vai šie ļaudis izraudzītajā darbības jomā (kāda dāma, piemēram, vēlējās aplaimot pilsētu, atverot tikšanos namu) tiešām vēlas darīt labu sabiedrībai.

Un vēl — ārkārtīgi rosīgi attīstās tādi, nu jau legalizēti, individuālā darba veidi, kas neatbilst patērētāju vajadzībām. Maskavas individuālā darba tirgus, piemēram, vai lūst no sociāli bezperspektīvām mantām. Būtībā tas pats kičs. Agrāk to tirgoja šur tur un retumis, tagad — burtiski visur. Metro pārejās, parkos, Arbatā. Kāda tad ir šī prece? — Noplūktai vistai līdzīgs meistaro-jums, ko lepni dēvē par pūķi, «vara» *un* «peruāņu» aproces, kas pasargājot no visām kaitēm, un bezgala daudz citu «vajadzīgu» lietu.

Vai otrajai ekonomikai nedraud iestigšana kiča dūksnājā? Te nu jānoskaidro, kāpēc šis «vērtslietu» bizness zeļ un plaukst. «Privātie» atšķirībā no «pirmā» sektora taču ražo tikai un vienīgi to, pēc kā ir pieprasījums. Nevis uztiepj pircējam savu preci, bet gan iet pircēja pavadā. Un izsaucienā «Re, ko pārdod!» izskan patērētāja gadiem slēptās ilgas pēc masu kultūras priekšmetiem, pēc šī paša kiča. Vārdu sakot, atklājas prasības, par kurām līdz šim tikām runājuši, ka tādu pie mums nav. Patērētājs diktē modi, un pri-vātsektors operatīvi ražo. Ja «suvenīru» ražotāji jutīs, ka klientu skaits vairojas un naudiņa nāk, individuālais darba tirgus tiešām var šķiebties kiča virzienā. Visvienkāršākā izeja — aizliegt, pasludināt «kičistus» par spekulantiem, atņemt patentus un mietpilsoņa sapni par «simpātisku galvaskausu» ietriekt zemapziņas dzīlēs, toties uzņēmīgiem ļaudīm būs liegta iespēja gūt virspeļņu par saviem sociāli indiferentajiem darinājumiem. Tomēr, šķiet, šis ceļš nebūs tas perspektīvākais. Jo vienīgais rezultāts, ko tā rīkojoties sasniegsim, būs aizlieguma precedents. Un, ja reiz būs precedents, tad itin viegli varēs aizliegt arī ko citu, kas kādam priekšniekam dažādu, tīri personisku iemeslu dēļ šķitīs nevajadzīgs. Tāpēc princips «atļauts ir viss, kas nav aizliegts» stingri ievērojams, jo tas garantē perspektīvāko individuālā darba formu attīstību. Bet ar kiču jākaro, balstoties uz ekonomiskām metodēm, proti, jāļauj tam nomirt dabīgā nāvē, estētiski izglītotu sāncenšu izkonkurētam.

Bagātināt tirgu ar labu produkciju koope-ratoriem traucē daudzi, šodien jau skaidras aprises ieguvuši, faktori.

«Kazarmu sociālisma» stereotips, izrādās, ir krietni noturīgāks, nekā spējam iedomāties: lai arī visiem jādzīvo slikti, tomēr vienādi. Dzīvot labi, kaut nauda godīgi nopelnīta, ir kauns.

Tāpēc masu sabiedriskā doma joprojām negatīvi vērtē «privātos», «mājamatniekus». Ačgārnos stereotipus acīmredzot palīdzēs pārvarēt ne tikai masu informācijas līdzekļi, bet arī principa «no katra pēc spējām, katram pēc padarītā» reāla ievērošana pirmajā ekonomikā. Ja nodarbinātais tautsaimniecības nozarē, krietni strādādams, saņems atalgojumu, kas patiešām atbildīs šī vārda jēgai, vairs nebūs augsnes skaudības balstītiem konservatīviem stereotipiem.

Atšķirībā no nabadzības satracinātiem inženieriem un jaunākajiem zinātniskajiem līdzstrādniekiem, cilvēki, kas jau gadiem ilgi kopj individuālo sektoru un ir šo to nopelnījuši, entuziasmam vis neļaujas: netic, ka jaunieviestā ekonomiskā politika dzīvos ilgi. Viņi velk zināmas vēsturiskas paralēles un nogaida, vēro un turpina strādāt «pagrīdē». Šķiet, bailes un neuzticību spēs izkliedēt vienīgi laiks un citāda nekā šobrīd attieksme pret individuālā darba un koncepcijas perspektīvām. Bieži vien to attīstība tiek saistīta ar valsts uzņēmumu un iestāžu nespēju nodrošināt tirgu ar visām nepieciešamajām precēm. Proti, «privātajiem» tiek atvēlēta «cauruma aizbāšanas» funkcija un visai nekonkrēts, tomēr ierobežots laiks — pagaidām, kamēr valsts uzņēmumi iemanīsies strādāt kā nākas. Šāda pieeja rada bāzi dažādiem individuālā darba attīstīšanas ierobežojumiem, vieš bažas par legalizēties uzdrīkstējušos «indivi-duāļu» un kooperatoru labklājības noturīgumu.

Tomēr bez psiholoģijas eksistē *arī rupja* empīrika: «privātajiem», kuriem ir stabila klientūra, gluži vienkārši nav izdevīgi legalizēties. Jo legalizējoties jāsāk maksāt nodoklis, kas ir visai augsts: individuālajā sektorā līdz 65 procentiem ienākumu, apmēram 500 rubļu mēnesī. Vispieprasītākajiem amatiem — drēbniekiem, automehāniķiem, televizoru un radio labotājiem, grīdu spodrinātājiem, tapešu līmētājiem un tml. tas nav izdevīgi. Kāpēc viņiem jāatdod savi ienākumi, ja gadiem ilgi pierasts saņemt visus 100 procentus? Un viņu pakalpojumus turpina izmantot «solīdi kundes» un arī vienkāršie pilsoņi, kas ar grūtībām uzgājuši kārtīgu meistaru un, būdami pazīstami ar sadzīves pakalpojumu jaukumiem, nekad «neiegāzīs» «savu» meistaru. Gluži otrādi, viņi, atkarībā no nepieciešamības, to izmantos «pelēkajā» tirgū (tu man — šuvēju, es tev — frizieri) un vajadzības gadījumā aizstāvēs.

Domājams, ka virspeļņu būtu saprātīgāk ierobežot (uz ko orientēts arī progresīvais nodoklis), balstoties uz tām pašām ekonomiskajām metodēm: radot konkurenci individuālā sektora

iekšienē. Tas normalizētu arī pasūtītāja un izpildītāja attiecības: nevis bēdubrālis ar salūzušu magnetofonu dzītu rokās «labo meistaru», bet gan meistars meklētu sev pasūtītāju, lai nopelnītu lieku rubli. Šķiet, tieši mazinot nodokļu sloga smagumu, spēsim strauji attīstīt individuālo darbu.

Taču «otrās» ekonomikas legalizācijas ceļā ir būtisks šķērslis. Un te nu rodam izskaidrojumu, kāpēc nevar legalizēties pat likumu cienošs «privātais».

«Otrā» ekonomika ar savu ēnas māsu saistīta nevis ārējām, virspusējām, bet gan dziļām iekšējām saitēm. Kārtīgam «privātajam» ir Ahilleja papēdis, kas vienlaikus ir arī viņa galvenā priekšrocība. Runa ir par deficītu: automašīnu rezerves daļas, tapetes un būvmateriāli, melni klozetpodi un radiodetaļas utt. Labākajā gadījumā viņš tos «dabū pa blatu», kas nu nekādi nav reklamējams, ļaunākajā (un tā ir visbiežāk) — pamatdarba vietā. Sādā situācijā finansu inspektora netaktiskā uzmācība, protams, nav vēlama.

Bieži vien kāda apvidus «otrās» ekonomikas profilu nosaka turienes rūpniecība: trikotāžas fabriku apkaimē sievas un večiņas sparīgi ada cepurītes un jaciņas, jo uzņēmumā nozagtā dzija tiek pārdota par lētu naudu; ādu apstrādes uzņēmumu tuvumā brangi strādā kurpniekmeistari. Loģiski, ka uzņēmumos sazagtie labumi visbiežāk «uzpeld» tieši otrajā ekonomikā, kas tādējādi masveidā parazitē ne vairs uz privātā, bet gan uz «sabiedriskotā» kriminmāla.

Ko darīt? Pirmā reakcija ir «tradicionāla» — aktivizējot attiecīgo orgānu darbību, atklāt «nelegālos individuāļus» un stingri viņus sodīt. Tomēr, apsverot situāciju, jāsecina, ka tāda rīcība nedotu vēlamo efektu.

Lai gan — nepieņemams šķiet arī «privāto» legalizācijas veids, kāds, pastāvot tādam pat resursu deficītam, tiek praktizēts Ungārijā: «Valsts ir lojāla pret resursu ieguves ziņā «apšaubāmu» individuālo darbu, ja tas ir sociāli lietderīgs vai vismaz nekaitīgs; pretējā gadījumā masu darba enerģija paliktu nepieprasīta,» — tā šo jautājumu komentē pazīstamais ungāru ekonomists

I. Kornaji.

Sāda pieeja mums neder. Ne tik daudz no morālā, cik no praktiskā viedokļa: ja jau tagad, pastāvot stingriem aizliegumiem, negodīgi ļaudis tādos tempos spēj «aiznest» visu «vajadzīgo», tad, sajutuši mazāko lojalitātes vēsmu, izputinās visu ražošanu — pa skrūvītei vien.

Efektīva šķiet cita pieeja. Nevis administratīvi sodošā un arī ne strausa politika, bet gan — saprātīgi ekonomiska. Tāpat kā ekonomikai kopumā, arī «otrajai» ekonomikai nepieciešama prečunaudas attiecību maksimāla reabilitācija. Tas nozīmē — individuālā sektora un kooperācijas pilnvērtīgai funkcionēšanai vajadzīgs brīvs, uz

komerccenām balstīts materiālu un resursu tirgus, kas pilnībā apmierina visas vajadzības.

Iespējams, ka šāds tirgus pildīs ne vien dienišķo ekonomisko, bet arī tikumiskās atveseļošanas funkciju — būs iespēja izvēlēties: «nopirkt vai nozagt?». Vai vārds «paņēmu» būtu tik viegli aizstājis adekvātāku apzīmējumu «nozagu», ja pastāvētu iespēja praktiski apzināt jēdzienu «nopirkt»? No iesīkstējušiem sociāli psiholoģiskiem stereotipiem visvieglāk atbrīvoties tad, ja notiek pārmaiņas ekonomikā.

Tātad varam secināt, ka izstumt «ēnu» ekonomiku no «otrās» ekonomikas sektora nebūt nav tik vienkārši. Jo pagaidām liela un aktīva «otrās» ekonomikas daļa atrodas «ēnā». Un izstumšanas metodes sakrīt ar individuālā un kooperatīvā sektora stabilizēšanas metodēm, tā organisku iekļaušanos vienotā saimnieciskā mehānismā: tās ne vien izved «otro» ekonomiku no «pagrīdes» saulītē, bet līdztekus rada apstākļus arī maksimālai orientācijai uz sabiedriski vērtīgas produkcijas ražošanu.

ZIGMUNDS SKUJIŅŠ:

Leona Balceža foto

«MAN NEPATĪK CĪNĪTIES, MAN PATĪK STRĀDĀT»

STEREOTIPU rada pārprastas alkas pēc skaidrības un vienkāršības. Tādēļ Zigmunds Skujiņš it bieži uzlūkots kā labākā

reklāma latviešu padomju literatūras pēckara gadu sasniegumiem. Censonis no Rīgas strādnieku priekšpilsētas, īsts pašmāju *«self made man's»,* kura veidols tik organiski iek|aujas Rakstnieku savienības bagātajos interjeros, akadēmisko teātru pirmizrāžu burzmā vai mākslas izstāžu vernisāžās. Gatavais atradums fotoreportieriem, kuri citkārt gana mocījušies, prominentu personu sejām piešķirdami inteliģences un intelekta apgarotu izteiksmi, darījuši visu, lai notušētu lienēto godasvārku iespaidu, kad uzvalciņš pašūts slikti, bet kaklasaite pazode ir visīstakais žņaugs. Vārdu sakot, pilns komplekts panākumiem bagāta literāta karjeras ārējo atribūtu. Kā nekā Zigmunda Skujiņa biogrāfija no *«jaunatnes iemīļota rakstnieka»* statusa līdz *«vīrietis labākajos gados»* imidžam virzījusies pa šķietami augšupejošu līkni. Bijušas iespaidīgas grāmatu tirāžas, darbu tulkojumi svešvalodās, ekranizējumi, prēmijas, godanosaukumi un vieta prezidijos. Viņa romāni kalpojuši par drošu pamatu literatūrzinātnieku monogrāfijām un sadzīviskām tenkām. Latviešu lasītāji, atbilstoši nacionālajai mentalitātei, skauduši un slavējuši rakstnieku, kritiķi cildinājuši viņu kā spožu stilistu vai inkriminējuši tautas vēstures pārtaisīšanu krāsainā komiksā, jūsmojuši par kolorītajiem tēliem un piedēvējuši izvairīšanos no akūtu problēmu risināšanas. Visbeidzot, dažu labu rakstnieka Skujiņa kolēģi mocījusi profesionāla nenovīdība, savukārt iesācēji literāti dzīvojuši pārliecībā, ka ilgstoši panākumi un godīgums — o, jaunības maksimālisms! — ir grūti savienojami jēdzieni.

Šajā vietā prātīgāk galējību uzskaitījumam likt treknu punktu, ļaut laikam vienpersonīgi izšķirt jautājumu, vai Zigmunds Skujiņš ir *«tautas»* vai *«galma»* rakstnieks. Svētīgāk izvaicāt rakstnieku pašu, vēl jo vairāk tādēļ, ka viņš nebūt varītēm necenšas piemēroties *«atklātības gaisotnei»,* neiekļaujas tajā kopkorī, kurā klausoties liekas — ikviens no šodienas brīvrunātājiem izrādījies maskēts brīvdomātājs ar stāžu, kurš gadu desmitiem ticējis jaunajām politiskajām reālijām, vēl vairāk, darījis visu, lai šis laiks pienāktu. Paklausies, un gluži vai jāsecina — tepat līdzās gadu desmitiem eksistējusi varena nelegāla organizācija, kur katrs pagrīdnieks dzīvojis vien ar domu par sabiedrības atjaunotni, vārdu un darbu saskaņu, jā, ar domu par sociālisma ideālu renesansi.

dzei iepriekšēja šādi vai tādi ir jānoliedz vai jaapstrīd. Skaidrību ienes trešā vai — retāk — ceturtā paaudze. Nepamatoti cildinājumi tapat ka netaisnīgi pelumi rakstniekam uz ilgu laiku nav piekabināmi, jo rakstnieka būtība nav noslēpjama — tā iekalta rakstnieka darbos. Rakstnieka likteni tautā, tatad laika izšķir ne tikdaudz politiskas doktrīnas, kritiķi vai sabiedriski vējojumi kā rakstnieks pats. Šajā ziņā

varu piekrist Augustīna vārdiem, ka grēks pats sevī ietver jau ari sodu. Piebilstot: un otrādi — labie darbi paši sevī glabā ienesumu.

Un tagad — lai notiek — par laiku, kad literatūra ienaca mana paaudze.

Ar mani, piemēram, bija tā. Līdz trīspadsmit gadu vecumam augu, Ulmaņa ideoloģijas apgaismots. Ģimenē par manu pasaules skatījumu nebija kam rūpēties, māte strādāja galvu nepaceldama, lai mūs ar masu paēdinalu un apģērbtu. Pec tam četrdesmitais gads. Pēc tam četri vācu okupācijas gadi. Man šķita, mākslas dzīvē tas bija piesātināts laiks — līdzās propagandas brošūrām iznaca vērtīgas, interesantas grāmatas, teātros uzveda jaunas oriģināllugas *(piemēram, Zīverta «Varu» un «Minhauze-*

na precības», Anšlava Egltša «Kosma kon-firmāciju», «Pa purna tiesu» u. c.), notika rakstnieku vakari. Pēc tam mani aizveda uz Vāciju un manu acu priekša sagruva fašistiskais reihs. Posts, bads, nāve. Astoņpadsmit gadu vecumā mana jaunības dumpība izpaudas tādējādi, ka, uzsvilpodams ar cienījamu un gudru vīru padomu *«pie rieviem nebraukt»,* jau drīz vien atgriezos Latvijā. Un ta, sākot trīties ap rakstniecību, man aiz muguras jau bija it ka trīs dzīves, kas viena otru apstrīdēja un noliedza.

Ja kāds pieņem, ka daudzi sociālistiskā reālismā izpaudumi ir unikāla parādība, viņš alojas. Ulmaņa laiku literatūrā līdzīgas tendences pārstaveja zars, ko sauc par pozitīvismu un kuru popularizēja žurnāls «Sējējs». Tāpat skaļas prasības pēc apliecinājuma un idealizācijas bija dzirdamas vācu okupācijas gados.

Uz mani milzīgu iespaidu atstāja man aptveramaja pasaulē notikušas parinaiņas. Vecais tiešā un pārnestā nozīmē gulēja drupas. Daudz ko vajadzēja sakt 110 jauna. Tas bija fakts, ko loģika liedza apšaubīt. Bet kādam šim jaunajam jābūt? Pie saviem

Ja palasa literatūrkritiku periodikā, rodas iespaids, šodienas jaunie literatūrā ienāk ar rakāšanos sabiedrības un dvēseles negācijās. Gandrīz vai ciniskā reālisma virziens iedibināts . . . Jūs sākāt 40. gadu nogalē, kad sociālistiskā reālisma metode guva jaunas un jaunas uzvaras slavinājumu žanrā, bet vienīgais ierobežojums «tautu vadoņa un tēva» poētiskajai apjūsmošanai bija liegums viņa uzvārdu izmantot atskaņās . . .

Pēc jūsu samērā garās priekšspēles atļaujiet ari man sākt ar uvertīru. Rakstnieka uzvalks vai kaklasaite ir jauks sarunu

Īiriekšmets, man žel, ka neesat noskaņots o iztirzāt plašāk. Arī atšķirība starp *«tautas»* un *«galma»* rakstnieku nemaz nav tik vienkārša. Moljērs un Puškins, piemeram, skaitījās galma rakstnieki.

Atšķirībā no tiem, kas apgalvojuši, ka paaudžu pretrunas nepastāv, esmu vienmer tās uzskatījis par neizbēgamām, jo jaunība nevienam nav dots apjaust laika īsto butibu, tas ir, savu vietu laika un pasaule.

Tāpēc — vēl vairāk — domāju, ka pretruna *(ieklausieties šaja vārdā!)* ir attīstības priekšnosacījums. Katrai nākamajai paau

personiskajiem secinājumiem šajā jautājuma es nonācu pēc daudziem gadiemˆ ieguvis dzīves pieredzi un izfiltrējis tūkstošiem atziņu. Bet toreiz — teikšu godīgi — nekādu īpašu uzskatu man nebija. Vienkārši — gribējās rakstīt. Atver avīzi — Lācim atkal romāns. Atver žurnālu — Čakam dzejolis. Aizej uz teātri — Elinai Zālītei jauna luga. Es iesāku ar to, ka mēģināju iekļauties paraugos.

Manuprāt, literatūrā, mākslā vispār pastāv savdabīgi cikliski periodi. Pēc antīkās mākslas, kas ķermeņa daiļumu atklāja līdz

ilnībai, kā zināms, nāca viduslaiku māksla,

as ķermeņa skaistumam tikpat kā nepievērsa uzmanību. Varētu domāt, ka bija aizmirsta antīkas kujturas pieredze. Gan mākslā, gan filozofijā, gan zinātnē. Nē, vienkārši pastaveja valdošās dogmas diktāts. Jēzus neviena svētbildē nav attēlots smaidošs; dogma, kas Jēzu glorificē, liedz viņam smaidīt. Kāpēc es to pieminu? Tāpēc, ka četrdesmito piecdesmito gadu mija, ka varētu likties, vērtības, ko bija uzkrājušas iepriekšējās paaudzes latviešu un pasaules literatūrā, protams, nebija pazaudētas. Taču triumfēja dogma, kas šis vertibas bieži iz-slēdza$_1$ Pats par sevi saprotams, ka ari literatūras attīstībai visnepateicīgākajos apstakļos ļoti daudz ko izšķīra talants. Apmēram tāpat kā daiļslidošanā — brīvais sli-dojums parāda prasmi pilnība, tomēr meistaru no diletanta var atšķirt arī tā sauk-taja obligātajā skolā. Ar to es gribu atgādināt, ka četrdesmitajos piecdesmitajos

ados latviešu literatūrā līdzās vājrakstnie-

iem stradaja arī tādi meistari kā E. Ādam-sons, A. Čaks, M. Bendrupe, E. Zālīte, J. Grots, V. Grēviņš, A. Kurcijs u. c.

Ķerties pie spalvas mani ierosināja darbabiedra Ē. Vilka paraugs un zināmā mērā arī Viļa Lača milzīga popularitāte. Kaut gan jāsaka atklati, estētisku gandarījumu viņu darbi man nedeva.

Nedeva. Un tomēr ķērāties pie spalvas?

Es te pretrunu neatrodu. Viņi mani iekustināja, tālāk mana uztvere un mans pasaules skatījums lika meklēt savu ceļu. Tas, kas mani valdzināja literatūrā, bija atrodams latviešu tā sauktajā ornamentālajā literatūra. Atkal un atkal pārlasīju E. Adamsona «Smalkas kaites», A. Egfīša «Maestro», Čaka «Eņģelis aiz letes». Skaidrs, ka centieni apvienot *«ornamentālismu»* ar sociālistisko reālismu daudziem likās tīrais huligānisms. Un tomēr es gribēju rakstīt tikai tā. Mani pievilka paradokss situācijās un paradokss frāzē, neparasts domas pasnie-gums, spilgta tēlainība, krāsaina valoda.

Šodien jaunie rakstnieki klaudzina pie literatūras durvīm, apkrāvušies ar problēmām. Mani savā laika problēmas prozas darbos maz interesēja, es rakstniecībā galvenokārt meklēju artistiskurnu. Arī lasītāji, kā izrādījās, kāroja pēc tāda veida darbiem. Mani mācekļa

stāsti *(«Ceļi un krustceļi», «Trts pāri zandaļu» u. c.),* Kurus bez sarkšanas nespēju pārlasīt, tika pamanīti — re, re, ari tā var!

Jā, astoņdesmitajos gados ir citādāk, astoņdesmitajos gados jaunie cenšas uzlikt uz papīra kaut ko tādu, Ko neviens vēl nav uzdrīkstējies vai gribējis pateikt. Ta sacīt, rīko savdabīgas sacensības lēkšana caur degošiem lokiem. Drosminieku sarodas aizvien vairāk, un es ceru, ka būt drosmīgam nav un nebūs bīstami. Taisnība, asi sociālas un acumirklī sensacionālās politiskas tēmas lasītājus interesē, bet mani māc bažas, vai literatūras laiva patlaban netiek sviesta uz vieniem sāniem. Ja salīdzinām ar glezniecību — man personiski svarīga arī palete, triepiens, kompozīcija. Literatūra kā pasaules mākslinieciskā apjēgsme. Problēma literatūra man nav viss. Piemēram, «Arbata bērni», romāns, kuru pērn žurnālos nolasīja līdz caurām lapām. Tā spēks ir pirmreizīguma. Ja, beidzot padomju rakstnieks padomju žurnāla parāda Staļinu un kulta laika šausmas. Bet otru romānu par līdzīgu tēmu, ja tas nebūtu stilistiski lieliski nostrādāts, filozofiski citādāk centrēts, es vairs nelasītu. Nepārprotiet, es nedomāju noniecināt A. Ribakova milzīgo veikumu. Manuprat, šaja roniana Staļina tels atklats pārliecinoši, dialektiska attīstība, nevis ka primitīvi tēsts monstrs. Literatūra ir nešķirami saistīta ar vēsturiskām norisēm. Es neesmu pret asām, dziļi sāpīgām sociālām tēmām un neaģitēju par zilo puķīšu apdziedāšanu. Arī es esmu mēģinājies ta sauktās atmaskojošās literatūras lauka. Un tomēr Blaumanis, Adamsons, Vailds, Čehovs man tuvāki.

Esmu par atmiņas saglabāšanu, par ticības uzturēšanu savas tautas spēkam, varēšanai un drīkstēšanai, par dzīves ziņas smaida saglabašanu, par tradīcijām.

Jus reiz publiski izteicaties, ka literatūrā katra jauna paaudze pārspēj iepriekšējo. Ka to saprast?

Tā neesmu teicis. Esmu teicis citādāk: katrai jaunai paaudzei ir iespējas iepriekšējo paaudzi pārspēt. Jums nepatīk Sku-jiņš? Lūdzu, kas jums liedz rakstīt labāk? Vienas paaudzes nepateikto var pateikt na-kama. Tādu piemēru literatūrā ir daudz.

Un tomēr — literatūra ir kaut kas vairāk neka atsevišķu rakstnieku savstarpēja sacensība. Paies laiks, un tie, kas to šodien vel nesaprot, neizbēgami nonāks pie atklājuma, ka mūsu visgalvenais uzdevums ir saturēt kopā pagātnē aizgājušo paaudžu garīgo klātieni ar to, kas vēl priekšā. Neļaut pārtrūkt literatūras dzīvajam, no dažādības sašķetinatajam veselumam, atbildēt par latviešu literatūras nākotni. Bet ja tā, tad mēs visi kopainā esam sasaistīti un apvienoti daudz ciešāk, nekā dažkārt varbūt gribam un apzināmies.

Mani šad tad urda jauno rakstnieku lite-raturvestures parzinašana tikai hrestomātiju un augstskolas lekciju līmenī, tāpat attieksme pret valodu. Valoda tiek nevis kopta, bagātināta ar atdzīvinātiem un

jauniem vārdiem *(angļu, vācu, krievu aizguvumu gan netrūkst!),* bet izmantotaˆ

Domāju, ka vietas mūsu laukā pietiek gan jauniem, gan vecgadniekiem — literatūra nav pārpildīts trolejbuss.

Vietas tiešām literatūrā pietiek, drīzāk trūkst papīra un tipogrāfiju jaudas. Uz kļūdām un muļķībām varam raudzīties iecietīgi, ar izpratni. Bet kā ar monumentiem, tur nu dzivestelpas pamaz, un, atgāžot galvu, gribot negribot jauzdod jautājums — tas aarbs, tas autors šodien un joprojām ierindots klasika?

Spriežot pēc maigi miglainās jautājuma formas, nevarētu sacīt, ka jūs cieņu pret šiem *«apšaubāmajiem»* būtu zaudējis pilnīgi. Tā ka nevienu no monumentiem neesmu ierosinājis celt, tad netaisos arī jaukt nost. Kā jau sacīju — laiks savu padara. Bet par postamentiem parunāt varam.

Bez pietiekama pamatojuma cildināt, protams, ir nenopietni, taču tikpat nenopietni ir bez pamatojuma cildinājumus apšaubīt. Pat to rakstnieku darbus, kas it kā jazina visiem, diemžēl arī augstskolā mācīja vienpusīgi un vienkāršoti, bez viedokļu krustošanas iespejas. *(Ceru, ka stāvoklis labojas.)* Tad nav brīnums, ka rodas greizi priekšstati *(piemēram, par Upīti).* Uzskatu, ka ne tituli, ne hierarhijas barjeras nedrīkst būt šķērslis rakstnieku *(arī Z. Skujiņa)* devuma pārmērošanai bez nolaidēm. Tam ir pienācis laiks.

Es cienu A. Upīti, bet nekad neesmu varējis, piemeram, pieņemt Aspazijas negatīvo atspoguļojumu romānā «Plaisa mākoņos». Tāpat nevaru piekrist viņa aklajam naidī-umam pret Augustu Dombrovski. Es cienu nnu Saksi, tacu viņas savulaik slavenais romāns «Pret kalnu» tagad lasāms kā bēdīga pēckara ciešanu pilno notikumu atainojuma shēma. Ta ir traģēdija, jo Anna Sakse manā atmiņā dzīvo kā reti godīgs cilvēks. Laime, ka, būdama laba rakstniece, viņa atstāja arī literārās pasakas, kuras lasa šodien un, domāju, lasīs arī rīt.

Rakstnieks ticēja, bet izrādījās, viņš traģiski maldījies. Anna Sakse sarakstīja «Pasakas par ziediem», kas arī 1987. gadā bija starp izdevniecības _ «Liesma» bestselleriem— šā vārda labākajā nozīmē. Bet cik ir tādu, pēc kuriem paliek vienīgi literārā formā realizētas dogmas, pasvītroju, nevis vājš darbs ar marksistisku skatījumu, bet vaji darbi uz pseidomarksistiskas bāzes.

Manuprat, literatūras procesā izrauts pamatīgs robs, kas saistīts ar personības kultu, daži atsevišķi sasniegumi līdz 1956. gadam to aizpildīt nevar.

Bez šaubām. Bet tā ir nelaime, ko nevajag vienkāršot. Ka Staļina kultūrpolitika literatūrai atnesa lielu ļaunumu, par to mēs tātad esam vienojušies. Taču nav šaubu, ka latviešu literatūras liktenis būtu veidojies sa-vadak, ja Latvijā būtu palikuši tie rakstnieki, kas, karam trakojot, 1944. gadā aizbrauca uz Rietumiem. Tāpat nozīme, manu-

rat, tam, ka 1940. gadā jaunās Rakstnie-u savienības vadība nonāca tādu cilvēku teikšana, kurus A. Upīts un R. Egle sava «Pasauļes rakstniecības vēstures» Latvijai veltītajā nodaļā bija ierindojuši noslēguma uzskaitījuma — vel raksta . . . Varbūt palasīsim, kas šaja nodaļa teikts par Vili Laci: *«Tas ir iesacejs ar oriģinālu dzīves uztveri un īpatnu tēlojuma veidu, kas it sevišķi paraaas romānā «Zvejnieka dēls». Patlaban viņš no krāčainas mākslas straumes savu spēcīgo laivu jau ievadījis seklākos braucamos ūdeņos.»* Atcerēsimies vēlreiz — tas ir A. Upīša un viņa cienījamā līdzautora R. Egles vērtējums. Tāpēc grūti paiet garam tālāko notikumu psiholoģiskajiem aspektiem. Acīmredzot kritikas apnici-najums nepalika bez sekām. Varbūt tas bija vjens no iemesjiem, kāpēc RS vadība jaunajam koncepcijām pārmēru pieķērās, uzskatot, ka tagad beidzot pavērsies ceļš īstajai, absolūti pareizajai latviešu literatūrai. Tālāko paradīja laiks. Savpatņi — Čaks, Elīna Zālīte, Plaudis, Greviņs, Bendrupe, pat slimais Adamsons u. c. — izrādījās tie nepareizie, apsaucamie un rājamie. Esmu pārliecināts, ka, idejiskās principialitātes vārdā aļajot šos cienījamos cilvēkus brīžiem par osmopolītismu, brīžiem par apolitiskumu, brīžiem par buržuāzisko aprobežotību, īstā runga bija bezierunu paklausība, bailes, paštaisnība un, iespejams, arī neapjausta skaudība. Gribu tjkai piebilst, ka līdzīgi notika Tallinā, Viļņa, visur. Sabiedrību radināja un spieda domāt, ka tikai tā ir labi un pareizi, sabiedrības solis bija smags. Starp citu^ daudzi ta laika Rakstnieku savienības sanaksmju protokoli esot saglabājušies.

Jurijs Trifonovs teicis, ka rakstnieks no saviem darbiem nevar atteikties, viņš var tikai aiziet.

Klerkiem, sākot darbu jaunā vietā, dod izlasīt instrukciju par viņu tiesībām un pienākumiem, arī par sekām, kas varētu draudēt, amata tiesības pārkāpjot. Un liek apakšā parakstīties. Rakstnieka darbs nav mazāk atbildīgs, taču viņam šādu papīru neviens parakstīt nedod. Un jauns cilvēks, nostājoties uz literatūras ceļa, bieži pat neapjēdz, ka tas, ko viņš uzrakstīs uz papīra, būs it kā ietetovēts viņa ādā. Ne jau velti saka: *ar spalvu uzrakstīto ar cirvi neizcirtisi.* Topošais rakstnieks ampelējas, bet tas viss jau tiek ieskaitīts viņa dzīves rēķina, kuru noslēdzot ar svītru, tiks sarēķinats, kas tu esi. Bet jaunība nebūtu jaunība, ja ta nenestu līdzi uzplaukšanas trakumu.

Negribu izlikties labāks, arī es jaunos gados šķiedu tinti vieglprātīgā bezatbildība. Kājiēc? Trūka cilvēk- un notikumizpratnes.

Istu zemapzinīgu mudinājumu apjautu diezgan vēlu. Varu skaidri pateikt, kad tas notika, — 1966. gadā, rakstot stāstu «Spēlē». Līdz tam biju veiklāk vai mazāk veikli meistarojis gabalus, tā teikt, darinajis literatūru. Bet pēkšņi jauna sajūta — tu izsaki sevi, atklāj vēlmes, modini cerības, un dzīve atveras plašāk un dziļāk, un saplok tavs personiskais *«es».* Rakstnieks īsteno ieceres nevarēšanas un varēšanas

trauslaja līdzsvarā — jau Mirabo teicis: *tikai idioti nemaina uzskatus.*

Jūs daudzkārt esat izcēlis Viļa Lāča nozīmi latviešu literatūrā . . .

Pieņemiet manu uzslavu, jūsu jautājumus varētu rādīt jauno autoru seminārā kā teksta un zemteksta paraugus.

Ja, esmu izcēlis. Ja uzskatām, ka rakstniekam jāiedarbojas uz lasītāju kā magnētam, tas ir, jāpavērš lasītāja kompasa adata savā virzienā, tad Lācis mūsu rakstniecībā ir ka tāda Kurskas anomālija. Runājot par rakstnieku Vili Lāci *(neesmu kompetents iedziļināties citos Lāča darbības aspektos),* var atrast kļūdas, var sameklēt šablonis-mus, sakāpinātu tendenci utt. Taču ka izcila parādība *(jums varbūt labāk patīk — fenomens)* viņš jāatzist. Vairākas paaudzes viņš bija un, iespējams, vēl šodien ir visvairāk lasītais latviešu rakstnieks. Pārfrāzējot zināmo anekdoti: jaunas vēsmas čabina meža galotnes, apakšā — dziļumā — kā meža 11deris joprojām darbojas Lācis. Lāča romāni pat spiedīgajos trīsdesmitajos krīzes gados samundrināja latviešu lasītkāri arī tajās aprindās *(iespējams, īpaši tajās),* kuras bez avīzes un kalendāra sevišķi nekas neinteresēja. Jānovērtē šis svētīgais darbs, kuru mūsdienu rakstniecība kopumā nedaudz pašpārliecināti maz kopj. Ar «Zvejnieka dēlu», triloģiju «Putni bez spārniem» un pirmskara novelēm pietiktu, lai viņa vieta mūsu kopējā gramatu plauktā būtu redzama. Cik liela vieta? Prasiet laikam. Atcerēsimies: franču literatūra kā veselums nav iedomājama ne bez Balzaka, ne bez Dimā.

Lucim piemita ari cita īpašība — nekļūdīgi sajust magnētiskā pola pārbīdi politikā. Un «Vecā jūrnieku ligzda» kļuva par «Zītaru dzimtu». Profesionāls rakstnieks par valstsvīru. Kolīzijas un metamorfozes līdzvērtīgas sabiedrisko pārmaiņu grandiozumam. Bet pār uzrakstīto, pateikto vārdu rakstnieks tiešām zaudējis varu uz mūžīgiem laikiem. Varbūt kļūdos, bet pēc mana vērojuma svecīšu jūra pie «zvejnieka dēla» Meža kapos ar katru jaunu mirušo piemiņas dienu saraujas mazāka un mazāka.

Jūs sakāt — nekļūdīgi? Tā ir virspuse. Netaisos uzņemties Lāca advokāta pienākumus, tomēr uzskatu, ka, nezinot detaļas un apstāk|us, nevar kadu tiesāt vai attaisnot. Piemēram, visai izplatītajs apgalvojums, ka Vilis Lācis nav pasargajis, vēl vairak — vainojams Jūlija Lāča bezprecedenta re-presēsanā 1940. gadā. Bet tie ir apgalvojumi pieņēmumu līmenī, dokumenti, kas to apliecinātu, vismaz pagaidām nav uzradušies. Var spriest arī citādāk, jo notikumus Latvija nevar izņemt no lielas spēles konteksta. Mēs zinām, ar kādiem žestiem J. Sta|ins diriģēja savu orķestri. Nedrīkst aizmirst, ka Rīgā daudz ko izkārtoja A. Višinskis, olitisko procesu dižrežisors Višinskis, par uru tik krāsaini «Arbata bērnos» raksta Ribakovs. Varbūt ministra Jūlija Lača tra-ģēdjja bija īpaša veida nepārprotams atgādinājums Ministru Padomes priekšsēdētājām *(toreiz Tautas Komisāru Padomes*

priekšsēdētājam) Vilim Lācim, cik zema likme cilvēka dzīvībai un cik nedrošs ir augsts amats?

Droši vien V. Lācis bijis liecinieks daudzām nelikumībām, tajā skaitā nelikumībām pret sevi. Der atcerēties ari intrigu, ko gatavoja pret Lāci, par ieganstu izmantojot romāna «Uz jauno krastu» kolīzijas. Pēdējā brīdi viņu izglāba neviens cits ka Staļins personiski. Un tas vēl vairāk izļodzīja attiecību psiholoģiskās atsperes. Visbeidzot — apspriedēs, kurās verdoši kritizēja Kārli Ozoliņu, Vili Krunii-ņu u. c., savu daļu saņēma ari Vilis Lacis.

Lācim bija daudz ienaidnieku, es neizslēdzu iespēju, ka brīžiem viņš pats sev bijis ienaidnieks. Ļoti žēl, ka viņš parrakstīja savus agrīnos darbus. Aiz parliecības? Aiz bailēm? Kas to pateiks. Kāpēc Gogolis vecumā atteicās no saviem darbiem? Kāpēc Kafka savus darbus sadedzinaja? Starp citu, kāpēc Lāča darbi jaizdod pēdēja redakcija?

Tādi ir mani personiskie uzskati.

Iedomājos, kādu grāmatu varētu uzrakstīt par Vili Lāci. Ne pētījumu par rakstnieku vai traktātu par politiķi, bet romānu par cilvēku vēstures lūzuma brīdī.

— Par Lāci? Noteikti. Tikai baidos, ka vēl nav pienācis laiks tādai grāmatai. Vēsturē ir kā dzeloņdrāts ar asumiem uz visam pusēm. It kā ceļu mērķu varda dragaja likteņus, grāva morāli; laikmets tika sajaukts, laikmetam atņēma sirdsapziņu. Man nācās to pieredzet. Palasiet gramatas, Staļinu savā laikā sauca par tēvu. Bet jau tiībelē stāv rakstīts — tēva grēki piemekle līdz septītam augumam.

Nav ļaunuma bez labuma. Lielas traģēdijas veido pamalu lielai literatūrai. Daudz ka mums trūcis, bet traģēdijas latvieši 20. gadsimta pieredzējuši atliku likām. Kā izskaidrot, ka šodien t. s. «atvilktnes» darbu mūsu literatūrā ir tik maz?

Tāpat kā jūs, varu minēt. Taču runāt varu tikai par sevi. Es saprotu, jus gribat zināt, kapec neesmu pierakstījis pilnu *«atvilktni»*. Neesmu. Es izaugu kopa ar sava laika negācijām. Nav ... To allaž grūti izskaidrot. Vieglāk apjēgt, kāpēc ir. Vieglāk pateikt, kapec viņs viņu mīl. Grūtāk — kāpēc nemīl. Ikvienam dota viena dzīve, ko katrs tomēr dzīvojam savādāk. Varbūt kļūdos, bet tādu cilvēku kā Dudin-cevs vai f'latonovs ir maz. Jā, viņi ir rakstījuši ar nākotnē vērstu skatu, bet viņi arī paši ir dzīves nopietnības un rūdījuma esence. No pašreizējām publikācijām daudzas šķiet pusfabrikāti, ātrumā piestrādātas.

Man nav nepublicētu romānu. Ar stāstiem citādāk, piemēram, «Ar puķi pie cepures» pamatā uzrakstīju 1967. gadā.

Ja pareizi saprotu, kļuvis modigi stilizēt pec «atvilktnes» paraugiem?

Tas nevilksies ilgi. Nu aizdambētai upei parautas vaļa slūžas. Ūdeņi neizbēgami noplaks, un sāksies dabiskā tece. Galvenais ir laba tece normālos apstākļos.

Un kritiķi šajā straumē pilda loča funkcijas? Varbūt mācīs peldēt, krastā stāvēdami?

Lai kritiķi dzīvo dieva mierā! īpaši tāpēc, ka ar šo amatu nodarbojas arī viena otra šarmanta dama. Kritiķiem nav viegli, viedokļi un modes ātri mainās. Ak mūžs, kādi tik nav bijuši likumi! Senaja Romā līdz 397. gadam, piemēram, likums vīriešiem aizliedza nēsāt bikses.

Pašlaik kritiķi pastiprināti prasa aktualitāti, iejaukšanos sabiedriskajos procesos. Bet tas pats Staļina laiks, vai to izsaka tikai politiskas norises? Atsperes bija arī gluži cilvēciskas — skaudība, varaskāre, gļēvulība, trīsdesmit sudraba graši. Tās ir mūžīgas kategorijas.

Šķiet, Anšlavam Eglītim ir stāsts par vīru, kas restorānā nekādi nevar pasaukt viesmīli. Lai kā viņš platītos un vaikstītos, viesmīlis uz viņu kā neskatās, tā neskatās. Ar dažiem rakstniekiem ir tāpat. Viņi var darīt, ko un kā grib, kritiķi uz viņiem neskatās. Kas tur vainīgs — kritiķis vai rakstnieks —, es nezinu. Iespējams, ka visvarenais štamps *(nostādne, viedoklis)* ir daudz plašak izplatīts jēdziens, nekā esam paraduši domāt. Štampi par to, kas ir labs un kas nav labs rakstnieks. Arī par to, kurš ir godīgs un kurš nav godīgs rakstnieks, kas ir kareivīgs un kas nav kareivīgs, kurš *«ir cīnījies»* un kurš *«nav cīnījies»* utt.

Varbūt nemaz nav slikti. Šo stampu dēļ esmu izsprucis sveikā pat no diezgan kutelīgām situācijām. Laganovskim, piemēram, atlika nošķaudīties, lai tas tūdaļ beigtos ar publicēšanas aizliegumu un sodiem. Mani *«pārkāpumi»* parasti ieskaitīti literāru kļūmju aile *(izņemot romānu «Kailums», ko varena vīra recenzija nolika plauktā uz desmit gadiem)*. Rakstnieku savienības 5. kongresā, piemēram, Arvīdam Pelšetn sēžot prezidijā, no tribīnes lūdzu izdzēst gaismas reklāmu, kas tolaik vakaros dega Rīgas centra: *«Partija svinīgi apsola, ka pašreizējā paaudze dzīvos komunismā»*. Tolaik šī teze vel skaitījās viens no galvenajiem partijas programmas punktiem. Būtu to pateicis cīnītājs, nez ka būtu beidzies. Bet beidzas labi, gaismas reklāmu noņēma.

Pēc 50. gadu traģiskajiem notikumiem Ungārijā visur meklēja vaininiekus, visur bija jaciņas. Pēc vienas nelielas recenzijas par manu stāstu «Vienas nakts hronika» sākās tāda rosīšanās, kas smagi viļņojās pusgadu. Atceros, satiķu uz ielas kādu radio-darbinieci, viņa man saka — Skujiņ, man nupat lika pārtulkot jūsu stāstu dienesta vajadzībām, pazūdiet no Rīgas. Esmu piedzīvojusi trīsdesmit septīto gadu un zinu, ko tas nozīme. Nekas nenotika. Jo ne tikai dažam labam kritiķim, bet arī svarīgākiem vīriem bija skaidrs, ka es neesmu cīnītājs.

Es staigāju skrodera šūtā uzvalka, kam cenšos pieskaņot kaklasaites. Katram laikam pietiek savu muļķību. Un ta talak. Tik

tiešām, man nepatīķ cīnīties, man patīk strādāt. Un jums, kolēģi?

Laiku pa laikam izskan prasība pēc striktas, nepārprotamas autora pozīcijas.

Prozā man patīk stingri noenkuroti darbi, sabalansētas tēlu attiecības, asinātas sprieduma spējas, formas savdabība. Esmu pikts par mēles nedarbiem *(uz papīra)*. Latviešu rakstniecības celtnē neatradīsies daudz darbu, kuros trūktu autora pozīcijas, jo — manā izpratnē — tas vairumā gadījumu ir kompromiss ar sirdsapziņu. Cita lieta, vai grib un māk šo pozīciju izlasīt. Esam nonākuši līdz tādam vārdam kā gudrība. Autora udrība, kritiķa gudrība, lasītāja gudrība, ai: kritiķa gudrība, lasītaja gudrība, autora gudrība. Šajā mijiedarbībā ne pēdējais svērējs ir pasaules uzskats. Daudz runa par to, līdz kurai klasei jāieaudzina pasaules uzskats. Līdz pasaules uzskatam katram pašam janonak! Jaunībā — Ulmaņa laikos — satikos ar pagridniekiem. Ne jau aiz kādas parliecības, vienkārši tā iegrozījās neizdibināmie dzīves ceļi. Tie bija dedzīgi cilvēki. 1940. gadā kā pusaudzis kopā ar Berklavu, Sadovski, Sudmali un citiem braucu uz Maskavu skatīties paradi. Ar Sadovski pēc kara kopā taisījām joku lapu «Asā Slota», viņš bija sēdējis cietumā, bijis gūstā, nomests no amatiem, laikam tādēļ, ka palicis dzīvs. Visi šie cilvēki iztēlē atburanu ar to, ko viņi atstājuši manas smadzenēs. Kapec es to atceros? Avīzes daudzus man zināmus cilvēkus neželīgi slānīja: *«Ko māca vecākais pasniedzējs Alksnis? . .»* Bet Alksnis pamatskolā bija mans ģeogrāfijas skolotājs, cienīts skolotājs. Tika publicēts nicīgs raksts ar Paulu Galenieku — cik viņš slikts un aitīgs. Es Galenieku pazinu ka goda vīru. Tikai notiekošo aptverot sakarības, varu veidot savu pasaules uzskatu, varu spriest par parādībām, varu apjaust cita cilvēka esamības kodolu. Toreiz pozīcijas vieta man būtu jācitē *īsais kurss* un jaapliecina savs īsais pasaules uzskats.

Rakstnieks būtībā ir samaitats, piekasigs lasītājs. Kā jūs to izjūtat?

Pēc sava rakstura un uztveres nevaru ciest pārmēra intelektuālu apdomu. Mani saista ironija, skaisti izspēlētas domas, vardu spēles noslēpumaina veiklība. Un nedomāju, ka visam allaž jābūt briesmīgi nopietni. Mans rakstnieks ir Blaumanis, viņa sāpes, traģēdija un drastiskums.

Un vēl mani literatūrā valdzina būvēšanas prasme. Izlasi grāmatu un juti, cik pamatīgi tā uzbūvēta, ka autors sasien likteņus, kā ieaudzē vēsturēs norises. Svētvakara uzņemšana ir tie retie brīži, kad lasot aizmirstu profesiju un ļaujos gramatas maģijai.

Profesiju diemžēl aizmirstam reti. Bet jūs jau ilgus gadus sēžat aiz profesionālā literāta rakstāmgalda.

Svarīgi, lai būtu mērķis. Perspektīvi stari uz nākotni. Var likties — jaunie maz sacer, sevišķi — apjomīgus darbus. Arī es jaunībā domāju, ka dzīvot nozīmē priecāties. Tikai vēlāk atzīstam, ka dzīvot nozīme

strādāt. Profesionāls rakstnieks riskē, sevišķi jauna-kos gados katram iznāk zvaļoties uz nabadzības robežas. Pāris romānu, stāstu krājums, luga, un nauda sāk rasties.

Par ko saņemsiet nākamo?

Par to pašu kā vienmēr. Par to, ka dzīvošu starp vākiem lasītāju grāmatplauktos. Un gulēšu uz naktsgaldiņiem, un kabata tikšu vadāts līdzi vilcienu vagonos. Esmu sagatavojis grāmatu, kas sauksies «Abpus durvīm» — par ļaužu kaislibam un sīkumiem, kas sastada lielumu. Pēdēja laika daudz domāju par cilvēku rīcības tikumiskajiem pamatiem. *«Mīlestība ir akla un naids bezgalīgs, ja nav aptverta tikumības jēga.»*

Intervēja AIVARS TARVĪDS

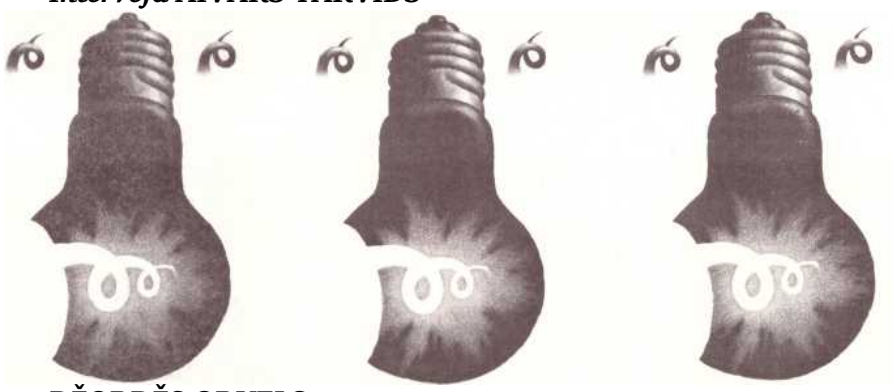

DŽORDŽS ORVELS

DZĪVNIEKU FERMA

(1. turpinājums)

Ceturtā noda|a

Vasaras nogalē ziņa par notikumiem Dzīvnieku fermā bija aptvērusi jau pusi grāfistes. Sniedziņš un Napoleons ik dienas sūtīja ceļā baložu bariņus, kuriem tika uzdots iejukt kaimiņfermu dzīvnieku vidū, pastāstīt tiem par Sacelšanos un iemācīt «Angļu zvēru» melodiju.

Lielāko daļu laika misters Džonss bija pavadījis, sēžot Villingdonas «Sarkanā Lauvas» bārā un žēlodamies katram, kurš vien gribēja klausīties, par šaušalīgo netaisnību, ko viņš izcietis, kad viņu no paša īpašuma izdzinusi nekur nederīgu dzīvnieku banda. Citi fermeri principā juta viņam līdzi, taču sākumā neko lielu nepalīdzēja. Sirds dziļumos katrs slepus prātoja, vai no Džonsa likstas kaut kādi nevarētu iedzīvoties. Laimīgā kārtā abi fermeri, kuru īpašumi robežojās ar Dzīvnieku fermu, nemitīgi bija uz nažiem. Viena no

fermām, ko sauca par Foksvudu, bija liela, nolaista un vecmodīga, pārsvarā aizaugusi ar mežu; visas ganības te bija pagalam noplicinātas un žogi gluži apkaunojošā stāvoklī. Tās īpašnieks, misters Pilkingtons, bija bezrūpīgs džentlmenis, kas lielāko tiesu laika pavadīja makšķerējot vai medījot, atkarībā no gadalaika. Otrā ferma, ko dēvēja par Pinčfīldu, bija mazāka un labāk uzturēta. Tās īpašnieks bija kāds misters Frederiks, spēcīgs, viltīgs vīrs, kurš nemitīgi bija iejaukts tiesas prāvās un izslavēts par noteiktību darījumos. Sie abi tik ļoti nevarēja viens otru ciest, ka viņiem bija grūti par kaut ko vienoties, pat, ja tas aizstāvētu pašu intereses.

Lai nu kā, sacelšanās Dzīvnieku fermā bija abus pamatīgi nobiedējusi, un viņi bija gatavi darīt vienalga ko, lai tikai pašu dzīvnieki neuzzinātu par to pārāk daudz. Sākumā viņi izlikās nicīgi pasmejamies par iedomu, ka dzīvnieki paši varētu pārvaldīt fermu. Ar to būšot cauri pāris nedēļās, viņi teica. Abi izplatīja baumas, ka dzīvnieki Muižas fermā (viņi neatlaidīgi sauca to par Muižas fermu, jo nosaukumu «Dzīvnieku ferma» nu nekādi nevarētu paciest) bez mitas ķīvējoties savā starpā un drīz vien tikpat nosprāgšot badā. Kad pagāja laiks un dzīvnieki acīmredzot vēl nebija nosprāguši badā, Frederiks un Pilkingtons uzņēma citu meldiņu un ņēmās runāt par šausmīgajiem briesmudarbiem, kas tagad zeļot un plaukstot Dzīvnieku fermā. Tika paziņots, ka dzīvnieki tur nodevušies kanibālismam, spīdzinot cits citu ar sarkani nokaitētiem pakaviem un ka mātītes visiem esot kopējas. Tā, redz, iznākot, ja saceļoties pret Dabas likumiem, sacīja Frederiks un Pilkingtons.

Tomēr neviens šiem stāstiem īsti neticēja. Turpināja klīst neskaidras un sagrozītas baumas par brīnumainu fermu, no kurienes padzīti cilvēki un kur dzīvnieki paši visu pārzinot, un tā augu gadu pār apvidu vēlās dumpības vilnis. Aizvien tik paklausīgie buļļi piepeši kļuva mežonīgi, aitas apgāza žogus un aprija dābolu, govis izspēra spaiņus, zirgi atteicās lēkt pār šķēršļiem un līdz ar saviem jātniekiem drāzās prom gluži pretējā virzienā. Bet, galvenais — it visur bija zināma «Angļu zvēru» melodija un pat vārdi. Dziesma bija izplatījusies pārsteidzošā ātrumā. Cilvēki, to padzirdot, nespēja valdīt niknumu, tomēr izlikās, ka uzskata to tikai par smieklīgu. Viņi teicās nespējam saprast, kā gan kāds, kaut arī tikai dzīvnieks, varot piespiest sevi dziedāt šādas nožēlojamas blēņas. Katrs dzīvnieks, ko pieķēra dziedam, uz vietas tika nopērts. Un tomēr — dziesma nebija savaldāma. Strazdi to svilpoja žogos, baloži to dūdoja gobās, tā iekļuva smēdes dunā un baznīcas zvanu melodijā. Un, klausīdamies dziesmā, cilvēki slepus drebēja, sadzirdēdami tajā savas tuvās bojāejas pareģojumu.

Oktobra sākumā, kad labība bija nopļauta, sakrauta statiņos un kāda daļa arī nokulta, pa gaisu atvirpuļoja baložu bariņš un bezgalīgā

satraukumā nolaidās Dzīvnieku fermas pagalmā. Pa piecbaļķu vārtiem bija ienācis Džonss un visi viņa vīri ar vēl pusduci citu no Foksvudas un Pinčfīldas un tuvojās pa lauku ceļu, kas veda uz fermu. Visi nesa nūjas, izņemot Džonsu, kurš soļoja pa priekšu ar šauteni rokās. Viņi acīm redzami bija sagatavojušies mēģinājumam ar varu atgūt fermu.

Tas bija gaidīts jau sen, un bija veikti arī visi priekšdarbi. Sniedziņš, kurš tika izstudējis saimniekmājā uzietu vecu grāmatu par Jūlija Cēzara karagājieniem, atbildēja par aizsardzības operācijām. Viņš aši izdalīja pavēles, un pēc īsa brītiņa ikviens dzīvnieks atradās savā postenī.

Kad cilvēki sasniedza fermas ēkas, Sniedziņš sāka pirmo uzbrukumu. Visi baloži, trīsdesmit pieci pēc skaita, lidinājās šurpu turpu pār vīru galvām un no gaisa ķēzīja tiem virsū; un, kamēr vīri cīnījās ar šo likstu, zosis, kas bija slēpušās aiz žoga, metās ārā un ņēmās nikni knābt tiem stilbos. Taču šis bija tikai viegls ierindas manevrs, kam vajadzēja radīt mazas jukas, un vīri bez pūlēm padzina zosis ar nūjām. Nu Sniedziņš laida dabā otro uzbrukuma ierindu. Mjūriela, Bendžamins un visas aitas ar Sniedziņu priekšgalā metās uz priekšu un sāka grūstīt un badīt vīrus no visām pusēm, bet Bendžamins apgriezās apkārt un vantēja tos ar mazajiem nadziņiem. Taču vīri ar nūjām un naglotajiem zābakiem atkal izrādījās pārlieku stipri; un pēkšņi, pēc Sniedziņa kvieciena, kas bija atkāpšanās signāls, visi dzīvnieki pagriezās un pa vārtiem bēga pagalmā.

Vīri iekliedzās uzvaras priekā. Viņi iedomājās, ka redz savus ienaidniekus mūkam, un nekārtīgā pūlītī drāzās tiem pakaļ. Tieši to *tika* paredzējis Sniedziņš. Tiklīdz viņi bija pagalmā, *aizmugurē* negaidot parādījās visi trīs zirgi, trīs govis un cūkas, kuras bija gulējušas slēpnī kūtī, un nogrieza viņiem atpakaļceļu. Nu Sniedziņš deva uzbrukuma signālu. Viņš pats brāzās tieši virsū Džonsam. To redzēdams, Džonss pacēla šauteni un izšāva. Skrotis ieskrāpēja Sniedziņa mugurā asiņainas švīkas, un viena aita pakrita beigta. Ne uz mirkli neapstājies, Sniedziņš ar visiem saviem piecpadsmit stouniem drāzās pret Džonsa kājām. Džonss ievēlās mēslu kaudzē, un šautene izlidoja *viņam no rokām. Tomēr visbriesmīgākais* skats pavērās *uz* Bokseri, kurš bija pacēlies pakaļkājās gluži kā ērzelis un ar lielajiem, dzelzi apkaltajiem nagiem zvetēja uz visām pusēm. Pats pirmais trieciens ķēra Foksvudas staļļapuiša galvu, un tas bez dzīvības izstiepās dubļos. To redzot, vairāki vīri nometa nūjas un lūkoja bēgt. Viņus pārņēma panika, un nākamajā brīdī visi dzīvnieki kopā sāka trenkāt viņus apkārt pa pagalmu. Viņus badīja, spārdīja, mīdīja kājām, viņiem koda. Fermā nebija neviena dzīvnieka, kurš neatriebtos, kā mācēdams. Pat kaķis pēkšņi nolēca no jumta uz kāda lopkopja pleciem un ielaida nagus tam kaklā tā, ka vīrs šausmīgi iebrēcās. Kad ceļš uz izeju mirkli atbrīvojās, vīri bija gaužām priecīgi, ka var .nesties ārā no

pagalma un drāzties uz lielceļa pusi. Un tā nu piecas minūtes pēc iebrukuma viņi ar kaunu atkāpās pa to pašu ceļu, pa kuru bija atnākuši, bet pakaļ šņācot dzinās zosu bars, nemitīgi knābjot viņiem stilbos.

Prom bija visi vīri, izņemot vienu. Pagalmā Bokseris ar nagu bikstīja staļļapuisi, kurš gulēja ar seju dubļos, un centās pagriezt to uz muguras. Puisis nekustējās.

— Viņš ir miris, — Bokseris sērīgi teica. — Man nebija tāda nolūka. Es aizmirsu, ka man ir dzelzs pakavi. Kas gan ticēs, ka es to neizdarīju tīšām?

— Bez jūtelības, biedril — uzsauca Sniedziņš, kam no brūcēm vēl aizvien pilēja asinis. — Karš ir karš. Cilvēks ir labs tikai tad, kad miris.

— Man nav nekādas vēlēšanās atņemt kādam dzīvību, pat cilvēkam ne, — atkārtoja Bokseris, un acis viņam bija asaru pilnas.

— Kur Mollija? — kāds iesaucās.

Mollijas patiešām trūka. Uz mirkli izcēlās liela trauksme; dzīvnieki baidījās, ka ļaudis būtu varējuši kaut kādā veidā nodarīt viņai pāri vai pat aizvest sev līdzi. Tomēr pēdīgi viņu atrada paslēpušos savā steliņģī, ar galvu dziļi siena silē. Viņa bija aizmukusi, tiklīdz atskanēja šāviens. Un, kad pārējie atgriezās no meklēšanas, izrādījās, ka staļļapuisis, kurš patiesībā bija tikai apdullināts, jau ir atžilbis un aizlaidies.

Dzīvnieki sanāca kopā visnevaldāmākajā uzbudinājumā, un katrs ņēmās pilnā kaklā stāstīt par saviem kaujas nopelniem. Nekavējoties tika sarīkoti improvizēti uzvaras svētki. Tika uzvilkts karogs un vairākkārt nodziedāti «Angļu zvēri», tad notika svinīgas bēres nogalinātajai aitai, un uz kapa iestādīja baltērkšķa krūmu. Sniedziņš pie kapa teica nelielu runu, uzsvērdams nepieciešamību, lai visi dzīvnieki būtu gatavi mirt par Dzīvnieku fermu, ja tas vajadzīgs.

Dzīvnieki vienprātīgi nolēma dibināt militāru godazīmi «Pirmās Pakāpes Dzīvnieks Varonis», kura tūliņ uz vietas tika piešķirta Sniedziņam un Bokserim. Godazīme sastāvēja no misiņa medaļas (patiesībā tie bija daži veci iejūga rotājumi no misiņa, uzieti zirglietu šķūnītī), kura bija jānēsā svētdienās un svētkos. Bija arī «Otrās Pakāpes Dzīvnieks Varonis», ko pēc nāves piešķīra beigtajai aitai.

Izcēlās lielas diskusijas par to, kā nosaukt kauju. Pēdīgi to nosauca par Kūts kauju, jo tieši tur bija atradies slēpnis. Dubļos mētājamies tika uzieta mistera Džonsa šautene, un bija zināms, ka saimniek-mājā ir patronu krājums. Šauteni tika nolemts uzstādīt karogmasta pakājē kā artilērijas ieroci un izšaut no tās divreiz gadā — vienreiz divpadsmitajā oktobrī, Kūts kaujas gadadienā, un otrreiz vasaras saulgriežos, Sacelšanās gadadienā.

Piektā nodala

Tuvojoties ziemai, Mollija sagādāja aizvien vairāk raižu. Viņa ik rītus noseboja darbu un aizbildinājās, teikdama, ka esot aizgulējušies, turklāt sūdzējās par kaut kādām neizprotamām sāpēm, lai gan ēstgriba viņai bija izcila. Ar visvisādiem ieganstiem viņa muka no darba un gāja uz dzirdinātavas dīķi, kur mēdza stāvēt, dumji raudzīdamās savā atspulgā. Taču klīda baumas arī par kaut ko nopietnāku. Kādu dienu, kad Mollija, vēcinādama garo asti un košļādama siena stiebriņu, bezrūpīgi ietipināja pagalmā, Dābolīte pasauca viņu sānis.

— Mollij,—viņa iesāka, — man tev jāteic kaut kas ļoti nopietns. Šorīt es redzēju tevi skatāmies pār žogu, kurš atdala Dzīvnieku fermu no Foksvudas. Zogam otrā pusē stāvēja viens no mistera Pil-kingtona vīriem. Un — es biju tālu, bet esmu gandrīz pārliecināta, ka redzēju — viņš runājās ar tevi, un tu ļāvi glāstīt sev purnu. Ko tas nozīmē, Mollij?

— Viņš *nē! Es nē! Tas nav tiesa! — Mollija iesaucās,* sākdama dīžāties un kārpīt zemi.

— Mollij! Paskaties man acīs. Vai tu dod man savu godavārdu, ka tas vīrs neglāstīja tev *purnu*?

— Tas nav tiesa! — Mollija atkārtoja, taču nespēja paskatīties Dābolītei acīs, un nākamajā mirklī aizšmauca prom un ņēmās aulekšot pa pļavu.

Dābolītei prātā iešāvās kāda doma. Nekā neteikusi pārējiem, viņa aizgāja uz Mollijas steliņģi un ar nagu parušināja salmus. Zem salmiem bija paslēpta maza cukurgraudu kaudzīte un vairāki saišķīši dažādu krāsu lentīšu.

Pēc trim dienām Mollija pazuda. Dažas nedēļas par viņas atrašanās vietu nekas nebija zināms, bet tad baloži paziņoja, ka esot redzējuši viņu Villingdonas otrā malā. Viņa bijusi iejūgta ilksīs smalkiem, sarkan-melni krāsotiem divričiem, kuri stāvējuši pie kāda kroga durvīm. Rūtainās biksēs un getrās tērpts resns, sarkansejains vīrs, kurš izskatījies pēc krodzinieka, glāstījis viņai purnu un mielojis viņu ar cukuru. Mollijas krēpes bijušas nesen apcirptas, un cekulā iesieta koši sarkana lente. Šķitis, ka viņa esot priecīga, tā stāstīja baloži. Neviens no dzīvniekiem Molliju nekad vairs nepieminēja.

Janvārī uznāca bargs un griezīgs sals. Zeme bija cieta kā dzelzs, un tīrumos nekā nevarēja iesākt. Lielajā šķūnī tika noturēts daudz sapulču, un cūkas nodarbojās ar nākamā gadalaika darbu plānošanu. Bija nācies samierināties ar to, ka cūkas, kuras acīm redzami bija spējīgākas par pārējiem dzīvniekiem, izšķir visus fermas iekšējos jautājumus, kaut arī viņu lēmumi vēl bija jāapstiprina ar balsu vairākumu. Sāda kārtība būtu gluži laba, ja nebijis strīdu starp Sniedziņu un Napoleonu. Abi bija dažādās domās par katru jautājumu, par kuru vien bija iespējams būt dažādās domās. Ja viens ierosināja apsēt lielāku platību ar miežiem, tad bija skaidrs, ka otrs pieprasīs lielāku platību auzām, un, ja viens teica, ka tāds un tāds lauks esot

tieši piemērots kāpostiem, tad otrs paziņoja, ka tas nederot itin nekam, izņemot saknes. Katram bija sava svīta, un lāgiem izcēlās niknas debates. Sapulcēs Sniedziņš bieži guva vairākuma piekrišanu ar savām spožajām runām, toties Napoleonam labāk vedās atbalstītāju balsu vākšana starplaikos. īpaši viņam veicās ar aitām. Pēdējā laikā aitas bija pasākušas blēt «Četras kājas — labi, divas kājas — slikti» gan vietā, gan nevietā, nereti šādā veidā pārtraukdamas Sapulci. Bija nomanāms, ka viņas sevišķi sliecas izplūst savos «Četras kājas — labi, divas kājas — slikti» Sniedziņa runu izšķirošajos brīžos. Sniedziņš bija pamatīgi izstudējis dažus vecus «Fermera un Lopkopja» numurus, ko uzgāja saimniekmājā, un bija pilns plānu par jauninājumiem un uzlabojumiem. Viņš gudri runāja par lauku nosusināšanu, skābbarības bedrēm un izdedžu mēslojumu, turklāt bija izstrādājis sarežģītu shēmu, kā visi dzīvnieki varētu atstāt savus mēslus tieši tīrumā, ik dienas citā vietā, lai aiztaupītu grūto pārvadāšanu. Napoleons pats nekādas shēmas negudroja, tikai mierīgi noteica, ka no Sniedziņa shēmām nekas neiznākšot, un šķita, ka viņš gaida izdevīgu brīdi.

Taču no visiem viņu strīdiem neviens nebija tik nikns kā jautājums par vējdzirnavām.

Lielajās ganībās, netālu no fermas ēkām, pacēlās mazs pauguriņš, fermas augstākais punkts. Izpētījis grunti, Sniedziņš paziņoja, ka šī esot īstā vieta vējdzirnavām, kuras varētu darbināt dinamomašīnu un apgādāt fermu ar elektrību. Tā apgaismotu kūtis un ziemā tās sildītu, kā arī darbinātu riņķzāģi, salmu griezēju, biešu šķēlētāju un elektrisko slaukšanas aparātu. Dzīvnieki nekad agrāk nebija par tādiem dzirdējuši (jo ferma bija vecmodīga un apgādāta tikai ar visprimitīvākajiem mehānismiem) un izbrīnā klausījās, kā Sniedziņš uzbur ainas, pilnas fantastiskām mašīnām, kuras darītu darbu viņu vietā, kamēr viņi paši brīvi ganītos pļavās vai attīstītu prātu, lasīdami un sarunādamies.

Dažu nedēļu laikā Sniedziņa vējdzirnavu plāns tika izstrādāts pilnībā. Mehānikas detaļas pa lielākai daļai nāca no trim grāmatām, kas bija piederējušas misteram Džonsam, — «Tūkstoš derīgu lietu mājai», «Katrs pats sev mūrnieks» un «Elektrība iesācējiem». Par darbistabu Sniedziņš izmantoja šķūnīti, kur reiz bijuši inkubatori, — ar līdzenu koka grīdu, piemērotu zīmēšanai. Tur viņš mēdza ieslēgties uz vairākām stundām. Piespiedis atvērto grāmatu lapas ar akmeņiem, satvēris starp priekšķājas nagiem krīta gabaliņu, viņš naski kustējās šurpu turpu, zīmēdams līniju pēc līnijas un lāgiem iekviekdamies priecīgā satraukumā. Plāni pamazām izauga par sarežģītu kloķu un zobratu jūkli, kas aizņēma vairāk kā pusi grīdas un ko pārējie dzīvnieki atrada par pilnīgi nesaprotamu, bet ļoti iespaidīgu. Visi nāca paskatīties uz Sniedziņa zīmējumiem vismaz reizi dienā. Nāca pat vistas un pīles, cenzdamās neuzkāpt uz krīta līnijām. Tikai Napoleons

turējās nomaļus. Viņš jau pašā sākumā bija izteicies pret vējdzirnavām. Tomēr kādu dienu viņš negaidot ieradās, lai apskatītu plānus. Viņš smagiem soļiem staigāja pa šķūnīti, cieši nopētīja katru plāna detaļu un pāris reižu pat apostīja tās, tad brītiņu pastāvēja, greizi vērdamies plānos; pēc tam piepeši pacēla kāju, uzčurāja plāniem virsū un, neteicis ne vārda, izgāja ārā.

Jautājumā par vējdzirnavām visa ferma bija nesamierināmi sadalījusies divās nometnēs. Sniedziņš nenoliedza, ka dzirnavu būve būs grūts uzdevums. Vajadzēs lauzt akmeņus un mūrēt tos sienās, tad būs jātaisa spārni, un pēc tam būs nepieciešamas dinamomašīnas un kabeļi. (Kā tos sagādāt, Sniedziņš nepateica.) Taču viņš apgalvoja, ka to visu varot paveikt gada laikā. Toties pēc tam, viņš paziņoja, aiztaupīšoties tik daudz darba, ka dzīvniekiem vajadzēšot strādāt tikai trīs dienas nedēļā. Savukārt Napoleons strīdējās pretī, ka pats nepieciešamākais šobrīd esot barības ražošanas palielināšana un, ja viņi tērēšot laiku vējdzirnavām, tad visi nomiršot badā. Dzīvnieki izveidoja divas frakcijas ar devīzēm «Balsojiet par Sniedziņu un trīsdienu darba nedēļu!» un «Balsojiet par Napoleonu un pilnu sili!». Bendžamins bija vienīgais dzīvnieks, kurš nepieslējās nevienai frakcijai. Viņš atteicās ticēt gan tam, ka barības kļūs vairāk, gan tam, ka vējdzirnavas aiztaupīs darbu. Ar vai bez vējdzirnavām, viņš teica, dzīve būs, kāda tā vienmēr bijusi — tas ir, slikta.

Bez strīdiem par vējdzirnavām pastāvēja vēl arī fermas aizsardzības jautājums. Visi skaidri aptvēra — kaut arī sakauti Kūts kaujā, cilvēki varēja vēlreiz un apņēmīgāk mēģināt sagrābt fermu un atjaunot mistera Džonsa varu. Vēl vairāk iemeslu to darīt bija tādēļ, ka ziņa par sakāvi bija izplatījusies pa visu apvidu un padarījusi kaimiņfermu dzīvniekus niķīgākus kā jebkad. Kā jau parasts, Sniedziņš un Napoleons nebija vienisprātis. Pēc Napoleona domām, dzīvniekiem tagad vajadzēja sagādāt šaujamos ieročus un mācīties, kā ar tiem jāapietas. Pēc Sniedziņa domām, vajadzēja izsūtīt arvien vairāk baložu un izraisīt sacelšanos pārējo fermu dzīvnieku vidū. Viens apgalvoja — ja viņi nespēšot aizstāvēties, tad visādā ziņā tikšot pakļauti, otrs apgalvoja — ja sacelšanās notiktu visur, viņiem nebūtu nekādas vajadzības aizstāvēties. Dzīvnieki klausījās vispirms Napoleonā, tad Sniedziņā un nespēja izšķirt, kuram taisnība; patiesībā viņi aizvien bija vienisprātis ar to, kurš tobrīd runāja.

Beidzot pienāca diena, kad Sniedziņa plāni bija pabeigti. Nākošās svētdienas Sapulcē jautājums par to, sākt vai nesākt darbu pie vējdzirnavu celšanas, bija jāliek uz balsošanu. Kad dzīvnieki bija sanākuši lielajā šķūnī, Sniedziņš piecēlās un, kaut arī lāgiem aitu blēšanas pārtraukts, izklāstīja savus pamatojumus par labu vējdzirnavu celtniecībai. Tad atbildei piecēlās Napoleons. Viņš ļoti mierīgi pateica, ka vējdzirnavas esot tīrās blēņas un ka viņš nevienam

neiesakot balsot par tām, un tūliņ apsēdās atkal; viņš bija runājis labi ja pusminūti un šķita gandrīz vai vienaldzīgs pret savas runas iespaidu. Te nu kājās pielēca Sniedziņš un, apklusinājis aitas, kas atkal bija sākušas blēt, izplūda dedzīgos aicinājumos atbalstīt vējdzirnavu būvi. Līdz šim dzīvnieku simpātijas bija dalījušās gandrīz vienlīdzīgās daļās, taču Sniedziņa daiļrunība tos acumirklī aizrāva. Kvēliem vārdiem viņš iztēloja Dzīvnieku fermu tādu, kāda tā varētu būt, ja netīrais, smagais darbs tiktu noņemts no dzīvnieku pleciem. Viņa iztēle nu jau bija tikusi daudz tālāk par salmu griezējiem un runkuļu šķēlētājiem. Elektrība, viņš teica, spējot darbināt kuļmašīnas, arklus, ecēšas, veltņus, kūlīssējējus, turklāt apgādāt katru aizgaldu ar elektrisko gaismu, karstu un aukstu ūdeni un elektrisko sildītāju. Brīdī, kad viņš beidza runāt, nebija nekādu šaubu, kādi būs balsošanas rezultāti. Taču tieši šai mirklī piecēlās Napoleons un, iesānis uzmetis Sniedziņam savādu skatienu, izgrūda spalgu kviecienu, kādu neviens no viņa vēl nekad nebija dzirdējis.

Pēc tam ārpusē atskanēja baismīgas rejas, un šķūnī iedrāzās deviņi milzīgi suņi kaklasiksnās ar misiņa kniedēm. Tie metās taisnā ceļā pie Sniedziņa, kurš tikko paguva pietrūkties no savas vietas, lai paglābtos no viņu zobu kampieniem. Acumirklī viņš bija ārā pa durvīm, un suņi izdrāzās viņam pakaļ. Pārāk pārsteigti un izbiedēti, lai runātu, visi dzīvnieki barā spraucās durvīs, lai redzētu pakaļdzīšanos. Sniedziņš joņoja pa garajām ganībām, kas veda uz ceļu. Viņš skrēja tā, kā spēj skriet tikai cūka, taču suņi jau bija viņam uz papēžiem. Pēkšņi Sniedziņš paklupa, un šķita, ka nu viņš jau ir suņiem zobos. Tomēr viņš piecēlās atkal un sāka skriet vēl ātrāk, bet suņi no jauna viņu panāca. Viens no tiem teju teju sagrāba zobos Sniedziņa asti, taču Sniedziņš pēdējā mirklī to pavicināja un izglābās. Tad viņš, cik jaudas, izrāvās uz priekšu, iegūdams pāris collu, izspraucās pa caurumu dzīvžogā un nozuda skatienam.

Klusās šausmās dzīvnieki ievilkās atpakaļ šķūnī. Pēc mirkļa atdrāzās suņi. Sākumā neviens nespēja iedomāties, kur šie radījumi cēlušies, taču problēma drīz atrisinājās: tie bija kucēni, kurus Napoleons tika atņēmis mātēm un slepeni audzinājis. Lai gan vēl īsti nepieauguši, tie bija lieli suņi ar tik niknu izskatu kā vilkiem. Viņi neatkāpās ne soli no Napoleona. Dzīvnieki ievēroja, ka Napoleona priekšā viņi vicina asti tāpat, kā citi suņi bija paraduši darīt mistera Džonsa priekšā.

Napoleons līdz ar suņiem, kas viņam sekoja, tagad uzkāpa uz grīdas paaugstinājuma, kur reiz bija stāvējis Majors, turēdams savu runu. Napoleons paziņoja, ka no šī laika svētdienas rītu Sapulces vairs nenotikšot. Tās esot gluži liekas, viņš teica, un tīrā laika izšķiešana. Turpmāk visus jautājumus, kas attiecas uz darbiem fermā, izšķiršot īpaša cūku komiteja, kuru vadīšot viņš pats. Cūkas pulcēšoties

atsevišķi un pēc tam paziņošot savus lēmumus pārējiem. Dzīvnieki joprojām salasīšoties svētdienas rītos, lai salutētu karogam, nodziedātu «Angļu zvērus» un saņemtu rīkojumus nākamajai nedēļai; taču nekādu debašu vairs nebūšot.

Par spīti šausmām, ko bija izraisījusi Sniedziņa aizdzīšana, dzīvniekus šis paziņojums apmulsināja. Daži no tiem būtu protestējuši, ja vien prastu atrast īstos argumentus. Pat Bokseris juta neskaidru satraukumu. Viņš atglauda ausis, vairākkārt sapurināja cekulu un izmisīgi centās sakārtot domas; tomēr beigu beigās nespēja izdomāt nekā, ko teikt. Toties dažas cūkas pašas izteicās gluži skaidri. Četri jauni barokļi priekšējā rindā izgrūda spalgus nepatikas kviecienus, pielēca kājās un visi reizē sāka runāt. Taču suņi, kas sēdēja ap Napoleonu, negaidot dobji, draudoši ierūcās, un cūkas apklusa un atkal apsēdās. Tad aitas ņēmās šaušalīgi blēt «Četras kājas — labi, divas kājas — slikti!», kas turpinājās gandrīz ceturtdaļstundu, un padarīja neiespējamu jebkuru diskusiju.

Pēcāk Kviecēju nosūtīja apstaigāt fermu un izskaidrot jauno kārtību pārējiem.

— Biedri, — viņš teica, — es no sirds ticu, ka ikviens dzīvnieks šeit novērtē upuri, ko nes Biedrs Napoleons, uzņemdamies šo papildu darbu. Neiedomājieties, biedri, ka būt par vadītāju ir izprieca! Gluži otrādi, tā ir liela un smaga atbildība. Neviens nav pārliecināts vairāk par Biedru Napoleonu, ka visi dzīvnieki ir vienlīdzīgi. Viņš būtu bezgala laimīgs, ja varētu ļaut jums pašiem pieņemt lēmumus. Taču dažreiz var gadīties, ka jūs, biedri, pieņemat nepareizus lēmumus, un kas ar mums notiktu tad? Ja nu jūs būtu nolēmuši sekot Sniedziņam, kad viņš ņēmās māžoties ar tām vējdzirnavām — Sniedziņam, kurš, kā mēs tagad zinām, bija tīrais noziedznieks?

— Viņš drošsirdīgi cīnījās Kūts kaujā, — kāds ieminējās.

— Ar drošsirdību vien nepietiek, — Kviecējs attrauca. — Lojalitāte un paklausība ir svarīgākas. Un, runājot par Kūts *kauju* — es ticu, pienāks laiks, kad mēs ieraudzīsim, ka Sniedziņa nopelni tajā bijuši stipri pārspīlēti. Disciplīna, biedri, dzelzs disciplīna! Tāds ir šodienas lozungs. Viens kļūmīgs solis, un mūsu ienaidnieki būtu klāt. Jūs, biedri, taču negribēsiet, lai atgriežas Džonss?

Sis arguments nu reiz bija neapgāžams. Protams, ka dzīvnieki negribēja, lai atgriežas Džonss; ja debates svētdienas rītos spēj atvest viņu atpakaļ, tad debatēm jādara gals. Bokseris, kuram tostarp bija atlicis laiciņš *pārdomām, izpauda* vispārējo jutoņu, sacīdams:

— Ja Biedrs Napoleons tā saka, tai jābūt taisnībai. — Un no tā laika viņš pieņēma maksimu «Napoleonam vienmēr ir taisnība», kā papildinājumu savai personiskajai devīzei «Es strādāšu vēl centīgāk».

Ap šo laiku zeme pamazām atkusa, un sākās pavasara aršana. Šķūnītis, kur Sniedziņš tika zīmējis vējdzirnavu plānus, bija aizslēgts,

un valdīja uzskats, ka plāni no grīdas ir nodzēsti. Ik svētdienas rītu pulksten desmitos dzīvnieki sapulcējās lielajā šķūnī, lai saņemtu rīkojumus nākamajai nedēļai. Vecā Majora galvaskauss bija izrakts no augļudārza, notīrīts un novietots uz celma karogmasta pakājē, līdzās šautenei. Pēc karoga uzvilkšanas dzīvniekiem vajadzēja rindā godbijīgi nosoļot garām galvaskausam, pirms viņi gāja šķūnī. Tur viņi tagad vairs nesēdēja visi kopā kā senāk. Napoleons ar Kviecēju un vēl vienu cūku vārdā Minimuss, kam bija izcils talants dziesmu un dzejoļu sacerēšanā, sēdēja priekšā uz paaugstinātās platformas, puslokā ap viņiem deviņi suņi, pārējās cūkas — aizmugurē. Atlikušie dzīvnieki sēdēja tiem pretī šķūņa vidū. Napoleons skarbā militārā stilā nolasīja rīkojumus nākamajai nedēļai, un, vienu reizi nodziedājuši «Angļu zvērus», visi izklīda.

Trešajā svētdienā pēc Sniedziņa padzīšanas dzīvnieki bija visai pārsteigti, dzirdēdami Napoleona paziņojumu, ka vējdzirnavas tomēr esot jābūvē. Viņš neminēja nekādus iemeslus, kādēļ pārdomājis, vienīgi brīdināja dzīvniekus, ka šis papildu uzdevums nozīmēšot ļoti cītīgu darbu; varbūt radīšoties pat nepieciešamība samazināt barības devas. Toties plāni esot sagatavoti līdz pēdējam sīkumam. īpaša cūku komiteja esot strādājusi pie tiem trīs pēdējās nedēļas. Vējdzirnavu celtniecība līdz ar dažādiem citiem uzlabojumiem, domājams, ilgšot divus gadus.

Tovakar Kviecējs konfidenciāli paskaidroja pārējiem dzīvniekiem, ka Napoleons patiesībā nekad neesot bijis pret vējdzirnavām. Gluži otrādi, tieši viņš tās sākumā aizstāvējis, un plāns, kuru Sniedziņš uzzīmējis uz inkubatoru šķūnīša grīdas, īstenībā bijis izzagts no Napoleona papīriem. Taisnību sakot, vējdzirnavas esot paša Napoleona garabērns. Kāds ievaicājās — kāpēc tad viņš tik spīvi izteicies pret tām? Te nu Kviecējs kļuva pagalam šķelmīgs. Tā, viņš teica, bijusi Biedra Napoleona viltība. Viņš *izlicies,* ka esot pret vējdzirnavām — vienkāršs manevrs, lai tiktu vaļā no Sniedziņa, kurš bijis bīstams tips un slikti ietekmējis pārējos. Nu, kad Sniedziņš vairs nestāvot ceļā, plānu varēšot īstenot bez viņa iejaukšanās. To, Kviecējs paskaidroja, saucot par taktiku. Viņš vairākas reizes atkārtoja: — Taktika, biedri, taktika! — un lēkāja riņķī, vicinādams asti un jautri smiedams. Dzīvniekiem nebija gluži skaidrs, ko šis vārds nozīmē, bet Kviecējs runāja tik pārliecinoši, un trīs suņi, kas bija gadījušies viņam līdzi, rūca tik draudoši, ka visi pieņēma Kviecēja paskaidrojumus bez tālākiem jautājumiem.

Sestā nodaļa

Visu gadu dzīvnieki strādāja kā vergi. Taču darbā viņi bija

laimīgi, netaupīja ne pūles, ne upurus, labi apzinādamies, ka viss, ko viņi dara, ir pašu un viņu īstenieku labā, kuri nāks pēc viņiem, nevis slinku, zaglīgu cilvēcisko būtņu bara labā.

Pavasarī un vasarā darba nedēļa bija sešdesmit stundu gara, bet augustā Napoleons paziņoja, ka jāstrādā būšot arī svētdienas pēcpusdienās. Sis darbs gan bija pilnīgi brīvprātīgs, taču katram dzīvniekam, kurš no tā izvairījās, barības devu samazināja uz pusi. Tomēr, pat šādi strādājot, no dažiem uzdevumiem nācās atteikties. Raža bija nedaudz mazāk veiksmīga nekā iepriekšējā gadā, un divi lauki, kurus vasaras sākumā vajadzēja apsēt ar dārzeņiem, palika neapsēti, jo aršana netika pabeigta pietiekami agri. Bija paredzams, ka nākošā ziema būs barga.

Dzirnavu būve radīja neparedzētas grūtības. Fermā bija labas kaļķakmens raktuves, un vienā no saimniecības ēkām tika uziets daudz smilšu un cementa, tā ka visi celtniecības materiāli bija pie rokas. Taču problēma, kuru dzīvnieki sākumā nespēja atrisināt, bija — kā saskaldīt akmeņus vajadzīgā lieluma gabalos. Šķita, ka tas nav veicams citādi kā vien ar cērtēm un laužņiem, kurus neviens dzīvnieks nevarēja izmantot, jo nespēja stāvēt uz pakaļkājām. Tikai pēc nedēļām ilgiem veltīgiem pūliņiem kādam ienāca prātā laba doma — proti, izmantot zemes pievilkšanas spēku. Smilšakmens raktuvēs ik uz soļa mētājās milzīgi laukakmeņi, daudz par lieliem, lai tos varētu izmantot tādus, kā ir. Dzīvnieki apmeta ap tiem virves, un tad visi kopā, govis, zirgi, aitas, ikviens, kurš varēja noturēt virvi — kritiskos brīžos pievienojās pat cūkas —, izmisīgi lēni vilka tos augšup pa nogāzi uz raktuvju malu, no kurienes grūda lejā pa stāvumu, lai tie saplīstu gabalos. Kad akmens bija saplīsis, to pārvietot bija diezgan viegli. Zirgi tos veda ar ratiem, aitas vilka atsevišķas šķembas, pat Mjūriela un Bendžamins iejūdzās vecos bērnu ratiņos un paveica savu daļu darba. Vasaras nogalē bija savākts pietiekams akmeņu krājums, un cūku uzraudzībā sākās būvdarbi.

Taču tas bija gauss un smags darbs. Bieži nogurdinošos pūliņos pagāja vesela diena, līdz vienu pašu laukakmeni izdevās uzstīvēt līdz raktuvju malai, un dažkārt, nogrūsts lejā, tas nemaz nesaplīsa. Neko nevarēja paveikt bez Boksera, kura spēks likās esam vienlīdzīgs visu pārējo dzīvnieku spēkam kopā. Kad akmens sāka slīdēt un dzīvnieki izmisumā iekliedzās, jūtot, ka tiek rauti lejā pa nogāzi, tad tieši Bokseris aizvien iegūla virvē un akmeni apturēja. Redzot, kā viņš, strauji elpodams, collu pēc collas cīnās augšup pa nogāzi, nagu smailēm urbjoties zemē, platajiem sāniem mirkstot sviedros, ikviena sirds pildījās ar apbrīnu. Dābolīte reizēm brīdināja, lai viņš uzmanoties, ka nepārstiepjoties, bet Bokseris nekad neklausījās. Viņam šķita, ka abi saukļi — «Es strādāšu vēl centīgāk» un «Napoleonam vienmēr ir taisnība» — pietiekami labi atrisina visas problēmas. Viņš

bija norunājis ar gailēnu, lai tas rītos modina viņu trīsceturtdaļstundu, nevis pusstundu agrāk. Un savos brīvajos brīžos, kuru tagad vairs nebija daudz, viņš vienatnē mēdza iet uz raktuvēm, savākt akmens šķembu vezumu un bez citu palīdzības aizvilkt to līdz vējdzirnavu būvlaukumam.

Par spīti smagajam darbam dzīvnieki tovasar iztika gluži labi. Pat, ja viņiem nebija vairāk barības kā Džonsa laikā, tad tomēr arī ne mazāk. Tā bija tik liela priekšrocība — barot tikai pašiem sevi, nevis uzturēt vēl piecas izšķērdīgas cilvēciskas būtnes —, ka vajadzētu ļoti daudz trūkumu, lai tie spētu aptumšot šo prieku. Turklāt dzīvnieku darba paņēmieni daudzā ziņā bija veiklāki nekā cilvēkiem un aiztaupīja pūles. Piemēram, ravēšanu varēja paveikt ar tādu rūpību, uz kādu cilvēki nemūžam nebūtu spējīgi. Vai arī — tā kā neviens dzīvnieks tagad nezaga, nebija nekādas vajadzības norobežot ganības no tīrumiem un reizē arī uzturēt kārtībā žogus un vārtus, kas prasītu daudz pūliņu. Tomēr pa vasaru sāka parādīties dažādas neparedzētas vajadzības. Bija nepieciešama parafīneļļa, naglas, auklas, cepumi suņiem un pakavu dzelzs — neko no tā nebija iespējams ražot fermā. Un vēlāk ievajadzēsies sēklu un mākslīgo mēslu, turklāt vēl dažādu darbarīku un, visbeidzot, mehānismu vējdzirnavām. Kā sagādāt tos, neviens nespēja iedomāties.

Kādu svētdienas rītu, kad dzīvnieki sapulcējās, lai saņemtu rīkojumus, Napoleons paziņoja, ka esot izvēlējies jaunu politiku. No šīs dienas Dzīvnieku ferma iesaistīšoties tirdzniecībā ar kaimiņfermām; protams, ne jau ar kādiem komerciāliem mērķiem, bet gluži vienkārši tāpēc, lai iegūtu zināmus ārkārtīgi nepieciešamus materiālus. Vējdzirnavu vajadzības jāvērtējot augstāk par visu citu, viņš teica. Tādēļ viņš veicot sagatavošanās darbus, lai pārdotu vienu siena kaudzi un daļu šīgada kviešu ražas, bet vēlāk, ja vajadzēšot vairāk naudas, tā būšot jāiegūst, pārdodot olas — Villingdonas tirgū pēc tām aizvien esot pieprasījums. Vistām, Napoleons sacīja, šis upuris jāuz-ņemoties ar prieku — kā īpašs ieguldījums vējdzirnavu celtniecībā.

Dzīvnieki atkal sajuta neskaidras bažas. Nekad neielaisties darījumos ar cilvēkiem, nekad neiesaistīties tirdzniecībā, nekad nelietot naudu — vai tie nebija daži no sākotnējiem lēmumiem, kas tika paziņoti pirmajā uzvaras prieka pilnajā Sapulcē pēc Džonsa padzīšanas? Visi dzīvnieki atcerējās, ka šādi lēmumi tikuši pieņemti — vai vismaz domāja, ka atceras. Četras jaunās cūkas, kuras bija protestējušas, kad Napoleons atcēla Sapulces, bikli pacēla balsis, taču tās nekavējoties apklusināja šaušalīgi suņu rūcieni. Pēc tam aitas, kā parasti, rāva vaļā «Četras kājas — labi, divas kājas — slikti!», un neveiklais mirklis tika notušēts. Beidzot Napoleons pacēla priekškāju, pieprasīdams klusumu, un paziņoja, ka viss jau esot norunāts. Nevienam dzīvniekam nevajadzēšot nākt saskarē ar cilvēkiem, kas,

bez šaubām, būtu ārkārtīgi nevēlami. Viņš esot nodomājis ņemt visu šo smagumu uz saviem pleciem. Kāds misters Vimpers, advokāts no Villingdonas, esot piekritis darboties kā vidutājs starp Dzīvnieku fermu un ārpasauli un katru pirmdienas rītu ieradīšoties fermā, lai saņemtu norādījumus. Savu runu Napoleons pabeidza ar parasto saucienu «Lai dzīvo Dzīvnieku ferma!», un pēc «Angļu zvēru» nodziedāšanas dzīvniekiem tika ļauts izklīst.

Pēcāk Kviecējs apstaigāja fermu un nomierināja dzīvnieku prātus. Viņš apgalvoja, ka lēmums pret iesaistīšanos tirdzniecībā un naudas lietošanu nekad neesot pieņemts un pat ierosināts ne. Tās esot vistīrākās iedomas, kuru iedīgļi varbūt meklējami melos, ko reiz izplatījis Sniedziņš. Daži dzīvnieki vēl juta vieglas šaubas, bet Kviecējs tiem viltīgi noprasīja: — Vai jūs, biedri, esat pārliecināti, ka neesat to nosapņojuši? Vai jūs esat šādu lēmumu kaut kur reģistrējuši? Vai tas ir kaut kur pierakstīts? — Un, tā kā bija pilnīgi skaidrs, ka pierakstīts nekas tāds nav, dzīvnieki pārliecinājās, ka ir kļūdījušies.

Kā jau norunāts, ik pirmdienu fermā ieradās misters Vimpers. Tas bija viltīga izskata vīrelis ar vaigubārdu, advokāts, kurš tikpat kā nenodarbojās ar tirdzniecības lietām, taču pietiekami attapīgs, lai agrāk par visiem aptvertu, ka Dzīvnieku fermai ievajadzēsies starpnieka un ka atalgojums būs pūļu vērts. Dzīvnieki ar zināmām izbailēm vēroja viņu nākam un ejam un vairījās no viņa, cik vien iespējams. Tomēr, noskatīdamies Napoleonā, kurš, stāvēdams uz visām četrām, deva rīkojumus Vimperam, kas stāvāja uz divām kājām, dzīvnieki juta lepnumu un pa daļai samierinājās ar jauno kārtību. Viņu attiecības ar cilvēku dzimumu šobrīd vairs nebija gluži tādas pašas kā iepriekš. Tagad, kad Dzīvnieku fermā plauka labklājība, cilvēki nebūt nenīda to mazāk; patiesībā viņi nīda to vairāk nekā jebkad. Ikviena cilvēciska būtne uzskatīja gluži vai par ticības apliecinājumu, ka ferma agri vai vēlu izputēs un, galvenais, ka vējdzirnavas būs viena vienīga izgāšanās. Viņi salasījās krogos un ar diagrammu palīdzību pierādīja cits citam, ka vējdzirnavām visādā ziņā jāsabrūk, vai arī — ja tās tomēr noturētos, tad nemūžam nedarbotos. Un tomēr — pret pašu gribu viņiem bija radusies zināma cieņa pret to, cik prasmīgi dzīvnieki tiek galā ar visu, ko pasāk. Viens no pierādījumiem bija tāds, ka viņi bija sākuši dēvēt Dzīvnieku fermu tās īstajā vārdā un beiguši izlikties, ka tās nosaukums ir Muižas ferma. Viņi arī mitējās aizstāvēt Džonsu, kurš bija zaudējis cerības atgūt savu fermu un pārcēlies uz dzīvi citā apvidū. Ja neņem vērā Vimperu, starp Dzīvnieku fermu un ārpasauli joprojām nepastāvēja nekāda saskare, taču sāka klīst nepārprotamas baumas, ka Napoleons gatavojoties slēgt noteiktu lietišķu vienošanos vai nu ar misteru Pilkingtonu no Foksvudas, vai ar misteru Frederiku no Pinčfīldas — bet, kā tika atzīmēts, nekādi ne ar abiem vienlaikus.

Tieši ap šo laiku cūkas pēkšņi pārvācās uz saimniekmāju un apmetās uz dzīvi tur. Dzīvnieki atkal šķitās atceramies, ka senajās dienēs pret to pieņemts lēmums, un Kviecējam atkal izdevās viņus pārliecināt, ka tā nu vis neesot. Absolūti nepieciešams, viņš teica, lai cūkām, kas esot fermas smadzenes, būtu mierīga vietiņa, kur strādāt. Vadoņa cieņai (pēdējā laikā, runājot par Napoleonu, viņš bija sācis lietot titulu «Vadonis») arī vairāk atbilstot dzīve mājā, nevis vienkāršā cūkkūtī. Tomēr daži dzīvnieki uztraucās, padzirdējuši, ka cūkas ne vien ietur maltītes virtuvē un izmanto viesistabu par atpūtas telpu, bet arī guļ gultās. Bokseris, kā parasti, tika tam pāri ar savu «Napoleonam vienmēr ir taisnība!», bet Dābolīte, kura domājās atceramies īpašu lēmumu pret gultām, aizgāja šķūņgalā un centās saburtot Septiņus Baušļus, kas tur bija uzrakstīti. Redzēdama, ka nespēj salasīt vairāk par atsevišķiem burtiem, viņa atveda Mjūrielu.

— Mjūriel, — viņa teica, — nolasi man Ceturto Bausli. Vai tur nekas nav teikts par to, ka nedrīkst gulēt gultā?

Mjūriela ar pūlēm ņēmās burtot.

— Tur teikts: «Neviens dzīvnieks nedrīkst gulēt gultā uz *palagiem»,* — viņa pēdīgi paziņoja.

Dābolīte savādā kārtā neatcerējās, ka Ceturtajā Bauslī būtu minēti palagi; taču, ja jau tā rakstīts uz sienas, tad būs gan minēti. Un Kviecējs, kuram tieši tobrīd gadījās iet garām divu triju suņu pavadībā, prasmīgi parādīja visu īstajā gaismā.

— Tātad jūs, biedri, būsiet dzirdējuši, — viņš sacīja, — ka mēs, cūkas, tagad guļam saimniekmājas gultās? Un kādēļ gan ne? Jūs taču neiedomāsieties, ka ir bijis kāds lēmums pret gultām? Gulta vienkārši nozīmē vietu, kur gulēt. Stingri ņemot, salmu kaudze aizgaldā arī ir gulta. Noteikums bija pret palagiem, kas ir cilvēku izgudrojums. Mēs noņēmām palagus no saimniekmājas gultām un guļam starp segām. Un tās patiesi ir ļoti ērtas gultas! Taču varu jums teikt, biedri, ka tās nav ērtākas, nekā mums nepieciešams— kur mums tagad jāveic tik daudz garīgā darba. Jūs taču negribētu laupīt mums atpūtu, vai ne, biedri? Jūs negribētu, lai mēs piekūstam tiktāl, ka nespējam veikt savus pienākumus? Neviens no jums tak nevēlēsies, lai atgriežas Džonss?

(Turpinājums sekos)

CIENĪJAMIE LASĪTĀJI! ŽURNĀLA REDAKCIJA VĒLAS UZZINĀT JŪSU DOMAS, LAI TURPINĀTU SAVU DARBU, RĒĶINOTIES ARĪ AR TĀM. TĀPĒC LŪDZAM ATBILDĒT UZ ANKETAS JAUTĀJUMIEM, AR APLĪTI APZĪMĒJOT JUMS PIEŅEMAMO ATBILDES VARIANTU. ANKETU IZGRIEZIET UN ATSŪTIET REDAKCIJAI: 226081, RĪGA, BALASTA DAMBIS 3, ABONEMENTA KASTĪTE nr. 35.

1. KĀDĒĻ JŪS LASĀT ŽURNĀLU "AVOTS"?

	tieši tādēļ	daļēji tādēļ	ne tādēļ
žurnāls ir informatīvi bagāts	001	002	003
tas sniedz jaunu, nekur nelasītu informāciju	004	005	006
žurnāls palīdz gūt emocionālu pārdzīvojumu	007	008	009
citi žurnāli ir mazāk interesanti	010	011	012

kādēļ vēl (lūdzu, uzrakstiet) ..... Vkldojas žurnāla kam. sava nostāja, sēja

2. KĀDUS ŽURNĀLĀ IEVIETOTOS MATERIĀLUS JŪS LASĀT?

	lasu praktiski vienmēr	lasu atkarībā no tematikas	lasu, ja interesē konkrēts autors	nelasu nemaz
dzeja	013	014	015	016
proza	017	018	019	020
dramaturģija	021	022	023	024
literatūrkritika	025	026	027	028
informatīvi raksti par literatūru	029	030	031	032
publicistika par aktuālām mūsdienu problēmām	033	034	035	036
publicistika par vēstures tēmām	037	038	039	040
kultūrvēsturiski raksti par tēlotājmākslu	041	042	043	044
raksti par kino	045	046	047	048
raksti par teātri	049	050	051	052

3. KĀDU AUTORU PROZAS DARBI ŽURNĀLĀ BŪTU PUBLICĒJAMI BIEŽĀK?

mūsdienu latviešu padomju autoru	053
mūsdienu cittautu padomju autoru	054
mūsdienu aizrobežu autoru	055
latviešu klasikas	056
krievu klasikas	057
aizrobežu klasikas	058

4. VAI ŽURNĀLĀ IR VĒLAMS PUBLICĒT LUGAS?

noteikti	059
nē	060
grūti pateikt	061

5. KĀDA SATURA PUBLICISTISKIEM DARBIEM JĀBŪT BIEŽĀK?

rakstiem par ražošanas, sabiedriskajām un sadzīves problēmām, ar kurām katrs saskaras ikdienā	062
rakstī, kuros sniegta vispārīga, zinātniski argumentēta dažādu parādību analīze	063
grūti pateikt	064

6. JŪSU DOMAS PAR PUBLICĒTO MATERIĀLU FORMU UN IZTEIKSMES VEIDU.

tas jūs apmierina	065
tas jūs neapmierina, jo ir pārāk sarežģīts un traucē uztvert saturu	066
tas jums netraucē, tomēr neapmierina	067

7. VAI JŪS APMIERINA FOTO UN ILUSTRĀCIJU SKAITS ŽURNĀLĀ?

jā, apmierina	068
tas varētu būt lielāks	069
tas varētu būt mazāks	070
grūti pateikt	071

8. VAI JŪS APMIERINA ŽURNĀLA APJOMS?

jā, apmierina	072
tas varētu būt lielāks	073
tas varētu būt mazāks	074
grūti pateikt	075

9. KĀDĀ VEIDĀ JŪSU MĀJĀS NOKĻŪST "AVOTS"

abonēju	076
pērku kioskā	077
aizņemos	078
lasu bibliotēkā	079

IO. VAI I988. GADĀ ŽURNĀLS KĻUVIS INTERESANTĀKS, BAGĀTĀKS NEKĀ I987. GADA IZDEVUMI

noteikti jā	080
drīzāk jā, nekā nē	081
drīzāk nē, nekā jā	082
nē, tas kļuvis neinteresantāks	083
grūti pateikt	084

II. NORĀDIET, LŪDZU, PIECAS JŪSUPRĀT, INTERESANTĀKĀS PUBLIKĀCIJAS ŽURNĀLĀ "AVOTS" I987. GADĀ!

1. _____
2. _____
3. _____
4. _____
5. _____

I2. KĀDI IR JŪSU KONKRĒTIE IETEIKUMI ŽURNĀLA DARBINIEKIEM: .....

Vairāk aktualitāšu sava autora darbību

.....

SNIEDZIET, LŪDZU, DAŽAS ZIŅAS PAR SEVI!

1. JŪSU DZIMUMS

vīrietis	085
sieviete	086

2. JŪSU VECUMS

līdz 20	087
20 - 30	088
3I - 40	089
4I - 50	090
5I - 60	09I
virs 60	092

3. JŪSU IZGLĪTĪBA

astoņgadīga	093
vidējā vispārējā	094
vidējā speciālā	095
augstākā	096

4. JŪSU NODARBOŠANĀS

strādnieks	097
kolhoznieks	098
inženieris	099
skolnieks	I00
students	I0I
skolotājs	I02
ārsts	I03
kultūras un zinātnes darbinieks	I04
partijas, padomju vai komjaunatnes darbinieks	I05
cits (uzrakstiet, lūdzu)	

PALDIES PAR ATBILDĒM!

Noslēdzies agrofirmas «Padomju Latvija», Latvijas PSR Rakstnieku savienības un mūsu žurnāla redakcijas rīkotais konkurss par labākajām publikācijām žurnālā «Avots» («Rodņik») 1987. gadā.
Par laureātiem nosaukti: Amanda Aizpuriete, Jurijs Behterevs, Jānis Borgs, Jurijs Glancs, Olga Hrustaļova (Ļeņingrada), Gints Jansons, Aivars Ozoliņš, Laima Slava un Romans Timenčiks.

No šī numura honorāru fonda žurnāla redakcija pārskaita 100 rubļus LKF Jukuma Vācieša fondā.

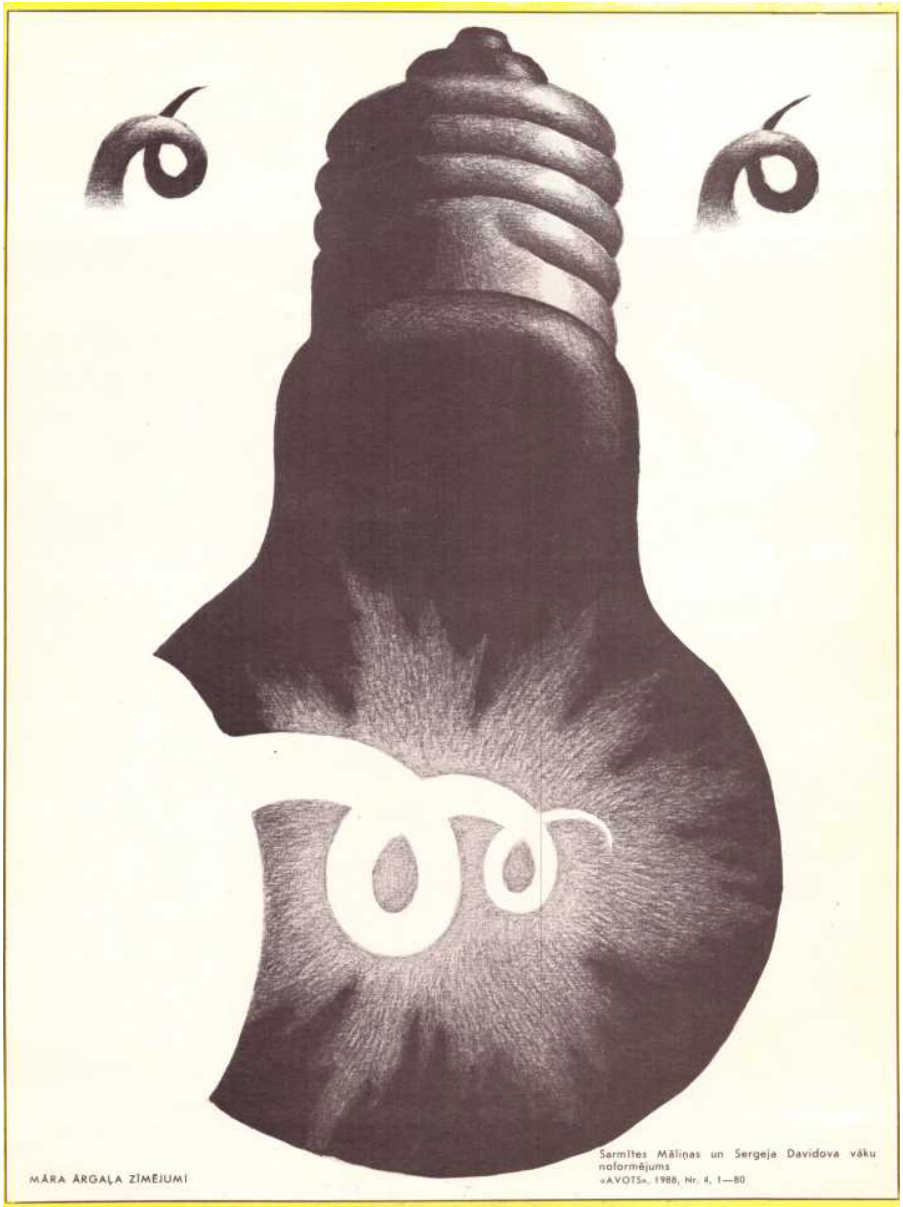

MĀRA ĀRGAĻA ZĪMĒJUMI

Sarmītes Māliņas un Sergeja Davidova vāku noformējums
«AVOTS», 1988, Nr. 4, 1—80

50 kap.
AVOTS
INDEKSS 77109
PROZA, DZEJA, PUBLICISTIKA, KRITIKA
4

notes

1

Lazars — pēc Bībeles leģendas Jēzus Kristus viņu augšamcēla trešajā dienā pēc nāves.

2

Runa LPSR Mākslinieku savienības 11. kongres a 1%7. gada oktobri.